

DİN EĞİTİMİ VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ

Hacer TEK

**T.C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı/Din Eğitimi Bilim Dalı İçin Öngördüğü**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak hazırlanmıştır.**

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet Zeki AYDIN

**SİVAS
Aralık-2007**

ÖZET

Bu tez, T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Anne baba ve öğretmen gibi eğitimcilerin sebep olduğu aşağılık kompleksinin nasıl ortaya çıktığı, kişilik üzerinde meydana getirdiği sonuçlar ve bu kompleksin önüne geçilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durulan “Din Eğitimi ve Aşağılık Kompleksi” adlı bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, araştırmanın problemi, amacı, önemi, denenceleri, sayıltıları, sınırlılıkları ve yöntemi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, konunun daha iyi anlaşılması için, aşağılık kompleksiyle ilgili kavramlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yine bu bölümde, kritik dönemler ve aşağılık kompleksi, gelişim çağları ve aşağılık kompleksi, aşağılık kompleksinin sebepleri, sonuçları ve aşağılık kompleksinin önüne geçmek için alınması gerekli olan önlemlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Kur'an-ı Kerim ve sünnet açısından aşağılık kompleksinin sebepleri, sonuçları ve önüne geçilmesi için alınması gereken önlemler ve din eğitiminin aşağılık kompleksinin önlenmesindeki rolü açıklanmıştır.

Dördüncü ve son bölümde, çalışmada varılan sonuç ve aşağılık kompleksiyle ilgili bazı önerilere yer verilmiştir.

ABSTRACT

This dissertation has been prepared as the dissertation of master degree at The University of Cumhuriyet, The Institute of Social Sciences.

This study which is emphasized how has inferiority complex which pedagogues like mother and father and teacher cause it appear, the results which compose on personality and the necessities which must be done for preventing this inferiority complex and is its name “Religion Education and Inferiority Complex” consists of four parts.

In the first part has been emphasized the problem of research, its goal, its important, its hypotheses, its assumptions its measurablenesses and its method.

In the second part has been dealt with concepts which are concerned with inferiority complex in detail for being better understood issue. And also In this part has been given place to inferiority complex and its periods, times of evolution and inferiority complex, reasons of inferiority complex, its results and precautions which must be taken for preventing inferiority complex.

In the third part has been explained reasons of inferiority complex, its results and precautions which must be taken for preventing inferiority complex from point of view Quran and Hadith. Besides In this part has been explained the the role of religion education at preventing inferiority complex.

In the fourth and final part has been given place to some offers concerned with inferiority complex and results which has been reached in this research.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRCT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
I. BÖLÜM.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
GİRİŞ	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
1. PROBLEM.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
1.1.Problem cümlesi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.2.Alt Problemler	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
3. SAYILTILAR	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
6. ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ KAVRAMLAR	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
II. BÖLÜM.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
AŞAĞILIK KOMPLEKSİ.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
1. AŞAĞILIK KOMPLEKSİYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
1.1. Aşağılık Duygusu.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.2. Aşağılık Kompleksi.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.3. Aşağılık Duygusu İle Aşağılık Kompleksi Arasındaki Fark.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.AŞAĞILIK KOMPLEKSİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLER.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
2.1. Adler’e Göre Aşağılık Duygusu.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.2. Jung’a Göre Aşağılık Duygusu	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.3. Erikson’a Göre Aşağılık Duygusu	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3. KRİTİK DÖNEMLER VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>
3.1. Birinci Bunalım Dönemi (Egosantrik Çağ)	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

3.2. İkinci Bunalım Dönemi (Sosyal Benlik Keşif Çağı)	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.3. Üçüncü Bunalım Dönemi (Cinsel Kimliğe Adaptasyon Çağı)	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4. GELİŞİM DÖNEMLERİ VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4.1. Çocukluk Döneminde Aşağılık Kompleksi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4.2. Gençlik Döneminde Aşağılık Kompleksi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4.3. Yetişkinlik Döneminde Aşağılık Kompleksi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
5. AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN SEBEPLERİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
5.1. Yanlış (Olumsuz) Eğitim	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
5.2. Bedensel ve Ruhsal Kusurlar	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
5.3. Elverişsiz Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6. AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN SONUÇLARI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.1. Özgüven Eksikliği	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.2. Başarısızlık ve Sorumluluktan Kaçma	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.3. Övülme ve Yeme Arzusu, Yerilme Korkusu	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.4. Sinirlilik	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.5. Kıskançlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.6. Saldırganlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.7. Saygısızlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.8. İnatçılık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.9. Sabırsızlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.10. Yalancılık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.11. Hayal Kurma Merakı	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.12. Yalnızlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.13. Alınganlık, Küskünlük	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.14. Egemenlik Arzusu	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.15. Antisosyal Davranış	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.16. Kötümser Olma	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.17. Utangaçlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.18. Kararsızlık	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.19. Suçluluk (Kabahatlilik)	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.20. Cesaretsizlik (Korkaklık)	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.21. Üstünlük Kompleksi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.22. Telâfi (Ödünleme) Mekanizması	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
7. AŞAĞILIK KOMPLEKSİ İÇİN ÖNLEMLER	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

- 7.1. Olumlu ve Dengeli Eğitim..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.2. Çocuğu Tanımak..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.3. Sevgi, Saygı, İlgi..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.4. Kabul Edilmek ve Değerli Olduğunu Hissetmek **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.5. Başarı Duygusu..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.6. Bağımsızlık ve Uygun Ortam Sağlamak **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.7. Çocuğun Merakını Gidermek **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.8. Olumlu Teşvik (Yönlendirme)..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.9. Cesaretlendirme **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.10. Kendisiyle Kıyaslama..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 7.11. Özgüven Kazandırma **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

III. BÖLÜM..... *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

DİN EĞİTİMİ VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ..... *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

1. KUR'ÂN-I KERİM VE SÜNNET AÇISINDAN AŞAĞILIK KOMPLEKSİNE BAKIŞ *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

1.1. Aşağılık Kompleksinin Sebeplerine Kur'ân-ı Kerim Ve Sünnet Açısından Bakış. *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

- 1.1.1. Olumsuz (Yanlış) Eğitim..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.1.2. Bedensel Kusurlar **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.1.3. Elverişsiz Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2. Aşağılık Kompleksinin Sonuçlarına Kur'ân-I Kerim ve Sünnet Açısından Bakış *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

- 1.2.1. Övülme ve Yermeye Arzusu, Yerilme Korkusu..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.2. Sinirlilik..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.3. Kıskançlık..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.4. Saldırganlık..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.5. Saygısızlık **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.6. İnatçılık..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.7. Sabırsızlık..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.8. Yalancılık **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.9. Egemenlik Arzusu..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.10. Antisosyal Davranış **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- 1.2.11. Utangaçlık..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.12. Üstünlük Arzusu..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3. Aşağılık Kompleksi İçin Önlemlere Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet Açısından Bakış . Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

1.3.1. Olumlu ve Dengeli Eğitim..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.2. Çocuğu Tanımak..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.3. Sevgi, Saygı, İlgi..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.4. Kabul Edilmek ve Değerli Olduğunu Hissetmek **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.5. Başarı Duygusu..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.6. Bağımsızlık, Uygun Ortam Sağlamak **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.7. Çocuğun Merakını Gidermek..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.8. Olumlu Teşvik (Yönlendirme)..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.9. Cesaretlendirme **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.3.10. Kendisiyle Kıyaslama..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.DİN EĞİTİMİNİN AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ .. Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

IV. BÖLÜM..... *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

SONUÇ VE ÖNERİLER..... *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

1. SONUÇ..... *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

2. ÖNERİLER..... *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

KAYNAKÇA *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

EK-1 *Hata! Yer işareti tanımlanmamış.*

KISALTMALAR

AÜ: Ankara Üniversitesi

C: Cilt

CÜİF: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Çev: Çeviren

Der: Derleyen

DEM: Değerler Eğitim Merkezi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

EDAM: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırma Merkezi

EÜİF: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İFAV: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı

İSAM: İslamî Araştırma Merkezi

Ed: Editör

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MÜ: Marmara Üniversitesi

MÜSBE: MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

s: Sayfa

SÜ: Sakarya Üniversitesi

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

TDV: Türk Diyanet Vakfı

UÜİF: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

vb: Ve benzeri

Yay: Yayınevi

YLT: Yüksek Lisans Tezi

ÖNSÖZ

Aşağılık kompleksi, çocukluk döneminin güçsüzlüğünden gelen ve çevre durumlarını denetleyememe ile gelişen; bedensel, ekonomik, kültürel, sosyal ve cinsel yetersizlikten kaynaklanan aşağılık duygusunun normal şeklini kaybederek patolojik bir özellik kazanmasıdır.

Hayatın ileri dönemlerinde yaşanan pek çok problemin çocukluk devresindeki yaşantının bir yansıması olduğu bilinen bir gerçektir. Aşağılık kompleksi de çocukluk dönemine dayanan bir olgudur. Çocukluk çağında çevredeki büyüklerin çocukla ilgili sert, kırıncı, hırpalayıcı, küçük düşürücü davranışları onda eksiklik duygularını artırır ve aşağılık kompleksinin meydana gelmesine yol açar. Dolayısıyla, çocuğun ilerleyen yaşlarında aşağılık kompleksine yakalanmaması için, ona verilecek din eğitiminde nasıl bir yol takip edilmesi ya da bu konuda izlenilmesi gereken ilkelerin neler olması gerektiği konusu önem arz etmektedir.

Din eğitiminin gerçekleştirildiği kurumlar aile, okul ve çevredir. Aşağılık kompleksi konusunda bu kurumlara önemli işler düşer. Bu kompleksin meydana gelmesinde sosyal çevre, özellikle aile, okul ve meslek çevreleri geniş ölçüde rol oynadığına göre, bu çevrelerin çok dikkatli olmaları, çocuklarda ve gençlerde aşağılık kompleksi oluşturabilecek her türlü davranışlardan sakınmaları, çeşitli nedenlerden dolayı, bu duygunun etkileri altında bulunan kimselere karşı gereken çarelere başvurmaları gerekir.

Bu çalışmada, din eğitimi ve aşağılık kompleksi arasındaki ilişki iki şekilde ele alınmıştır. Yani din eğitiminin aşağılık kompleksine hem sebep olduğu, hem de çözüm olabileceği üzerinde durulmuştur. Din eğitiminde yanlış yöntemlerin kullanılması aşağılık kompleksine sebep olurken, doğru ve olumlu bir şekilde din eğitiminin yapılması aşağılık kompleksinin oluşmasını önler.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, önemi, denenceleri, sayıltıları, sınırlılıkları ve yöntemi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, konunun daha iyi anlaşılması için, aşağılık kompleksiyle ilgili kavramlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yine bu bölümde, aşağılık

kompleksi ve dönemler, gelişim çağları ve aşağılık kompleksi, aşağılık kompleksinin sebepleri, sonuçları ve aşağılık kompleksinin önüne geçmek için alınması gerekli olan önlemlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Kur'an-ı Kerim ve sünnet açısından aşağılık kompleksinin sebeplerine, sonuçlarına ve önüne geçilmesi için alınması gereken önlemlere bakış ve din eğitiminin aşağılık kompleksinin önlenmesindeki rolü ile ilgili bilgi verilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde, çalışmada varılan sonuç ve aşağılık kompleksiyle ilgili bazı önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın her aşamasında teşvik ve yardımlarıyla çalışma gayretimi artıran ve yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın başta olmak üzere, araştırmayla ilgili görüşleriyle, katkı ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, Doç. Dr. Hüseyin Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Üzeyir Ok ve Fatih Genç hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her zaman emek ve destekleriyle yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

HACER TEK

SİVAS 2007

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problemi, amacı ve önemi, denenceleri, sayıltıları, sınırlılıkları ve araştırmada kullanılan yöntem açıklanmıştır. Ayrıca konu ile ilgili kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1. PROBLEM

Aşağılık duygusu, bebeklik ve çocukluk döneminin güçsüzlüğünden gelen ve çevre durumlarını denetleyememe ile gelişen; organik, ekonomik, cinsel ve sosyal yetersizlikten kaynaklanan bir duygudur.¹ Aşağılık kompleksi, aşağılık duygusunun normal şeklini kaybederek patolojik bir özellik kazanmasına denir.²

Her insan, yaşadığı sürece, kendisini tamamıyla yeterli ve mükemmel bir varlık hâlinde göremez. İnsan, hayatının tüm çağlarında, çocukluğunda, gençliğinde, yetişkinliğinde ve yaşlılığında doğal bir aşağılık duygusuna sahip olabilir. Bu yönüyle, aşağılık duygusu fitrîdir denilebilir. Aşağılık duygusu normal hâliyle doğaldır, yararlıdır. Çünkü bu duygu, her yaştaki insanı, sürekli olarak her bakımdan daha yeterli ve iyi olmaya teşvik eder, zorlar. Böylece insan, en büyük amacı olan varlığını, en iyi şartlar altında sürdürmeye gayret eder. Aşağılık duygusu, normal şeklini kaybederse, insan için yararlı değil, zararlı sonuçlar doğurur. Aşağılık duygusunu yaşayan bir insan yetersizliğini genelleştirirse, kendisini her bakımdan yetersiz, eksik, küçük görürse ve bu olumsuz özelliklerinin değişmezliğine inanırsa, bunların da etkisiyle tüm yararlı, yapıcı telâfi çabalarından vazgeçerse, başkalarının başarılarını kıskançlıkla görürse, onların başarılarını yok etmeye çalışırsa aşağılık duygusu normal şeklini kaybeder ve aşağılık kompleksine dönüşür.³

Yaşadığımız hayatı incelediğimizde, çok hızlı bir biçimde sosyal değişmelerin yaşandığını görüyoruz. Değişmelerin olduğunu gören, bunlara uyum sağlayamayan, yeni ürünlerin topluma sunulduğunu gören, ama hepsine sahip olamayan insan, özendirici yayınların da etkisiyle, farkında olmadan aşağılık kompleksine kapılabilmektedir.

¹ Remzi Öncül, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, MEB. Yay., İstanbul 2000, s.84-85.

² Hâlis Özgü, **Kompleksler ve İnsanlar**, Özgü Yay., İstanbul 1969, s.94.

³ Özgü, **Kompleksler**, s.93.

Bugün birçok insanın, çeşitli nedenlerden dolayı aşağılık kompleksi yaşadığı gözlenmektedir. Yaşandığı gözlenen aşağılık kompleksinin nedenleri, çoğunlukla ekonomik, bedensel, cinsel ve sosyal eksikliklerdir.⁴ İnsanların bu yönlerden eksik olduğunu, içinde yaşadığı toplumun ölçütleri belirler. Toplumun aşağılık duygusu yaşayan insana karşı davranışları, o insandaki aşağılık duygusunun aşağılık kompleksine dönüşmesine neden olabilir. Aşağılık kompleksi, bazı tehlikeli sosyal davranışlara kaynaklık yapabilir. Aşağılık kompleksi duyan insanlar, duyduğu acılardan kurtulmak için, alkole, cinsel heyecanlara ve uyuşturucu maddelere başvurabilirler.⁵

İnsanların aşağılık kompleksine kapılmalarında, eğitim anlayışının rolü büyüktür. Küçük yaşta bir çocukla, büyüklerin alay etmesi, çocukların duygu ve düşüncelerine önem verilmemesi, onlardan sessiz, hareketsiz olmalarının istenmesi, diğer arkadaşlarıyla karşılaştırılması, çocuğun daha o yaşta kendini eksik, önemsiz ve değersiz bulmasına neden olur. Büyüklerin çocuklara böyle davranması, onların yanlış eğitim anlayışından kaynaklanmaktadır. İşte burada eğitime, özellikle de din eğitimine büyük görev düşmektedir.

Allah'ın insanları en güzel bir şekilde (ahseni takvim) yarattığını, insanı yeryüzünün hâlifesi kıldığını ve bu dünyada Allah'ın insanları, "Muhakkak ki ölüm tehlikesiyle ve açlıkla, dünya malının, canın ve ürünlerinin kaybı ile sizi sınavacağız. Ama zorluklara karşı sabredenlere iyi haberler müjdele."⁶ âyetinde geçtiği gibi, malları, canları ve evlatlarından eksilterek imtihan edileceğini bilen bir Müslüman'ın aşağılık kompleksi yaşamaması ve diğer insanları küçük görerek, onlara da bu duyguyu yaşatmaması gerektiği söylenebilir. İşte bu bilgileri, insanlara öğretecek olan, din eğitimidir.

Bu çalışmanın temel problemini, "İnsanlarda aşağılık kompleksinin oluşma sürecinde etkili olan nedenler, aşağılık kompleksinin kişilik üzerinde oluşturduğu etkiler, aşağılık kompleksi ile din eğitimi arasında nasıl bir ilişkinin olduğu" konusu oluşturmaktadır.

⁴ Alfred Adler, **İnsan Tabiatını Tanıma**, çev: Ayda Yörük, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 2000, s.52.

⁵ Özgü, Kompleksler, s.46.

1.1.Problem cümlesi

Din eğitimi ve aşağılık kompleksi arasında nasıl bir ilişki vardır; aşağılık kompleksinin önlenmesinde, din eğitimi nasıl bir katkı sağlayabilir?

1.2.Alt Problemler

- 1.Aşağılık duygusu ve aşağılık kompleksi nedir? Aralarında ne fark vardır?
 - 2.Aşağılık kompleksine yakalanma riskinin fazla olduğu gelişim dönemleri hangileridir?
 - 3.İnsanlar, hangi konularda aşağılık kompleksi yaşıyorlar?
 - 4.İnsanların yaşadığı aşağılık kompleksinin sebepleri nelerdir?
 - 5.Aşağılık kompleksi yaşamak insanları rahatsız ediyor mu?
 - 6.Aşağılık kompleksi insanlarda hangi duygu ve davranışlara neden oluyor?
 7. Aşağılık kompleksinin önüne nasıl geçilebilir?
 - 8.Bazı yanlış din eğitimi uygulamaları, insanlarda aşağılık kompleksine neden olabilir mi?
 - 9.Aşağılık kompleksinin önüne geçilmesinde, ailedeki ve okuldaki din eğitimi nasıl yardımcı olabilir?
 - 10.Aşağılık kompleksinin sebepleri, Kur'an'da ve sünnette nasıl değerlendirilmektedir?
 - 11.Aşağılık kompleksi sonucunda kişilik üzerinde meydana gelen etkenler, Kur'an'da ve sünnette nasıl değerlendirilmektedir?
 - 12.Aşağılık kompleksinin önüne geçilmesi için gerekli olan önlemler Kur'an'da ve sünnette nasıl değerlendirilmektedir?
- Çalışmanın alt problemlerini oluşturan bu soruların cevaplandırılmasına ihtiyaç vardır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ülkemizde, aşağılık kompleksi ile ilgili yapılmış araştırma, yok denecek kadar az olduğu gibi, din eğitiminin aşağılık kompleksi üzerinde etkisi konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Aşağılık kompleksiyle ilgili az sayıdaki çalışmaların çoğu da kuramsal çalışmalardır.

⁶ Bakara 2/155; Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı**, İstanbul 1999, 1.cilt, s. 43.

İnsanlar, yaşanan hayatın bir gereği olarak bazı olumsuz duygular yaşayabilmektedir. İşte bu duygulardan biri de aşağılık kompleksidir. Din eğitimi, bu olumsuz duyguyu nasıl yok edebilir? Bu olguya sebep olan durumlar nelerdir? Aşağılık kompleksi sonucunda, hangi olumsuzluklar yaşanmaktadır? Bu çalışmanın amacı bu sorulara cevap aramaktır.

Bu araştırmada, aşağılık kompleksinin sebepleri, sonuçları ve din eğitimiyle aşağılık kompleksinin önüne nasıl geçilebileceği üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarının, din eğitimiyle ilgilenen kişi ve kurumlara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen verilerden hareketle, aşağılık kompleksinin önüne geçilmesi ve bunun için dikkat edilmesi gerekenler konusunda ilgililere bir öngörü kazandırmak açısından bu araştırma önemlidir.

Bu araştırma, ailede ve okulda aşağılık kompleksinin, en aza indirilmesi için, yapılabilecekleri tespit ederek toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak açısından da önemlidir.

Araştırma, olumsuz ve yanlış din eğitimi yöntemlerinin insanda aşağılık kompleksi oluşturacağını ortaya koyması yönüyle eğitimcilere bir öngörü kazandıracaktır. Her konuda olduğu gibi, aşağılık kompleksinin önüne geçilmesinde de olumlu ve dengeli din eğitimi yöntemlerinin önemi bu araştırmayla bir kez daha anlaşılacaktır. Ayrıca araştırmayla elde edilen bilgilerin din eğitimi açısından değerlendirilmesi, bu alandaki çalışmalara ayrı bir boyut katacaktır.

3. SAYILTILAR

1.Aşağılık kompleksi, pek çok insanda görülebilen bir duygudur.
2.Türkiye’de din eğitiminin aşağılık kompleksiyile ilişkisi konusunda daha önce yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

3.Din eğitimi, aşağılık kompleksinin önlenmesinde bir etkinliğe sahiptir.

4.Seçilen yöntem, araştırmanın konusuna uygundur.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışma, birkaç açıdan sınırlandırılmıştır:

1.Araştırma, ulaşılabilen literatürle sınırlıdır.

2.Araştırma, aşağılık kompleksinin sebepleri, sonuçları, din eğitimi açısından bu kompleksin önüne geçilmesi için alınması gereken önlemler ve Kur'an ve sünnet açısından aşağılık kompleksine bakış konularıyla sınırlıdır.

3.Araştırma İslamî din eğitimiyle sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, öncelikle çalışmanın kuramsal temelini ortaya koymak için, konu ile ilgili literatür incelemesi yapılmıştır. Bunun için, konuyla ilgili İSAM, EDAM, MÜİF, EÜİF, SÜİF ve CÜİF kütüphanelerinde, psikoloji, eğitim ve din bilimleri alanında yazılmış kitaplar, dergiler, makaleler ve yayınlanmamış tezler taranmıştır. Ayrıca internet üzerinden konuyla ilgili yabancı ülkelerde yapılmış makaleler taranmıştır.

Bu çalışmaya alan araştırması tekniklerinden anket yöntemi seçilerek başlanılmıştır. Bu doğrultuda daha önce yapılmış bir ölçek bulunamadığından, bir envanter geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat bu envanter uzmanlar tarafından istenilen bilgiye net ulaşılamayacağı endişesiyle uygun görülmemiştir. Böylece çalışma kuramsal bir çerçevede ilerlemiştir. Çalışma kuramsal çerçevede ilerlerken, bir taraftan da aşağılık kompleksiyile ilgili yapılmış ölçek olup olmadığı araştırılmaya devam edilmiştir. Fransa Lyon Üniversitesi profesörlerinden Yao'nun 1996 yılında hastaları üzerinde bir ölçek⁷ uyguladığı bilgisine ulaşılmıştır. İlgili öğretim üyesinden ölçeğin Türkiye'de de uygulanmak istenildiği, mümkünse ölçeğin bir suretinin gönderilmesi rica edilmiştir. Bu ölçeğe 2007 yılının Mart ayında ulaşınca deneme uygulamaları yapılmış, ancak ölçeğin araştırmanın denencelerine cevap veremeyeceğine karar verilmiştir. Böylece çalışma kuramsal bir çerçevede tamamlanmaya karar verilmiştir.

Veri Toplama Teknikleri: Araştırmada konu ile ilgili ulaşılabilen kaynaklardaki bilgiler "literatür incelemesi" şeklinde taranarak, konu belirlenen boyutlar çerçevesinde ortaya konulmuş, elde edilen bilgiler sistemli bir şekilde yazılarak konunun kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Konunun kuramsal çerçevesinin çizilmesinde, araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin yorumlanmasında ilgili

⁷ Ek-1

kaynaklardan yararlanılmıştır. Kaynaklar, metin içinde dipnotlarda ve toplu olarak kaynaklar kısmında gösterilmiştir.

6. ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Duygu: İnsan ruhunda cereyan eden, belli bir süre içinde karakteristik bir gelişme gösteren ve yaşanmakta olan çevreye, ya da çevrede yaşanan çeşitli durumlara karşı yönelmeyi ve sakınmayı gerektiren olumlu ya da olumsuz iç yaşayışlar anlamındadır.

Kompleks: Kompleks, bir insanın çocukluğundan itibaren, bilinçaltında biriktirip yeşertmiş olduğu yetersizlik duygularının dışa yansımasıdır.

Aşağılık Duygusu: Aşağılık duygusu, gerçekten yaşanan ya da yaşanıldığı zannedilen bedensel, zihinsel, sosyal, kültürel ve ekonomik eksiklikten dolayı kişinin bilinçli bir şekilde kendisini küçük, değersiz ve yetersiz görmesidir.

Aşağılık Kompleksi: Aşağılık kompleksi, bedensel, ruhsal, sosyal, ekonomik veya kültürel açıdan yetersizlik hisseden insanın, bu yetersizliğini genelleştirmesi ve kendini her bakımdan değersiz görmesi sonucu bu olumsuz özelliklerinin hiç değişmeyeceğine inanması ve böylece normal bir duygu olan aşağılık duygusunun patolojik bir mahiyet kazanmasıdır.

Din Eğitimi: İnsanın davranış, duygu ve düşüncelerinde istendik yönde davranış değişikliği oluşturma sürecidir.

II. BÖLÜM

AŞAĞILIK KOMPLEKSİ

Araştırmanın bu bölümünde, aşağılık kompleksiyle ilgili temel kavramlar, aşağılık kompleksi ve dönemler, aşağılık kompleksinin sebepleri ve sonuçları açıklanmıştır.

1. AŞAĞILIK KOMPLEKSİYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Aşağılık Duygusu

Öncelikle, aşağılık ve duygu kavramlarını açıklamak, aşağılık duygusu kavramını daha anlaşılır kılacaktır.

Aşağılık, “Bir şeyin alt kısmı, yere yakın kısmı; alçak; seviye bakımından altta kalan; değeri düşük; eksik, noksan; bayağı, hakir, hor, sûfli, kötü, fena, aşağı olma hâli, âdilik, düşüklük, bayağılık.” anlamlarına gelir.⁸

Allendy, psikolojik açıdan aşağılığı şöyle tanımlar:⁹ “Geçmişte ve hâlen, gerçekten layık olduğumuzdan daha aşağı bir durumda olduğumuzu, bu durumda kalacağımızı az veya çok üzümlere düşünmemizdir.

Duygu, “İnsan ruhunda cereyan eden, belli bir süre içinde karakteristik bir gelişme gösteren ve yaşanmakta olan çevreye, ya da çevrede yaşanan çeşitli durumlara karşı yönelmeyi ve sakınmayı gerektiren olumlu ya da olumsuz iç yaşayışlar” demektir.¹⁰

Rohracher’e göre,¹¹ duygular, şuurun etkisi olmadan iç ve dış olaylara bir reaksiyon olarak beliren ve çoğunlukla dil ile anlatılması güç olan, hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgulardır. Duygu, kişinin genel anlamda içinde eğilimlerini ve hâllerini belirten iç yaşayışların temel fenomenleridir. Başka bir deyişle duygu, türlü eğilimlere ve fiillere ait durumların doğrudan doğruya farkına varılmasıdır. Yani ruhî güçlerin, güdülerin ve davranışların açığa çıkmasıdır.

⁸ D.Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul 1996, s.351.

⁹ J.de Courberive, **Aşağılık Kompleksinden Kurtulmanın Çareleri**, çev: Hâlis Özgü, Özgü, Yay., İstanbul 1965, s.38.

¹⁰ Fersahoğlu, Din Eğitimi, s.25-26.

¹¹ Kerim Yavuz, **Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi**, DİB Yay., Ankara 1987, s.29.

Bütün duygular az ya da çok elem veya haz uyandırır. Duygular gözlemlere ve deney yapmaya pek elverişli olamazlar. Duyguların kökleri ihtiyaçlarda, eğilimlerde ve içgüdülerdedir.¹²

Duygular, bencil (egoist), özgeci, ideal ve yüksek olmak üzere üç temel başlık altında incelenmektedir. Bencil duygular, kendini beğenmek ve sevmek, oyun ve para sevgisi, merak ve mutlu olmak gibi duygulardır. Özgeci duygular bireyi insanlığa ve topluluğa bağlayan duygulardır. Bunların temeli sempati duygularıdır. Kardeş, arkadaş sevgisi, hemşehrilik, gurur, aşağılık duygularıdır. İdeal duygular ise yüksek bir ülküye bağlanmaktan doğarlar. Din ve ahlâk sevgileri, sanat ve ilim aşkı, milliyet ve vatan duygusu bunlardandır.¹³

Aşağılık duygusu, özgeci duygular arasında yer almaktadır. Bütün duygular, insan kişiliğinin birer parçası durumundadır. İnsan, duygularını kişilik oluşumundan söküp atamayacağı için, duygularını sağlıklı bir biçimde ifade etmeye ihtiyaç duyar. Aksi takdirde bazı olumsuzlukların yaşanması kaçınılmaz olur. Örneğin, ‘bencil duygular’ içinde yer alan ‘kendini beğenmek ve sevmek’, aşırıya kaçtığı zaman ‘aşağılık veya yükseklik kompleksi’ ortaya çıkabilir.¹⁴

Duygu, gelişmekte olan çocuğun ruh dünyasında geniş bir yer tutar. Ona kimlik kazandırır ve ruhunu olgunlaştırır. Eğer çocuk duyguyu dengeli bir şekilde elde ederse, hayatı boyunca ölçülü bir insan olur. Ama öyle değil de aşırı veya zayıf duygu sahibi olursa, sonu iyi olmayan birtakım problemlerle karşılaşır.¹⁵ Aşağılık kompleksi de aşırı duygulardan biridir. Aşırı duygular, sahiplerine zarar verir. Aşırı duygular, kişilerin devamlı gergin yaşamalarına sebep olabileceği gibi, başkalarına karşı haksız davranmalarına da sebep olabilir. Duygular denge hâlinde olmalıdır. Duygularda denge ise istek ve tutkulara aşırı gitmeme, ölçülü davranma durumudur. Ancak bu denge hâlindeyken insanlar, sağlıklı karar verebilir; sağlıklı davranabilirler.¹⁶

¹² Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. 87.

¹³ Veysel Uysal, **Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, MÜİFV Yay., İstanbul 1996, s.21.

¹⁴ İhsan Kurt, **Psikolojiden Kültüre**, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2002, s.80-81.

¹⁵ Muhammed Nur Süveyd, çev.: Zekeriye Güler, **Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi**, Uysal Kitabevi, Konya 1994, s.183.

¹⁶ Fersahoğlu, Din Eğitimi, s.130.

Duyguları dengeli bir şekilde yaşamak sağlıklı bir kişiliğin ifadesidir. İstek ve ihtiyaçlar yeterince doyurulamaz ve bir engelle karşılaşır, birtakım gerginlik ve çatışmalar ortaya çıkar. Şayet insan, sağlıklı bir kişiliğe sahipse, yenilemeyecek engeller, doyurulamayacak istekler karşısında gerginliği lüzumundan fazla artırmadan yaşayabilir. Bunu, ya engellenen isteğinden vazgeçerek veya onu daha uygun bir zaman ve şarta erteleyerek ya da onun yerine uygun ve engellenemeyecek bir başkasını geçirmek sûretiyle yapabilir.¹⁷

Aşağılık ve duygu kavramlarının tanımlarından sonra, şimdi aşağılık duygusu tanımlarına yer verilecektir.

Oğuzkan'a göre,¹⁸ aşağılık duygusu, "Özellikle yarışmaya dayanan ilişkilerde görülen kişisel güçsüzlük ve kendine güvenemeyiş duygusu." demektir.

Başka kaynaklarda ise aşağılık duygusu şu şekillerde tanımlanmıştır: "Gerçek ya da hayâlî bir yetersizliğin yarattığı denetleyici, duygusal bir tutumdur. Bebeklik ve çocukluk döneminin güçsüzlüğünden gelen, çevre durumlarını denetleyememe ve beden gücünün sınırlı olması ile geliştirilen bir duygudur."¹⁹ Psişizmi, az çok bilinçli bir şekilde, bedensel, ruhsal ve sosyal bir aşağılık duygusunun etkisi altında bulunan kişinin hâlidir.²⁰ Kendini küçük ve yetersiz görmedir.²¹ Başkasının karşısında kişinin, kendini değersiz görmesinden doğan belirtidir.²²

Orhan Çaplı,²³ aşağılık duygusunu insanın beden yapısında ve beden sağlığındaki birtakım eksiklikler, rahatsızlıklar, özürler, hatta kimi zaman önemsizmiş gibi görünen bazı farklılıklar, aile yapısıyla ilgili bazı özellikler nedeniyle onun kendisini çevresindekilerden küçük, eksik ve değersiz görmesiyle gelişen duygu, olarak tanımlamaktadır.²⁴

Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan sonra aşağılık duygusu, gerçekten yaşanılan ya da yaşanıldığı zannedilen bedensel, zihinsel, sosyal, kültürel ve

¹⁷ Fersahoğlu, Din Eğitimi, s.136.

¹⁸ Ruşen Alaylıoğlu ve A. Ferhan Oğuzkan, **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**, İstanbul 1976, s.16.

¹⁹ Remzi Öncül, Eğitim, s.84-85.

²⁰ Paul Foulquie, **Pedagoji Sözlüğü**, çev: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994, s.36-37.

²¹ Hülya Kocaoluk, **Kocaoluk Cep Sözlüğü**, İstanbul 2000, s.43.

²² **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yay., C:1, İstanbul 1986, s.921.

²³ Orhan Çaplı, **İnsanın İç Dünyası**, Bilgi Yay., İstanbul 1992, s.165.

²⁴ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.23-24.

ekonomik eksiklikten dolayı kişinin bilinçli bir şekilde kendisini küçük, değersiz ve yetersiz görmesi, şeklinde tanımlanabilir.

1.2. Aşağılık Kompleksi

Aşağılık kompleksi, acizlik kompleksi ve yetersizlik kompleksi şeklinde de kullanılmaktadır. Aşağılık kompleksinin, İngilizce'deki karşılığı *inferiority complex*, Arapça'da *ukdeten nakıs*, Fransızca'da *complexe d'infériorité*, Almanca'da *der minderwertigkeits komplex*'tir.

Kompleks kelimesi, karmaşa demektir; çözümü zor şeyleri ifade etmek için kullanılır.²⁵ Kompleks, bir insanın çocukluğundan itibaren, bilinçaltında biriktirip yeşertmiş olduğu yetersizlik duygularının dışa yansımasıdır.²⁶

Kompleks, hastalıklı davranışları ortaya çıkaran, baskıya alınmış coşku; ağır basan bilinç dışı eğilimlerin tümü şeklinde de tanımlanabilir.

Aşağılık kompleksi, kaybetmek, işsiz kalmak, parasızlık gibi hayattaki başarısızlıkları başkasının üzerine yıkmak, kaybedilen şeylerin geri gelmeyeceğini bilme endişesi ve telaşıyla, hayatı bambaşka şekillerde anlamlandırmaya çalışmak sûretiyle, kişinin kendisini değişik şekillerde tanımlaması hâlidir. Bu tür kişiler, etraflarında da sorunlu kişiler ve sorunlu ilişkiler bulundurarak, “hayat böyle” yaklaşımıyla kendini avutan, kendini her ortama adapte etmeye çalışan, edemeyince de sakin görünmeye çalışarak içindeki fırtınaları saklayan insanlardır. Kompleks, insan kişiliğinin gelişim evresinde var olan ya da oluşan herhangi bir eksiklikten dolayı, sonradan ortaya çıkan bir tür davranış bozukluğudur.

Aşağılık kompleksi, kişinin ruhsal ve bedensel özellikleri açısından, kendisini diğer insanlardan eksik hissetmesi, farklı ve küçük görmesidir.²⁷ Bireyin kendisinden kaynaklanan ve hayat mücadelesiyle ortaya çıkan bir yetersizlik duygusudur.²⁸ Bir hastanın aşağılık duygusuna bağlı belirti ve davranışlarının

²⁵ Kemal Çakmaklı, **Sorunlu Çocuklar**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991, s.24.

²⁶ <http://www.vuslatdergisi.com/?vuslat=yazi&id=607&k=16>, (16 Nisan 2006).

²⁷ Çaplı, İnsanın, s.165.

²⁸ Fatih Menderes Bilgili, **Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler**, Beyan Yay., İstanbul 2005, s.97.

tümüdür.²⁹ Karşısındaki sorunu çözemeyecek durumda olduğuna inanan bir insanın, bu inancını ifade eden davranış ve tutumunu anlatmaktadır.³⁰

Aşağılık kompleksi, yetersizlik, güçsüzlük bilincinden doğan bir varlığı devam ettirme zorluğu, yokluğun yakınlığı korkusudur. Aşağılık duygusu, normal şeklini kaybedip patolojik bir mahiyet kazanırsa aşağılık kompleksi hâline gelir.³¹

Psikoanalistlere göre, aşağılık kompleksi, birinin bazı yönlerde, kendini diğerlerinden aşağı hissetmesidir. Çoğunlukla aşağılık kompleksinin farkına varılmaz ve bunu telâfi etme düşüncesi, kişileri eziyet içine sürükler, şaşırtıcı bir kazanım veya aşırı bir antisosyal davranışla sonuçlanır.³²

Aşağılık kompleksi, genellikle çocukluk yaşlarından itibaren aşağılanan, hor görülen, anne ve babası tarafından "işe yaramaz" diye adlandırılan, bundan dolayı da birçok konuda başarısız olan, kendi öz kişiliği gelişmemiş insanlarda yaşanan psikolojik bir sorundur. Aşağılık kompleksi, insanlarda, kendisini sürekli eleştirme, kendi öz benliğiyle arası hiç iyi olmama, sevgiye çok ihtiyaç duyma, uzun vadeli plan ve programlar oluşturamama, sürekli eziklik duygusu içerisinde bulunma, çevresindeki herkesi gözünde büyütme, bilinçaltlarındaki eziklik duygusunu tüm çabalarına rağmen atamayacaklarını sanma şeklinde etkisini gösteren bir problemdir.³³

Aşağılık kompleksi, insanın yeterince uyum sağlayamadığı ya da üstesinden gelecek donanımına sahip olamadığı bir güçlük karşısında doğup çıkar ve karşılaşılan güçlüğü üstesinden gelinemeyeceği inancıyla kendini açığa vurur.

Aşağılık kompleksi kavramını, geniş olarak açıklayan psikolog Adler'dir. Bu kavram, Adler'in insanlarda güçlü olma isteği olduğunu düşünmesi sonucu oluşmuştur. Eksiklik durumu, her psikolojik ifade şeklinin temelindedir. Yetersiz veya sakat dünyaya gelen çocuklarda bu psikolojik durum önem taşır. Aynı psikolojik durum şımartılmış ve yadsınmış çocuklar için de önemlidir. Bahsedilen üç tip çocuğun üçü de yetersiz toplumsallık duygusuyla bir ideal geliştirir. Bu üç tip çocuk hayatın gereklerini yerine getirmede, hayatla ilgili güçlüklerin

²⁹ Büyük Larousse, s.921.

³⁰ http://www.yuksekhedef.com/kozot/psiko/psikolojik_aktivite.html/, (12 Aralık 2006).

³¹ Özgü, Kompleksler, s.94

³² <http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Kategori:Psikoloji>, (16 Nisan 2006).

³³ <http://www.vuslatdergisi.com/?vuslat=yazi&id=607&k=16>, (16 Nisan 2006).

çözümlemesinde yararlanabilecekleri ruhsal davranışın eksikliğini duyarlar. Az ya da çok herkesin hayatın başında yaşadığı bir aşağılık duygusu vardır. Bahsedilen bu duygu, öyle bir itici güç oluşturur ki, çocuğun gelecekte bir amaca götürecek tüm çabalarını etkiler. Erişkinlerin oluşturduğu bir çevre içinde dünyaya gözlerini açması, her çocuğu kendisini küçük, güçsüz, eksikliklerle dolu ve yetersiz görmeye iter.³⁴

Yetersizlik duygusu, kendini değişik şekillerde açığa vurur. Örneğin, ilk kez hayvanat bahçesine götürülen üç çocuk bir aslan kafesinin önüne getirildiklerinde, çocuklardan biri annelerinin arkasına saklanarak şöyle der: “Eve gitmek istiyorum.” Olduğu yerden kıpırdamayan ikinci çocuk ise benzi sapsarı kesilip titreyerek, “Hiç korkmuyorum, ama hiç!” der. Aslana dik dik bakan üçüncü çocuk ise annesine dönüp “Yüzüne tüküreyim mi şunun?” diye sorar. Gerçekte üç çocuğun üçü de aslan karşısında bir yetersizlik duygusuna kapılmış, ama her biri içindeki duyguyu bir başka biçimde, kendi hayat üslûbuna uygun olarak dile getirmiştir.³⁵

Okulda arkadaşlarından geri kalan çocuklar, otuzuna gelmiş hatta otuzunu aşmışken hâla bir meslek edinemeyenler ya da evlenme işini bugünden yarına erteleyen erkek ve kadınlar, dönüp dolaşıp aynı davranışı yinelemekten kendini alamayan saplantı nevrozuna yakalanmış kişiler, uykusuzluk çeken, bir sonraki günde yapılacak işleri düşünme düşünme kahrolan insanlar, bunların hepsi de aşağılık kompleksine örnek gösterilebilecek kimselerdir.³⁶

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak, aşağılık kompleksi, bedensel, ruhsal, sosyal, ekonomik veya kültürel açıdan yetersizlik hisseden insanın, bu yetersizliğini genelleştirmesi ve kendini her bakımdan değersiz görmesi sonucu bu olumsuz özelliklerinin hiç değişmeyeceğine inanması ve böylece normal bir duygu olan aşağılık duygusunun patolojik bir mahiyet kazanması, şeklinde tanımlanabilir.

1.3. Aşağılık Duygusu İle Aşağılık Kompleksi Arasındaki Fark

Aşağılık duygusu ile aşağılık kompleksi, aynı anlamda değildir. Aşağılık duygusu her insanda, ilerlemek ve daha iyiye ulaşmak için olması gereken doğal bir duygudur. Buna karşılık, aşağılık kompleksi, ruhsal bir sorundur. İnsanda aşağılık kompleksi varsa, bu kompleks, onu bazı yanlış davranışlara sürükleyecektir. Bu da

³⁴ Alfred Adler, **Yaşama Sanatı**, çev.: Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul 1992, s.51-53.

³⁵ <http://www.psikoterapi-merkezi.com/main/show/108?page=2#>, (12 Aralık 2006).

³⁶ <http://www.psikoterapi-merkezi.com/main/show/108?page=2#>, (12 Aralık 2006).

kişinin, toplumla uyum güçlüğü yaşamasına sebep olacaktır. Bu yüzden aşağılık kompleksi, önüne geçilmesi gereken bir hastalıktır.

Aşağılık duygusu, gerekeni istemek ve yapmak çabasıdır. Aşağılığa boyun eğenlerde ve aşağılıktan yakınmaktan başka bir şey yapmayanlarda, aşağılık duygusu gelişir ve kompleks şeklini alır. Aşağılık duygusu bilinçlidir. Aşağılık kompleksi ve buna yol açan nedenler ise bilinçsizdir. Brachfeld'e göre,³⁷ aşağılık kompleksi, geçici aşağılık duyularının kalıntılarından meydana gelen sürekli bir hastalıktır. Aşağılık duygusunun benzerleri suçluluk, güçsüzlük, güvensizliktir. Aşağılık kompleksi ise daha karmaşıktır.

Aşağılık duygusu çoğu zaman telâfi edilebilir. Aşağılık kompleksi, telâfi tepkilerini faydasız bir hâle getirir veya bu tepkilerin yönünü değiştirir. Sonuç olarak insan, bu başarısızlığın sorumluluğunu başkasında arama, onları yerme, anlaşılmayan değerini büyütme eğilimi duyar. Courberive'ye göre, aşağılık kompleksi, ciddi bir kusurdur. Kendisini aşağılık kompleksine kaptıran bir kimse tam bir bitkinlik içinde sönüp gidebilir. Aşağılık duygusu uyarıcıdır. İnsanı faaliyete sevk eder. Kompleks ise marâzidir, çöküntüye yol açar. Aşağılık kompleksi duygusal ve bilinçsiz bir kaynaktan meydana gelir.³⁸

Aşağılık duygusu, olağan şekliyle herkeste, her yaştaki insanda vardır ve normal şekliyle yararlıdır. Çünkü her yaştaki insanı sürekli olarak her bakımdan daha yeterli, mükemmel ve iyi olmaya teşvik eder. Dolayısıyla insana en büyük amacı olan varlığını, en iyi şartlar içinde devam ettirme, her türlü tehlikeden uzak bulundurma imkânını sağlar. İnsanda, daima daha çok çalışma arzusunu yaratır. İnsanın varlığında yer alan ve varlığını savunma amacını güden saldırganlığı verimli ve üstün amaçlara yöneltmesine; başka bir deyişle, yaratıcı bir güç hâline getirmesine, kötü olabilecek kendisini iyi yapmasına yardım eder.³⁹

Genç bir öğrenci, hocasının karşısında kendini tecrübe ve bilgi bakımından aşağı hisseder. Bu doğal ve geçici bir hâldir. Bir çocuk, babasının karşısında kendini aşağı hisseder. Nihayet, bir insan aczini idrak eder ve Allah'ın karşısında kendini aşağı hisseder. Bunlar, normal aşağılık duygusudur. Örneğin, yeni saz çalmaya

³⁷ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.23-24.

³⁸ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.56-57.

³⁹ Özgü, Kompleksler, s.91-92.

başlayan bir genç, usta saz çalanlara nispetle aşağı seviyededir. Çünkü daha az başarılıdır. Fakat bu aşağı olma duygusu, sadece saz çalarken kendini hissettirir. Bu duygu, onda aşağılık ve saldırganlık hissini ortaya çıkarmaz. Çünkü bu genç bilir ki, henüz saz çalmaya yeni başlamıştır, perdelere hâkimiyeti ve musiki konusundaki bilgisi usta sazcıdan daha azdır. Bu yüzden, ustasından daha az becerikli veya eksik olduğunu hissetmez. Zira böyle bir his, aşağılık kompleksidir, hastalık başlangıcıdır. Aşağılık duygusu, ızdırıp, sıkılganlık, sıkıntı, korku, düşmanlık, saldırganlığı tahrik ettiği, başkalarını geçme ihtiyacının insanı taciz ettiği, başkalarını mahkûm etme, ilk olma ve başkalarını aşağı görmek duygusunun ortaya çıktığı andan itibaren, aşağılık kompleksi hâline gelir.

Aşağılık kompleksine kapılan kimseler, büyük ölçüde, güvensizlik, korku ve güçsüzlük hissederler. Aşağılık kompleksi duyan kimse, üstünlük arayacaktır. Kendine hükmedildiğine inanıyorsa, kendisi hâkim olmaya çalışacaktır. Eğer güçsüz olduğunu hissediyorsa, kuvvet arayacaktır. Bunlar, bir telâfi mekanizmasıdır.

Meşhur bir yazar, “İnsanların bana karşı duydukları hayranlık, benim için bir şey ifade etmez.” şeklinde bir açıklama yaparsa, bu durumda, şu üç durum söz konusu olabilir:⁴⁰

1.Eğer yazar, dengeli, açık sözlü, akıllı ise bu bir şey ifade etmeme, önemsiz olma hâli, her yönden gerçek olacaktır. Öyleyse, kendisinin ne olduğuna inanmak için başkalarının hayranlığına ihtiyacı yoktur. Düşüncesi normaldir.

2.Bu yazarın aşağılık kompleksi yaşadığı farz edilirse durum şöyle olur: Bütün beceri ve yeteneğine rağmen, kendisinin başkaları tarafından hedef alındığından, her an gözler önünde bulunduğundan korkar. Başkalarının kendisinden beklediğini verememekten, onların hakkındaki düşüncelerini temsil edememekten korkar, endişelenir. Hayranlık duyulsun ister; ama bunun kendisi için bir önemi olmadığını da göstermeye çalışır. Başkalarından kaçır. Korkusunun ve kaçışının anlaşılması için çalışır. Düşüncesi anormaldir.

3.Aşağılık kompleksi sebebiyle “mükemmel” görünme ve çok az değerli olarak bildiği bütün bu hezeyanlardan uzak görünme ihtiyacından olabilir. Böylece, tevazusu ile başkalarının kendisine karşı duyduğu ve onunla kendisini emniyette

⁴⁰ Hayrani Altıntaş, **İnsan ve Psikoloji**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s.151-152.

hissettiği hayranlığı kuvvetlendirir. Olaylara karşı takındığı tavır anormaldir. Gerçeğe hiçbir şekilde uymayan, bilinçli ve iyi sebeplere kendini verir. Bu kişi mükemmel olma arzusunda bir sinir hastasıdır.

2.AŞAĞILIK KOMPLEKSİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Aşağılık kompleksi öncelikle psikolojinin konusudur. Ancak bu konuda fazla araştırma bulunmamaktadır. Adler, aşağılık kompleksi üzerinde önemli çalışmalar yapmıştır. Onun dışında Erikson ve Jung da bu konuyla ilgilenmişlerdir.

2.1. Adler’e Göre Aşağılık Duygusu

Bireysel psikoloji okulunun kurucusu ve eksiklik duygusu ya da aşağılık kompleksi deyimini ilk kez ortaya koyan kişi olan Adler⁴¹, insan kişiliğini eksiklik ya da yetersizliği giderip üstünlük ya da yetkinliğe ulaşma çabasıyla açıklamaya çalışmıştır. İnsanın geleceğe ilişkin beklentileri tarafından güdülendiğini ve dolayısıyla insan davranışının çocuklukta yaşanan deneyimler tarafından belirlenmediğini öne süren Adler, insan varlığının yalnızca çevre ve kalıtımın bir ürünü olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır. O işte bu çerçevede içinde insanın miras aldığı yetilerin sentezini yapmış ve çevreden gelen izlenimleri yorumlarken biricik olan bireysel bir kişilik ve hayat biçimi yaratan yaratıcı bir benin varlığından söz etmiştir. Ona göre, önemli etkenleri doğum, bedensel eksiklik ve ilgisizlik ya da şımartılma olan hayat biçimi erken çocukluk döneminde oluşur. Mantık, toplumsal ilgi ve kendini aşma çabasının ruh sağlığına işaret ettiğini öne süren Adler, aşağılık duygusunun kişinin kendi güvenliğiyle ilgili ben merkezci kaygısı ve başkaları üzerinde egemenlik kurma eğiliminin ruhsal bozukluk belirtisi olduğunu öne sürmüştür⁴²

Adler’e göre, aşağılık, tüm insan psikolojisini özetler. İnsan olmak, aşağılık duygularını duymak ve üstünlüğe ulaşmaya çalışmak demektir. O’na göre bu karmaşa çocuğun kendinden kat kat güçlü olan yetişkin kişi karşısında duyduğu güçsüzlükten kaynaklanmasına karşın Freud’a göre, çocuğun oedipus dönemi hadımlık karmaşasına dayanmaktadır.⁴³

⁴¹ 1870-1937 tarihleri arasında yaşamıştır. Viyana’da doğan filozof, daha çok ruh doktorluğu ile uğraştı. Bireysel psikolojiye dair orijinal görüş ve buluşlarıyla bu bilimi kurmayı başardı. 1925’te Viyana Pedagoji Enstitüsü’nde çalışmıştır.

⁴² http://www.geocities.com/psikolojiarsivi/bireysel_psikoloji.html, (5 Eylül 2005).

⁴³ Gürün, Psikoloji, s.13.

Aşağılık kompleksi, hemen hemen bütün sorunlu çocuklarda gizli olarak vardır. Dışardan bakınca, çocuklarda görülen sorunların biçimi, bunda bir rol oynamaz. Örneğin tembellik, gerçekte hayatın önemli ödevlerinden bir kaçış anlamını taşır. Dolayısıyla bir kompleks gözüyle bakılması gerekir. Hırsızlık yapmak ise güvenlik önlemlerinin boşluğundan ya da bir başka kişinin ortada bulunmayışından yararlanarak, kendine çıkar sağlamaktır. Yalan söylemek, gerçeği dile getirme cesaretinin olmadığını kanıtlar. Çocuklarda rastlanılacak bütün bu dışavurumların temelinde, gizli bir aşağılık kompleksi yatmaktadır.⁴⁴

Adler için, asıl ve esas olan “yükselme arzusu ve sevgi ihtiyacıdır.” Adler, “Herkes insanların en güçlüsü, en başarılısı, en güzeli olmayı ister. Ancak bu arzu ve istek hiçbir zaman sonuna kadar doyurulamaz ve aşağılık kompleksine dönüşür. Aşağılık kompleksinin kötü telâfisi ise ruh hastalıklarına yol açmaktadır.” diyor. Adler’den önce bu aşağılık duygusundan ve üstün olma arzusundan Nietzsche söz etmiştir. Adler’in belirttiği gibi, şahıs kendisine hayâli bir hedef tasavvur eder. Bu hedef, onun bütün gayelerine, arzularına ve davranışlarına yön veren hayat planını düzenleyecektir. Adler buna “İdeal ben” adını takmıştır. İdeal ben’e erişmek mümkün değildir; zira biz ona yaklaştıkça, o ileri gidecektir. İlkokul öğrencisinin hayâli, erişmek istediği yer ortaokul öğrencisi olmaktır. Ama ya oraya vardığı, ya lise öğrencisi, ya üniversite öğrencisi olduğu zaman? Ya üniversiteyi bitirip hayata atıldığı zaman ne olacaktır?⁴⁵

Adler’e göre kişi, sürekli olarak kendini ispat etme çabasındadır. Kendi bedeninden, görüntüsünden hoşnut değildir. Bunu değiştirebilmek için sürekli kısır döngü tarzında bir çaba içindedir. Övgü ve eleştiriyi almak için aşırı çaba gösterir. Eleştiri onu kamçılaman bir güçtür. Övgü ise beğenmediği kendisini beğenmek için çok fazla ihtiyaç duyduğu fakat inanmadığı bir şeydir. İnsanları kullanmak ihtiyacındadır. Böylece üstün olduğunu kendine kanıtlamış olur. Beklentilerinde gerçekçi değildir. Yeteneklerini abartır. İnsan ilişkilerinde iki yol benimseyebilir: Ezicidir ya da kaçındır. İnsanlardan uzak durur. Bu kişiler yükseldikleri için insanları ezici tarzda liderlik yaparlar. Hitler gibi. Aşağılık duygusu, organik, zihinsel, sosyal veya eski yaşantıların sonucu olarak güçlü olmak isteğinin

⁴⁴ Adler, Yaşama, s.152.

sonucudur. Adler, bu çeşitli kompensatuar (dengeleyici) faaliyetleri telâfi edici kompensatuar etkinliklere erkeksi protesta demiştir. Bunlar başarı, prestij ve yükselme isteği şeklinde ortaya çıkar. Güçlü olma ihtiyacı, organik eksikliğin değil, aşağılık duygusu ve yetersizlik duygusunun (organik, cinsel, ekonomik, sosyal) sonucudur.⁴⁶

Adler'e göre, gelecek, bizim çabamız ve amacımızla ilişkilidir, geçmiş ise yenmeye çalıştığımız aşağılık ya da yetersizlik duygusu için söz konusudur.⁴⁷ Her insanda aşağılık duygusu vardır.⁴⁸ Bazı kimseler, canlarına kıymak gibi bir düşünceye kapılır. Bu yoldan, dünyayı bütün sorunlarıyla üzerlerinden silkip atmak isterler. Bu hayatın varlığıyla yokluğu onlar için birmiş gibi olur, böylelikle kendilerinde bir üstünlük sezerler. Gerçekte ise bunlar, korkak, yüreksiz kimselerdir. Görülüyor ki, üstünlük kompleksi, bir olayın ikinci evresi, aşağılık kompleksinin dengelenmesidir. Adler buna kompensasyon adını vermektedir..⁴⁹ Bir insanın hayatının amacını belirleyen şey, aşağılık, yetersizlik ve güvensizlik duygusudur.⁵⁰

Aşağılık kompleksinin, çok sık olarak, üstünlük kompleksinin gerisine gizlendiği görülür. Bu gibi durumlarda, üstünlük kompleksi, denge sağlayıcı bir rol oynar. Aşağılık kompleksini yaşayan kimseler, kurumundan geçilmeyen, küstah, kendini beğenmiş, kibirli kimselerdir. Yapıp ettiklerine değil de dış görünüşlerine daha çok önem verirler. Bazen, söz konusu kimselerin, ilk çaba ve girişimlerinde, kalabalık karşısına çıkmaktan, belli bir korku duydukları gözlenir. Bu kimseler, ileride başarısızlıklarını bağışlatmak için, bu korkuyu bir neden gibi kullanırlar. Örneğin, "Eğer kalabalık önüne çıkmaktan böyle korkmasaydım, neler yapmazdım." vb. cümleler kullanırlar. Bu gibi "eğer" ile başlayan cümlelerin gerisinde de genellikle bir aşağılık kompleksi saklıdır. Aşağılık kompleksi, açığözlülük, ihtiyat, kılı kırk yarma, hayatın temel sorunlarına sırt çevirme, kendini her türlü ilke ve kurallarla sınırlama, dar bir etkinlik alanı arama gibi özelliklerde de kendini belli edebilir. Ayrıca bir kimsenin yanında taşıdığı bir bastona sürekli dayanması da

⁴⁵ Songar, Ruh Sağlığı, s.19.

⁴⁶ Adler, İnsanı, s.90.

⁴⁷ Adler, Yaşama, s.43.

⁴⁸ Adler, Yaşama, s.48.

⁴⁹ Adler, Yaşama, s.57.

aşağılık kompleksinin bir belirtisi olabilir. Bu gibilerin kendilerine güven duymadıkları, çok sık olarak tuhaf alışkanlıklar edindikleri gözlenir. Gazete koleksiyonları yapmak, pul toplamak gibi, boyuna önemsiz işlerle uğraşırlar. Böylesi uğraşlarla, zamanlarını boş yere harcarlar. Ama her zaman, davranışları için bir özür hazırdır. Hayatın olumsuz tarafında, gereğinden fazla oyalanır. Oyalanma, yeterince uzun sürdüğünde, soluğu bir nevrozda alırlar.⁵¹

Nevroz, aşağılık kompleksinin daha gelişmiş bir biçimidir. Korku nevrozuna yakalanmış bir kimsede, bir çok olumsuzluklarla karşılaşılır. Böyle biri, yolda hep birinin kendisine eşlik etmesini isteyebilir. İstedigine ulaşınca da güttüğü amaç bakımından, kendini başarı kazanmış sayar. Başkaları tarafından desteklenmesini ve başkalarının kendisiyle meşgul olmasını arzular. Böylece bir aşağılık kompleksinin, üstünlük kompleksine dönüştüğü görülür. Nevrozlu bir kimse, başkaları, kendi hizmetine koşsun ister. Başkalarının kendine hizmet etmesini sağlayarak, onlardan üstün bir yere ulaşmaya çalışır. İçlerindeki aşağılık kompleksinin etkisiyle, başvurdıkları her geri çekilmenin sonucunda güçlüklerle karşılaştıkları zaman, hezeyan yolunu seçip, kendilerine büyük insan gözüyle bakarak, başarı elde etmeye çalışırlar.⁵²

2.2. Jung’a Göre Aşağılık Duygusu

Jung⁵³, aşağılık duygusunun, bedensel kusurlardan ve çevre şartlarından ileri geldiğini belirtir. Bu kusurların ve çevre şartlarının, telâfi edici tepkilere ve nevrotik davranışlara sebep olduğunu ileri sürer. Telâfi edici tepkiler, kişinin huzursuzluk duyduğu bazı kusurları veya başarısızlıkları gideren, telâfi eden davranış biçimleridir. Telâfi yollu davranışlar, doğrudan ve dolaylı telâfi olmak üzere iki grupta incelenebilir. Bedence zayıflığı telâfi için bedeni geliştirme, düşük düzeyde bulunan bir aileden geldiği için bunu telâfi amacıyla toplumda sivrilme, aşağılık duygularını gizlemek için saldırgan tavır alma, eski günahlarını telâfi amacıyla aşırı

⁵⁰ Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, çev.: Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul 1994, s.85.

⁵¹ Adler, Yaşama, s.151.

⁵² Adler, Yaşama, s.152.

⁵³ 1875-1961 tarihleri arasında yaşamıştır. İsviçre psikolog ve ruh hekimlerindendir. Freud ve Adler’le birlikte anılır.

dindar olma gibi örnekler, doğrudan telâfidir. Başkalarını küçük düşürme, isteksiz davranışlar içine girme, fizikî eksikliklerini telâfi etmek için zekaya ilişkin yeteneklerini geliştirme gibi örnekler de dolaylı telâfidir.⁵⁴

Jung’a göre, aşağılık duygusu ile ilgili hâller zamanımızın da özelliği olan iki kelime ile kararsızlık ve güvensizlikle özetlenebilir.

Genel olarak kadın aşta, erkek karşısında bir aşağılık duygusu duyar. Bunun nedenleri şunlar olabilir:⁵⁵

1.Çiftleşmede erkek faal bir rol oynar. Erkek tamamen duyduğu hazza kapılır kadın geleceği düşünür ve birleşmenin sürekliliğini diler. Çiftleşme erkek için sakıncalı hiçbir sonuç yaratmaz.

2.Kadın yakın bir geçmişe kadar, sosyal bakımdan, erkekten aşağı tutulmuştur. Erkek yapacağı işi düşünür. Kadın için ise aşk her şeyden önemlidir.

Jung’a göre, mistik düşüncede aşağılık, hiçlik bilinci olan kulluk adını alır. Telâfi burada Tanrı’nın aranması, Tanrı ile kişisel birleşme, Tanrı ile varlık hâline gelme yönünü izler.

Jung, “Aşağılık acısı olmasaydı, mümkün olduğu kadar az çalışma biyolojik kanunu, insanlığı hareketsizlik içinde bırakırdı.” düşüncesiyle insanlarda aşağılık duygusunun doğal olduğunu vurgulayıp, bu duygu olmasaydı, insanların yükselmek için bir çaba harcamayarak onların hayatında tembelliğin hüküm süreceğine dikkat çekmiştir.⁵⁶

2.3. Erikson’a Göre Aşağılık Duygusu

Erik Erikson⁵⁷, Freud’un kuramını ergenlikten sonra yaşlılığa kadar genişleterek sekiz psiko-sosyal gelişim dönemini tanımlamıştır. Gelişimde kritik dönemler olduğuna inanmaktadır. Erikson’a göre, insanın hayatında belli başlı sekiz kritik dönem vardır. Her dönemde de atlatılması gereken bir kriz, bir çatışma bulunmaktadır. İnsanların sağlıklı bir kişilik kazanmalarında bu dönemlerin başarılı olarak atlatılması gerekmektedir. Eğer bir dönemdeki kriz tam olarak

⁵⁴ Altınköprü, Şahsiyet, s.155-156.

⁵⁵ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.50-52.

⁵⁶ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.53.

⁵⁷ 1902 Frankfurt’ ta doğdu. Psikanaliz alanındaki költürçülük akımının temsilcilerinden biridir.

çözümlememezse bireyin hayatının daha sonraki dönemlerinde de bu kriz devam eder, çözümleninceye kadar problem yaratır.⁵⁸

Erikson’a göre gelişim dönemleri şunlardır:

1. Temel güvene karşı güvensizlik (0- 18 Ay)
2. Özerkliğe karşı şüphe ve utanç (18 Ay- 3 Yaş)
3. Girişkenliğe karşı suçluluk (3-6 Yaş)
4. Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu (6-12 Yaş)
5. Kimlik kazanmaya karşı rol karışıklığı (12-18 Yaş)
6. Yakınlığa karşı yalnızlık
7. Üretkenliğe karşı durgunluk
8. Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk

Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusunun yaşandığı dönem, Freud’un gizil (latent) döneminin karşılığıdır. Freud, kuramını cinsellik ve özelde çocuk cinselliği üzerine kurduğu için, çalışkanlığa karşı aşağılık duygusunun yaşandığı dönemi, cinsellik açısından yorumlamaktadır.⁵⁹

Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusunun yaşandığı dönem altı yaşından on iki yaşına kadar sürer. Erikson’a göre birey kişilik gelişim dönemlerinden ilkinde “Bana ne verildiyse ben oyum.”; ikincisinde “Ne yaparsam oyum.”; üçüncüsünde “Hayâl ettiğim şeyi olacak kişiym.”; dördüncüsünde “Ne öğrenirsem oyum.” inancına sahiptir. Bu dönemde çocuk okula gittiği için sosyal dünyasında, büyük bir genişleme meydana gelir. Arkadaşlar ve öğretmenin çocuk üstündeki etkisi artarken anne babanın etkisi giderek azalmıştır. Bu dönem, sadece toplumsal gelişimin akran ve oyun ortamında bir genişleme zamanı değildir. Gelecekteki sorumluluklar için hazırlanırken toplumun araçları ile uğraşmayı da öğrenme zamanıdır. Bu yaş grubunun dünyasına artık araç gereçler girmeye başlar. Çocuklar bu dönemde, yetişkinlerin kullandıkları aletleri kullanmaya çalışırlar; bir şey üretmeye çaba gösterirler. Çekiçle çivi çakmak, oyuncakları kırıp yeniden yapmak gibi. Çocukların çabaları desteklendiğinde, çalışma ve başarılı olma davranışları gelişir. Aksi taktirde

⁵⁸ http://www.netoffice.gen.tr/insan_tabiatini_tanima, (8 Ekim 2006).

⁵⁹ http://www.mediko.yildiz.edu.tr/Psikiyatri/makaleler/mak_erikson.htm, (12 Aralık 2006).

sürekli olarak yaptıklarında eleştirilen, desteklenmeyen ve beğenilmeyen çocuklar, yaptıklarının değersizliğine inanarak aşağılık duygusu geliştirebilirler.⁶⁰

Dördüncü dönemin orta ve son dönemine doğru okuma, yazma ve yeni bilgiler öğrenen çocuktan bazı zihinsel ve sosyal beceriler kazanması beklenir. Çocuk, kendisinden beklenenlerin farkındadır. Okuldaki başarısı kendisinden beklenenlere uyarsa kendisini başarılı, uymazsa başarısız hisseder. Ericson, çocuğun sosyal gelişimi ile ilgili kuramında bu evredeki iki uçlu boyutu çalışma ve aşağılık duygusu olarak tanımlar. Çalışma, çocuğun okulda öğrenmesi gereken çabayı ifade eder. Aşağılık duygusu, çocuğun başarısız olduğu zaman kendisini nasıl algılayacağını belirtir.⁶¹

Çocuk, okuma, yazma ve hesap gibi bilgileri edinirken, kendi ile aynı yaşlarda olan diğer çocuklarla kendini karşılaştırır ve kendisinin çalışkan olup olmadığına karar verir. Her ne kadar genel olarak, çocuğun bu şekilde başkaları ile karşılaştırılması tavsiye edilmezse de gerek öğretmen, gerek anne baba, gerek tanıdıklar, gerekse çocuğun kendisi, onu başkaları ile karşılaştırır. Eğitimciler çocuğun başkaları ile değil, doğrularının üzerinde durulması gerektiğini söylerler. Ayrıca herkesin iyi yaptığı iş vardır, önemli olan bu işin bulunmasıdır. O zaman çocuğun aşağılık duygusu edinmemesi sağlanabilir.⁶²

Başarma, çalışkanlık duygusu getirir. Çocuğun kendisine ve yeteneklerine karşı olumlu bir tutum geliştirmesine yardım eder. Gelecekteki başarılarının temellerini oluşturan akademik özgüven gelişir. Başarısızlıkları ise çocuğun kendisine karşı olumsuz tutum ve yetersizlik duygusu geliştirmesine neden olur ve gelecekteki öğrenmesini engeller. Anne baba ve öğretmenler, çocuğa kendi gücü ölçüsünde bazı sorumluluklar vererek, başarılı olmasını ve başarıyı tatmasını sağlamalıdır.⁶³

⁶⁰ Arı, Çocuk ve Ergende, s.40; http://www.e-psikoloji.com/sosyal/index_dosyalar/evre1.htm, (12 Aralık 2006).

⁶¹ Arı, Çocuk ve Ergende, s.40,

⁶² http://www.elbim.com.tr/htm/ders%20notları/kpss/Gelişim%20ve%20Büyüme%20Kavramları_Ders%20notları.htm, 12 Aralık 2006.

⁶³ Arı, Çocuk ve Ergende, s.41.

3. KRİTİK DÖNEMLER VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ

Aşağılık kompleksi bir anda ve bir sebepten meydana gelmez. Birikim neticesi ortaya çıkar. İnsanların hayatında, aşağılık kompleksi oluşmasına sebep olabilecek üç dönem vardır. Bu dönemler kritik dönemler olarak adlandırılır.⁶⁴

Hayatın esası, mutlu yaşamak ve mutlu yaşatmaktır. Çocuğun da mutlu yaşaması ve ileride de kendisinden hizmet bekleyenleri mutlu edebilmesi beklenir ve istenir. Bunun için, çocuğun bedensel sağlığının yerinde olması ve derslerinin de başarılı olması yetmez. Onun, ruhsal (moral, ahlâk) ve sosyal yönlerden de sağlıklı olması gerekecektir. Birey bu yöndeki sağlığını yani mental (ruhsal, moral, ahlâk) ve sosyal (entellektüel) iyilik hâlini bir anda elde edememektedir. Bunun gerçekleşmesi için sağlıklı bir şekilde aşılması gereken kritik dönemler vardır. Bu kritik dönemler aşağıda açıklanmıştır.⁶⁵

3.1. Birinci Bunalım Dönemi (Egosantrik Çağ)

Birinci bunalım döneminde, çocuk “ego”sunu yani benliğini keşfeder. Ülkemiz iklimi ve şartları itibarıyla bu çağ 2,5 ile 4,5 yaşları arasında kendisini gösterir.⁶⁶ İlk bunalım döneminin diğer adı 3 yaş buhran dönemidir. 3 yaş bunalım dönemi çocuğu, sözgelimi kardeşinin annesinin kucağına oturmasını kısıkanır. Büyüklerin alayları, zulümleri, baskıları, daha başarılı, sevimli ve güzel olan çocuğa karşı gizleyemedikleri aşırı sevgileri, çocuğun bu yaş dönemi bunalımlarını artırır. Her bunalım döneminde aşağılık duygusu vardır. Bu dönemde de söz konusudur. Çocuk böyle durumlarda çok çabuk olarak, aşağılık kompleksine kendisini kaptrabilir ve iç dünyasına çekilir.⁶⁷

3.2. İkinci Bunalım Dönemi (Sosyal Benlik Keşif Çağı)

İkinci bunalım döneminde çocuk “sosyal benliğini” keşfeder. Bu dönem yaklaşık olarak 6,5-8,5 yaşları arasında seyredir. Bu dönemde çocuk kendi egosunu sosyal çevre içerisinde belli bir yere oturtmaya çalışır.⁶⁸ İkinci bunalım döneminin diğer adları, "hürriyete karşı ikinci atılım", "yedi yaş bunalım dönemi", "ikinci

⁶⁴ Çakmaklı, Sorunlu Çocuklar, s.30.

⁶⁵ http://www.geocities.com/marufbecene/cocukta_psiko_sosyaluyumevreleri.htm - 30k, (5 Eylül 2005).

⁶⁶ Çakmaklı, Sorunlu Çocuklar, s.31.

⁶⁷ http://www.geocities.com/marufbecene/cocukta_psiko_sosyaluyumevreleri.htm - 30k, (5 Eylül 2005).

⁶⁸ Çakmaklı, Sorunlu Çocuklar, s.32.

kaprisler dönemi", "sosyal benliği keşfetme aşaması"dır. Başlama ve bitme zamanları için pratik tarif şu şekilde yapılabilir: Çocuğun ilkokul birinci sınıfa başlamadan, ilkokul ikinci sınıfa geçene kadarki zaman içerisinde kendisini gösterir. İkinci bunalım döneminin çocukta yaratabileceği aşağılık kompleksinin, çocuk 3. bunalım dönemine girmeden, kendiliğinden kaybolması gerekir. Bunun için sınır, 12 yaştır.⁶⁹

3.3. Üçüncü Bunalım Dönemi (Cinsel Kimliğe Adaptasyon Çağı)

Üçüncü bunalım dönemi ise 10,5 yaşlarında başlayarak 22, hatta 25 yaşa kadar devam edebilir. Bu dönemde de çocuk, çocukluk psikolojisinden çıkarak, kendi cinsel psikolojisinin özelliklerine adaptasyon sancıları çeker. Kız ise kızlık, erkek ise erkeklik psikolojilerine adaptasyon sancıları çeker. Bir ve ikinci bunalım dönemleri kısadır, ortalama olarak ikişer yıl denilebilir. Buna karşılık üçüncü bunalım dönemi 10-13 yıl sürecektir. Çocuk ilk kriz döneminde olduğu gibi, kendilerine vâsilik yapanlara karşı koymadan, bu dönemde de hürriyetini elde edemez ve bu bunalım dönemini sağlıklı geçiremez. O dönemde görülen kaprisler bu dönemde de görülür ve aynı çarelere başvurulur çoğu zaman geçirilir. Örneğin sevgi, hoşgörü, otorite, sabır, inanma burada da geçerlidir. Anlaşmazlıklar vardır. Çocuk nedeniyle aile anlaşmazlıkları, çocukların birbirleriyle kıskançlıklarından doğan anlaşmazlıklar, erkek çocuğun babasıyla olan güçlükleri olağandır.⁷⁰

Her bunalım döneminin karakteristik özelliği aşağılık kompleksi bu dönemde de kendisini gösterir. Okula gitmesi kendisinde sarsıntı yapabilir, uyumda güçlüklerle karşılaşabilir. Anne ve baba da anlayışsız ve sert davranırlarsa, bu kompleks daha şiddetli hâl alır. Belirtileri şunlardır: İnsanların yanında tutuklaşırlar; rahat hareket edemezler; kekemelik başlayabilir; normal konuşurken kekeleyerek konuşmaya başlarlar; düzensiz hareketleri vardır; yemek, uyku, çalışma, okul, oyun saatleri vs. birbirine karışabilir; kendine iyi bir plân yapamaz; yapılan plânı uygulamakta güçlük çeker; istikrarsızlık baş plândadır; kararsız ve ürkek bakışları olur.⁷¹ Bunlar ruhî anlaşmazlık arttığı, çocuk anlaşılmadığı, çocuğa yardım yapılamadığı ölçüde, sık sık tekrarlanır ve kökleşir.

⁶⁹ http://www.geocities.com/marufbecene/cocukta_psiko_sosyaluyumevreleri.htm - 30k, (5 Eylül 2005).

⁷⁰ Kemal Çakmaklı, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ikincibunalim.htm>, (5 Eylül 2005).

⁷¹ Kemal Çakmaklı, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ikincibunalim.htm>, (5 Eylül 2005).

Her üç dönemin de kendine has özellikleri ve sıkıntıları vardır. Her dönemde, çocuğun aşağılık kompleksine yakalanması an meselesidir. Çocuk bu dönemlerde kaprisli ve idare edilmesi güç bir varlık olur. O, kendi iç dünyasında, büyük mücadeleler içerisinde. Bundan kaynaklanarak, çevresiyle zıtlığı olmaktadır. Oysa çocuğun bu bunalım dönemlerini anne baba ve çocuğun sosyal çevresi iyi bir şekilde bilerek, çocuğa onun sıkıntılarını azaltabilecek tarzda psiko-sosyal destek sağlama durumundadırlar. Ancak çocuk için olduğu kadar, aile ve toplum için de çıkar yol böyledir.

Her üç dönemi de yaşayan çocuk, "Ey anne baba! Ben bunalım dönemi içerisinde çok sıkılmaktayım, bu bunalımı atlatabileceğim ümitsizliğe düştüm, size yalvarıyorum gücünüz yeterse benim imdadıma koşunuz, sizden yardım diliyorum, beni kurtarın." demektedir. Bu belirtiler anne baba tarafından böyle yorumlanmalı ve uygun yardımlar kendisine ulaştırılmalıdır. En büyük yardım onu anlayabilmek ve özelliklerine uygun şekilde kendisine davranabilmektir. Çocuk bu dönemlerde yardıma, ilgiye ve anlayışa her zamankinden daha çok muhtaçtır. Yardım görmeyen, dönemin sıkıntılarını tek başına üstlenen çocukların, aşağılık kompleksine kapılmaları ihtimali çok yüksektir.

4.GELİŞİM DÖNEMLERİ VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ

Gelişim dönemleri, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik olmak üzere, üç başlıkta ele alınarak incelenebilir.

4.1. Çocukluk Döneminde Aşağılık Kompleksi

Çocukluk dönemi, okul öncesi (0-6 yaş) ve okul çağını (6-12 yaş) içerisine alan dönemdir.⁷² Bu dönemde çevredekilerin çocukla ilgili sert, kırıncı, hırpalayıcı, önemsizleştirici, küçültücü davranışları, eksiklik, yetersizlik ve aşağılık duygusunu geliştirir. Aşağılık duygusunun patolojik bir şekli olan aşağılık kompleksinin meydana gelmesine yol açarlar.⁷³

Bir erkek çocuk kendisini babası, ağabeyleri, bir kız çocuk da kendisini annesi, ablaları ile karşılaştırır. Onların birçok veya her bakımdan kendisinden üstün, daha yeterli olduklarını anlar. Erkek çocuk, babasının vücutça kendisinden daha iyi geliştiğini, daha güçlü olduğunu, ağır şeyleri daha kolay bir şekilde kaldırdığını, evde

⁷² Habil Şentürk, **Din Psikolojisi**, Esra Yay., İstanbul 1997, s.92.

herkese sözünü geçirdiğini, istediğini yaptırdığını, daha iyi düşündüğünü, evdekilerin onunla daha çok ilgilendiklerini, zihin ve tecrübeleri bakımından kendisinden kat kat üstün olduğunu görür. Kız çocuk da annesi, ablaları karşısında bir yetersizlik, aşağılık duygusunu duyar. Gerek erkek çocuk, gerekse kız çocuk, 2 yaşından itibaren büyükler gibi olmak ister. Erkek çocuk babasının, ağabeylerinin, ağabeylerinin arkadaşlarının; kız çocuk da annesinin, ablalarının ve ablalarının arkadaşlarının olumlu-olumsuz tüm özelliklerini kazanmaya uğraşır. Çünkü, her bakımdan onlar gibi olduğuna inanma arzusunu duyar. Çocuk okula başlayıncaya kadar annesini ve babasını her bakımdan dünyanın en yeterli ve en mükemmel birer varlıkları gibi düşünür. Bunun için onlara benzemeye, onları kendi varlığında yaratmaya, onların bir benzeri hâline gelmeye çalışır.⁷⁴

Okula başladıktan sonra ise annesi ve babası ile ilgili görüşlerinde, düşüncelerinde değişiklikler olur. Annesinin, babasının, kardeşlerinin yerlerini öğretmenlerine, yöneticilerine, arkadaşlarına verir. Bundan sonra onlar gibi olabilmenin yollarını arar. Sınıfında kendisinden daha iyi durumda olanlara yetişmeye çaba gösterir. Öğretmenlerinin, yöneticilerinin, arkadaşlarının sevgisini kazanacak şekilde hareket eder. Başkalarıyla karşılıklı saygıya dayanan ilişkiler kurmanın gerekliliğini anlar.⁷⁵

Anne baba veya öğretmenler karşısında kendini yetersiz gören çocuklar, normal hâllerde, yetersizliklerinin geçiciliklerine, günün birinde kendilerinin de onlar gibi olacağına inanırlar. Başka bir deyişle, başkaları ile kendileri arasında yer alan değer eksikliğinin nedenini varlıklarının yetersizliğinde, önemsizliğinde, aşağılığında aramazlar. Bunu bir zaman sonucu olarak kabul ederler.⁷⁶ Ama annesi, babası ve öğretmenleri tarafından her fırsatta azarlanan, küçük düşürülen, bu yüzden, annesi babası tarafından istenmediğine, beğenilmediğine, sevilmediğine inanan çocuk, bir yandan istenmemesinin, sevilmemesinin nedenini önemsizliğinde, değersizliğinde arar. Önemsiz bulduğu, değersizliğine inandığı varlığından soğur. Hatta nefret eder. Varlığını duyduğu acıların bir kaynağı olarak görür. Yaşadığı sürece öyle kalacağını

⁷³ Hâlis Özgü, **Çocuklar Niçin Başarılı Olamıyorlar**, Arafat Yay., İstanbul 1976, s.105.

⁷⁴ Özgü, **Kompleksler**, s.92.

⁷⁵ Özgü, **Kompleksler**, s.88-89.

⁷⁶ Özgü, **Kompleksler**, s.92.

düşünür. Yarınını bugününe göre değerlendirir. Bugünkü ızdıraplı varlığını geleceğine yansıtır, aktarır. Yaşama arzusunu kaybeder; kötümser olur.⁷⁷

Sonuç olarak çocuk, kendini kardeşlerinden, arkadaşlarından aşağı bulur. Onların yanında kendisini önemsiz, değersiz görür, sıkılır, onlardan uzak kalmaya çalışır. Her şeye alınır. Çabuk kırılır, küser. Herkesin herkesten çok kendisiyle ilgilenmesini ister. Annesinin, babasının kardeşleriyle uğraşmasını arzu etmez, kardeşlerini fazla kıskanır. Anne babasını kardeşlerinden ayırmak, uzaklaştırmak ve yalnız kendisiyle ilgilendirmek için çeşitli çarelere başvurur. Annesinin babasının yanından ayrılmak istemez. Geceleri rahat uyuyamaz, sık sık uyanır. Çamaşırlarını kirletir, yatağını ıslatır. Bazen daha da ileri giderek hastalanır. Geceleri durmadan öksürür. Başladığı okul hayatında uyum sağlayamaz. Okula gitmek istemez. Öğretmenlerin, arkadaşlarından ziyade kendisiyle ilgilenmelerini, onu sevmelerini ve beğenmelerini diler. Arkadaşlarıyla düzenli ilişkiler kuramaz. Onları durup dururken kırar. Onlarla bir arada bulunmak, oynamak istemez. Yalnızlığı tercih eder. Sınıfta arkada oturma arzusunu duyar. Görünmeyecek yerleri seçer. Sorulan şeylere, bu şeyleri çok iyi bildiği zamanlarda bile cevap veremez. Söyleyeceklerinin doğruluğuna inanamaz. Öğretmenlerinin, arkadaşlarının yanında zor, utandırıcı durumlara düşmemek için susmayı tercih eder.⁷⁸

4.2. Gençlik Döneminde Aşağılık Kompleksi

Gençlik dönemi, ergenlik öncesi (12-14 yaş), ergenlik çağı (15-17 yaş) ve son ergenlik ve gençlik çağını (17-21) içerisine alan gelişim dönemidir.⁷⁹

Aşağılık duygusu gençlerin, yetişkinlerin her bakımdan olduklarından daha yeterli olmak, üstün tanınmak arzusunu duymalarında, bu arzularını gerçekleştirmeye çalışmalarında büyük bir rol oynar. Bir genç kız ve erkek geleceğini bugününe yansıtır. Bugünkü kendisinde yarınki kendisini arar. Bugünkü kendisinin gerçek bir kendisi olmadığına inanmak ve etrafındakileri de buna inandırmak ister. Onun için, bugünkü kendisinde tasarladığı yarınki kendisini yaratır. Bundan başka bir genç kız,

⁷⁷ Özgü, Çocuklar, s.105.

⁷⁸ Özgü, Kompleksler, s.99.

⁷⁹ Şentürk, Din, s.105.

bir delikanlı varlığı ile ilgili her şeye karşı büyük bir hassasiyet gösterir. Çevresinde başkaları tarafından, daima beğenilme arzusunu duyar.⁸⁰

Gençlik çağında insan güçlülük, üstünlük özlemini en fazla duyar. Bu çağdaki isteklerinin ve arzularının çoğunu gerçekleştiremediği çocukluk çağından gelmiştir ve bu çağda ideal varlığına ulaşmak ister. Bu dönemde eğer çevresi tarafından beğenilirse, o da kendini beğenir ve sever. Tersine yerilir, beğenilmezse, ideal kendisi olamamak endişesini duyar. Bunun sonucu çevresiyle anlaşamaz. İç çatışmalarını dış dünyaya aktarır. Çevrenin tepkisiyle de olumsuz varlık anlayışının doğruluğuna inanır. Genç insan, varlık değerliliği bilinciyle beraber her şeyi kazanır ve kaybeder. Genç, gelecek için yaşar. Bugünün sıkıntılarına, geleceğin mutluluğu için katlanır.⁸¹

Gençlik döneminde aşağılık kompleksi yaşayan genç, her an sıkıntılı bir durumla karşılaşacağını sanır. Onun için bulunduğu yerden bir an önce uzaklaşmanın çarelerini arar. Zayıf, yetersiz, önemsiz, değersiz tanınmaktan korkar. İsmi unutulduğu, biriyle karıştırıldığı zaman sinirlenir. Bir yerde bekletildiği, sözlerinin dinlenmediğini anladığı zamanlarda öfkelenir. Her şeye üzüldür, gücenir, kırılır. Arkadaşlarıyla kolay kolay anlaşamaz, onlarla çabuk bozuşur. Genç kızlarda aşağılık kompleksi sinire, akıl hastalığına, hatta intihara yol açabilir. Çirkin olduklarına inanan, vücutlarındaki bir veya bazı organları beğenmeyen, fazla şişman, kısa boylu, şaşı, iri, basık, sivri burunlu, göğüsleri çok küçük, altı parmaklı, çarpık bacaklı genç kızlar sürekli bir şekilde üzüntü, huzursuzluk, sıkıntı içinde yaşarlar. Büyük bir üzüntü duyarlar. Kendilerini beğenmezler. Bu kızlar fazla kıskanç olurlar. Okullarındaki, semtlerindeki, mahallelerindeki kızları çekemezler. Onların genel davranışlarını, giyinişlerini, başkalarıyla, özellikle erkek arkadaşlarıyla kurdukları ilişkileri yererler. Erkeklerle karşı da kolay kolay yakınlık duymazlar. Onları kendileri için sakıncalı, tehlikeli bulurlar. Beğenilmemekten, kusurları dolayısıyla daha büyük bir ızdırapla karşılaşmaktan korkarlar. Bu kızlardan nişanlanan, evlenenler kolay kolay mutlu olamazlar ve eşlerini mutlu edemezler. Nişanlılarıyla

⁸⁰ Özgü, Kompleksler, s.89.

⁸¹ Özgü, Kompleksler, s.90-91.

anlaşamazlar, geçinemezler; onların sözlerine ve sevgilerine inanamazlar. Kendilerini kabul edemezler. Aşırı derecede bir kıskançlık gösterirler.⁸²

Kusurlu vücut yapısı ile ilgili aşağılık kompleksinin kadınlarda yarattığı olumsuz sonuçlardan biri cinsel isteksizliktir, soğukluktur. Bu tipteki kadınların bazıları cinsiyetle ilgili her şeyden, özellikle cinsel ilişkilerden nefret ederler, tiksindirler, iğrenirler. Bu ilişkileri insanlara yakıştıramazlar. Buradaki nefretin, tiksindenin, iğrenmenin, cinsel soğukluğun nedeni, bir başkasının isteklerine göre hareket etmekten, bir başkasının üstünlüğünü kabul etmekten, kusurlu bir vücudu bir başkasına göstermekten kaçınmaktır.⁸³

4.3.Yetişkinlik Döneminde Aşağılık Kompleksi

Yetişkinlik dönemi, ilk yetişkinlik (21–40 yaş), orta yaş (40–60 yaş) ve yaşlılık çağını (60-...) içerisine alan gelişim dönemidir.⁸⁴

Bir yetişkin, bulunduğu yerde herkesin kendisiyle ilgilenmesini, kendisini saymasını diler. Beğenildiği zaman, sevinir. Yerildiği zaman, üzülür. Kendisini beğenenleri beğenir, onları başkalarına da beğendirmeye çalışır. Kendisini beğenmeyenleri ise beğenmez. Önemli ve değerli bulamaz. Onların yetersizliklerini görmeye çalışır. Onları başkalarına da önemsiz gibi tanıtmaya çaba gösterir.⁸⁵

Bazı insanlar, çocukluklarında şu veya bu nedenin etkisiyle kendilerini yetersiz, eksik, kusurlu, aşağı bulmuşlardır. Bunun sonucu, üstün olmak arzusu duymuşlar, bu arzularını gerçekleştirmek için büyük bir çaba göstermişlerdir. Bunların artık aşağılık kompleksinin etkisinden tamamıyla kurtuldukları söylenemez. Çünkü bu insanların başarılarının gerçek kaynağı aşağılık kompleksidir. Bunlar geçmişte, çocukluk çağlarında olduğu gibi ve gizliden gizliye aşağılık kompleksinin etkilerini duymaktan, bu etkilere göre hareket etmekten, daima üstünlüklerini, güçlüklerini belirtmek arzusu ile değerlenmekten uzak kalmazlar. Büyük başarılarla ulaşan, güzel işler yapan kimi yetişkinlerin zaman zaman kendilerinden beklenmeyecek davranışlarda bulunmalarının, birdenbire sinirlenmelerinin, parlamalarının, zorbalıktan çekinmemelerinin, başkalarını sindirmeye, birer uydu

⁸² Özgü, Kompleksler, s.100.

⁸³ Özgü, Kompleksler, s.104.

⁸⁴ Şentürk, Din , s.114.

⁸⁵ Özgü, Kompleksler, s.89.

hâline getirmeye uğraşmalarının en önemli nedenlerinden biri de budur. Onların kendilerini çocukluklarında olduğu gibi, güçlü görmek arzusunu duymalarıdır.⁸⁶

Hayatta, karşılaşılan bazı başarısızlıklar, acı tecrübeler de varlık güvenliği ve yeterliliği duygusunu sarsabilir, aşağılık kompleksine sebep olabilir. Kocasının beğenmediği kadın, başka erkeklerle ilişki kurabilir.⁸⁷ Aşağılık kompleksi yaşayan insanlar, çevrelerindeki egemenlikleri ölçüsünde güçlülüklerine üstünlüklerine inanırlar. Duydukları aşağılık kompleksinin yarattığı acıları azaltabilirler. Aşırı derecede inatçı, sabırsız, sinirli, saldırgan olurlar. Düşüncelerinden caymazlar. İyi düşünemediklerini, yanıldıklarını görmek, göstermek istemezler. Bütün işlerinde acele ederler.⁸⁸

Aşağılık kompleksini duyan erkek, karısı ve çocukları ile anlaşamaz. Bazen ortada önemli bir neden yokken karısıyla bozuşur, çatışır. Onu kırar, önemsizleştirir. Aşırı derecede inatçı, saldırgan olur. Eşinin daima ve herkesten çok kendi işleriyle ilgilenmesini, tüm işlerini zamanında yapmasını ister. Onun kendisiyle ilgili en küçük bir ihmali, dikkatsizliği karşısında öfkelenir. Erkek çocuklarının bütün işlerine karışma eğilimini duyar. Onların kendisine sormadan, izin almadan bir şey yapmalarına tahammül edemez. Onların daima kendisinin yarattığı imkanlarla yaşadıklarını, kendisine muhtaç olduklarını, kendisi olmadan bir şey yapamayacaklarını hatırlatır. Onları küçültmek sûretiyle büyümeye, büyük görünmeye uğraşır.⁸⁹

Kocası tarafından artık eskisi gibi beğenilmediğini düşünen, anlayan bir kadın, önemsizlik, değersizlik duygusunun etkilerini duyar. Aşağılık kompleksinin belirtilerini gösterebilir. Eski zamanlarına kavuşmak, kocasının eski ilgisini, yakınlığını tekrar kazanmak için çeşitli çarelere başvurabilir. Kendisini beğenmeyen kocasının yanıldığını, beğenilmeyecek bir kimse olmadığını göstermek için bazı üzücü, acı tecrübelerle girişebilir. Sırf beğenilebilecek durumda bir kadın olduğunu anlamak ve anlatmak için başka erkeklerle ilişkiler kurabilir. Böylelikle de daha da ciddi bir aşağılık kompleksinin etkisi altına girebilir. Aynı şekilde, eşlerinin başka erkeklerle ilişkiler kurduklarını gören, eşlerinin başka erkekleri tercih ettiklerini

⁸⁶ Özgü, Kompleksler, s.90.

⁸⁷ Hâlis Özgü, **Aşağılık Kompleksi ve Hayatın Manası**, Özgü Yay., İstanbul 1968, s.25.

⁸⁸ Özgü, Kompleksler, s.105-106.

anlayan erkekler, kendilerinin ikinci plana atılmalarının nedenini önemsizliklerinde bulurlar.⁹⁰

Kadın, evde her zaman söz sahibi olmak isteyebilir. Tüm isteklerinin hemen yerine getirilmelerini arzu edebilir. Kocasının üstünlüğü karşısında üzüntü duyabilir. Kocasını önemsizleştirmeye uğraşabilir. Çocuklarının yanında küçük düşürmek eğilimini duyabilir. Çocuklarına yalnız kendisi egemen olmak isteyebilir. Aşağılık kompleksini duyan kimi anneler ise çocukların bir uydusu, kölesi hâline gelmek sûretiyle, onlara egemen olmak yolunu tutarlar. Bu gibi hâllerde de bu anneler, onların daha sonraki hayat evrelerinde yeterli olmalarını, kendilerine güvenmelerini engellerler. Onlarda başkası tarafından korunmak ihtiyacını, yardım görmeden bir iş yapma yeteneğinin bulunmadığı inancını yaratırlar.⁹¹

Yetişkinler, kendilerini bilinçaltılarının aksine büyük göstermeye çalışırlar. Bu nedenle alçak gönüllülük gösterirler, inatçılıklarından dolayı böyle insanları sevmediklerini söylerler. Cimriliklerini gizlemek için, zaman zaman cömert davranışları göze alırlar. Başkalarının yaptıkları işleri kolay kolay beğenmezler. Üstünlüklerine inanarak, aşağılık kompleksine ilaç bulurlar. Çevreleri sevip sayıyorsa, bu defa da geçmişteki olumsuz varlıkları ile kendilerini değerlendirirler ve başkaları tarafından olduğu gibi tanınmaktan korkarlar. Kendileri için değil, başkaları için yaşarlar.⁹²

5. AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN SEBEPLERİ

Yetersizlik, güçsüzlük bilincinden doğan aşağılık duygusunun, normal şeklini kaybedip patolojik bir mahiyet kazanması sonucu meydana gelen aşağılık kompleksinin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler ortaya konulduğunda, eğitimciye düşen görevler de açığa çıkacak, böylece eğitimcinin, aşağılık kompleksinin önüne geçmek için neler yapılacağını daha iyi açıklayabileceği düşünülmektedir. Bu yüzden özellikle, aşağılık kompleksine sebep olan yanlış eğitim yöntemlerinin önüne geçilebilmesi için, bu sebeplerin bilinmesi gerekmektedir.

Eğitim, doğumdan ölüme kadar gerçekleşen bir süreçtir. İnsanın çevresi, onda aşağılık kompleksi oluşmasına sebep olabilir. Çevreyi, insanın ailesi, okulu,

⁸⁹ Özgü, Kompleksler, s.106.

⁹⁰ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.25-26.

⁹¹ Özgü, Kompleksler, s.107-108.

toplumu oluşturur. Gerek ailede, gerek okulda, gerekse diğer din eğitimi kurumlarında, bazı yanlış davranış ve tutumlar, çocuklarda aşağılık kompleksinin tohumlarını oluşturur.

Courberive,⁹³ aşağılık kompleksinin meydana gelmesindeki başlıca nedenleri şöyle sıralamaktadır: Sütten kesilme kompleksi, daha büyük çocuklar tarafından yapılan baskılar, yarışmalarda karşılaşılan başarısızlıklar, haksız olarak verilen cezalar, çocuklar arasında giyinme ve beslenme bakımından fark gözetilmesi, aşağılık yaratan davranışlar ve sözler, zararlı cinsel eğitim, baskıcı eğitim, yaratılıştan gelen bazı kusurlar, ruh ve vücut kusurları.

Tuncel Altınköprü,⁹⁴ Kişilik Analizi adlı eserinde aşağılık duygusunu oluşturan nedenleri şöyle sınıflandırmıştır:

Aşağılık Duygusunu Oluşturan Nedenler

1.Kötü Eğitim	2.Organik Eksiklik
a.Şımartılma	a.Gerçek Eksiklik
b.Horlanma	b.Eksiklik Kuruntusu
Hayatta işe yaramazlık duygusu	

Bu araştırmada, aşağılık kompleksinin nedenleri üç ana başlık altında incelenmiştir:

- 1.Yanlış eğitim
- 2.Bedensel ve ruhsal kusurlar
- 3.Elverişsiz sosyal, ekonomik ve kültürel durum

5.1.Yanlış (Olumsuz) Eğitim

İnsanda var olan yeteneklerin meydana çıkarılması ve geliştirilmesi faaliyeti ne kadar erken ve zamanında başlarsa, eğitim o kadar başarıya yaklaşabilir. Çünkü çocukluk çağı, eğitime, faydalı alışkanlıklar kazanmaya en uygun olan çağdır. Henüz bomboş olan çocuk ruhu, verilen her şeyi almaya, benimsemeye açıktır.⁹⁵

⁹² Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.138-140.

⁹³ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.60.

⁹⁴ Tuncel Altınköprü, **Şahsiyet Analizi**, Hayat Yay., İstanbul 2003, s.155.

⁹⁵ İhsan Kurt, **Psikolojiden Kültüre**, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2002, s.61.

Çocuğun zayıflığı ve çaresizliği göz önünde tutulursa, her insan hayatının başlangıcında, az çok derin bir aşağılık duygusunun var olduğu görülecektir. Her çocuk, yetişkinlerden oluşmuş bir çevre içinde büyümek zorunda olduğu için kendini zayıf, küçük ve yalnız başına yaşayamayacak kadar güçsüz hissetme eğilimindedir.⁹⁶

Yapabileceği düşünülen basit şeyleri bile, doğru, hatasız ve becerikli bir şekilde yapabileceğine güvenememektedir. Eğitim hatalarından bir çoğu buradan ileri gelir. Yapabileceğinden daha çok şey istemekle, çocuğun güçsüzlüğü ve çaresizliği yüzüne vurulmuş olur. Hatta bazı çocuklara, bile bile, küçüklükleri ve çaresizlikleri hissettirilmektedir. Bazıları sanki oyuncakmış, canlı bir bebekmiş ya da dikkatle gözetilmesi gereken değerli bir eşyaymış gibi görülmekte, bazılarına da gereksiz bir yük oldukları hissettirilmektedir. Anne, babalar ve başka yetişkinlerdeki bu tavırların bir araya gelmesi, çoğu zaman, çocuğu yalnızca iki şeye gücünün yettiği inancına götürür: Büyüklerin hoşuna gitmek ya da gitmemek. Anne babaların yaratmış olduğu aşağılık duygusu, toplumun çocukları ciddiye almama alışkanlığıyla daha da artar. Böyle bir çocuk, kendini bir kenarda oturup büyüklerin lafına karışmaması gereken, nazik, sessiz, vb. olmak zorunda bulunan ve hiçbir hakkı olmayan önemsiz bir kimse gibi görür. Çocukların çoğu, başkaları onunla alay edecekler diye sürekli bir korku duyarak büyür. Çocuklarla alay etmek ağır bir suçtur. Bunun etkileri çocuğun ruhunda izler bırakır, onun yetişkin bir insan olduğu zamanki alışkanlıklarını ve hareketlerini belirler. Çocukken kendisiyle hiç durmadan alay edilmiş bir yetişkini çabucak tanımak mümkündür.⁹⁷

Aşağılık kompleksi, patolojik bir durumdur. Çocuklarda patolojik davranışlar çeşitli nedenlere bağlı olarak gelişir. Bu nedenler, aşırı hoşgörölü, aşırı koruyucu, tutarsız, mükemmeliyetçi, itici, otoriter vb. kusurlu anne baba tutumları, okulda öğretmenin aşırı kuralcı, eleştirici, otoriter tutumu ve sınıf geçmek için notu bir baskı ya da disiplini sağlama aracı olarak kullanmasıdır.⁹⁸

Aşağılık kompleksi, insanlarda bir anda oluşmaz. Çoğunlukla bu hastalık, kişinin çocukluk yaşlarından itibaren oluşmaya başlar. Çok yakın çevresi, bu insanın

⁹⁶ Adler, İnsan Tabiatını, s.85.

⁹⁷ Adler, İnsan Tabiatını, s.85.

⁹⁸ Aysel Çağdaş ve Zarife Seçer, **Anne Baba Eğitimi**, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2004, s.314.

psikolojik ve sosyolojik gelişiminde olumsuz ve bilinçsiz bir baskı uygulamışlarsa, kişide bu tür problemler belirecektir.⁹⁹

Sağlıklı bir eğitim ve eğitimde başarıya ulaşmak için, çocuğu korkutmamak, onun heves ve cesaretini kırmamak, kendine olan güvenini artırmak, ona karşı teşvik edici bir tutum takınmak gerekir. Aksi takdirde, sağlıklı bir eğitim yapılamaz.¹⁰⁰

Aşağılık kompleksinin artmasında etkili olan yanlış eğitim yöntemleri, yanlış anne baba tutumları, dayak, ceza, tehdit, yersiz kıyaslama, utandırmak, küçük düşürmek, kardeş kıskançlığı, yargılamak, suçlamak, hatalı eleştiri, alay etmek, olumsuz benlik, etiketlemek, olumsuz sıfat ve tanımlama, aşırı beklenti ve çocukluğunu yaşayamamak şeklinde sıralanabilir.

5.1.1. Yanlış Anne Baba Tutumları

Çocuğun içinde yetiştiği aile, onun duygu ve düşüncelerinin ifade biçimini olduğu kadar, benlik kavramını da biçimlendirir. “Ne ekersen, onu biçersin.” sözü çocuk eğitiminde geçerli olan bir sözdür. Çocukların duygu ve düşüncelerini kabul eden anne babalar, güveni olan, girişimci, insan ilişkilerinde başarılı olan kişiler yetiştirirken, çocuklarını olumsuz yönde sürekli eleştiren, kısıtlayan, onların duygu ve düşüncelerini ifade etmesini engelleyen anne babalar pısrık, çekingen, içine kapalı, alıngan kişiler yetiştirirler. Anne baba, çocuğa güven, cesaret, sevgi ve övgü vereceğine, onu reddetmesi ve sürekli eleştirmesiyle çocuğun kendisine saygı geliştirmesini engellemekte ve aşağılık duygusu geliştirmesine neden olmaktadır.¹⁰¹

Çocuk, ilk eğitimi okulundan, sosyal çevresinden önce anne ve babasından alır. Dünya hizmetleri, maddî zorluklar, para ve mal endişeleri, gelecek düşünceleri gibi dünyevî menfaatlerin hepsi, maneviyatın sağlanması ve ebedi saadeti kaybetme endişelerinden sonra gelmelidir. Anneler, ilk öğretmenlerdir. Çocuğa karşı duyulan sevginin aşırı olmasının da yetersiz olmasının da çocuğun ruh sağlığında davranış bozukluğuna sebep olacağı açıktır. Sevgi gösterilirken onu şımartacak boyutta olmamalı, seviyeli olmalıdır.¹⁰²

⁹⁹ <http://www.vuslatdergisi.com/?vuslat=yazi&id=607&k=16>, (16 Nisan 2006).

¹⁰⁰ Cavit Binbaşıoğlu, **Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları**, MEB.Yay., İstanbul 2000., s.44.

¹⁰¹ Mevlüt Kaya, “Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme”, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, s.84.

¹⁰² Nurten Çevikoğlu, “İslam’a Göre Çocuk Terbiyesi’nde Annenin Yeri”, **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s.171-185.

Çocukların düşüncelerine ve duygularına önem verilmezse, çocuğun hareketliliği iyi karşılanmaz, bağırıp çağırarak onlar sessiz, hareketsiz yapılmaya çalışılırsa, bazı çocuklar birbirleriyle karşılaştırılır, bazıları kötülenir, ötekiler de övülürse, çocuk kendini önemsiz ve değersiz bulur. Bu yüzden de aşağılık kompleksi meydana gelebilir.¹⁰³

Çevresel etkenlerin içinde çocuğu en çok etkileyen, aile çevresidir. Aile, anne baba ve varsa çocuklardan oluşmuş toplumun en küçük birimidir. Ailenin çocuğa karşı tutum ve davranışları çocuğun geleceğini şekillendirmesi, kişiliğini geliştirmesi açısından çok önemlidir. Anne baba, çocuğa karşı değişik tutumlar geliştirebilir. Kimi aileler, çocuklarına karşı ılımlıdır, sıcak ve sevecen tutumlar içindedir. Kimi aileler, çocuklarını istemezler. Onları, kendilerini rahatsız eden bir kişi olarak görürler ve iterler. Bazı aileler ise çocuklarını serbest bıraktıkları zaman onların zararlı işler yapacağını düşünürler ve baskı uygularlar. Her türlü tutumda çocuk, değişik bir kişilik geliştirir.¹⁰⁴

Sağlam'ın yaptığı bir araştırmada,¹⁰⁵ ailelerin, çocuklarına karşı tutumlarının nasıl olduğu ile ilgili soruya, çocukların verdikleri cevaplar şöyledir:

Ailem:

Hoşgörülü ve sabırlıdır. % 9.5,

Uyguladığı kurallarda tutarlı ve kararlıdır. % 23.8,

Beni baskı ve otorite ile kontrol altında tutmaya çalışıyor. % 90.5,

Gerektiğinde dayığa başvurur. % 5.

Yapılan ankete verilen cevaplarda da görüldüğü üzere, anne babalar, çocuklarına karşı, baskı ve dayak gibi yanlış tutumlar sergilemektedir.

Aşağılık kompleksine kapılmış bir anne babanın, çocuğunun aşağıda kalmasına, onun şahsî ve kendiliğinden meydana gelen bir hayatının olmamasına ihtiyacı vardır.¹⁰⁶

Şefkat eksikliği, çocukta ve gençte, aşağılık duygularının doğmasına sebep olur. Bir anne babanın, çocuğunu görünür tarzda ve bilerek ezdiği, tahakküm ettiği

¹⁰³ Eğitim Ansiklopedisi, s.33.

¹⁰⁴ Şule Bilir ve Duyan Dabanlı, "Ergenlik Çağındaki Sosyal Gelişime Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması", **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der: Beylû Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s.157.

¹⁰⁵ İsmail Sağlam, **Çocuk ve İbadet**, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003, s.222.

ve aşağıladığı zaman şefkat eksikliği vardır. Aşağılık kompleksine, yol açan şefkat eksikliği, anne ve babaların farkında olmadan yaptıkları hareketlerden kaynaklanır. Çok otoriter anne ve baba, kumar oynayan, içki içen ve bu yüzden de sinir hastası olan anne ve babalar, çeşitli şahsî ve sosyal sebeplerden dolayı sinirleri bozuk olan anne babalar, çocuklarının sadece kendi istekleri doğrultusunda olmalarını isteyen anne ve babalar vb. hep çocuklarına gerektiği gibi şefkat gösteremediklerinden, çeşitli şekillerde kendini gösteren aşağılık kompleksinin doğmasına sebebiyet verirler.¹⁰⁷

Aşağılık duygusu, çocuğun gelişmesinin çok erken bir döneminde ortaya çıkmaktadır. Bazı organik kusurlar ve yetersizliklerle dünyaya gelen, küçük yaşta birtakım sosyal ekonomik eksikliklerin acısını duyan ya da anne babanın baş vurmuş olduğu hatalı bir eğitim yönteminin (sevgi ve şefkat göstermeme, ihmal etme, alay etme, çok sert davranma, aşırı bir düşkünlük gösterme vb.) sonucu olarak, çocukta, aşağılık duygusu belirmeye başlar. Bu aşağılık duygusu, bütün kişiliğe belli bir renk vermekte ve bu duyguyu giderebilmek için gösterilen çabalar, çocuğu gelişmenin normal yolundan saptırarak aşağılık kompleksi yaşamasına neden olmaktadır. Kendini aşağılık kompleksine kaptırmış olan çocuk, belli bir davranış kalıbını benimser. Bu davranış kalıbı onun bütün kişiliğine şekil vermekte ve daha sonraki yıllardaki gelişmesi üzerinde, belirli bir etkide bulunmaktadır.¹⁰⁸

Çocuklarda, aşağılık kompleksinin meydana gelmesine sebep olan tutumları, baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz, aşırı serbest ve dengesiz aile tutumları olarak sıralanabilir.

5.1.1.1. Baskıcı Tutum

Baskıcı tutum, çocukla tartışmadan, anlaşmadan, isteklerini dikkate almadan, anne baba tarafından belirlenen kural ve emirlerin çok katı bir şekilde uygulanmasıdır.¹⁰⁹ Çocuğun kendisini anlatamadığı, savunamadığı her ilişki biçimi

¹⁰⁶ Altıntaş, İnsan, s.157-158.

¹⁰⁷ Altıntaş, İnsan s.159.

¹⁰⁸ Adler, İnsan Tabiatını, s.9.

¹⁰⁹ Aysel Çağdaş, **Anne Baba-Çocuk İletişimi**, Eğitim Kitabevi, Konya 2003, s.181.

baskıdır. Yani baskı yapılan çocuk, her zaman aşağılanma tehdidi içerisinde olup aşağılık duygusu geliştirebilir.¹¹⁰

Baskıcı ailelerde, küçükten beri, gençlere yeterli sevgi gösterilmemiştir. Aile ortamı gergin, ilişkiler düşmancadır. Bol eleştiri, azar, aşağılama ve dayak vardır. Çocuk eğitiminin tek amacı, çocuğu baskı altında tutmak, ona göz açtırmamaktır. Çocuğa karşı yaklaşım soğuk, anlayışsız ve kırıcıdır.¹¹¹

Baskıcı eğitim uygulayan anne baba, çocuğu kendi tasarladığı bir kalıba göre yoğurma amacını güder. Çocuk sürekli bir denetim altındadır. Çocuğun en küçük yanlışları ve yaramazlıkları gözden kaçmaz; hemen üstünde durulur ve düzeltme yoluna gidilir. Çocuğun kurallara sıkı sıkıya uyması beklenir. Lütfensiz konuşması, kötü söz söylemesi ayıplanır. Çocuk, evde ve çevrede görgü kurallarına uygun davranmalıdır. Çocuğun çalışması, oynaması yatması saatleri düzenli olmalıdır. Anne baba sözünden hiç dışarı çıkmamalı, tartışmamalı ve hiç karşı gelmemelidir. Durum ve şartlar ne olursa olsun anne babaya boyun eğmelidir. Annenin aldığını giymeli, onun seçtiği arkadaşlarla oynamalıdır.¹¹² Sürekli ders çalışması ve hep iyi notlar alması istenir. Baskı altındaki çocuk veya yetişkin, sözlerine ve girişimlerine sınır koyar. Yeni arkadaş, yeni olaylar, yeni fırsatlar karşısında bocalar. Gücünü denemekten, yeteneklerini ortaya koymaktan, “Ben de yapabilir miyim?” demekten korkar. Çünkü her an hesaba çekilme ve küçümsenme endişesi içindedir. Bir çocuğun hatalar yapabilme, başarısızlığı tatma imkanının olması, onun gelişmesi için çok gereklidir.¹¹³

Çocukluk çağında çevredekilerin sert, kırıcı, hırpalayıcı, önemsizleştirici, küçültücü davranışları eksiklik, yetersizlik, aşağılık duygusunu geliştirir, bu da aşağılık kompleksinin meydana gelmesine yol açar.¹¹⁴

Anne babaların çoğu, çocuklarının derslerinde başarılı olmasını ister. Bazı anne babalar, baskıyla çocuklarının iyi not almalarını sağlamaya çalışır. Bu baskı çocuklara, gerek anne ve babalarının, gerekse okulun beklentilerini

¹¹⁰ Mehmet Zeki Aydın, **Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi**, DEM. Yay., İstanbul 2005, s.18, Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s.42.

¹¹¹ Atalay Yörükoğlu, “*Ana Baba ve Gençler*”, **Gençlik Çağı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986, s.137.

¹¹² Yörükoğlu, *Çocuk Ruh*, s.199.

¹¹³ Aydın, *Ailede*, s.19.

¹¹⁴ Özgü, *Çocuklar*, s.105.

karşılamadıklarını açık bir biçimde öğretir. Tümüyle yeteneksiz ve herkesin düzeyinin altında olduğuna inanmaları, onların ileride herhangi bir görevi üstlenecek cesareti bulmalarını engelleyen bir aşağılık kompleksine kapılmalarına neden olur.¹¹⁵

Yetişkinlerin bir kısmı da çocukların bir konu hakkındaki görüşlerini belirtmelerine imkan vermezler. Konuşmak, düşüncelerini açıklamak isteyen çocukları sustururlar. Küçük olduklarını, büyükler gibi düşünemeyeceklerini, söze karışmamaları gerektiğini söylemek suretiyle, onlarda bir yetersizlik duygusu meydana getirirler. Çocukları kendilerine göre değerlendirirler. Kendileri gibi düşünmeyen çocuklarda, hiçbir zaman kendileri gibi düşünemeyecekleri inancını yaratırlar. Yanlış düşünen çocuklarla eğlenir, onları azarlar, önemsizleştirirler. Çocuklarda, her zaman öyle kalacakları inancını yaratırlar.¹¹⁶

Çocuk, büyüklerden birtakım isteklerde bulunacaktır. Çocuğun her istediğini yapmak, çocuğa fayda vermeyeceği gibi, isteklerinin hiçbirini yapmamak da iyi değildir. Çocuğun bir isteğine “hayır” demeden önce iyi düşünmek gerekir. Eğer bu isteği gerekli ve haklı bir istek ise “evet” demek büyüklüğe gölge düşürmez. Kurallar gerekli, anlaşılır ve mümkün mertebe az olmalıdır. Gereksiz konularda ve ayrıntılarda fazla kural ve yasaklama getirilirse bir süre sonra, çocuğa çok fazla “hayır” demek zorunda kalınır. Bu da çocukta, bağımsızlığının elinden alındığı, kendisine güvenilmediği ve her şeyi yanlış yaptığı duygusu uyandıracaktır. Böylece yetersizlik duygusu yaşayan çocukta, zamanla aşağılık kompleksi belirebilir.

Çocuğun kurallara uymasını kolaylaştırmak için, “hayır” demek veya askere emir verir gibi, kurala uymasını istemek yerine, seçenek sunmak daha doğru bir yaklaşımdır. Yemekten önce lokum veya şeker yemek isteyen çocuğa “Hayır, yemekten önce şeker yemek yasak” demek yerine, kuralın sebebi açıklandıktan sonra ona bir seçme fırsatı verilebilir: “Biliyorsun, yemekten önce şeker yememen konusunda anlaşmıştık. Yemekten önce çikolata yersen iştahın kapanır, yemeğini yemek istemeyebilirsin. Eğer istersen şekerini saklayıp yemekten sonra yiyebilirsin.” Duvarı karalayan çocuğa, “Duvarı kirletiyorsun, bırak o kalemi elinden!” demek yerine, “Duvarı çizersen duvar kirlenir, canın resim yapmak istiyorsa sana bir kağıt verebilirim veya duvara bir kağıt asabilirim.” diyerek seçme şansı vermek, “hayır”

¹¹⁵ Beil Brigitte, **İyi Çocuk, Zor Çocuk**, çev.: Cuma Yorulmaz, Arkadaş Yay., Ankara 2003, s.193.

demekten daha etkili ve daha az incitici olur. Yine, bıçakla oynayan çocuğa: “Sana kaç defa bıçakla oynamayacaksın dedim, bırak o bıçağı elinden, şimdi bir yerini keseceksin.” denildiği zaman, çocuğa bu yanlış davranışın, ondan beklendiği, ima edilerek çocuk aşağılanmış olur.

Katı tutumlar, çocuğun korkak, tembel, bitkin, sorumsuz olmasına neden olabileceği gibi, şımartıcı tutum da onu güvensizliğe ve aşağılık kompleksine itebilir.¹¹⁷ Aşırı otorite ile güvenli ve güçlü kişilikli çocuklar yetiştirilmez.¹¹⁸ İdeal bir ailede, baskı ve şiddet yerine merhamet hâkimdir.¹¹⁹

5.1.1.2. Aşırı Koruyucu Tutum

Anne babaların aşırı derecede koruyucu tutumu, çocuğu gereğinden fazla kontrol etmesi ve ona özen göstermesi anlamına gelir.¹²⁰

Anne babanın normal şartlar altındaki koruyucu tavrı, çocuklar için faydalıdır. Ancak her şeyin aşırısı zararlı olduğu gibi, aşırı koruyucu tavır da çocuklar için zararlıdır. Bazı anne babalar çocuklarının üzerlerine âdeta kuş gibi titreyerek onların ağlamalarına, üzölmelerine, başkaları tarafından takdir edilmelerine, azarlanarak hırpalanmalarına razı olmazlar.¹²¹ Bu aşırı koruyucu tutum da çocuğun kendine güvenememesine ve zamanla aşağılık kompleksine neden olabilir. Anne babaları tarafından duygularına ve algılarına güvenilmeyen çocuklar, anne babalarına karşı öfke, nefret, kızgınlık gibi olumsuz duygular hissederler. Kendilerinin bilgisiz, beceriksiz olduğunu düşünürler. Böylece kendi benliklerine ilişkin olumsuz algılamalar içine girerek düşük bir benlik saygısı ve güvensiz bir kişilik yapısı geliştirebilirler.¹²²

Çocuklarına tahakküm eden anne babalardan başka, çocuklarına evhamlı korkularını nakleden anne babalar da vardır. Örneğin, çocuklara, kazalara dikkat etmelerini, böceklerle oynamamalarını, yolda dikkatli yürümelerini, düşmemelerini, mikroplardan uzak kalmalarını devamlı olarak telkin ederler. Bu tavsiyeler hiç

¹¹⁶ Özgü, Kompleksler, s.104-105.

¹¹⁷ Fatih Menderes Bilgili, **Çocuğun Din Eğitimi Ve Karşılaşılan Güçlükler**, Beyan Yay., İstanbul 2005, s.142.

¹¹⁸ Ayhan Songar, **Ruh Sağlığı**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı, İstanbul 1986, s.119.

¹¹⁹ Mehmet Emin Ay, “*Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler*”, **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s.324.

¹²⁰ Yavuzer, Çocuk, s.141.

¹²¹ Çağdaş, Anne Baba, s.175.

durmaksızın tekrar edilir. “İyi örtün, atkını çıkarma, sen yeteri kadar kuvvetli değilsin, dikkat et yürürken düşme, kendine iyi bak, bir kötülük gelmesin, başkalarına dikkat et, sağına soluna iyi bak vb.” gibi telkinlerle çocuklarına aşırı titizlik gösteren, aşırı kol kanat geren anneler bilmeden, çocukta güven duygusunun, kişilik kavramının gelişimine engel olurlar. Onun her davranışında tehlikelere siper olmak, her konuda yardımına koşmak, çocuğa, “Ben yanında olmasam sen bir şey beceremezsin. Sen bırak, yapamazsın, ben yapayım.” demeye gelir.¹²³

Kimi anne babalar fazla hassas olurlar, çocuklarının başlarına daima bir felaket gelebileceğinden korkarlar. Bunun için, onları yalnız bırakmazlar. Onlara haydutlar tarafından kaçırılacaklarını, bir kaza geçirebileceklerini söylerler. Kimileri de çocuklarını üst üste giydirirler, zayıf oldukları, çabuk üşüyecekleri ve hastalanabilecekleri için bu şekilde hareket ettiklerini bildirirler. Tüm bunlar çocuklarda bir yetersizlik duygusu yaratabilir.¹²⁴ Aşırı ilgilenilen, hemen her şeyden korunmaya çalışılan çocuk hem güvensiz, hem de sıkıntılı ve mutsuz olur.¹²⁵

Anne ve babalardan bir kısmı da çocuklarını fazla koruyarak şımarık büyütür, çok sevdiklerini onlara belli eder, çocuğun her arzusunu yerine getirirler. Aile içinde ayrıcalığı olan çocuk, aileden ayrılarak çevreyle ilişkiye girip, kendisine bazı öncelikler ve üstünlükler tanınan kişi olmadığını fark ettiğinde, bu onun için dayanılmaz bir şok hâline gelir.¹²⁶

Tüm çocuklarda, sevgi ve şefkat, kendini güven içinde hissetme, bağımsızlık ve ilgi gibi ortak olan ihtiyaçlar vardır. Çocuğu aşırı koruma, ona aşırı hoşgörölü ve anlayışlı davranma, aşırı düşkünlük gösterme ve boyun eğme gibi yanlış tutumlarla eğitilmesi sonucu çocuğun bağımlı, bencil, güvensiz, saldırgan bir yapıya sahip olması yadırganmamalıdır. Eğitimde her zaman dengeli ve tutarlı bir

¹²² Osman Karabulut, **İslam’da Çocuk Terbiyesi**, Uysal Kitabevi, Konya 1993, s.93.

¹²³ Aydın, Ailede, s.21.

¹²⁴ Özgü, Kompleksler, s.108.

¹²⁵ Songar, Ruh, s.119.

¹²⁶ Altınköprü, Şahsiyet, s.150.

yol takip edilmelidir.¹²⁷ Aksi takdirde bu yanlış tutumlar, çocukta aşağılık kompleksinin yaşanmasına sebep olacaktır.

5.1.1.3. İlgisiz Tutum

İlgisiz tutum, çocuğa karşı ilgisiz, çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız, sevgi ve şefkati yetersiz, kontrolü gevşek anne baba tutumudur. Bütün çocuklar ilgi isterler. İlgisizlik, umursamazlık sadece çocukları değil yetişkinleri de olumsuz yönde etkiler. İnsana verilecek en korkunç ceza onun varlığını kabul etmemek, onu fark etmemektir. İlgisiz anne baba, çocuğun ihtiyaçlarına duyarsız, sevgi ve şefkate yetersiz, çocukları yönlendirmede sorumsuz, iletişim kopukluğu içinde, çocuğun doğru veya yanlış söylediği veya yaptığı hiçbir şeye önem vermeyen bir tutuma sahiptir.¹²⁸

Bazı ilgisiz anne babalar, çocuğunu ihmal eder, hatta psikolojik bakımdan reddeder. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarından habersizdir, nerede, ne yaptığı ile pek ilgilenmez. Varlığından rahatsız olduğundan, çocuğunu çevresinden, mümkün olduğu kadar, uzak tutmaya çalışır. İlgisiz anne baba, çocuğuna en az sevgi gösteren ve davranışlarına en az kontrol uygulayan anne babadır.¹²⁹

İlgisiz aileler, çocuğa karşı ilgisiz, ruhsal ihtiyaçlarına karşı duyarsızdırlar. Çocuk ayakaltında dolaşmadıkça, ağlamadıkça ya da muzırlık yapmadıkça ilgilenmezler. Çocuk kendi kendine büyür, tek başına bırakılmış gibidir. Okula gidip gitmemesine, başarılı olup olmamasına önem verilmez.¹³⁰

İlgi, çocuk için başarıda, başarısızlıkla, sorunda ve mutlulukta, yani her durumda önemlidir.¹³¹ Çocuğun hem başarısı, hem de başarısızlığı ile ilgilenmek, ona değer verildiğinin göstergesidir. Çocuğun özgüven duygusunu destekler. İlgilenmemek, “bana ne” demek aşağılık duygularına, değersizlik duygularına neden

¹²⁷ Betül Tunç, “Kur’an-ı Kerim’de Anne Kavramından Hareketle Anne-Çocuk İlişkisi”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, S:5, Ankara 1998, s.27.

¹²⁸ Aydın, Ailede, s.16.

¹²⁹ Yıldız Kuzgun, “Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s.66.

¹³⁰ Atalay Yörükoğlu, “Ana Babalar ve Gençler”, **Gençlik Çağı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986, s.138.

¹³¹ Kösmen, Çocuğunuzun, s.75.

olur.¹³² İlgileniyor gibi görünmek, ilgilenmek değildir. İlgilenmenin bir yolu dinlemedir. Konuşmak, dinlemekten daha kolay, daha zevklidir. Sürekli konuşarak, nasihatler yağdırarak ilgilendiğini söylemek, doğru değildir.¹³³ Çocuklar, sabırla dinlenilmelidir. Onlara “Sen daha küçüksün, ne anlarsın.” denilerek ilgisiz davranılmamalı, duygularını anlatma fırsatı verilmelidir. Onları dinlemek, zaman ayırmak, değerlilik duygusunu geliştirir.¹³⁴

İlgisiz tutuma sahip olan anne babalar, çocukları ile gerektiği gibi ilgilenmezler, çocuklarını kendileri için bir yük sayarlar. Karşılaştıkları zorluklardan çocukları sorumlu tutarlar. O zaman çocuk, kendisini annesi babası tarafından istenmeyen bir varlık gibi görür.¹³⁵ Oysaki çocuklar anne ve babasının sevgisine, ilgisine, desteğine fazlasıyla ihtiyaç duyarlar. Ama onlar ilgisiz davranırsa, çocuk kendisini önemsiz, değersiz, eksik daha da kötüsü yetersiz hissedecektir. Bu da çocuğun aşağılık duygusu geliştirmesine ve bunun da zamanla aşağılık kompleksine dönüşmesine sebep olabilmektedir.

5.1.1.4. Aşırı Serbest Tutum

Aşırı serbest tutumdaki anne baba, çocuğun doğru veya yanlış hiçbir hareketine karışmaz, yanlışlarına bile kızmaz. Çocuk bile bile kırıp dökse de anne babadan belirli bir tepki görmez; “varsın kırsın” denilerek, destek bile görür. Çocuğa sayısız haklar tanınmıştır, ancak, onun nerede duracağı kesinlikle belirlenmemiştir.¹³⁶

Aşırı serbest bir ailede, “Çocuktur yapar.” denilerek, çoğu olumsuz davranışlar aşırı bir hoşgörü ile karşılanır. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu öğretilse bile, uygulama ve denetleme düzensizdir. Davranışlara sınır çekilmez. Verilen cezalar, çok yetersiz kalır, çocuk da ciddiye alınmaz. Çünkü cezanın ya ertelendiğini, ya unutulduğunu, hep “Bir daha yaparsan, karışmam.” diye geçirildiğini önceki deneyimlerinden öğrenmiştir. “Küserim ama, yalvarırım yapma, anneni seviyorsan yapma” gibi yalvarma yöntemiyle, çocuk yola getirilmeye çalışılır. “Uslu durursan,

¹³² Kösmen, Çocuğunuzun, s.76.

¹³³ Kösmen, Çocuğunuzun, s.79.

¹³⁴ Yıldız Kösmen,, **Çocuğunuzun Kullanma Kılavuzu Var mı**, Babil Yay., Ankara 2005, s.80.

¹³⁵ **Eğitim Ansiklopedisi**, Ansiklopedi Yay., Ankara 1966, s.34.

¹³⁶ Aydın, Ailede, s.22.

sana ne alacağım." diye çocuğa ödül de verilir. Ailede çocuk, anne babadan çekineceği yerde, anne baba çocuktan çekinir olmuştur. Çocuk, evde dilediği gibi at oynatır. Anne bir vursa, çocuk üç vuruşla karşılık verir. Elinde oyuncak olan anne, ağlayarak kendini çocuğa acındırmaya uğraşır.¹³⁷

Aşırı serbest bir ailede, çocuğun yaptığı her şey hoş görülür ve çocuk aşırı özgür bırakılır. Çocuğa neyi yapıp yapmaması gerektiği anlatılmaz. Hiçbir zaman kesin kurallar belirtilmez. Çocuk, kendisine zarar verebilecek davranışlarda bile etkili denetimden uzaktır, uyarılmaz. Anne babalar sadece çok büyük bir problem olduğunda sert çıkışlarda bulunur, gözdağı verirler. Bazen, ceza da verirler ama nedenini açıklamazlar.¹³⁸

Serbest anne baba, çocuğa karşı aşırı sevgi gösteren, gereğinden fazla hoşgörölü, kural koymayan, hatalarına göz yuman, yanlışına bile engelleme getirmeyen bir tutuma sahiptir. Çocuklar neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda karar veremeyen, kendini denetleyemeyen ve yönetemeyen, aşırı serbestlik beklentisi içinde, bencil, özgürlüğü kısıtlandığında toplum dışı ve isyankâr davranışlara başvuran bireyler olabilmektedir. Çocuğun, aşırı koruyucu tutumla kendi gücünü ortaya çıkarmasına, kendisini denemesine izin vermemek ne kadar yanlışsa, onu tamamen kendi hâline bırakmak da o kadar yanlıştır.¹³⁹

Aşırı sevgi gösterilerek yürütölen bir eğitim, hiçbir sevginin bulunmadığı bir eğitim kadar zararlıdır. Böyle yetiştirilen çocuk, hayatı boyunca, ne yapıp edip, başkalarının sevgisini kazanmak için çırpınıp duracaktır.¹⁴⁰

Şımartılmış çocuklar, hiçbir engelle karşılaşmalarına fırsat verilmemiş ve kendilerine yumuşak davranılmış olması yüzünden yeteneklerini yeterince geliştirme imkânını bulamamış olan çocuklardır. Kendi evlerinin dar çevresindeki ortamdan, dışarıya adım atar atmaz, birtakım başarısızlıklarla karşılaşmaktadır.¹⁴¹

¹³⁷ Yörökoğlu, Çocuk Ruh, s.200.

¹³⁸ http://orgm.meb.gov.tr/Rehberlik/RAM2006/RAMlardanGELENLER/6bAILE_MODELLERI.ppt#256,1,AİLE_MODELLERİ, (10 Ocak 2007).

¹³⁹ Aydın, Ailede, s.22.

¹⁴⁰ Adler, İnsan Tabiatını, s.55.

¹⁴¹ Adler, İnsan Tabiatını, s.56.

Anne babanın bu tutumu, çocuğun, sosyal ortama girdiğinde, her dediğinin olmadığını görünce, hayâl kırıklığına uğramasına ve kendi iç kabuğuna çekilerek, kompleks gibi agresif davranışlar göstermesine sebep olabilmektedir.¹⁴²

5.1.1.5. Dengesiz Tutum

Dengesiz tutumda, anne baba bazen aşırı hoşgörölü ve serbest; bazen engelleyici, baskıcı ve cezalandırıcı bir tutum içindedir. Bu aile ortamında kurallara uyulmasında kararlılık ve süreklilik yoktur. Anne babanın bazen tepki gösterip, bazen tepkisiz kalması çocuğun anne babaya güvenini yitirmesine yol açar. Çocuk, böyle durumda hangi davranışın doğru, hangisinin yanlış olduğuna karar veremez.¹⁴³

Bazı evlerde disiplinin nerede, ne zaman uygulanacağı belli değildir. Anne babanın tutumu, aşırı hoşgörü ile sert cezalandırma arasında gidip gelmektedir. Çocuk, hangi davranışın nerede, ne zaman istenmediğini önceden kestiremez. Tutumunu, anne babanın keyifli ya da öfkeli oluşuna göre ayarlamaya çalışır. Başka bir deyişle, çocuk davranışının doğru ya da yanlış olduğuna değil, "Ne zaman yaparsam cezadan kurtulurum?" sorusuna kafa yorar. Kimi zaman ceza, öyle beklenmedik anda gelir ki, çocuğun baş kaldırmasına yol açar. Dengesizlik, tek tek annenin ya da babanın bir gününün bir gününe uymaması biçiminde olabileceği gibi, anne ve babanın birbirine çok aykırı ceza ve eğitim anlayışlarının çatışmasında da doğabilir. O zaman çocuk, davranışını kime uyduracağını bilemez.¹⁴⁴

Hangi davranışında nasıl bir tepki alacağını bilemeyen çocukta kararsızlık ve güvensizlik oluşur. Bu özelliklerin bir sonucu olarak da kendine güvenemeyen, değersiz, yetersiz olduğuna inanan bir kişilik geliştirir. Bu etkiler de zamanla çocukta aşağılık kompleksine sebep olabilir.

5.1.2. Dayak ve Ceza

Ceza, suç, kusur veya yanlış yapan kişiye uygulanan yaptırım demektir.¹⁴⁵ Aşağılık kompleksinin meydana gelmesine sebep olan etkenlerden biri de dayak ve cezadır. Dayak, atanı utandıran, dövölüni küçölten, tanıkları da en azından üzen bir davranıştır. Dayak, bir anlık öfkeyle verilen çoğu kez de amacını aşan bir ceza

¹⁴²http://orgm.meb.gov.tr/Rehberlik/RAM2006/RAMlardanGELENLER/6bAILE_MODELLERI.ppt#256,1,AİLE_MODELLERİ, (10 Ocak 2007).

¹⁴³ Aydın, Ailede, s.23.

¹⁴⁴ Yörüköğlü, Çocuk Ruh, s.201.

¹⁴⁵ Aydın, Ailede, s.80.

yöntemidir. Öğretici değeri az, etkisi kısa süren bir yıldırma yöntemidir.¹⁴⁶ Dayak, çocuklar tarafından, suçu hafifletici bir ceza olarak düşünülebilmektedir. Çocuk, yanlış hareketinin cezasını dayak yiyerek çektiğini düşünür ve aynı yanlış hareketi yapmak için cesaret kazanır.¹⁴⁷

Annelerin rastgele, doğru yanlış her şeye bağırma mamaları, gerektiği yerde ise fazla kaba olmayan kararlı, sert bir ses tonuyla çocuğa hitap etmeleri, çocuğu istenmeyen davranıştan alıkoyabilir. Doğru-yanlış her şeye bağırma anneler ise çocuğun yanlış bir hareketinde daha kabalaşmakta, hatta fizikî cezalara, dayığa başvurmaktadır. Bu durumda bazı ahlâkî şartlanmaların yanında güvensizlik ve korkular da meydana getirebilir. Bu da zamanla çocukta kendini eksik bulma ve aşağılık kompleksine sebep olacaktır.¹⁴⁸

Anne baba dışında, öğreticiler de çocuğu fiziki cezalara maruz bırakmamalıdır. Öğreticinin, öğrenciyi arkadaşlarının yanında cezalandırması, dayak atması, azarlaması veya alay etmesi, onu en çok üzen davranışlar arasında yer almaktadır. Özellikle dayak, azarlama ve hakaret, kurumlardan kaldırılmalıdır. Ay'ın¹⁴⁹ yaptığı bir araştırmada, din eğitiminde öğreticinin tutumuyla ilgili öğrencilerin ne düşündüklerini tespit etmek için sorduğu soruya öğrenciler şu cevapları vermiştir: “Hocamız, inançlı ve takva sahibi biri olduğu için, onun yaşantı tarzı beni çok etkiledi. En ufak bir baskı olmadan dinin gereklerini yaşayan bir kişi olmamı sağladı.” “Hocamız dayığa çok başvurduğu için bir şeyler öğrenmeme rağmen bu yerlerden soğudum.” Bu araştırmanın bulguları, öğrencilerde davranış geliştirmek için, dayağın faydasının olmadığını ve onların dayaktan hoşlanmadığını göstermektedir.

Yörükoğlu'nun¹⁵⁰ gençlerin, öğretmenleriyle ilgili, en önemli şikayetlerini ve beklentilerini yazmalarını istediği bir araştırmada, verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir: “Adam yerine konmak istiyoruz. Bizim de düşüncelerimiz alınmalı.” “Öğretmenlerimiz, çoğu derse asık suratlı giriyorlar, çok küfrediyorlar, onurumuzla

¹⁴⁶ Yörükoğlu, Çocuk Ruh, s.202.

¹⁴⁷ Beyza Bilgin, **İslâm ve Çocuk**, DİB Yay., İstanbul 2003, s.172.

¹⁴⁸ Mahmut Çamdibi, “*Ailede Çocuğun Ahlâki Terbiyesi*” **İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, İstanbul 1996, s.112.

¹⁴⁹ M. Emin Ay, **Öğrenci Gözüyle Yaygın Din Eğitimi ve Öğretimi Kurumları**, UÜİF. Dergisi, S:4, C:4, Bursa 1992, s.265-267.

¹⁵⁰ Yörükoğlu, Ana Baba, s.172-173.

oynuyorlar, bizi küçük görüyorlar, sonra da hepimizin ahlâklı ve çalışkan olmamızı istiyorlar.” “Öğretmenlerimden ne mi bekliyorum? Hiçbir şeyle alay etmesinler, küfretmesinler yeter.” Gençler, en çok anlayışsızlıktan, sıkı disiplin ve gereksiz baskıdan yakınmaktadır.

İlk ve orta dereceli okullardaki öğretmenlerde gözlemlenen yanlış davranışlardan biri, onların, cezalandırıcı bir tutuma sahip olmalarıdır. Pastalozzi’ye göre ceza, çocuğa yalnızca kaçınılmaz olduğunda ve çocuğun kendisinin cezayı hak ettiğine emin olduğu zaman, yalnızca çocuğu çok iyi tanıyan bir yetişkin tarafından verilmelidir.¹⁵¹

İnsanı kabalaştıran, kendine güvenini sarsan, onda güçsüzlük, yetersizlik ve aşağılık duygusu geliştiren ve kendini tanımasını güçleştiren dayak gibi fizikî cezalar, çocuğun eğitiminde, uygun ceza yöntemleri değildir. Ceza, çocuğu aşağılayıcı, tehdit edici, onun yaşına uygun olmayan bir mahiyette olursa, çocukta aşağılık kompleksi meydana gelmesi kaçınılmaz olur. İyi bir eğitim ortamında dayığa, alaya ve onur kırıcı davranışlara yer yoktur.

Gerek ailede, gerek okulda, gerekse Kur’an Kursu ve camilerde gerçekleştirilen din eğitiminde başvurulacak ceza türlerine dikkat edilmeli, özellikle dayak vb. fizikî cezalara başvurulmamasına özen gösterilmelidir. Zira bu ceza türünün olumsuz etkilerinin oldukça yüksek olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur. Söz konusu araştırmalarda, ailede başvuru dayak cezasının, çocukta heyecan verici bir gerginlik meydana getirdiği aşırı kaygı ve nörotik eğilimlerin temelinde katı ve cezaya yönelik otoriter anne ve baba davranışlarının var olduğu belirlenmiştir. Ağır baskı ve dayığın, çocuğun kişiliğini ezmek, kendine güvenini yok etmek, yalana ve ikiyüzlülüğe sevk etmek gibi kötü ahlakî sonuçlara yol açmasının yanında, aşağılık kompleksi vb. gibi birtakım psikolojik bozukluklara da sebep olduğu araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Din eğitiminde dayığa başvurulmamalı, verilecek ceza manevî olmalıdır.¹⁵²

¹⁵¹ Ayla Oktay, “Öğrenciler Üzerindeki Eğitimsel Etkileri Açısından Öğretmen Davranışları”, **Aile ve Çocuk Dergisi**, S:7, Ak Yay., İstanbul 1988, s.51.

¹⁵² Mehmet Emin Ay, “*Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler*” **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, İstanbul 1996, s.324.

5.1.3. Tehdit

Tehditlerin çocuk üzerindeki psikolojik etkisi olumsuzdur. Ancak bu, çocuğun davranışlarına kesin sınırlar çizmenin kötü olması demek değildir. Tehditler gelecekteki olaylarla ilgilidir. Bu nedenle, çocuğun gelecekte yapacaklarıyla ilgili tehditler, onun davranışlarını düzeltmeye yaramaz. Aksine çocuğa zarar vererek, onun aşağılık duygusu hissetmesine sebep olur.¹⁵³ Çocuk, tehdit edilmeye devam edilecek olursa zamanla çocuğun davranışlarında aşağılık kompleksi kendini gösterecektir.

Bazı anne babalar, küçük çocuklarını evden gitmekle korkutmak için, “Annesiz kalırsın, üvey anne ellerinden büyüsün, o zaman anlarsın değerimi.” diyerek tehdit etmektedirler. Bu tehdidiyle çocuğu yıldırان anne baba, çocuğunu sürekli tedirgin etme pahasına, ancak kısa bir süre için uslandırabilir. “Beni çok üzüyorsun, canımdan bezdirdin, bıktırdın.” şeklindeki yakınmalar; “Beni birazcık seviyorsan acı bana.” gibi acındırma yolları, “Yataklara düşeceğim.” diye süren yalvarmalar, ancak anne babanın güçsüzlüğünü ortaya koyar. Bu yolla çocuk, tedirgin olur ama uslanmaz. Bir süre sonra çocuk bunlara alışır ve böylece anne babanın otoritesi kaybolur. Diğer bir yöntem de çocuğa küserek onu yola getirmektir. “Ben senin baban olmayacağım.”, “Ben senin annen değilim, kendine başka anne bul.” gibi sözlerden çocuk çok kötü etkilenir ve korkar, güveni sarsılır, yalnızlaşır, suçluluk hisseder. Böyle sözler, çocuk için çok ağır bir tehdit olup, çocuğun duygusal gelişimi açısından da zararlıdır. Bu tür sözler, anne babalar için çok basit gibi gelebilir. Ama çocuk açısından yıkıcıdır.¹⁵⁴

Anne babaların, korkutucu tehditler yanında, çocuğu sürekli azarlamaları, ona küfretmeleri, kısaca hep kırıcı davranışları ve böylece tamamen sevgiden yoksun ve soğuk bir atmosfer estirmelerinin, çocuk üzerinde çok olumsuz tesirleri olmaktadır.¹⁵⁵

Okullarda bazı eğitimciler de öğrencileri not ile tehdit etmektedir. Bir araştırmada,¹⁵⁶ iyi bir öğretmen, “öğrencileri not ve ceza ile tehdit etmeyen öğretmen” olduğu ifade edilmiştir. Tehdit ve gözdağının, öğrencilerde inatlaşma,

¹⁵³ Aydın, Ailede, s.256.

¹⁵⁴ Aydın, Ailede, s.255.

¹⁵⁵ Yavuz, Anne ve Çocuk, s.13.

düşmanlık ve direnme duygularını harekete geçirdiği ve öğretmen tehdit ettiğinde, öğrencilerin öğretmenin ortamı kontrol edemediğini anladıkları ifade edilmiştir. İdeal bir öğretim elemanının özelliklerinin neler olması gerektiği konusunda, öğrencilerin görüşlerinin alındığı bir araştırmada, “öğrencileri tehdit etmeyen, notu bir silah olarak kullanmayan” öğreticinin ideal olduğu ortaya çıkarılmıştır.¹⁵⁷

Tehdit, çocuğun kişilik kavramını, kendine güvenini zayıflatır. “Bir daha böyle yaparsan, bak neler olacak.” veya “Bir daha kardeşine vurursan seni döverim.” gibisinden tehditler, çocuğun tedirginlik duymasına, yalnız kalmasına yol açar.¹⁵⁸ Yine, okullarda, öğrencilere, öğretmen sözünü geçiremediğinde, “Seni dışarı atarım.” veya “Akıllı durmazsan, zayıf alırsın.” gibi tehditler, öğrencilerin dersten soğumasına, içine kapanmasına, güvensiz olmasına sebep olur. Bunların da zamanla çocukta aşağılık kompleksi oluşturması mümkündür.

5.1.4. Başkalarıyla Kıyaslama

Çocuğun aşağılık kompleksi yaşamadaki etkenlerden biri de yersiz kıyaslamadır. Anne babanın veya çocuk üzerinde etkili herhangi bir büyüğün çocuğu başkaları ile kıyaslaması, onu sıkıntıya sokacaktır. “Bak falan şunları başarmış sen niye yapamadın?” şeklindeki kıyaslamalar, çocuğa, “Sen yetersizsin, onlar daha iyi.” mesajını vererek çocuğun kendisine güvenini yok eder ve onda aşağılık duygusu meydana getirir.¹⁵⁹

Kardeşlerin birbiriyle karşılaştırılması da çocukta aşağılık kompleksine sebep olmaktadır. Bazı anne babalar, çocuklardan birini över, diğerini yererler. Uslu durmayan, yaramazlık yapan, kendisini temiz tutmayan, ödevlerini ihmal eden, derslerini çalışmayan çocuğa tam ters nitelikleri taşıyan kardeşi örnek olarak gösterilir. Ona kardeşinin her bakımdan kendisine üstün olduğu söylenir ve böylece kendisinde eksik ve yetersiz olduğu inancı uyandırılır.¹⁶⁰

Eğer bir anne kendi çocuğunu ya da komşunun çocuğunu yani başka bir çocuğu, problemlili çocuğuna örnek olarak gösterirse, böyle bir çocuğun kendisini düzeltmesi zordur. Bu hâli fark eden çocuk, kendini düzeltme cesaretini yitirmekte

¹⁵⁶ <http://zaferdergisi.com/article/?makale=1226>, (10 Ocak 2007).

¹⁵⁷ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergrup1.htm>, (10 Ocak 2007).

¹⁵⁸ Aydın, Ailede, s.256.

¹⁵⁹ Aydın, Ailede, s.245.

¹⁶⁰ Çağdaş, Anne Baba, s.96-97.

ve hatalarından uzaklaşmada kendinde yeterli gücü ve sevinme arzusunu bulamamaktadır.¹⁶¹ Çünkü o, artık çevresindekilerin de kendisini başarısız, yetersiz gördüğünü düşünerek, bu özelliklerinden asla kurtulamayacağını zanneder. Kendine güvenini kaybeder, tembelleşir, aşağılık kompleksine kapılır.

Sınıftaki öğrenciler arasında derslerdeki başarı veya davranışlar yönünden karşılaştırma yapmak da tıpkı bir ailede anne babanın kardeşler arasında karşılaştırma yapmalarında olduğu gibi, doğuracağı psikolojik sonuçlar yönünden üzerinde durulması gerekli öğretmen tutumlarından biridir. Çoğu kez, öğretmenin öğrencisinin başarısını yetersiz bulması yüzünden onu teşvik etmeyi amaçlayarak başvurduğu bu davranış, çocuğun çoklukla az olan kendine güvenini büsbütün sarsabileceği gibi, karşılaştırmaya konu olan diğer arkadaşlarına karşı da olumsuz duygular geliştirmesine neden olabilecek bir durumdur.¹⁶²

Çoğu öğretmen, öğrencilerinin başarısını yetersiz bulması yüzünden onları teşvik etmeyi amaçlayarak öğrenciler arasında kıyaslamaya başvurur. Bu davranış, çocuğun çoğunlukla az olan kendine güvenini büsbütün sarsabileceği gibi, onda aşağılık kompleksinin oluşmasına neden olabilir.¹⁶³

Allah her insanı farklı yetenek, anlayış ve kavrayış düzeyinde yaratmıştır. Dolayısıyla burada önemli olan kişinin yetenekleri ölçüsünde kendisinden beklenen davranışı ne derece yerine getirip getirmediğidir. Her insandan aynı konuda aynı başarıyı beklemek ve aralarında kıyaslama yaparak, onları anlamsız bir yarış içerisine sokmak, fayda yerine zarar getirecektir.¹⁶⁴ Bu yüzden kişide aşağılık kompleksinin oluşmasına neden olan kıyaslama yapmaktan kaçınılması gerekir.

5.1.5. Utandırmak, Küçük Düşürmek

Çocuklar, yaptıkları davranışların takdir edilmesini, yaptıklarına fazla karışılmadan kendilerinin de birey olarak, çevresindekiler tarafından kabul edilmesini isterler. İşte çocukların yaptığı şeyler küçük görülmeksizin onlara ve yaptıklarına değer verildiğinin gösterilmesinin yollarından biri de onun yaptığı etkinliklere karışmamak ve onu yaptıklarından dolayı utandırmamaktır. Örneğin, anne babanın resim yapan bir çocuğa karışmayıp kendi istediği gibi yapmasına izin

¹⁶¹ Kerim Yavuz, “Anne ve Çocuk”, *Aile ve Toplum Dergisi*, c:1, S:2, Ankara 1991, s.17.

¹⁶² Oktay, Öğrenciler Üzerindeki, s.52.

¹⁶³ Oktay, Öğrenciler Üzerindeki, s.55.

vermeleri çocuğa gönderdikleri bir kabuldür. Ancak bazı anne babalar, çocuğa “Ne yapıyorsun, nasıl yapacaksın, neden öyle yapıyorsun?” vb. sorular yönelterek ya da “O öyle yapılmaz, onu öyle değil, şöyle yap, şöyle yaparsan daha iyi olur.” vb. sözler söyleyerek çocuklarının yaptıklarına karışırlar. Böylece çocuklarına kabul edilmedikleri duygusunu ve akıl vererek de yetersiz oldukları inancını yaratırlar.¹⁶⁵ Yaptıklarının eleştirildiğini, kendisinin küçük düşürüldüğünü gören çocuk da yaptığı şeylerden utanma duygusu belirecektir. Bu da çocukta kendini yetersiz görme, kendine güvenememe, zamanla da aşağılık kompleksi meydana getirecektir.

Büyüklerin, çocuğu başkaları ile “Bak falan şunları başarmış, sen niye yapamadın?” “Kardeşin şöyle yapıyor, sen de yapsan.” şeklinde kıyaslama yapmaları çocuğun utanmasına ve kendini aşağı hissetmesine neden olur.¹⁶⁶

Anne, baba, öğretmen, kısacası eğitimci durumundaki kişi, çocuğu kardeşlerinin, öğrencilerin, arkadaşlarının yani başkalarının yanında, utandırmaktan, küçük düşürmekten sakınmalıdır. Aksi takdirde, çocuk veya genç için, aşağılık kompleksi kaçınılmaz olur.

Bazı anne babalar, çocuklar yaramazlık yaptıklarında, gerek arkadaşlarıyla oyun oynarken üst ve başlarını kirlettiklerinde, gerekse bir şey kırıp ziyan ettiklerinde onlara karşı “terbiyesiz, ahlâksız, hayvan, lanet olsun, Allah belanı versin, Allah canını alsın, kahrol” vb. çirkin kelimelerle toplum içerisinde, çocuğa beddua edip, vara yoğa çocuğu döverek onları küçük düşürürler.¹⁶⁷ Çocuklar, sürekli küçük düşürölüp utandırılırsa, aşağılık kompleksine yakalanabilirler.

5.1.6. Kardeş Kıskançlığı

Kıskançlık, sevilen kişinin başkasıyla paylaşılmasına katlanamamaktır. Çocuklarda kardeş kıskançlığının temel nedeni sevilen kişinin başkasıyla paylaşılabilmesidir. Çocuk için en değerli varlık annesidir. Bu nedenle onu bir başkasıyla paylaşmak istemez.¹⁶⁸ Kıskançlık, beklenen ilgi, sevgi ve şefkati bulamamak olduğuna göre kızma duygusu, gücenme olarak da tarif edilebilir.

¹⁶⁴ İsmail Sağlam, **Çocuk ve İbadet**, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003, s.268.

¹⁶⁵ Çağdaş ve Seçer, Anne Baba Eğitimi, s.180.

¹⁶⁶ Aydın, Ailede, s.245.

¹⁶⁷ Aybala Hatun Makas, **“Kütübü Sitte’de Geçen Gençlerle İlgili Hadisler”**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), CÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sivas 2004), s.50-51.

¹⁶⁸ Çağdaş ve Seçer, Anne Baba Eğitimi, s.333.

Kardeşler arasındaki farklı özellikleri kıyaslamalar, kıskançlığı geliştirir. Özellikle anne babaların çocukları birbiriyle kıyaslamaları, bu gibi duyguların kötüye gitmesine sebep olmaktadır. Örneğin, "Kardeşin senden küçük olduğu hâlde daha uslu ve akıllı. Neden kardeşin gibi değilsin? Hiçbir zaman kardeşin gibi olamayacaksın." vb. kıyaslamalar, kardeşler arasında kıskançlık ve düşmanca duyguların gelişmesine yol açmaktadır. Bu ve benzeri kıyaslamalarla çocuğa yetersizlik ve eksiklik duygusu aşılanacak, çocuk kendisinden üstün gördüğü kardeşleri karşısında aşağılık kompleksi duyacaktır.¹⁶⁹

Kimi çocuk, kıskançlığını doğrudan açığa vurmaz. Kardeşine büyük bir düşkünlük gösterir. Bebeğin bakımında anneye yardım etmeye can atar. "Ne cici, ne tatlı değil mi anne?" der. Daha da ileri giderek, "Anne, bebeği öyle tutma düşürürsün." der. Bu sözler, anneleri sevindirir, benim çocuğum kardeşini kıskanmıyor, diye övünürler. Aslında çocuk, kıskançlık duygusundan kurtulmuş değildir, içine atmıştır. Kıskançlığı dışarı vurursa, annenin kendisinden büsbütün uzaklaşacağı korkusuyla onun yanında yer almayı tercih etmiştir. Gösterdiği sevginin yapmacıklığı ve aşırılığı, asıl duygusunun bunun tam tersi olduğunu kanıtlar. Bu çocuklar, dikkatle izlenirse, bebeğin yanağını okşarken biraz fazla sıkamak, ağlatacak ölçüde kucaklamak, bebeği sözde "kaza ile" yere düşürmek, "Anne bebeğimiz çok cici değil mi?" dedikten sonra, hastaneye geri gidip gitmeyeceğini sormak gibi davranışlarla, altta yatan duygularını ele verirler.¹⁷⁰

Kıskançlık insanoğlunun en doğal, en evrensel duygularından birisidir ve sevginin bulunduğu her yere girer. Ancak bu doğal duygu insanı kemiren bir tutku olmaya başlayınca, sevgiyi gözetken bir duygu olmaktan çıkar, sevgiyi yok eder. Çocuk için en değerli varlık anne olduğuna göre, onu başkalarıyla paylaşmak kolay, dayanılır bir duygu değildir. Kardeş doğumu bu ve diğer nedenlerle çocuk için zorlayıcı bir hayat olayıdır. Gebeliğin ve yeni doğan çocuğun, annede oluşturduğu bedensel güçlükler ve yorgunluklar, çalışan annenin zamanının önemli bir bölümünü çocuk bakımına ayırması gibi nedenler eve gelen bu yabancı yüzündendir. Gelen çocuğun cinsiyetinin farklı olması, beceriksizliği, yoğun bir ilgi ve bakıma ihtiyacı olması onun daha çok sevildiği şeklinde yorumlanmakta ve kıskançlık artmaktadır.

¹⁶⁹ Sefa Saygılı, **Çocuklarda Davranış Bozuklukları**, Elit Yay., İstanbul 2005. s.163-164.

Annenin yeni doğan bebekle birlikte oluşacak güçlüklerini hafifletebilmek için, çocuğun yuvaya verilmesi ya da odasının ayrılması gibi değişiklikler de bu duyguyu artıracak, yeni uyum sorunlarına neden olacaktır. Çocukla kardeşi arasındaki yaş farkı ne kadar azsa kıskançlık o denli büyük olmaktadır. Henüz anneye ihtiyacın sürdüğü 3 yaşından küçük çocuklarda anne ilgisinin azalması sonucu yeni kardeşe tepkisi büyük olacaktır. İkinci ya da üçüncü kardeşi kabullenme daha kolay olmaktadır.¹⁷¹

Çocuklar bir kardeşlerinin olmasını isterken, kardeş doğumu ile de yoğun bir kıskançlık yaşamaya ve anne babaları zorlamaya başlarlar. Önceleri sürekli kardeş isteyen bir çocuğun bu isteği gerçekleştikten sonra neden kardeşini kıskandığı, hatta ona düşman gibi davrandığını anlamak zor olmamalıdır. Çünkü bu, çocukların süreklilik göstermeyen, değişken olan isteklerini yansıtan, dolayısıyla onların doğasıyla ilgili ipucu veren bir özellikleridir. Bu nedenle çocuk için diğer önemli kararlarda olduğu gibi kardeş isteğinin gerekliliğine de anne ve babanın karar vermesi gerekmektedir. Annenin beden ve ruh sağlığı, ailenin ekonomik gücü, doğacak çocuğun bakımına ilişkin sorumlulukların paylaşılması bu kararı belirleyecektir. Çocuk, kardeşini sevmek zorunda değildir. Olumsuz duygular anlayışla karşılanmalı ve bu duyguları belirtmesi için yüreklendirilmelidir. Örneğin, “Beni de uğraştırıyor, ara sıra ben de kızıyorum, beceriksizliği yüzünden ona çok zaman harcıyorum, seni sevmediğimi düşünme, eskisi kadar seviyorum, ben de kardeşim doğduğunda kıskanmış, böyle düşünmüştüm.” denilebilir.¹⁷² Böyle yapıldığında, kardeşini kıskanan çocuk, kendisini aşağılamaktan, yetersiz görmekten, suçluluk duymaktan kurtarılmış olur.

Kardeş kıskançlığı, çocuğa artık kendisinin, anne ve babası tarafından istenmediğini, çoğu zaman, konu komşusunun dediği gibi, “pabucunun dama atıldığı” hissini telkin ederse, çocuk emniyetsizlik ve yalnızlık duygusuna kapılır.

¹⁷⁰ Atalay Yörükoğlu, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yay., İstanbul 1996, s.153.

¹⁷¹ http://www.tr.net/saglik/cocuk_sagligi_kardes_kiskancligi.shtml, (8 Ekim 2006).

¹⁷² http://www.tr.net/saglik/cocuk_sagligi_kardes_kiskancligi.shtml, (8 Ekim 2006).

Doğal bir duygu olan kardeş kıskançlığı, anne ve babanın yanlış davranışları yüzünden aşağılık kompleksine dönüşebilir.¹⁷³

5.1.7. Yargılamak, Suçlamak, Hatalı Eleştiri

Anne babaların, çocuklarına güven, cesaret, sevgi ve övgü vermeleri gerekirken, onları reddetmeleri, sürekli eleştirmeleri ve kötölemeleri çocuğun kendine saygı duymasını engeller, hatta aşağılık kompleksi geliştirmesine sebep olur.

Eğer çocuklar kendilerini, beğendirmek istedikleri kişilerin önünde küçük düşürülürse, bu onlarda korkunç bir aşağılık duygusu yaratır. Çocuğun davranışını kısıtlama, davranışlarını eleştirme yerine çocuğun tüm yeteneklerini kullanmasına ve başarı duygusunu tatmasına zemin hazırlanmalıdır.¹⁷⁴

“Doğru düşünmüyorsun. Bu, çok çocukça bir düşünce. Sen zaten çalışmaktan hoşlanmazsın. Çok kötü bir çocuk oldun. Sen zaten hep kolayca kaçarsın.” gibi cümlelerle çocuğu yargılamak, eleştirmek, suçlamak, çocuğun kendisini yetersiz, değersiz ve aşağılanmış hissetmesine neden olabilir ve çocuğun benlik saygısını zedeleyebilir. Örneğin, “Bisiklete binme, düşersin.” diyen bir anne, kendi endişesini ve korkusunu çocuğa aşılar. Çocuğun bu endişe ve güvensizliği, acemiliğiyle de birleşince hakikaten düşer. Bunun üzerine anne veya baba “Ben demedim mi, düşersin.” diyerek, çocuğun güvenini ve başarı azmini iyice kırar.¹⁷⁵

Çocuklarda 3-6 yaş merak ve girişim dönemidir. Çocuğun davranışlarında atılganlık ve girişkenlik egemendir. Bu dönemde çocuğun, davranışlarından ve ilgilendiği konulardan dolayı eleştirilmesi girişim gücünü kaybetmesine neden olur. Çocuk yanlış bir şey yapacağı korkusu ve suçluluk duygusu geliştirebilir. Çocuksu emelleri ve atılımlarından dolayı sık sık korkutulan, ceza verilen çocuk, kendisini ve yaptığı işleri değersiz görmeye başlar. Bu kendini değersiz görme de zamanla çocuğun aşağılık kompleksine yakalanmasına sebep olabilir.¹⁷⁶ Örneğin, çocuk, süper markette kahvaltılık kutusunun dibine bakmak ister. Annesi bağırır: “Yapma, devireceksin.” Çocuk, babasının kullandığı merdivenin birkaç basamağına çıkmak

¹⁷³ Nephân Atav, “*Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkisi*”, **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der: Beylû Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s.8.

¹⁷⁴ Mevlüt Kaya, “*Ailede Ana Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü*”, **19 Mayıs İF Dergisi**, S:9, Samsun 1997, s.193-204.

¹⁷⁵ M. Hasan Çamdibi, **Din Eğitimi İnsan ve Hayat**, Çamlıca Yay., İstanbul 2003, s.36.

için izin ister. Yüksekte olmayı merak etmektedir. Baba “Hayır, düşersin.” diyerek çocuğu eleştirir ve davranışlarına yasak koyar.

Çocuğun kişiliğinin gelişmesi için, olayların doğal sonuçlarından ders almasını sağlamak gerekir.¹⁷⁷ Aksi takdirde davranışlarına sürekli yasak konulan, eleştirilen çocukta aşağılık kompleksi kaçınılmaz olur.

Eleştirilerin, dolaysız, dürüst ve açık olması gerekir. Kişinin kendini tanıyabilmesi için eleştiri her zaman gerekli bir araçtır.¹⁷⁸ Ama çocuğun kişiliği değil, davranışları eleştirilmelidir. Örneğin, çok pasaklısın yerine, yemek yerken etrafı batırıyorsun, denilebilir. Överken olduğu gibi, eleştirirken de genel konuşulmamalı, davranışları belirtilmelidir. Mümkünse bir seferde tek bir şey eleştirilmelidir.¹⁷⁹

5.1.8. Alay Etmek

Aşağılık kompleksini yaşayan insanların çoğu çocukluk yıllarında çevresindekiler tarafından alay edilerek büyüyenlerdir. Sen dilinde kullanılan “geri zekalı, aptal, sersem, tembel, dağınık” gibi lakaplar çocuk tarafından ciddiye alınabilir. Çocuk kendisine yakıştırılan bu lakaplara uygun davranışlar geliştirmeye başlar. Çocukta düşük bir benlik saygısı gelişir.¹⁸⁰

“Sivri zekalı oğlum buraya gel, hadi sen de sulu göz, tembel çocuk, koca bebek, geri zekalı” gibi sözlerle çocuğa ad takmak, alay etmek, çocuğun kendisinin kötü olduğunu, sevilmediğini ve değersiz olduğunu düşünmesine neden olabilir.¹⁸¹

Anne babanın çocuklarının düşünme yetersizliği karşısında eğlenmesinde “yetersiz birinin yanında kendini yeterli görme” psikolojik mekanizması rol oynamaktadır. Bir başka sebep de anne babanın çocuklarının varlıklarında kendilerini yetersiz bulmalarıdır. Yani anne baba, çocuğun yetersizliğinde kendi yetersizliklerinin rol oynadığını düşünürler.¹⁸²

¹⁷⁶ Ramazan Arı, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlâk Gelişimi*, Nobel Yay., Ankara 2002, s.7.

¹⁷⁷ Aydın, Ailede, s.249.

¹⁷⁸ Lindenfield Gael, *Kendine Güvenen Çocuk Yetiştirme*, çev.: Gülden Tümer, HYB Yay., Ankara 1997, s.93.

¹⁷⁹ Gael, *Kendine Güvenen*, s.89.

¹⁸⁰ Çağdaş, Anne Baba, s.197.

¹⁸¹ Çağdaş, Anne Baba, s.98.

¹⁸² Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.13-14.

Sağlam'ın¹⁸³ yaptığı bir araştırmaya göre, çocuklar hata yaptıkları zaman anne babalarının kendilerine nasıl davrandıklarını şöyle ifade etmişlerdir: “Annem, yaptığım hata ile dalga geçer ve beni utandırır, ben de bir daha yapmamaya çalışırım. Kendileri yapınca bir şey olmaz, biz yapınca kızarlar. Annem bir şeyi yüz kere başıma kakar.” Bu cevaplardan da anlaşıldığı gibi anne babalar çocuklarla alay etmekte, bu da onların utanmasına yol açmakta ve o işe girişmek için güveninin yok olmasına sebep olmaktadır. Bu duygular, çocuğu aşağılık kompleksine götüreceği için, çocukla alay etmekten uzak durulmalıdır.

5.1.9. Olumsuz Benlik Düşüncesi

Benlik, kişinin kendisini nasıl tanımladığıdır. İnsanda çeşitli benlik alanları vardır. Bunlar; fiziksel, duygusal, entelektüel, akademik, davranışsal ve sosyal benliktir. Eğer bu benlik alanları olumlu gelişirse kişide özgüven artar, ama olumsuz gelişirse insanın aşağılık duygusu yaşamasına neden olur. Bu duygu da zamanla komplekse dönüşebilir.

Çocuğun kendisi ile ilgili çevresindeki ilk izlenimleri hissetmeye başlamasıyla benliği oluşmaya başlar. Benlik, kişinin kendisini algılama biçimidir. Diğer bir deyişle benlik, bireyin kendi içine bakışı ve çevresinin ona baktığı şeklin birlikte algılanmasıdır. Çocuğun karakterinin oluşmasındaki en önemli etken benlik kavramıdır. Benlik kavramının en önemli bölümü ise bebeklikte oluşur. Benlik kavramı, çocuğun kendisiyle ilgili olarak kafasında çizdiği görüntüdür. Bu görüntü, çocuğun kendine güvenip güvenmeyeceğini, içe ya da dışa dönük olacağını, atak ya da çekingen olacağını belirler. Çocuğun benlik kavramı, onunla dünyayı seyrettiği bir gözlük gibidir.¹⁸⁴

Çocuk, kendi gücü ile ilk izlenimleri elde etmeye başladığında, anne babanın o izlenime yaptığı olumlu ya da olumsuz katkılarla benlik gelişir. Pek becerikli olmadığına dair düşüncelerle büyüyen bir çocuk, anne babasının kendisine sık sık beceriksiz olduğunu söylemesi yüzünden kendisinin beceriksiz olduğuna inanır ve becerikli olmaktan vazgeçerek aşağılık kompleksine sürüklenir. Bunun tersi bir şekilde, kendisine sürekli dürüst olduğu telkin edilen çocuk da dürüst olmaya gayret eder. Her şey ona nasıl davranılacağına bağlıdır. Yanlış davranışlar, çocuğun

¹⁸³ Sağlam, Çocuk, s.87.

kendine duyduğu güveni yok edebileceği gibi, kendine güven verici sözlerle hitap edilen çocuk da iyi bir benlik kazanabilir.¹⁸⁵

Bazı çocuklar, kendileri için, “Ben iyi bir çocuğum, Beni herkes sever. Ben her şeyi becerebilirim. Yeni şeyler dener ve başarırım.” düşüncesindedirler. Bu görüşteki çocuklar, okulda da okul dışında da kimseyi tedirgin etmezler ve en çok, en çabuk bu tip çocuklar öğrenir. Oysa, “Ben iyi bir çocuk değilim. Beni kimse sevmiyor. Ben hiçbir şey beceremem. Nasıl olsa başaramayacağıma göre, hiç denememek daha iyi diyen çocuklar da vardır. Bunlar, hem kendileri için, hem de çevrelerindeki için çeşitli sorunlara yol açarlar. Öğrenmekte çok güçlük çekenler, böyle çocuklardır.¹⁸⁶ Bazı çocuklar “Ben çok kafasızım, bu ev ödevini yapamam.” der ve başaramazlar. “Çok aptalım, beni kimse sevmez.” der ve sonra da sınıfındaki diğer çocuklara yabancılaşmaya başlarlar. Yetersizlik iddiaları çocuk açısından kabul edilme ve anne babadan takdir görme ve yol gösterilme istekleri olabilir. Bunlara kulak verilmesi gerekir.¹⁸⁷ Olumsuz benlik duygusu geliştiren bu çocuklar, kendi güçlerinin farkında değildir. Bu yüzden kendilerini eksik görür, yetersizliklerine inanırlar; bu da onları aşağılık kompleksine sürükler.

Çocuk için önemli olan kişilerin, onu beğenip beğenmemeleri, onunla övünmeleri ya da ondan utanmaları çocukta benliğin alacağı şekli etkiler. Anne baba ve öğretmenlerin çocuğa aptal, tembel, çirkin, geçimsiz, sorumsuz, beceriksiz vb. etiketler yakıştırmaları, çocuğun bu etiketlere uygun davranışlar geliştirmelerine neden olabilir. Kendilerine güzel, becerikli, akıllı, çalışkan vb. etiketler yakıştırılan çocuklar ise gerçekten kendilerini öyle görmeye ve ona uygun davranışlar geliştirmeye başlar. Böylece çocuk, benliğine ilişkin olumlu algılamalar geliştirir.¹⁸⁸

5.1.10. Aşırı Beklenti

Çocuklardan kendi güçlerinin üstünde davranış beklemek, bazen çocuğu yalan söylemeye itebilir. Beklentilerin (ders, sosyal beceriler, sanatsal faaliyetler, sportif faaliyetler, evde verilen görevler vb.) fazla olması çocuğun aşırı strese girmesine ve bu beklentileri yerine getirememesinin yanında, özgüveninde

¹⁸⁴ Aydın, Ailede, s.155.

¹⁸⁵ Aydın, Ailede, s.155.

¹⁸⁶ Aydın, Ailede, s.155.

¹⁸⁷ Aydın, Ailede, s.156.

¹⁸⁸ Arı, Çocuk ve Ergende, s.6.

zedelenme yaşayarak “Ben yapamıyorum, başaramıyorum, beceriksizim.” gibi düşüncelere girmesine neden olabilir. Bu düşünceler, uzun vadede çocuğun gelişimine olumsuz etkide bulunacaktır. Bu iki denge arasında isteklerde bulunmak uygun olacaktır. Çocuktan beklentilerin belirlenmesi için en önemli şartlardan birisi onun yeterince tanınmış olmasıdır.¹⁸⁹

Çocuklar büyük değildir. Onların dünyalarıyla yetişkinlerin dünyaları arasında birçok fark vardır. Çocuklar, büyüklerin ilgi duyduğu şeylerle ilgilenmezler. Büyüklerin yaptığı pek çok şey, çocukların içinden gelmez. Öncelikle, çocuk hangi yaşta olursa olsun ondan, yaşından daha büyük hareketler yapması beklenmemelidir.¹⁹⁰

Anne babalar, bazen çocuklarının çocuk olduğunu unutarak, onların yapamayacağı isteklerde bulunurlar. Örneğin, çocuktan bir şey istenildiğinde hemen yapılmasını beklemek, çocukların yetişkin bir insan gibi uslu uslu oturmasını istemek, sonunda yapılmasını engelleyemeyeceğimiz bir şeyi yaptırmaya çalışmak uygun olmayan isteklerden bazılarıdır.¹⁹¹

Genellikle bir yere, misafirlığe çocuklarıyla beraber giden anne baba, çocuktan uzun süre sessizce beklemesini ister. Çocuk ise bir süre sonra sıkılıp eziyet etmeye başlayacaktır. Hâlbuki büyükler bile, uzun süre hiçbir şey yapmaksızın veya konuşmaksızın duramaz. O hâlde, böyle bir durumda çocuğu meşgul edecek bir uğraş bulunmalıdır. Aksi takdirde, çocuğa hem zulmetmiş olunur hem de başka sorunlarla karşılaşılabilir.¹⁹²

Çocuktan kapasitesinin üzerinde bir şey beklemek yanlıştır. Dolayısıyla, psiko-sosyal gelişim içerisindeki çocuktan istenilenlerin makul düzeyde olması düşünülür. Yaptığı çalışmalarda, destek görmez ve sürekli başarısız olduğu gibi bir izlenim verilirse, bu durumun onu güvensizliğe ve aşağılık kompleksine itmesi muhtemeldir.¹⁹³

Çocuklar, yenilgi ile karşılaştıkları zaman benlik değerleri ile ilgili olumsuz duygulara sahip olurlar. Düşük benlik saygısı, çocuğun mevcut yeteneğine göre

¹⁸⁹ Aydın, Ailede, s.188.

¹⁹⁰ Aydın, Ailede, s.190.

¹⁹¹ Aydın, Ailede, s.188.

¹⁹² Aydın, Ailede, s.182.

¹⁹³ Bilgili, Çocuğun Din Eğitimi, s.150.

beklenenden daha az iş ortaya koymasına, bir başka ifadeyle, düşük performansa neden olur. Bu nedenle anne baba ve öğretmenlerin, çocuktan beklentileri, onların yaşlarına ve gelişimlerine uygun olmalıdır.¹⁹⁴ Aksi takdirde aşağılık kompleksi yaşamaları kaçınılmaz olur.

5.1.11. Çocukluğunu Yaşayamamak

Bazı anne babalar, çocukların düşüncelerine, duygularına önem vermezler. Çocuğun hareketliliğini iyi karşılamazlar, söze karışmasını istemezler. Çocuklarının temel hayat çağlarını, çocukluklarını tam olarak yaşamalarına imkân vermezler. Çocukta genci veya yetişkini bulmak isterler. Oysa o daha çocuk için ona, çocukluğunu yaşama imkânı verilmelidir.

Çocukluk çağında çevredekilerin, sert, kırıcı, hırpalayıcı, önemsizleştirici, küçültücü davranışları çocukta eksiklik, yetersizlik, aşağılık duygusunu geliştirir, bu da aşağılık kompleksinin meydana gelmesine yol açar. Kendisinden nefret edecek, bundan ebeveyni sorumlu tutacak, bu da çocukta kabahatlilik, günahkârlık, suçluluk duygusuna yol açacaktır.¹⁹⁵

Bazı anne babalar, çocuklarını, sessiz, hareketsiz, her şeye boyun eğen, itaat eden bir varlık hâline getirmeye çalışırlar. Bazı anne babalar da çocuklarının düşünme, duyma, davranış yetersizlikleri karşısında kızıp sinirlenirler. İyi düşünemeyen, duyamayan, hareket edemeyen çocuklarını azarlayıp hırpalarlar, iyice kırarlar. Onu küçük düşürecek sözler söylerler. Onların bu şekilde hareket etmelerinin en önemli nedenlerinden biri çocuklarının varlıklarında kendilerini yetersiz bulmalarıdır. Onların yetersizliklerinde, kendi yetersizliklerinin rol oynadığını düşünmeleridir.¹⁹⁶

Çocukların gelişim aşamalarını, sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi için, ona çocukluğunu yaşayabileceği uygun bir ortam hazırlamalıdır. Çocuklarını yetişkinlere ayak uydurmak için zorlamamaya, beklentilerinin çocuğun yaşına ve gelişim düzeyine uygun olmasına özen göstermelidirler. İnsanlar hayatlarının dörtte üçünü yetişkin olarak yaşarlar. Bu nedenle anne babalar, çocuklarının Allah'ın bir lütfu

¹⁹⁴ Arı, Çocuk ve Ergende, s.8.

¹⁹⁵ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.13.

¹⁹⁶ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.14.

olan, çocukluk dönemini, doyasıya yaşamasına imkân sağlamalıdır.¹⁹⁷ Çocukluğunu yaşayabilmesi için, özellikle oyun oynamasına izin verilmelidir. Çocuktan yaşına uymayan olgunluk beklemek, onun kişilik duygusunu zedeler.¹⁹⁸

Çocukların yetişkin gibi davranmasını beklemek, anne babaların çocuk eğitiminde yaptıkları hatalardan biridir. Çocuklarının akıllı, uslu, hiç yaramazlık yapmayan, evi ve elbiselerini hiç kirletmeyen, bir şey söylenildiğinde hemen yapan, melek gibi bir çocuk olmalarını istemeleridir. Hemen söylemek gerekir ki, şimdiye kadar böyle bir çocuk dünyaya gelmediği gibi gelmeyecektir.¹⁹⁹

Çocuğun, çocuk olduğu ve kendi kendini büyükler gibi yönetemeyeceği unutulmamalıdır. Çocukların unutkanlığı da hesaba katılmalıdır. Onlar tembihleri uzun süre akıllarında tutamazlar. Yasaklanmış olan hareketi, tekrar tekrar yaparlar. Kötü niyetle yapılmayan bu hareketlerde, çocuğun gelişmesini beklemek, sinirlenmemek ve affetmek gereklidir.²⁰⁰ Aksi takdirde, çocukta aşağılık kompleksi meydana gelir.

Hz. Peygamberimiz (sav)’in yaramazlık yapan çocuklara hemen müdahâle edilmesini yasaklayan hadisi ile Rousseau’nun, “Arzu ettikleri vakit çocuklar sıçramalı, koşmalı ve bağırmalıdır. Zira çocukların bu hareketleri, kuvvetlenmeye yeltenen bünyelerinin ihtiyaçlarıdır. Çocuğun oyunlarına, eğlencelerine, sevimli içgüdülerine daima saygılı olunuz.” görüşünü birleştirerek, çocuklara karşı hoşgörülü davranılması gerektiğini ifade etmek mümkündür.²⁰¹

İnsan, çocukluk çağını bir çocuk olarak yaşamadan, kelimenin gerçek anlamıyla bir genç ve yetişkin olamaz. Burada annelere, babalara düşen iş, çocuklarına çocukluklarını yaşama imkanını vermek, çocuklarını kendilerine göre değil de yaşamakta oldukları çağlarına göre değerlendirmektir.²⁰²

Bir çağını, özellikle çocukluk çağını, tam olarak yaşayamayan insan diğer hayat çağlarını gerektiği gibi yaşamakta zorluk çeker.²⁰³ Çünkü daha çocukken

¹⁹⁷ Çağdaş, Anne Baba, s.178.

¹⁹⁸ Aydın, Ailede, s.187.

¹⁹⁹ Aydın, Ailede, s.217.

²⁰⁰ Aydın, Ailede, s.220.

²⁰¹ Ay, Ailede Verilecek, s.324.

²⁰² Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.12.

²⁰³ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.14.

kendini değersiz ve önemsiz görecektir, bu da zamanla içine kapanmasına ve hayatının ilerleyen günlerinde aşağılık kompleksi yaşamasına neden olacaktır.

5.2. Bedensel ve Ruhsal Kusurlar

Aşağılık kompleksinin sebeplerinden biri, kişinin kendisini ruhen ve bedenen eksik hissetmesidir. Aşağılık kompleksi, gerçekten var olan veya kişinin hayali olarak var olduğunu tasarladığı bedensel ya da psikolojik eksikliklerden kaynaklanır.²⁰⁴

Kimi çocuklar, vücut yapıları bakımından, dünyaya kusurlu olarak gelirler. Dünyaya geldikten sonra da çeşitli nedenlerin etkisiyle, gerektiği gibi gelişemezler. Aşırı derecede uzun veya kısa boylu olurlar. İyi konuşamazlar. Kekemelik gösterirler. Kendilerini vücutça biçimsiz, çirkin bulanlar hayata bağlanmakta zorluk çekerler. Çünkü hayattan bir şey bekleyemezler. Kendileri için sonsuz bir acı, üzüntü kaynağı gibi saydıkları hayatı sevmeyizler. Hayatı olduğu gibi kendilerini de sevmeyizler. Varlıklarını yetersiz, kendilerini başkalarından daha aşağı görürler.²⁰⁵

Organik kusurlar ve yetersizliklerle doğan çocuklar, başkalarına uymaya çalışacak yerde, hiç durmadan kendileriyle ve başkaları üzerinde yaratmış oldukları izlenimle uğraşırlar. Çoğu zaman, daha hayatlarının ikinci yılında, yaşama savaşı için arkadaşları kadar iyi bir şekilde donatılmamış duygusuna kapılırlar. Birlikte oynanan oyunlarda ve eğlencelerde kendilerine güvenme cesaretini gösteremediklerini hissederler.²⁰⁶

Organik bir kusurla birlikte hayatlarını sürdürmek zorunda olanlar, kendilerinin doğuştan şanssız olduklarına ve hayatın onlar için, diğer tüm insanlarınkinden daha zor olacağına inanırlar, kötümserdirler. Doğuştan olduğu ileri sürülen üstünlük duyguları, onulmaz biçimde yaralanmış ve derin bir eksiklik duygusunun içine düşmüşlerdir. Kendilerini, sürekli sağlıklı kişilerle karşılaştırırlar. Kendilerinin yapamayıp başkalarının yapabildiği, kendilerinin sahip olmayıp başkalarının sahip olduğu şeyler onlara büyük acılar verir. Buna bir de çevrenin

²⁰⁴ Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, s.107-108.

²⁰⁵ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.29.

²⁰⁶ Adler, İnsan Tabiatını, s.83.

acıyan ve aşağılayan davranışları ve tepkileri eklenirse, çocuğun benliğinde açılan yara büyür ve önemli kompleksler yaratır.²⁰⁷

Özürlü çocuklar, aşırı şekilde korunmaktadır. Çocuklar çok beceriksiz bulunmaktadır. Çocuklardan çok şey istenmekte ve beklenmektedir. Bu suretle beklentiler onların başaramayacağı düzeyde tutulmakta ve çocuklar ezilmektedir. Utanç duyulan bir varlık gibi kabul görmektedirler. Alay konusu edilmektedir. Bu bazen açık bazen gizli olarak gösterilmektedir. Sık sık suçlanmakta ve hatta baş belası olarak kabul edilmektedir. Normal yaşlıları ile kıyaslanmaktadır. Bu suretle, çocukta aşağılık duygularının geliştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır.²⁰⁸

Aşağılık duygusu, bedensel kusurların yanında, çevre şartlarının özelliklerinden de kaynaklanır. Çocuğun yetenekleri ölçüsünde çevresine uyumu ilk başarısı, uyumsuzluğu ise ilk başarısızlığıdır. Aşağılık duygusunun giderilmesinde, çocuğun yetkinlik isteğinin doyurulmasında aileye ve çevreye düşen ödevler çok büyüktür.²⁰⁹ Anne ve babalar, çirkin, vücutça kusurlu olan çocuklarında, çirkinlik, kusurluluk ve aşağılık bilincini yaratmamaya çalışmalıdır.²¹⁰

Çevre etkisi ne derece olumlu olursa olsun, bedensel bir kusurun çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini tümüyle gidermek mümkün değildir. Bu etki ancak hafifletilebilir ve çocuğun mutsuzluğu azaltılabilir. Organik bir kusurla birlikte hayatlarını sürdürmek zorunda olanlar, kendilerinin doğuştan şanssız olduklarına ve hayatın onlar için diğer tüm insanlarınkinden daha zor olacağına inanırlar. Aşağılık duygusu, bazen çocuğu çevreyle uyumsuzluğa, olumsuz bir karşı çıkışa, en sonunda da kendi içine kapanmaya ve duygusuzluğa yöneltir. Bazen de kusurlarını örtücü, eksikliğini giderici bir arayışın, üstünlüğe bir başka yolla ulaşmanın çaba ve savaşı içine sokabilir. Aşağılık duygusunun, bedensel kusurlardan ve çevre şartlarından ileri geldiğini belirten Jung, bunların telâfi edici tepkilere ve nevrotik davranışlara sebep olduğunu ileri sürmüştür. Telâfi mekanizmaları kişinin huzursuzluk duyduğu bazı kusurları veya başarısızlıkları gideren, telâfi eden davranış biçimleridir.²¹¹

²⁰⁷ Altınköprü, Şahsiyet, s.154.

²⁰⁸ Davaslıgil, Özel Eğitimde Aile, s.181-182.

²⁰⁹ Altınköprü, Şahsiyet Analizi, s.150.

²¹⁰ Özgü, Kompleksler, s.104.

²¹¹ Altınköprü, Şahsiyet Analizi, s.155.

Aşağılık duygusunun, aşağılık kompleksi hâline gelmesinde, çeşitli nedenler rol oynar. İnsan, vücut yapısının düzgün, biçimli, gösterişli her bakımdan yeterli olmasını arzu eder. Genel olarak anne babalar, güzel yakışıklı çocuklarını daha çok severler. Çirkin çocuklarına karşı, zaman zaman da olsa ve tüm dikkatlerine rağmen, soğuk hareket etmekten uzak kalamazlar. Güzel, yakışıklı çocuklarıyla beraber beğenilirler, övülürler, sevilirler. Onları kendilerini değerlendiren, beğendiren varlıklar gibi görürler. Onların yiyecekleri, sağlıkları, giyimleri ile daha fazla ilgilenme eğilimini duyarlar. Anne babalar biçimsiz, çirkin çocuklarının yanında ise bir rahatsızlık duyarlar. Öyle varlıklar dünyaya getirdikleri, onların anneleri, babaları olduğu için yakınırlar.²¹²

Fiziksel durum, görünüş, beden ölçüleri ve biçimi, göz rengi, saç rengini içine alır. Fiziksel durumundan dolayı, aşağılık duygusuna kapılmak, sık rastlanan bir olgudur. Vücut yapısı bakımından iyi bir durumda olmayan yaşına göre çok kısa veya çok uzun boylu, sıksa, cılız, biçimsiz, kusurlu olan çocuk, çevresinin de yersiz yanlış davranışları ile eksiklik, yetersizlik bilincine ulaşır. Bunun sonucu da kendisini kardeşlerinden ve arkadaşlarından aşağı bulur. Çocuk kendisini anne babasının kendisiyle ilgili düşüncelerine, duygularına göre değerlendirir.²¹³

İnsan, bütün gelişim dönemlerinde vücut yapısına büyük önem verir. Vücudunun iyi çalışmasını, gösterişli olmasını arzu eder. Vücudunun iyi çalışmadığını, kusurlu olduğunu, beğenilmediğini anlayınca büyük bir üzüntü duyar. Üzüntülerinin gerçek kaynağı saydığı yetersiz, biçimsiz, çirkin vücudu ile başkalarının karşısına çıkmaktan kaçınır. Kendisini başkalarından önemsiz bulur. Başkaları tarafından beğenilmediğine, istenmediğine, küçük görüldüğüne inanır.²¹⁴

Çevresinde beğenilen, aranan bir varlık olma arzusu en yüksek noktaya gençlik çağında ulaşır. Bu yüzden insan gençlik çağında en az herkes gibi, çoğu zaman herkesten daha yeterli, güçlü, üstün olmak arzusunu duyar. Daima ön planda olmak ister. En önemsiz vücut yetersizliği, kusuru karşısında aşırı derecede üzülür.²¹⁵

Ergenlik çağı bunalım dönemlerinden biri olduğu için, bu dönemdeki çoğu gencin özgüveni güçlü bir sarsıntı geçirmekte ve aşağılık kompleksine yakalanma

²¹² Özgü, Kompleksler, s.98.

²¹³ Özgü, Kompleksler, s.99.

²¹⁴ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.27.

riski artmaktadır. Onları çelişkiye düşüren şey, değişmekte olan bedenleridir; burun, ayaklar, sarkık kollar, göğüsler, sivilceler, bunların hepsi sorundur onlar için. En küçük bir eleştiri bile koca hanımefendiyi ya da beyefendiyi sulu göz bir zavallıya dönüştürmeye yeter. Bir tutam takdir ve hayranlık da Madonna gibi başı dik yürümesi için yeterlidir.²¹⁶

Bedenin iyi çalışmaması, gösterişli olmaması durumunda bazı insanlar acı duyar. Acılarının gerçek kaynağı saydığı yetersiz, biçimsiz, çirkin bedeni ile başkalarının karşısına çıkmaktan kaçınır. Kendini başkalarından önemsiz bulur. Başkaları tarafından beğenilmediğine, istenmediğine inanır.²¹⁷

Çirkin olduklarına inanan, vücutlarındaki bir veya bazı organları beğenmeyen, fazla şişman, kısa boylu, şaşı, iri, basık, sivri burunlu, göğüsleri çok küçük, altıparmaklı, çarpık bacaklı genç kızlar sürekli bir şekilde üzüntü, huzursuzluk, sıkıntı içinde yaşarlar. Büyük bir üzüntü duyarlar. Kendilerini beğenmezler. Bu kızlar fazla kıskanç olurlar. Okullarındaki, semtlerindeki, mahallelerindeki kızları çekemezler. Onların genel davranışlarını, giyinişlerini, başkalarıyla, özellikle erkek arkadaşlarıyla kurdukları ilişkileri yererler. Erkeklere karşı da kolay kolay yakınlık duymazlar. Kendileri için sakıncalı, tehlikeli bulurlar. Beğenilmemekten, kusurları dolayısıyla daha büyük bir üzüntüyle karşılaşmaktan korkarlar. Bu kızlardan nişanlanan, evlenenler kolay kolay mutlu olamazlar ve edemezler. Nişanlılarıyla anlaşamazlar, geçinemezler, sözlerine, sevgilerine inanamazlar. Kendilerini kabul edemezler. Aşırı derecede bir kıskançlık gösterirler.²¹⁸ Bu tipteki kadınların bazıları cinsiyetle ilgili her şeyden, özellikle cinsel ilişkilerden nefret ederler, tiksiniyorlar, iğrenirler. Bu ilişkileri insanlara yakıştıramazlar. Buradaki nefretin, tiksindenmenin, iğrenmenin, cinsel soğukluğun amacı bir başkasının isteklerine göre hareket etmekten, bir başkasının üstünlüğünü kabul etmekten, kusurlu bir vücudu bir başkasına göstermekten kaçınmaktır.²¹⁹

Dünyaya organik kusurlar ve yetersizliklerle gelenlerin, daha ilk günlerinden bu yana hayatın kendilerine fazladan bir yük yüklemiş olduğunu

²¹⁵ Özgü, Kompleksler, s.101.

²¹⁶ Brigitte, İyi Çocuk, s.194-195.

²¹⁷ Eğitim Ansiklopedisi, s.33.

²¹⁸ Özgü, Kompleksler, s.101-102.

²¹⁹ Özgü, Kompleksler, s.134.

hissedecekleri ve bunun sonucu olarak hayatın tümü karşısında kötümser bir tavır takınacakları açıktır. Organlarındaki kusurlar ve yetersizlikler pek göze çarpmadığı hâlde, şu ya da bu gibi bir nedenle şiddetli bir aşağılık kompleksi duyan çocuklar, kendilerini buna benzer bir durum içerisinde bulmaktadır. Aşağılık kompleksi, gerçek bir temeli olmadığı hâlde, o derece şiddetli bir hâl alabilir ki, bunun sonucu olarak çocuk dünyaya sanki gerçekten büyük bir sakatlıkla gelmiş gibi olur. Sözgelisi kritik dönemdeki çok sert bir eğitim böyle bir kötü sonuca ulaşmada rol oynayabilir. Hayatlarının ilk günlerinde bağırarak saplanmış olan diken, hiçbir zaman sökülüp atılamaz ve yaşantılarının o soğuk havası, onları kendi çevrelerinde bulunan insanlara yaklaşımdan alıkoyar. Böylece, sevgi ve şefkatten yoksun bir dünya içerisinde bulunduklarına inanırlar ve bu dünya ile ilişki kurabilecek hiçbir ortak nokta bulamazlar.²²⁰

Yaradılıştan kusurlu çocuklar üzerinde, eğitim yanlışlıkları zararlı ve yıkıcı etkiler yaparlar. Kendilerini kusurlu bulan, çirkinliklerine inanan çocuklar başkalarından daima güler yüz, tatlı söz beklerler. Başkalarının kendileriyle ilgili anlayışlı, gönül alıcı davranışları, yakınlıkları karşısında büyük bir sevinç duyarlar. Daima özlemini duydukları bir rahata kavuşurlar. Tersine olarak, bu çocuklar, başkaları tarafından özellikle kendileri için büyük bir önem taşıyan anneleri, babaları tarafından beğenilmediklerini, yerildiklerini gördükleri zamanlarda aşırı derecede üzülmüşler. Hayata bütün bütün küserler. Hayattan hiçbir şey beklemezler. Kendilerinden iyiden iyiye soğurlar. Bazı anneler babalar vardır ki, çocuklarının kusurlarını yüzüne vurmaktan çekinmezler. Örneğin, “ Sen o total hâlinle bu işi nasıl yaptın? O sıksa vücudunla bu işe nasıl özeniyorsun? Benim çirkin kızım. Şişko oğlum. Oğlumun boyu uzun ama akli kısadır.” derler. Bu sözlerin çocuklarına nelere mal olduklarını hesaplamazlar.²²¹

Tüm bunlardan şu sonuç çıkmaktadır: İnsanlar, kendilerini bedensel ve ruhsal bir eksiklik duygusuna kaptırdıkları zaman ve bunu patolojik bir sorun hâline getirdikleri zaman, aşağılık kompleksi yaşayabilmektedirler.

²²⁰ Adler, İnsan Tabiatını, s.91-92.

²²¹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.114-115.

5.3. Elverişsiz Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum

Aşağılık duygusunun gelişmesinde, olağan şeklini kaybetmesinde ve aşağılık kompleksi hâline gelmesinde elverişsiz sosyal, ekonomik, kültürel durumlar da rol oynayabilir. Ancak, böyle bir sonucun ortaya çıkması için, elverişsiz, sosyal, ekonomik, kültürel durumun çocuğun ve gencin içinde bulunduğu, yaşadığı sosyal çevre tarafından gerçek bir eksiklik, kusur şeklinde görülmesi; böyle bir durumda olan çocuğun, gencin başkaları tarafından küçümsenmesi, hakir görülmesi; çocuğun, gencin ailesinin ve kendi durumundan utanması, kendisini başkalarından aşağı, önemsiz görmesi, kendisini olduğu gibi kabul etmekten kaçınması gerekmektedir. Anlayışlı bir çevrede yaşayan, durumunun elverişsizliğiyle değeriyelemeyen, iyi yanları görülen, belirtilen, sevilen, sayılan bir çocuk veya genç, sosyal, ekonomik, kültürel durumu ne kadar elverişsiz olursa olsun, aşağılık kompleksini duymaz.²²²

Yapılan araştırmalar, bireyin ne yalnız başına doğuştan gelen yeteneklerinin ürünü, ne de toplumun mahsûlü olduğunu göstermiştir. Çocuğun gelişip hayatının çizilmesinde ve yürürlüğe konmasında ruhsal güçlerin olduğu kadar, dış etkenlerin de önemi inkar edilemez. Öyleyse çocuğun gelişmesine iki ana gerçek etki eder. Bunun birisi, çocuğun yetenekleri denilen ruhsal güçleri, diğeri de onun kültürel çevresidir.²²³ Çocuğun gelişimini etkileyen kalıtım, kişinin anne babasından genler yolu ile aldığı özelliklerdir. Çevre ise döllenmeden başlayarak, insanı etkileyen tüm dış uyarıcılardır.²²⁴

Din eğitiminin gerçekleştirildiği kurumlar aile, okul ve çevredir. Eğitim, olgusunun gerçekleştirildiği her üç kurum, aynı zamanda din eğitimi kurumlarıdır. Tüm eğitim faaliyetlerinin ilk ve temel kurumu olan ailenin din eğitiminde de önemli bir yeri vardır.²²⁵ Çocukların hayatına yön vermede ve ibadet öğretiminde etkili olan çevre ise; anne, baba, öğretmen, arkadaş çevresi, cami görevlileri, basın yayındır.²²⁶

Çocuk, hayata gözlerini aile içinde açmaktadır. Çocuğun hem kendi iç dünyası, hem de dış dünyasıyla kuracağı iletişimin başarılı olup olmamasında,

²²² Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.22-23.

²²³ Kerim Yavuz, **Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi**, DİB Yay., Ankara 1987, s.106.

²²⁴ Çağdaş, Anne Baba-Çocuk, s.170.

²²⁵ Abdurrahman Dodurgalı, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, MÜİFV Yay., İstanbul 1996, s.28.

²²⁶ Sağlam, Çocuk, s.75.

içerisinde doğup büyüdüğü ailenin sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik yapısının derin etkilerinden bahsedilebilir.²²⁷

Bazı anne babalar, çevrenin de etkisiyle çocuklarına dürüstlüğü karın doyurmadığını, paranın her kapıyı açtığını, fakirliğin utanç verici bir hayat olduğunu anlatırlar. Babalarının mesleğini beğenmiyorlarsa söylememelerini, gerekirse iyi bir meslek söylemelerini tembih ederler. Kendilerinde ne olursa olsun, hep başkalarında olanın iyi olduğunu sık sık vurgularlar. Her fırsatta, hayatlarının hiç iyi olmadığını söylerler. Böylece çocuklarda aşağılık kompleksinin artmasına neden olurlar.²²⁸

İnsanların çoğu, toplumsal nedenlerden dolayı, kendilerine güvenmezler. İçlerinde korku çoktur. Özellikle bir işe girecekleri zaman geri adım atma tehlikesi çok büyüktür. Güvensizliğin kaynaklandığı noktalar, insanların kendisinden beklediklerine cevap verememektir. En büyük olgu da budur. Toplumun, ailenin, devletin, şirketin, arkadaş çevresinin beklentileri ve tüm bu beklentilere cevap verememe korkusu, o insanın içinde güvensizliği oluşturur. İnsanların büyük bir kısmında bu güvensizlik vardır. Özellikle orta yaşlara kadar insan, bu kendisine olması gereken güveni bulamaz. Şartlar ağır gelir. Kişilikle bağdaşmayan davranışlar kendisinden beklenir. Örneğin bir erkeğin fizik olarak güçlü kuvvetli olması gerekir. Bu beklentileri yerine getirmeyen erkek, toplumdan dışlanır. Bu dışlanma, erkeklerde kendilerinde bir eksikliğin olduğu duygusunu meydana getirir. Onun için de rahat hareket edemez, her faaliyetten geri çekilir ve çekimser davranırlar. Toplumda bu yapısı nedeniyle söz hakkına sahip olmadığını düşünerek, toplumsal yapıya kendisini katmayarak dışta kalır. Çoğunlukla da bu insanlar, hem hor görülür, hem de onlarla alay edilir.

Sadece toplumun dayattıkları değil, hayat biçimlerine göre insan formu veren kesimlerin piyasaya sunduğu mükemmel erkek ve kadın tipleri olarak, vücut yapısını değerlendiren bir tarz ortaya koyarak, bu yaratılan tipe yakın olmayanlar, aşağılık duygusuna kapılarak toplumsal yapıdan uzaklaşmaktadırlar. Etrafa bakıldığında, çeşitli bedenler görülür. Kimisi şişman, kimisi zayıf, kimisi gözler için güzel, kimisi çirkin, kimisi göbekli, kimisi iz taşıyan bir vücuda sahiptir. Bütün

²²⁷ Sağlam, Çocuk, s.155.

²²⁸ Salzman, **Çocuğunuzu Kötü Eğitmenin Yolları**, çev.: Gönül Utku, Ali Çankırlı, Timaş Yay., İstanbul 2003, s.28.

problem insanların kendilerini olduğu gibi kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Onlar kendilerini oldukları gibi kabul etse ve böylece de yaşasalar sorun olmaz. Ama ne yazık ki, kabul edemiyorlar. Nedeni ise başkaları tarafından dikkate alınmamalarıdır.

Bazen bir insan kişiliğinde bir zayıflık varsa, bu sanki o insanın tüm kişiliğinin zayıf olduğu anlamına getirilmektedir. Hareketinde, konuşmasında, duymasında ve tüm düşüncelerinde bu eksikliğin olabileceği düşünülerek o insana farklı davranılmaktadır. Hele bir de kompleksli damgası vurulduğunda, artık o insanın, daima düşük değerde görülerek, ciddiye alınmaması söz konusudur. Bunlar da aşağılık kompleksine neden olabilir. Unutulmamalıdır ki, aşağılık kompleksine insan, başkaları yüzünden kapılır.²²⁹

Aşağılık kompleksinin gelişmesinde ya da yok edilmesinde, okulun da büyük bir rolü vardır. Kimi çocuklar, çeşitli nedenlerin de etkisiyle, aşağılık kompleksi duyarak okula giderler. Öğretmenleri tarafından beğenilmeyen, sevilmeyen, hor görülen bu çocuklar, kendileriyle ilgili olumsuz düşüncelerinin doğruluklarına tam olarak inanırlar. Öğretmenlerinin varlıklarında iki sevilmeyen, nefret edilen varlıkla karşılaşırlar. Onların varlıklarında hem sevmedikleri, görmek istemedikleri anneleri, babaları, hem de davranışlarıyla kendilerini soğutan, düşman yapan öğretmenlerini görürler. Çocuklar ve gençler okullarda yersiz, yanlış öğretim anlayışlarından dolayı aşağılık kompleksini duyabilirler. Okullarda da evlerde olduğu gibi çocuklar birbirleriyle karşılaştırılırlar. Başkalarının yanında bu öğrenciler gibi olmaları söylenir. Tembel öğrenciler çalışkan olanların yanlarına verilirler. Derslerine çalışmayanlar, ödevlerini yapmayanlar, uslu durmayanlar arkadaşlarının yanında azarlanırlar. Küçük düşürülürler. Öğretmenler, uzun boyluları arka, kısa boyluları da ön sıralarda oturturlar. Öğrencilerini çalışkanlık derecelerine göre sınıflarda gruplandırılırlar. Örneğin en çok tembelleri sınıfın bir yanında, daha az tembelleri sınıfın bir başka kısmında, orta derecede çalışkanları sınıfın sağında yerleştirirler. Çalışkanın yanına tembel oturtulduğu zaman, çocuk, orada olduğundan

²²⁹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.63.

daha yetersiz bir kendisi olur. Başkaları tarafından beğenilmediği için, kendini de değersiz bulur.²³⁰

Derslerin ağır olması da aşağılık kompleksine neden olabilmektedir. Öğrencilere yapamayacakları dersler, ödevler verilmemelidir. Ev ödevleri çocuğun zihin yetilerini ve yeteneklerini aşmamalıdır.²³¹ Bazen güçlerini aşan derslerle ve ödevlerle karşılaşan öğrenciler başarısızlığa uğrarlar. Kendilerine güvenmekte, inanmakta zorluk çekerler. Öğrencilere yazılı, sözlü yoklamalarda çok zor sorular sorulmamalıdır. Soruları cevaplandıramayan, kırık not alan öğrenciler kendilerinden, başarı imkânlarından şüphe ederler. Daima aynı sonuçlarla karşılaşacaklarını düşünebilirler.²³² Dersin miktarının ve zorluğunun azdan çoğa, kolaydan zora doğru yapılması istenir. Bu konudaki ilkeyi eğitimciler şu şekilde ifade etmişlerdir: “Gıdayı çocuğa ver; acıktığı zaman ve hazmedeceği kadar.”²³³

Aşağılık kompleksinin gelişmesinde çevre etkeni başlıca rolü oynar. Olumlu çevre etkileri yaradılıştan gelen, sonradan ortaya çıkan kusurları zararsız hâle getirebilir, bu kusurları yapıcı birer kaynak yapabilir. Olumsuz çevre etkileri her bakımdan normal olarak dünyaya gelmiş olan insanda aşağılık kompleksini yaratabilir.²³⁴ Adler’e göre, insanın ana çabalaması üstünlük elde etmek güdüsüdür. Birey bu güdüyü davranışlarıyla doyurmaya uğraşır. Fakat sosyal şartlar veya bedensel eksiklikler birçok hâllerde bunun istendiği gibi doyurulmasına imkân vermez. Bu takdirde kişinin içinde bir aşağılık kompleksi gelişir.²³⁵

İnsan ancak, eksikliği, kusurluluğu bilincine başkalarının olumsuz davranışlarıyla ulaştığı, başkaları tarafından eksik, yetersiz, kusurlu görüldüğünü anladığı zaman aşağılık kompleksinin etkileriyle karşılaşır.²³⁶ Örneğin bazı kadınlar, içerisinde yaşadığımız toplumun etkisiyle, erkek karşısında aşağılık kompleksi yaşar. Bir kız çocuk her gün kızların erkeklerden daha yeteneksiz olduklarını ve yalnızca önemsiz işler yapabileceklerini işitip duracak olursa, bu kız çocuğun, kadınların daha acı bir kaderi olduğu ve bu kaderi değiştirmenin mümkün olmadığına kesin olarak

²³⁰ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.18.

²³¹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.117.

²³² Özgü, Kompleksler, s.114.

²³³ Bilgili, Çocuğun Din Eğitimi, s.209.

²³⁴ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.83.

²³⁵ Büyük Larousse, s.921.

²³⁶ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.23.

inanmasına ve çocukluğunda yeterince eğitim görmediği için de er geç kendi yeteneksizliğine gerçekten inanır hâle gelmesine şaşmamak gerekir. Bu şekilde cesaretini yitiren bir kız çocuk, bir kızın “erkeklerle ait” işlere girebilme imkanlarının büsbütün ortadan kalkmamış olduğu durumlarda, bu gibi işlere, o iş için gerekli olan hazırlıklardan yoksun kalmaktadır.²³⁷

İçerisinde değerli görünen her şey “erkekçe”, daha az değerli ya da küçültücü olan her şey ise “kadınca” imiş gibi görünmektedir. Kendilerine “kadın gibi” oldukları söylenen erkeklerin bunu en büyük hakaret olarak kabul ettiklerini herkes bilir. Oysa bir kıza “erkek gibisin” denildiği zaman hiçbir hakaret söz konusu olmayabilir. Söyleyiş biçimi, kadınlarla ilgili olan, kadınca özellikleri hatırlatan her şeyin küçük görüldüğünü dile getirmektedir.²³⁸

Mesleğin de aşağılık kompleksi üzerinde etkisi vardır. İnsan, gerekli hazırlıkları yapmadan girdiği ve sevmediği işte, bütün çabalarına rağmen, tam olarak başarılı olamaz. Kendisini o işteki yetersiz başarıları veya başarısızlıkları ile değerlendirir. Aldığı sonuçları genelleştirir. Meslek hayatında, huzura ulaşmanın bir başka yolu da insanın yeteneklerine, yetişme tarzına uygun, hak ettiği bir işte çalışmasıdır. İmkânları aşan ve kayrılma yolu ile bir işin başına geçmeye uğraşmamasıdır. Aksi hâlde rahat edemez, verimli olamaz. Kendisi gibi başkalarının da yerini yadırgadıklarını görmekten uzak kalamaz. Başkalarından beklediği ve yerinin gerektirdiği saygıyı göremez. Başkaları tarafından kendisine önem verilmediğini, yerildiğini, eleştirildiğini bilir. Benzer işleri yapanların üstünlükleriyle ezilir.²³⁹

Zamanımızda birçok etken, insanın ruh dünyası üzerinde olumsuz, yıpratıcı etkiler yapmaktadır, insanlarda aşağılık kompleksinin tohumlarını ekmektedir. Bu etkenlerden biri de sırf para amaçlı yapılan reklâmlardır. Reklâmlar da insanların aşağılık kompleksi yaşamalarına etki eder. Başarılı reklâmcılık, aşağılık psikolojisinden iyi bir şekilde yararlanmaktadır. Brachfeld’e göre, becerikli bir şekilde yapılan reklâmın psikolojik süreci halkı baskı altında bulundurmaktadır. X kremini, Y kravatını almayan, A arabasına binmeyen, N çarşısına gitmeyen kimseye

²³⁷ Adler, İnsan Tabiatını, s.141.

²³⁸ Adler, İnsan Tabiatını, s.143.

²³⁹ Özgü, Kompleksler, s.114.

yazık oluyor. Gazetelerde, radyo ve televizyonlarda, sinemalarda ve diğer şekillerde yapılan bu çeşit reklâmlar, reklâmları yapılan şeylere sahip olan kimselerde sevinç, bu şeylerden yoksun ve bu şeyleri elde edemeyeceklerini düşünenlerde üzüntü yaratırlar. Birinciler kendilerini üstün, ikinciler ise kendilerini aşağı bulurlar.²⁴⁰

Tüm bunlardan şu sonuç çıkmaktadır: Kollektif, ekonomik, sosyal, politik, milletlerarası şartlar güven vermedikleri zaman, insan topluluklarında ve sosyal sınıflarda gizli aşağılık kompleksi meydana gelebilmektedir.²⁴¹

6. AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN SONUÇLARI

Aşağılık kompleksi yaşayan kimsenin kişiliğinde, bu kompleks, bazı etkiler meydana getirmektedir. Aşağılık kompleksine yakalanan kişi, aşırı ölçüde alıngan olur, çabuk kırılır ve küser. Aşağılık kompleksinde sürekli bir alınganlık, utangaçlık, çekingenlik, inatçılık, sinirlilik hâli, her yerde ve herkes tarafından beğenilmek, övülmek, üstün görünmek, başkalarına egemen olmak, yerme eğilimi vardır. Böyle bir insan, kendine hiçbir zaman güvenemez, inanamaz, yaptığı tüm işleri eksik, kusurlu bulur, işlerini kolay kolay sonuçlandıramaz, başarısızlıktan ve sonuçlarından korkar, yatağından sabahları zor kalkar, kendini yorgun bulur. Geceleri rahat uyuyamaz, sıkıntılı rüyalar görür. Yalnızlığı arar, başkalarıyla anlaşma zorluğu duyar. Çünkü başkalarının kendisi için iyi şeyler düşünmediklerini sanır. Başkalarının kendisi ile ilgili düşüncelerine daha çok önem verir. Övüldüğü zaman sevinir, ama çoğu zaman bu övgüye inanmaz. Başkalarını kırar ama biraz sonra yaptığı işten ötürü büyük pişmanlık duyar. Kırıklarının gönlünü almak ister, ama bunu da yapamaz.²⁴²

Bu kompleksin doğurduğu rahatsız edici duygu bireyi aşağılığını telâfi edici birtakım faaliyetlere girişmeye zorlar. Eğer girişilen bu telâfi edici faaliyetler sosyal tasvibe uğrayacak özellikte ise ve başarıyla sonuçlanırsa aşağılık duygusu yatıştırılmış olur. Yok, eğer seçilen telâfi yolu başarıyla sonuçlanmazsa veya antisosyal mahiyette ise nevrozların ortaya çıkmasına sebep olur.²⁴³

²⁴⁰ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.43.

²⁴¹ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.43.

²⁴² Eğitim Ansiklopedisi, s.34.

²⁴³ Burhanettin Canatan, **Ansiklopedik Terimler Sözlüğü**, Ankara 1966.

J.de Courberive,²⁴⁴ aşağılık kompleksinin kişilik üzerindeki etkilerini şöyle sıralamaktadır: Kıskançlık, kötümser olma, alınganlık, övülme arzusu, inatçılık, saldırganlık, güvensizlik.

Aşağılık kompleksi, çok değişik çarpık davranışlara yol açar. Çok kez sıkılma ve utanmaya yol açar. İnsanda güvensizlik, kendini hor görme, eksik ve yetersiz bulma gibi. Bu duygu kimi zaman, telâfi yolu ile üstünlük duygusuna dönüşebilir.²⁴⁵

Bu araştırmada aşağılık kompleksinin sonuçları şu şekilde ele alınmıştır: Özgüven eksikliği, başarısızlık ve sorumluluktan kaçma, övülme ve yerme arzusu, yerilme korkusu, sinirlilik, kıskançlık, saldırganlık, saygısızlık, inatçılık, sabırsızlık, yalancılık, hayâl kurma merakı, yalnızlık, alınganlık, küskünlük, egemenlik arzusu, antisosyal davranış, kötümser olma, utangaçlık, kararsızlık, suçluluk, cesaretsizlik (korkaklık), üstünlük kompleksi, telâfi (ödünleme). Ancak, hemen şunu belirtmek gerekir ki, bu davranışlar, farklı sebepler nedeniyle de ortaya çıkabilir. Bunlardan biri ve önemli olan etken aşağılık kompleksidir.

6.1. Özgüven Eksikliği

Özgüven, güçlüklerle mücadele edebilme, sorunlara çözüm üretebilme, çevresi üzerinde etkili olabilme, kendine değer verildiğini hissedebilme, kendinden hoşnut olarak hayatı sürdürebilme demektir. Özgüvenin kazanılması için, bireyin süper yeteneklere sahip olması gerekmez. Sürekli başarılı ve abartılı bir biçimde ilgi odağı olmak da gerekmez. Özgüven, duygusal ve zihinsel yetenekleri kullanıp geliştirebilme, kendini olduğu gibi kabul edebilme ve çevrenin de kişiyi doğal hâliyle kabullendiğinin hissedilebilmesiyle gelişir.²⁴⁶

Aşağılık kompleksinin en tipik, zararlı, tehlikeli sonuçlarından biri, güvensizlik duygusudur. Aşağılık kompleksini duyan insan, kendisini eksik, kusurlu, yetersiz bulur. Güvensizliğini gerçekliğine inandığı değersizliğine ve güçsüzlüğüne bağlar. Bunun sonucu olarak da kendisinde her türlü önemlilik, değerlilik, güçlülük ümidini yok eden başarısızlıklarla karşılaşır. Kendisine güvenemeyen insan kendisini, özellikle başkalarının önemliliklerine inandığı kimselerin yanında bütün

²⁴⁴ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.8-11.

²⁴⁵ Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, MEB, s.85.

²⁴⁶ Gael, Kendine Güvenen, s.31-32.

bütün önemsizleştirir. Sürekli olarak bir bunalım içinde yaşar. Başkaları tarafından beğenilmemekten korkar. Başkalarının kendisini daha iyi tanıyacaklarına, kendisini tanımadıkları ölçüde de önemsizliğini, değersizliğini göreceklere inanır. Onun için, başkalarından uzak kalmaya çalışır.²⁴⁷

Bazı ailelerde çocukların, doğum sırasına veya cinsiyetine göre âdeta paylaşıp özel muameleye tâbi tutuldukları da bir gerçektir. Bu tutuma, büyükanne ve büyükbabalar, kimi zaman dayılar, halalar gibi ailenin diğer bireyleri de katılabilir. Sonuçta, ilgi odağı çocuk şımarırken, diğeri kadar ilgilenilmeyen çocukta özgüven eksikliği oluşur.²⁴⁸ Anne babasından duygusal yakınlık ve destek gören çocuklar, yetersizlik duygularını aşar ve güçlü bir kişilik kavramı oluştururlar. Çocuklar, küçük olmaları ve hayatta tecrübesiz bulunmaları nedeniyle, yetersizlik duygusuna kapılırlar. Anne babalar, çocuğun duygusunu ve bu duyguya yol açan nedenleri değerlendirmedikleri için, ortaya birtakım çözümsüzlükler çıkar. Çocuklar, çevrelerine ayak uydurabilmek, olayların üstesinden gelebilmek için büyüklere oranla çok güçsüz ve yetersizdirler.²⁴⁹

Çocuğun, kendisine verdiği değer çok önemlidir. Sorunları nasıl ele aldığını gözleyerek, bir işe güvenle ve kararlılıkla katılmadığı ve o işe başlamamak için bin bir çeşit bahane uydurduğu sonucuna varılırsa, çocuğun derdi tembellik, miskinlik değildir. Çocuğun derdi, aşağılık kompleksidir.²⁵⁰

Aşağılık duygusunun fazla gelişmesinin, aşağılık kompleksi mahiyetini almasının acı bir sonucu olan güvensizlik duygusunun olumsuz etkileriyle hareket eden çocuk, genç veya yetişkin, kendisinin, özellikle başkalarının beğenebileceği bir iş yapabileceğine inanamaz. Kendisini önemsiz bulur. Başkalarının yanında başarısızlıkla karşılaşmaktan fazla korkar. Kısacası, normal insanı, hayatında başarıya ulaştıran yol, güvenlik duygusundan geçen yoldur.²⁵¹

İnsan, yaşı ve çağı ne olursa olsun, kendisine inanabildiği, güvенеbildiği ölçüde olabileceği varlık olabilen, yaptığı işleri başarıya ulaştırabilen bir varlıktır.²⁵²

²⁴⁷ Özgü, Çocuklar Niçin, s.107-108.

²⁴⁸ Gael, Kendine Güvenen, s.31-32.

²⁴⁹ Aydın, Ailede, s.156.

²⁵⁰ <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi36/yildiz.htm>, (08.09.2005).

²⁵¹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.19.

²⁵² Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.17.

Kendine inanmayan, güvenmeyen bir insan ise gerçek manada başarıya ulaşamaz. Bu özgüven eksikliği yaşanmasının sebebi ise yaşanan aşağılık kompleksidir.

6.2. Başarısızlık ve Sorumluluktan Kaçma

Sorumluluk, bir kimsenin kendi davranışları veya üzerine aldığı işlerin sonucunu üstlenmesi demektir. Sorumlu olmak, sözünde durmayı, umursamayı, önemsemeyi, dikkatli olmayı, özen göstermeyi, ciddiyeti, emin olmayı, güvenmeyi, ilgi duymayı, dert edinmeyi, üzerine almayı, taahhüt etmeyi, duyarlı olmayı gerektiren bir kavramdır. Sorumsuzluk ise bütün bunların tersi durumları ortaya çıkarır.²⁵³

Yapması istenen bir işi, başlangıçta mükemmel bir şekilde başaramayan çocuk, şayet iyi niyetli çaba sarf etmişse normal karşılanmalıdır. Takıldığı, beceremediği konuda yardımcı olmalı, asla onu küçümseme, alaya alma, tembellikle, beceriksizlikle suçlama yoluna gidilmemelidir.²⁵⁴ Bu yapıldığı takdirde ise aşağılık kompleksi duyacak ve bunun sonucunda başarısız olduğu inancı yerleşecektir. Bu inanç da onu sorumluk almaktan uzaklaştıracaktır.

Bir dersteki başarısızlığını telâfi etmek için büyük gayret gösteren çocuğun bu gayreti görülmez ve önem verilmezse, o, artık başarısızlıkla başarılı olmak arasında bir fark olmadığına inanacaktır. Çabalarının takdir edilmesi, bazen başarılı sonuçlar elde etmekten daha çok ilgilendirir. “Elinden geleni yaptın!” takdiri onun için, o işi başarmaktan daha etkili bir teşvik olabilir.²⁵⁵

Okulda öğretmenlerin de çocuğun başarısını görmeleri, başarısızlıklarını fazla abartmaması gereklidir. Küçük bir başarısızlık abartılırsa çocuk, kendine güvenini kaybedecek yaşadığı aşağılık kompleksinin etkisiyle artık hiçbir işe girişmeye cesaret edemeyecek, “Başaramam.” düşüncesiyle sorumluluk almaktan kaçacaktır. Bu yüzden çocuklar başarısızlık yaşadıklarında aşağılayıcı sözlerden ve dayaktan kaçınılması gerekir. Genellikle bir okulda öğretmen dayığı ve aşağılayıcı davranışlar arttıkça öğrenci başarısı düşmektedir.²⁵⁶ Tembellik, küçük başarısızlıklar abartıldığı zaman ortaya çıkabilir. Çocuk, dara düştüğü zaman, tembelliği bir

²⁵³ Aydın, Ailede, s.160.

²⁵⁴ Aydın, Ailede, s.177.

²⁵⁵ Aydın, Ailede, s.177.

²⁵⁶ Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yay., İstanbul 1997, s.132.

savunma mekanizması olarak kullanabilir. Bu şekilde o yansıtmaya ya da suçu üzerinden atma yoluyla, sorumluluktan kaçır.²⁵⁷

Sorumluluktan kaçan kişiler, fazla çalışmazlar ama sürekli bedensel olarak yorgunluk hissederler. Aslında sorun bedensel olmaktan ziyade ruhsal kökenlidir. Bedensel yorgunluklardan farklı olarak, böylesi yorgunluklar dinlenmekle de geçmez. Kişi, sabah güne başlarken yorgundur. Günlük olağan işleri yapmak bile ona zor gelir, ortalama insanın enerji ve canlılığından yoksundur ve çoğu kez işlerini tamamlayamaz. Yorgunluğunu gidermek için fırsat buldukça dinlenir ya da uyur, ama uyandığında yine yorgundur. Bazı insanlar da çok çalışarak sorumluluktan kaçır. Eğer bir insan her gece evine iş götürüyorsa, hafta sonları da çalışma yerine uğramadan duramıyorsa, tatil günlerinde de evinde kendisine iş üretiyorsa ya da çalışma saatleri dışında da sürekli işinden söz ediyorsa, o zaman kişinin çalışma hayatı, kendisine olan sorumluluklarından kaçmak için kullanılan bir duruma gelir. Yani kişi kendisini değersiz hissedeceği alanlardan böylelikle kendisini uzak tutmaya çalışmaktadır.²⁵⁸

Aşağılık kompleksi yaşayan insan, şöyle düşünür: “Bu işi arzu ettiğim kadar ve pek iyi bir şekilde başarabileceğimi sanmıyorum. Başarısızlıkla karşılaşma ihtimalim var. Başarısızlıkla karşılaştığım takdirde, çevremde önemsizleşeceğim. Başkaları beni başarı imkanlarından yoksun, zeka bakımından yetersiz, beceriksiz biri gibi tanıyacıklar. Oysa bu işten vazgeçersem ve vazgeçmemi, başkaları tarafından kabul edilebilecek bir nedene bağlarsam tüm bunlar olmayacak. Çevremdekiler benim yetersizliğime inanmayacaklar. Beni, değersiz bulmayacaklar. Yaptığım işi yarım bırakmamda ileri süreceğim nedenin rol oynadığını düşünecekler. Böylelikle, ben de başkalarının yanında önemsizleşmeyeceğim, küçülmeyeceğim.”²⁵⁹ Tüm bunlar göstermektedir ki, aşağılık kompleksi sonucu insanda başarısızlık ve sorumluluktan kaçma gözlenmektedir.

6.3. Övölme ve Yerme Arzusu, Yerilme Korkusu

Aşağılık kompleksinin sonuçlarından biri de övölme ve yerme arzusu, yerilme korkusudur. İnsanlar, kendileri hakkında güzel sözler duymaktan hoşlanırlar.

²⁵⁷ Bilgili, Çocuğun Din Eğitimi, s.98.

²⁵⁸ Engin Geçtan, **İnsan Olmak**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.100-102.

²⁵⁹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.49-50.

Özellikle aşağılık kompleksi yaşayan insan, yaşadığı aşağılık duygusunu telâfi edebilmek için, övgüye normal insandan daha çok ihtiyaç duyar. Eleştirilmekten, çekiştirilmekten, yerilmekten fazla korkar. Arkadaşlarından daha üstün görünmek ister. Bağımsız, özgür bir hayat şeklini diler. Kendisine, işlerine karışıldığı zaman bir huzursuzluk duyar. Kendisine güvenilmediği, gücüne, yeterliliğine inanılmadığı için, ona bu şekilde davranıldığını düşünür.²⁶⁰

Aşağılık kompleksini duyan insan yerilmekten korkar. Kendisini küçük gören insan, başkalarını büyük varlıklar hâlinde tanıyamaz. Her yerde, kendisinden daha önemsiz varlıklar arama arzusunu duyar. Her yerde, herkeste kendisiyle karşılaşabildiği ölçüde küçüklüğünün etkilerinden uzak kalabilir. Aşağılık kompleksini duyan insanların, başkalarını yermek ve önemsizleştirmek ihtiyacını fazla duymalarının, bu ihtiyaçlarını çeşitli şekilde belirtmelerinin nedeni budur. Kendisini yeren insan, başkalarını da yerer. İnsan için, bir başkası her bakımdan ve tamamıyla bir başkası değildir. İnsan başkasında kendisinden birçok şeyler bulabilir. İnsan kendisini daha iyi bir kendisi hâlinde tanıyabilmek için, başkasını daha az iyi bir kimse olarak görmek, göstermek arzusunu duyabilir.²⁶¹

Aşağılık kompleksi yaşayan insan, bilinçsiz ve sürekli olarak geçmişteki hayatını devam ettirdiği, kendisini hâlen geçmişteki bir başka kendisi gibi gördüğü için daima, her yerde övülmek, alkışlanmak, herkesin üstünde, herkesten daha güçlü bir varlık hâlinde tanınmak ister.²⁶²

Aşağılık kompleksi yaşayan insan, bazı şeylere arzu duyar. Arzu ettiklerini elde ettiği zaman ondan soğur. Çünkü artık bu şeyler kendisine aittir. Yani arzu ettiği şeyleri, beğenmediği, küçük gördüğü, sevmediği varlığının birer parçası gibi görür. Bütününü başarısız tanınmamak için yeni işlere girişmez. Çünkü kendisini eksik bulur. Böyle insanlara nedenler sorulursa, bu nedenlerin değil, kendi başarısızlıklarının konuşulacağını düşündüklerinden, yerilmemek için yeni işlere girişmekten kaçınırlar.²⁶³

İnsan, övüldüğü zaman, kendisini olduğundan daha mükemmel bir varlık hâlinde tanır. Başkalarının kendisiyle ilgili sözlerine dayanarak varlık portresini

²⁶⁰ Özgü, Kompleksler, s.89-91.

²⁶¹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.50-51.

²⁶² J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.59.

çizer. Kendisini bu portre ile değerlendirir. Bu portreye göre bir varlık hayaline ulaşır. Varlığı ve başkaları ile ilgili değer yargılarına, bu hayalden hareket ederek varır. Başkaları tarafından beğenilmeyen, yerilen insan ise üzüntü duyar. Kendisini beğenmekte zorluk çeker. Kendisini olduğu gibi kabul etmek istemez.²⁶⁴

6.4. Sinirlilik

Aşağılık duygusu, olağanlığını kaybettiği, olumsuz yönde aşırı derecede geliştiği, çeşitli nedenlerle patolojik bir mahiyet aldığı zaman zararlı, tehlikeli olur. Bu gibi hâllerde insan, olağan hayat imkanını kısmen veya tamamen kaybeder, hatta akıl hastalığına tutulabilir.²⁶⁵

Sinirlilik, aşağılık kompleksinin en çok görülen sonuçlarından biridir. Aşağılık kompleksini duyan kimseler, çok çabuk ve fazla sinirlenirler. Kendilerini sinirlendirecek şekilde hareket edenlere sert tepkiler gösterirler. Her yerde sayılmak isterler. Özellikle evlerinde çekilmez bir hâl alırlar. Evlerinde bulunan kimseleri huzursuzluk içinde yaşatırlar. Durmadan onlara çatarlar. Huysuzlaşırlar. Evlerinde son sözü daima kendileri söylemek isterler. Evdekilerin her işte kendilerine danışmalarını beklerler. En çok kabahatli oldukları zamanlarda bile kırdıkları kimselerin kendilerinden af dilemelerini, haksızlıklarını belirtmelerini isterler. Evdekilerin yüksek sesle konuşmalarına, kendilerinden önce yemeğe oturmalarına, yemekten kalkmalarına öfkelenirler. Aşağılık kompleksinin etkisiyle, sinirli olan insanlar, sokakta, meslek çevrelerinde, katıldıkları toplantılarda, kısacası, bulundukları her yerde aşağı yukarı aynı şekilde hareket ederler. Hemen parlarlar. Sinirli anlarında düşüncelerini, duygularını, davranışlarını kontrol edemezler. Sert çıkışlar yaparlar.²⁶⁶

Aşağılık kompleksinin etkileriyle, sinirli olan insanların bütün davranış şekillerinde, değerlenmek, önem kazanmak, güçlü, üstün görünmek eğilimi rol oynamaktadır. Bu insanlar, kendilerini küçük buldukları için büyük görünmek ihtiyacını duyarlar. Onun için hırçın, kırıcı, saldırgan olurlar.²⁶⁷

²⁶³ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.51.

²⁶⁴ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.47.

²⁶⁵ Özgü, Çocuklar Niçin, s.107.

²⁶⁶ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.63.

²⁶⁷ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.64.

6.5. Kıskançlık

Aşağılık kompleksinin sonuçlarından biri de kıskançlıktır. Kıskançlık, başkalarının yararlandıkları maddi imkanlardan yoksun olmanın verdiği, öç alma duygusuyla karışık elemdir.²⁶⁸ Kıskançlık, ihmal edilmiş olma duygusundan ya da başkalarından farklı tutulduğunu hissetmekten ileri gelmektedir.²⁶⁹ Kıskançlık, başkalarına güvenmeme ve onlara pusu kurma, başkalarını eleştiren bir tavır takınma ve sürekli bir ihmal edilmiş olma korkusu duyma gibi belirtilerle ortaya çıkabilir. Kıskançlığın bir şekli kendi kendini yiyip bitirme, başka bir şekli ise şiddetli bir inatçılık olarak görülmektedir. Güçlü olma ve başkalarına egemen olma çabasının bulunduğu yerde, kıskançlık gibi bir karakter özelliği de karşımıza çıkar.²⁷⁰

Bir insanla, o insanın görülmemiş derecede yüksek olan gayesi arasındaki uçurum, aşağılık kompleksi şeklinde görünmektedir. Bu kompleks, insanı ezmekte ve onun genel davranışını ve hayata karşı takındığı tavrı, o derece etkilemektedir ki, insan gayesine ulaşmaktan çok uzak olduğunu sanmaktadır. Kendisini olduğundan daha değersiz görmüş olması ve hiçbir zaman hayatından hoşnut olmaması, bu duygunun şaşmaz belirtileridir. Böyle bir insan, zamanını hep başkalarının başarılarını ölçmeye çalışmak, başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğü ile meşgul olmak ya da başkalarının neler ortaya koymuş olduğunu düşünmekle geçirir. Her zaman bir ihmal edilmiş olma duygusuna kapılır ve başkalarından farklı tutulduğunu hisseder. Başkalarını kıskanan bu insan gerçekte başkalarından daha çok şeye sahip olabilir.²⁷¹

Çocuk, kardeşlerinin varlıklarından dolayı kendisini sevemez, kendinden soğur, kendini olduğundan daha eksik görür. Başkalarının da öyle düşündüğünü sanır. Duyduğu kıskançlık, aşağılık kompleksinin etkisiyle daha artacaktır.²⁷² Kendini ihmal edilmiş olarak hisseden çocuk, gerçekten kendisini geri, aşağı bulur. Kendisinden soğur, kendini beğenmez. Kendisine güvenemez. Kendisine tercih edilen kardeşini kıskanır, onu üstünlüğünden yoksun etmeye uğraşır. Kendisini önemsiz, yetersiz bulan annesinden, babasından soğur, nefret eder, kabahatlilik

²⁶⁸ Binbaşıoğlu, Ailede, s.97.

²⁶⁹ Adler, İnsan Tabiatını, s.227.

²⁷⁰ http://www.geocities.com/marufbecene/insantabiati_tanima.htm, (5 Eylül 2006).

²⁷¹ Adler, İnsan Tabiatını, s.230.

²⁷² Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.89.

duygusunu duyar. Bu duygunun yarattığı huzursuzluktan kurtulmak için evde uyumsuzluk gösterir. İstenmeyen işleri yapar, istenenleri yapmaktan kaçınır.²⁷³ Hem annesinden, babasından, hem de öğretmenlerinden öğ almak amacıyla ödevlerini yapmaz. Derslerine çalışmaz, uyumsuzluk gösterir, yaramazlık yapar. Arkadaşlarıyla çatışır, kavga eder. Okul eşyasını kırar, okulunda gerçek bir huzursuzluk kaynağı hâline gelir.²⁷⁴

Aşağılık kompleksi sonucunda tepki olarak verilen kıskançlık hissi, çocuğun arzuladığı ilgi, sevgi ve şefkat eğilimine karşı verdiği bir cevap olarak değerlendirilebilir. Yetişkinlerde kıskançlık, öfke, nefret ve intikam duygularından kaynaklanır.²⁷⁵ Örneğin, kıskanç bir yetişkin, eşini kendisine bağlayamayacağından korkarsa, eşini bir şekilde etkilemeye çalıştığı anda, güçsüzlüğünü ele verip, kıskançlığını açığa vurur. Böyle bir kimsenin ideali, gözden geçirilirse, yüksek mevkiden indirilmişlik ve hakları kısıtlanmışlık duygusuyla hareket ettikleri anlaşılır.²⁷⁶ Yani bu kişinin kıskançlığının altında, öfkeden doğan bir aşağılık kompleksi vardır.

6.6. Saldırganlık

Aşağılık kompleksinin sonuçlarından biri de saldırganlıktır. Saldırganlık, bir başka insana zarar veren veya zarar verme amacı güden davranış demektir. Saldırgan kişiler, genel olarak çevresiyle sağlıklı ilişkiler kuramazlar. Saldırgan kişi, parlamaya hazırdır. Öfkesini yenemez, aşırı geçimsizdir. Sürekli kavga çıkarır, saldırıp etrafa zarar verir.²⁷⁷ Saldırganlık tavrı, gelişme, başarı ve üstünlük ihtiyacının doyurulamaması sonucunda meydana gelen eksiklik duygusuyla yakından ilgilidir.²⁷⁸ Aşağılık kompleksi yaşayan insanlar, toplumsal yapıya karşı amansızca savaş açarlar. Her yaşananı ters olarak nitelendirirler ve dışlandığı için de kendisinde oraya buraya saldırma hakkına sahip oldukları düşüncesine kapılırlar. Nitekim çok kırıcı, vurucu ve taşıdığı duyguların kötü olan kesimini ön planda tutarlar. Diğer bir kesim ise kendi içine kapanarak, kendi kendine sessizce isyan edenlerdir. Bu insanlar suskundur, kimisi tarafından korkak ve kompleksli insan olarak nitelendirirler.

²⁷³ Özgü, Kompleksler, s.110.

²⁷⁴ Özgü, Kompleksler , s.111.

²⁷⁵ Çağdaş ve Seçer, Anne Baba, s.333.

²⁷⁶ Adler, Yaşama, s.97.

²⁷⁷ Saygılı, Çocuklarda, s.130-132.

Aşağılık kompleksi yaşayan kimsenin öz değeri düşük demektir. Öz değer düşük olduğu zaman saldırganlık, kendisini üç şekilde gösterir.²⁷⁹

1-Doğrudan Saldırganlık: Diğer kişileri bastırma yollarının arayışı içinde kavgacı ve hücum eden, başkalarını küçük düşürmek için fırsat kollayan bir yaklaşım olur. Şöyle yorumlarda bulunabilir: "Ben bir zaman kaybıyım. Neyim var? Ben işe yaramam." Eğer insan, başkalarını bastırmaya çalışıyorsa, bu aynı zamanda onun kendi öz değerinin de düşük olduğunu gösterir.

2-Dolaylı saldırganlık: Dolaylı saldırganlık da gizli bir yolla başkalarını bastırmaktır. Bir başkasına doğrudan saldırı açık ve görünür bir bıçaklama gibi iken, dolaylı saldırı gizlice yapılan iğnelemeler şeklinde gerçekleşir. Örneğin, aşağılık kompleksi yaşayan kişi, birisini incitmek için, kimsenin nedenini bilmediği bir zamanda ona hücum edebilir. Birisi buluşmaya geç kaldığı zaman, ona “ Bu oldukça iyi.... Hele senin gibi birisi için” veya “Bize katılmak senin için iyi bir şey.” şeklinde karşılık verir. Bir başka kişiyi küçümseme eğilimi, o anda kendi öz değerimizin düşük olduğunu gösterir.

3-Pasiflik: “Sen neye karar verirsen, benim için tamam.” diyen, fakat içinden öyle hissetmeyen kişinin hâlidir. İçinden acı çeker, ama tamam der ve başkaları ne derse onu kabul eder. İçeride bir zayıflık ve kendini ifade etmekte bir acizlik vardır. Bir duruma ilişkin kendi görüşlerini paylaşma güveni yoktur. Bu nedenle, başa çıkabiliyormuş gibi davranır. Uzun süre pasif kalan bir kişi bir gün hapsedilmiş ve bastırılmış duyguların sonucu olarak öfkeyle patlayabilir.

Aşağılık kompleksi yaşamayan insanın, öz değeri yüksek olur. Bu durumda, saldırgan olmaz. Kendine inancı ve güveni vardır. Kendi fikirlerini değerlendirir ve bunların başkalarıyla paylaşmaya değer olduğunu hisseder. Eğer bir şeyin doğru olmadığını düşünüyorsa, onu açıkça söyler, fakat derhâl bir başkasını eleştirmek için de atlamaz. Saldırganlık olduğu zaman, kişi kendisine de başkalarına da saygı duyamaz.

Aşağılık kompleksi sonucu saldırgan olan çocuk, ruhsal sorunları nedeniyle, yaşlıları ve çevresindeki yetişkinlerle uyumlu ilişkiler kuramayan çocuktur. Saldırgan çocuklar, aşırı derecede gergin, geçimsiz ve kavgacıdır. Çevrenin koymuş

²⁷⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, **Kur'an'da Kişilik Psikolojisi**, İnci Yay., İstanbul 1997, s.26.

olduğu sınırlara uymak istemezler. Öfkelidirler ve büyüklerine karşı gelirler. Parlamaya hazır ve kavgacıdır; durmadan kuralları çiğner ve sık sık ceza görürler. Anne baba, öğretmen ve genellikle büyüklere, karşı gelmeye eğilimlidirler. Olağan anlaşmazlıkları, bilek gücüyle çözmeye çalışırlar. Tepkileri, ölçsüz ve durumla orantısızdır. Öfkesini yenemezler, hep kendini haklı çıkarma eğilimindedirler. Davranışından utansa bile, yinelemekten kendilerini alıkoyamaz. Cezalardan hiç etkilenmezler veya bir süre etkilenmiş görünürler. Evde, okulda ve çevrede durmadan sorun yaratırlar. Saldırganlık dürtüsü, insanın doğasında vardır. Ancak bu dürtünün davranışa yansması, kişiden kişiye farklılık gösterir. Sağlıklı bir çevre ve toplum içinde yaşama, bu dürtüyü yavaş yavaş törpüler.²⁸⁰

Aşırı saldırgan çocuk, sevilmediğine inanır. Kendini itilen, ezilen, küçük görülen, aşağılanan bir kişi olarak algılar. Bu nedenle saldırgan davranışlar göstererek güçlü olduğunu kanıtlamaya çalışır.²⁸¹ Önemli olan nokta, saldırganlığa neden ihtiyaç duyulduğudur. Kişinin çevresi ile olan iletişiminin çeşitli yollarla engellenmesi, onda kırıklık, duygusuzluk ve çevresine karşı düşmanca duygular benimsemesine neden olur. Saldırganlık nasıl ortaya çıkarsa çıksın, her olguda mutlaka, altta yatan bazı doyumsuzluklar vardır.

Aşağılık kompleksinin sebeplerinden olan çocuğun sürekli eleştirilmesi, engellenmesi, sık sık cezalandırılması, çocukla dalga geçilmesi çocukta saldırganlığın meydana gelmesine neden olur. Yine aşağılık kompleksinin sebeplerinden olan yanlış aile tutumları ve yanlış eğitim çocukta saldırganlığı artırıcı diğer etkenlerdir.²⁸²

6.7. Saygısızlık

İnsan, başkalarını kendisine göre değerlendirir. Çeşitli nedenlerle, özellikle aşağılık kompleksinin etkisiyle kendisini önemsiz bulan, değerine inanmayan insan başkalarına da saygı gösteremez. Çünkü başkalarının da kendisi gibi olduğunu düşünür. Başkalarının da sayılmaya değer varlıklar olmadıklarına inanır. Başka bir deyişle, başkalarının varlıklarında kendisini görür.

²⁷⁹ <http://www.meditasyonyapalim.com/default.aspx?pid=24262>, (8 Ekim 2006).

²⁸⁰ Yörükoğlu, Çocuk Ruh, s.343, Çağdaş ve Seçer, Anne Baba, s.328.

²⁸¹ Çağdaş ve Seçer, Anne Baba, s.331.

²⁸² <http://www.psikoterapi-merkezi.com/main/show/108?page=2#>, (12 Aralık 2006).

Aşağılık kompleksini duyan insanın başkalarını saymamasının, başkalarına karşı saygısızlık göstermesinin diğer bir önemli nedeni başkalarını kendisinden daha önemsiz tanımak istemesidir. Başkalarını kendisinden daha küçük göstermek arzusunu duymasıdır. Kendilerinden nefret edenler, nefret edilmeyecek bir kimsenin bile bulunduğu inanmakta zorluk çekerler.²⁸³

6.8. İnatçılık

Aşağılık kompleksi sonucu çocukta meydana gelen inatçılık, çocuğun belli bir makul nedeni olmaksızın, bir harekette ısrar etmesi, davranışını, düşüncesini ve durumunu değiştirmemesi şeklinde tanımlanabilir. İnatçılık, bir fikre, bir karara sıkıca bağlanan ve fikrini ya da kararını değiştirmesi için ileri sürülebilecek her türlü sebebe, her türlü kanıta karşı direnen kişinin durumudur.²⁸⁴

Çocuk, belli bir süre her şeyi kendi başına yapmak ister. Kendisinin yaptığı şeyler hoşuna gider, ona güven verir. Çevreden gelen direnişi kırmaya çalışır. İstedığı gibi davranmasına engel olunmamasını ister. Bunun sağlanmaması hâlinde inatçı olur.²⁸⁵

Çocuk çevresindeki kişilere kendi varlığını kabul ettirmek ister. Çevresindeki kişilerin isteklerine, yönlendirmelerine karşı direnir. Baskı ve aşırı kontrol çocukta aşağılık kompleksinin artmasına ve bunun sonucu olarak da onda inadın yerleşmesine yol açar. Çocuğun çevresindeki kişilerle iyi ilişkiler kurmasını engeller. Ayrıca çocuğun ihtiyaçlarının yerinde ve zamanında karşılanmaması, çocuğa bağımsız hareket etme imkânının verilmemesi, yetişkinlerin isteklerini çocuğa zorla ve baskıyla yaptırmaya çalışmaları, çocuğu tuvalet, temizlik ve düzen alışkanlığının kazandırılmasında baskılı tutumları, çocuk eğitiminde sık sık cezaya yer vermeleri, çocuğun anne babasından ya da diğer yetişkinlerden öğ alma isteği, kardeş kıskançlığı vb. durumlar çocukta inatçılığın artmasına ve yerleşmesine neden olmaktadır.²⁸⁶

İnatçı çocuk, saldırganlığını pasif direniş yoluyla açığa vuran çocuktur. Her şeyi ağırdan alır. Çantasını hazırlamaz, ağır giyinir, okula geç gider. Çalışmam demez ama masa başına geçip hiçbir şey yapmadan oturur. Bir şey söylenince

²⁸³ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.88.

²⁸⁴ Cavit Binbaşoğlu, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, MEB.Yay., İstanbul 2000, s.82.

²⁸⁵ Saygılı, Çocuklarda, s.119-121.

anlamamış gibi, boş gözlerle bakar. Bu tutumları ile anne babayı çileden çıkarır, sert tepki görür. Anne nasıl yaklaşacağını bilemez, dayak ve cezaya başvurur. Çocuğun değişmediğini görür, büsbütün kızar. Böyle bir çocuk, kardeşini açıkça dövüp hırpalamaz ama sinsice kızdırır. Okulda da öğrenmeye karşı isteksiz davranır. Yeteneğini kullanmamakta direnir. Ancak geçecek not alır. Kısacası, anne baba ve diğer yetişkinlere karşı olumsuz bir tutum içindedir. Arkadaşları ile açıktan kavga etmese de geçimsiz ve uyumsuzdur.²⁸⁷

Çocuğa ne kadar çok “hayır” denirse, onun inatçılığı körüklenmiş, onun da “hayır” demesine zemin hazırlanmış olur. Bir şey yapması istenildiğinde veya sınır konulduğunda, sözlerin “hayır” cevabı alınmayacak şekilde ayarlanması gerekir. Eğer yemekte çocuğun tabağını büyükler kendi elleriyle doldurup, “Tabağındakini bitirmeden masadan kalkmayacaksın.” derlerse, büyük ihtimalle “Hayır, bu yemek çok, hepsini yemek istemiyorum.” cevabını alırlar. Böyle yapmak yerine “Herkes tabağına yiyeceği kadar yemek alabilir, ama aldığını da yesin lütfen.” diyerek herkesi bağlayan bir kural konulabilir. “Sütünü iç.” diye dayatmak yerine, “Sütünü cam bardakla mı yoksa fincanla mı içmek istersin?” diye seçenek sunmak daha doğru olacaktır. Böylece çocuk, sürekli emir alarak, kendi benliğini yok saymamış olur. Hem de böylece çocuğun aşağılık kompleksi hissetmesi ve büyüklerine karşı inatçılıktan kaçınması sağlanmış olur.²⁸⁸

Kimi insanlar aşırı derecede inatçı olurlar. Doğru, yanlış, bütün düşüncelerinin başkaları tarafından kabul edilmelerini, duygularının tam olarak paylaşılmasını arzu ederler. Düşüncelerinin yanlış olduğunu, duygularının aşırılıklarını işitmekten korkarlar. Yaptıkları tartışmalarda, konuşmalarda, yanlışlıklarına kendilerinin de inandıkları düşüncelerini sonuna kadar savunurlar. Başkalarına kabul ettirmeye uğraşırlar. Düşüncelerinden kolay kolay caymazlar. Verdikleri kararları, yanlış ve hatta kendileri için zararlı olduklarını anlasalar bile, değiştirmezler. Kara dedikleri ak şeylere kara demekten ve kara dedirtmeye çalışmaktan vazgeçmezler. Sözlerine yapılan en küçük itirazlar karşısında çok

²⁸⁶ Çağdaş ve Seçer, Anne Baba, s.326.

²⁸⁷ Yörükoğlu, Çocuk Ruh, s.352.

²⁸⁸ <http://www.mimce.com/nefs19afet/n19sabirsizlik.htm>, (12 Aralık 2006).

sinirlenirler. Saldırgan olurlar. Bu çeşit inatçılığın meydana gelmesinde, aşağılık kompleksi rol oynamaktadır.²⁸⁹

6.9. Sabırsızlık

Aşağılık kompleksinin yol açtığı kişilik bozukluklarından biri de sabırsızlıktır. İnsanlar, düşüncelerinde, duygularında, davranışlarında sabırsızlık göstererek, her yerde ve her zaman acele ederler. Yaptıkları bütün işleri bir an önce bitirmek isterler. Sabırsız kimseler, çabuk konuşurlar.²⁹⁰

Sabırsızlık, insanın varlığını kabul etmekte zorluk çekmesinin bir sonucudur. İnsanın olduğu gibi tanınmaktan korkmasıdır. Daha iyi bir kendisini bulabilmek, başkalarına gösterebilmek ümidiyle kendisinden ve başkalarından kaçmasıdır. Sabırsız insanın düşüncelerinde, duygularında, davranışlarında acele etmesinin, çabuk konuşmasının, koşar gibi yürümesinin, çabuk yemek yemesinin, giyinmesinin, kısacası, her zaman ve her yerde acele etmesinin en önemli nedeni, yaptığı işi başarı ile sonuçlandıramayacağı düşüncesidir.²⁹¹ Güçlükleri göğüsleyebileceğini bilen bir insan, kendini sabırsızlığa kaptırmaz.²⁹²

6.10. Yalancılık

Yalan, doğru olmayan bir şeyin, doğru olmadığının bilinerek söylenmesidir. Yalan, bencilce birtakım sonuçlar elde etmek kastıyla, bilerek ve isteyerek karşısındakileri aldatmaktır. Yaptıkları beğenilmeyen, sürekli eleştirilen çocuklarda yalancılık gelişebilir. Çocuğa gücünün üstünde sorumluluk verilerek ya da çocuklar arasında kıyaslama yapılarak çocukta aşağılık kompleksi oluşturulmaktadır. Böylece çocuk, aşağılık kompleksini aşabilmek için, başarısızlığını yalanla örtmeye teşvik edilmektedir.²⁹³

Okul öncesi çocukların yalan söylemelerinin nedeni, onların henüz kendilerine güvenecek düzeye ulaşmamış olmalarıdır. Bir başka neden, çocuğun kendisini güçlü kuvvetli göstermek istemesidir. Burada aşağılık kompleksinin etkili olduğu düşünülür. O, bazen kendisinde eksikliğini hissettiği kusurlarını, hatalarını

²⁸⁹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.84.

²⁹⁰ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.82.

²⁹¹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.83.

²⁹² Adler, Yaşama, s.39.

²⁹³ Saygılı, Çocuklarda, s.141-142

başkalarına yüklemek suretiyle, suçluluk duygusundan kurtulmak isteğindedir. Yaşadığı aşağılık kompleksinden kurtulmak için yalana başvurur.²⁹⁴

Yalan, yapılan hatayı gizlemek ve başkalarını yanıltmak için yapılan bir davranıştır. Çocuklarda doğruyu söylemek zamanla gelişir. Çocuk, iyiyi, kötüyü ya da gerçek olanı olmayanı öğrendikten sonra da yalan söylemeye devam ediyorsa, bu davranışın temelinde yatan uyumsuzluğun ortaya çıkarılması gerekir. Aşağılık kompleksi, kıskançlık ve suçluluk hissi çocuğu yalan söylemeye sürükler. Çocuğa suçunu zorla kabul ettirmek de onu yalana zorlar. Çocuğun her hareketine karışmak, rahat bırakmamak iyi bir davranış değildir. Fazla ilgilenmek, çocuğu yalan söylemeye alıştıtır.²⁹⁵

İnsanlar, kendilerini değerlendirmek, önemlileştirmek amacıyla, olduklarından çok daha iyi göstermeye çalışırlar. Yapmadıkları işleri yapmış gibi hareket ederler. Kendilerini başkalarına beğendirmek için birtakım hikayeler uydururlar. Yolda rastlamadıkları kimseler tarafından övüldüklerini söylerler. Yakınlarının mesleklerini değıştirirler. Kimileri, daha da ileri giderek varlıklarıyla ilgili masallar, efsaneler uydururlar. Bunlara kendileri de inanırlar. Kendilerini olduklarından çok daha önemli kimseler gibi tanıtırlar.²⁹⁶

Bir insan, kendini başkalarından aşağı gördüğünden, hayatın olumlu tarafında başkalarıyla boy ölçüşecek kadar kendini güçlü hissetmediğinden, palavra savurur, övünüp durur.²⁹⁷

6.11. Hayal Kurma Merakı

Aşağılık kompleksi sonucunda kişide hayal kurma merakı artar. Hayal kurma, libidodaki enerjinin dış realiteye dönmeyip kendi kabuğunda kalması, ferdin birtakım arzu ve isteklerini sanki gerçekleşmişçesine hayal etmesi, diğer deyimle ‘gündüz rüyası’ hâlidir. Hayal kurma, hayali düşünce ve tasavvurların akışı ve reaksiyonları realite ile kontrol edildiği zaman faydalı ve yapıcı olabilir. Realiteden uzaklaştığı takdirde marazi vasıf kazanır.²⁹⁸

²⁹⁴ Bilgili, Çocuğun Din Eğitimi, s.115.

²⁹⁵ <http://www.karaktergelisim.com/cocukproblemleri/Çocukproblemleri2.php?page=kotualiskanlik>, (2 Ekim 2006).

²⁹⁶ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.78.

²⁹⁷ Adler, Yaşama, s.47.

²⁹⁸ Hasan Mahmud Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali**, Han Yay., İstanbul 1983, s.75.

Çocukluk hayallerinin incelenmesi, bu hayallerde güçlü olmak için gösterilen çabanın üstün bir rol oynadığını açık bir şekilde ortaya koyar. Hayallerinin çoğu, “büyüdüğüm zaman” cümlesi ya da buna benzeyen bir cümleyle başlar. Hayata kavgacı bir gözle bakan çocuklar, hayal güçlerini daha çok geliştirir. Hayatları her zaman hoş geçmeyen zayıf çocukların hayal güçleri çok gelişmekte ve bu çocuklar özellikle kendilerini hayale kaptırma eğilimi göstermektedir. Çocukluk hayallerinde güçlü olmak için gösterilen çabalarda çoğu zaman şu ya da bu gibi bir sosyal gayenin göz önünde tutulduğu görülmektedir. Bu sosyal duygu, bir kurtarıcı ya da iyi bir şövalye olası, kötü kuvvetler, kötü adamlara ve bu gibi şeylere karşı zafer kazanan bir kahraman olma hayallerinde açıkça kendini göstermektedir. Çocuğun kendi ailesine değil de başka bir aileye ait olduğu hayaline de sık rastlanılmaktadır. Çocukların çoğu, gerçekte başka bir aileden olduklarına ve önemli bir kişi olan gerçek babalarının bir gün gelip onları alıp götüreceğine inanırlar. Bu genellikle, derin bir aşağılık duygusu duyan çocukların, acısını duydukları yoksunlukları yüzünden arka plana itildikleri ya da aile çevresinde görmüş oldukları sevgi ve şefkatten tatmin olmadıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır.²⁹⁹

İnsan ne kadar güçlü ve başarılı olursa olsun, ulaşmak istediği hedefleri kolay kolay bitmez. Canlı ve hareketli bir tabiata sahip olan her çocuğun elde etmek istediği ama bir türlü ulaşamadığı pek çok istekleri vardır. Gerçek hayatta bulamayıp hasretini çektiği bir şey, onun hayal güçlerini harekete geçirir. Böylece o normal hayatta yapamadıklarını, hayal dünyasında yaşamaya çalışır. Yani yaşadığı eksiklikleri hayal kurarak karşılamaya çalışır. Aşağılık kompleksi, başlı başına bir eksiklikten kaynaklanan bir sorun olduğu için, aşağılık kompleksi yaşayan insanlarda da hayal kurma merakı oldukça fazladır. Çocukların kendilerini hayâl kurmaya sevk eden bazı oyunlara, hikâye ve masallara fazla ilgi göstermelerinin nedenlerinden biri de günlük hayatta özlemini çektikleri şeyleri telâfi etmek istemeleridir. Onlar bu hikayelerde kendilerini bulurlar. Anlatırken, dinlerken, seyrederken çocuk hep kendisi yaşıyormuş gibidir. Çocuğun karşılayamadığı veya tatmin olmadığı arzu ve isteklerini bu şekilde büyük bir haz duyarak karşılamasının kötü bir tarafı yoktur. Ancak burada hayalciliğin bir alışkanlık hâline gelmesiyle çocukların tembelliğe

²⁹⁹ Adler, İnsan Tabiatını, s.72.

sevk edilmesi tehlikesi vardır. Bu tembellik onun başarılı olamayacağı, ilerleyemeyeceği endişesini beraberinde getirecektir. Böylece cesaretini kaybeden çocukta güvensizliğin doğması kaçınılmaz olduğundan bu aynı zamanda kendisine saygıyı da azaltacaktır. Bundan sonra gelişim için gerekli olan aşağılık duygusu yerini aşağılık kompleksine bırakacak, hayaller de bu kompleksin sonucu oluşturulacaktır.³⁰⁰

6.12. Yalnızlık

Aşağılık kompleksi yaşayan, kendisini eksik ve yetersiz hisseden insanlar, genellikle yalnızlığı tercih ederler. Zamanla da bunu benimserler. Çünkü yalnızlıklarında kendilerini başkalarıyla kıyaslamak zorunda kalmazlar. Yetersiz, eksik yanlarını başkalarının yanında oldukları zamanlardaki kadar görmezler. Yalnızlıklarında daha az önemsizleşirler.³⁰¹ Çevreden kaçmaya çalışırlar. Kendilerine arkadaş bulamazlar, arkadaşlarının oyunlarına katılmazlar. Zamanlarını bir yere kapatarak, kendilerine özgü oyunlar oynayarak geçirirler.³⁰²

Kendilerini başkalarından küçük görürler. Bunun için başkalarının yanından uzaklaşmanın çarelerini ararlar. Başkalarından uzak kalışlarının çeşitli nedenlerini ortaya atarlar. İnsanları sevmediklerini söylerler. Başkalarının samimiyetsizliklerinden yakınırlar. Rahat etmek, üzüntüsüz yaşamak isteyenlerin insanlardan uzak kalmaları gerektiğini bildirirler. Bütün bunların, yalnızlıklarının yadınanmasını önlemek için aradıkları, buldukları birer gerekçe olduklarını bilmezler.³⁰³

Kusurlu olarak dünyaya gelmiş olan çocuklar, toplumun değişmez kurallarını iyi kavrayamazlar. Böyle çocuklardan kompleksli olanlar, karşılarına çıkan fırsatlara şüpheyile bakarlar; toplumdan ayrılmak, yalnız başlarına yaşamak ve görevlerinden kaçmak eğilimini gösterirler. Hayatın düşmanlığını olağanüstü keskin bir biçimde hissederler ve fark etmeksizin bu duygularını abartırlar. Hayatın parlak yanlarından çok, acı yanlarını görürler; çoğu zaman her ikisine de gerektiğinden çok önem verirler ve bu yüzden hayatları boyunca kavgacı bir tavır takınırlar. Hayatın gerekli yükümlülüklerini, bir uyarım olarak görecektir yerde, güçlük olarak görürler.

³⁰⁰ Bilgili, Çocuğun, s.99.

³⁰¹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.48.

³⁰² Adler, İnsan Tabiatını, s.56.

Bu nedenle yalnızlığı tercih ederler. Çok geçmeden kendileri ile çevreleri arasında, başkalarına karşı duydukları düşmanlık yüzünden, hiç durmadan genişleyen bir uçurum yaratılmış olur. Artık her yaşantıyı, aşırı bir sıkılganlıkla karşılarlar.³⁰⁴

Aşağılık kompleksinin etkisiyle, insanların çoğu, toplumdan uzaklaşarak yalnız yaşamayı tercih eder. Kendilerini toplumdan koparmış olan kimseler az konuşurlar ya da hiç konuşmazlar. Başka insanların gözünün içine bakamazlar; biri bir şey anlatırken dinlemezler ya da başkaları kendilerine bir şey söylediği zaman dikkat göstermezler. Bütün sosyal ilişkilerde, hatta en basitlerinde bile, kendilerini başka insanlardan uzak tutmalarını sağlayan belli bir soğuk davranış gösterirler. Bu soğukluğu onların davranışlarından ve yaptıkları işlerden hissetmek mümkündür. El sıkışları, seslerinin tonu, selam verişleri ya da başkalarına selam vermek istemeyişleri vb. her hareketleriyle, kendileriyle başka insanlar arasında bir mesafe yarattıkları görülür.³⁰⁵

6.13. Alınganlık, Küskünlük

Aşağılık kompleksinin en çok görülen sonuçlarından biri de alınganlıktır. Gerçekten aşağılık kompleksinin etkileri altında bulunan kimseler her şeye alınırlar. Her yerde kendilerinden olumlu bir şekilde söz edilmesini isterler. En küçük şekilde bile olsa, eleştiriye tahammül edemezler. Alınganlıkta başkalarının ilgilerini çekmek, daha doğrusu, başkalarını ilgi göstermeye zorlamak arzusu da rol oynamaktadır.³⁰⁶

İnsanların aşağılık kompleksinin etkisiyle, gizliden gizliye azap çekmelerine neden olan tutum bozukluklarından biri de alınganlıktır. Aşağılık kompleksi yaşayan kişiler, ortada hiçbir sebep olmamasına rağmen, kapıldıkları duygusal ruh hâlinin etkisiyle, şahit oldukları her olaydan, duydukları her sözden alınıp küsebilirler. Oysa söylenen sözlerin onlarla hiçbir ilgisi bulunmaz veya bu kişiler kendilerine söylenen sözleri, alınganlıkları nedeniyle bambaşka açılardan algılarlar. Kendilerine anlatılmak istenen hikmeti görmek yerine, hiç ilgisi olmayan çıkarımlar yaparak kendilerine alınabilecek malzemeler bulurlar ve sonra da küserler.³⁰⁷

³⁰³ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.75.

³⁰⁴ Adler, İnsan Tabiatını, s.53.

³⁰⁵ Adler, İnsan Tabiatını, s.239-240.

³⁰⁶ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.73.

³⁰⁷ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.74.

Alınan kişiler, neden dolayı küstüklerini, onları neyin rahatsız ettiğini de açıkça söylemedikleri için, çevrelerindeki insanlar onların neden böyle bir tavır içinde olduklarını anlayamazlar. Onları çözmek için türlü yollar denerler, ancak çoğu zaman, bu kişilerin, neden alındıklarını tespit etmek mümkün olmaz. Alınanlığın temeli, bu insanların çevrelerindeki insanları dost olarak görmemeleri, onların söz ve tavırlarını hep aleyhlerinde algılamaları ve güven duymamaları, kendi içlerindeki huzursuzluk ve samimiyetsizliğin oluşturduğu, kendi eksikliklerinden kaynaklanan komplekstir. Çünkü bu insanlar kendi vicdansızlıklarını bildikleri için, başkalarının da bunun farkında olabileceğini ve her an bunları yüzüne vurabileceklerini düşünürler. Bu nedenle her sözü kendi aleyhlerinde zannederler. Bazı insanlar da aslında gerçekten alınan bir tavır içerisinde olmadıkları hâlde kasıtlı olarak alınmış gibi görünerek, haksız oldukları konularda üste çıkmaya çalışırlar. Küserek, kendilerince karşı tarafı söylediklerine pişman etmek ve geri adım atmalarını sağlamak isterler. Alınan insanlar kimseyle dost olamaz, kimseyi sevemez ve sevelemezler. Sürekli üzüntü ve sıkıntı içinde yaşarlar. Herkese darılıp küsmeleri nedeniyle hep tek başlarına yaşar, yalnız kalırlar.³⁰⁸

Aşağılık kompleksini duyan kimseler, çabuk küserler. Kendilerine bekledikleri ilgiyi, yakınlığı göstermeyenlere, kendilerine karşı istedikleri gibi hareket etmeyenlere darılırlar. Kendisinden kaçan insan başkaları tarafından da kovalandığına inanır. Kendisini sevemeyen insan, her insanın varlığında bir düşman arar ve bulur. Küskünlük aslında insanın kendisi yerine, bir başka kendisini aramasından başka bir şey değildir. Küskünlük, insanın gerçek kendisinin gerçeksizliğine inanmak ihtiyacının bir eseridir.³⁰⁹

Yaşlı bir erkek veya kadın, başkalarının kendisine karşı daima saygılı hareket etmelerini ister. Beklediği ilgiyi bulamayınca kendisini değersiz ve aşağı hissederek üzülür. Bu nedenle, çabuk alınır, incinir, kırılır.³¹⁰

6.14. Egemenlik Arzusu

Aşağılık kompleksi yaşayan insanlar, şiddetli bir egemenlik arzusu duyarlar. Egemenlik arzusuna sahip olan bir insan, hayatı boyunca bir tek sorunla ilgilenir:

³⁰⁸ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.74.

³⁰⁹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.74.

³¹⁰ Özgü, Kompleksler, s.89-91.

“Herkesten üstün olmak için ne yapmalıyım?” Bu tip insanlar, emir vermeyi ve örgütlenmeyi gerektiren mevkileri ele geçirmeye çalışırlar. Bir milletin devrim hâli içerisinde bulunduğu bir sırada, huzursuzluk zamanlarında ön plana çıkarlar; bu gibi durumlarda bu tip insanların ortaya çıkmasını anlamak güç değildir. Çünkü bunlar lider rolünü üzerlerine almak için gereken tavırlara, davranışlara ve isteklere sahiptirler ve genellikle bu iş için gereken hazırlıkları da yapmışlardır. Kendi evlerinde emretmeye alışmışlardır. Bir kral, bir yönetici, bir general rolü oynamadıkça, hiçbir şey onları tatmin etmez. Bu gibi kimseler arasında, emir bir başkasından geldiği zaman en ufak bir başarı bile gösteremeyen insanlara rastlanmaktadır. Başka birinin verdiği bir emre itaat etmek zorunda kaldıkları anda öfkeye ve endişeye kapılırlar. Barış zamanlarında bu gibi kimselerin, iş yerlerinde ya da toplum içerisindeki küçük gruplarda önderlik ettikleri görülür. Hayatları boyunca kendilerini olanca güçleriyle zorlarlar, üstünlüklerini şu ya da bu şekilde göstermedikçe rahat edemezler.³¹¹

Aşağılık kompleksi içinde yaşayan çocuklar, kendilerinden güçlü çocukları, çevrelerinden itip uzaklaştırır, kumanda altında tutup, söz geçirebilecekleri çocuklarla oynamayı yeğlerler.³¹² Bu çocukların, böyle davranmalarına sebep, aşağılık kompleksinin etkisiyle yaşadıkları egemenlik arzusudur.

6.15. Antisosyal Davranış

Bazı çocuk ve gençler çevrelerinin olumsuz etkisiyle, kendilerinde oluşan aşağılık kompleksi sonucu yanlış hareket ederek antisosyal bir davranış içine girerler. Olumsuz çevreye karşı, onlarda olumsuz tepki geliştirirler. Kendilerini olduklarından farklı tanıtmaya çalışırlar. Övünmek, övülmek amaçlı ailesinin sosyal, ekonomik, kültürel durumlarını olduklarından çok daha elverişli bir hâlde tanıtmaya çalışır, zengin görünmek için hırsızlık yaparlar. Sinemada, konserde yüksek sesle konuşurlar. Yani toplumu kendisine düşman sayarlar. Toplumun kendi hakkında iyi düşünmesini sağlamak yerine olumsuzluklarını daha da şiddetlendirirler. Yani çektikleri tüm sıkıntının nedenini, toplumda ararlar.³¹³

³¹¹ Adler, İnsan Tabiatını, s.264-265.

³¹² Adler, Yaşama, s.40.

³¹³ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.19-21.

Aşağılık kompleksi sonucu oluşan antisosyal hayat, insanlarda sosyal kaygı oluşturur. Sosyal kaygı, utangaçlıkla iç içe yaşanan yoğun ve rahatsız edici bir duygudur. Çevredeki insanların gözünde utanılacak duruma, aptal durumuna düşme, onlar tarafından reddedilme ya da yetersiz görülme korkusudur. Utangaçlık sorunu olan kişi birileriyle birlikteyken bu kaygıyı nasıl gidereceğine değil "ne kadar çok kaygılı" olduğuna yoğunlaşır, böylelikle kaygısı daha da artar ve bir kısır döngüye girmiş olur. Aynı zamanda zihninden geçen düşünceler şunlardır: "Kendimi aptal durumuna düşürecek. Herkes benim gerçekten salak olduğumu düşünecek. Söyleyecek hiçbir şey bulamayacağım, donup kalacağım. Eğer ağzımı açarsam sesim bir tuhaf çıkacak. Kalbim fena hâlde çarpıyor, ya kalp krizi geçirirsem. Delirebilirim. Çok tuhaf görünüyor olmalıyım. Bir kaçabilsem. Herkes beni süzüyor. Ne kadar sıkıcı olduğumu düşünüyorlar. Kendimi kontrol edemeyeceğim. Kızaracağım, titreyeceğim."³¹⁴

Aşağılık kompleksi yaşayan insanlar, bir karşılaşma ya da tanışma anında ne yapacaklarını, bir sohbeti nasıl başlatacaklarını ve sürdüreceklerini ve nasıl vedalaşacaklarını bilmezler. Topluluk içinde uzakta bir yerde dururlar, göz göze bakışmaktan kaçınırlar, eğer onlarla konuşursanız çok alçak sesle konuşurlar. Konuşurken çok uzun aralar verirler, birçok şeye ilgisiz gibi davranırlar, yüzlerindeki ifadede neşe yoktur. Tüm bunlar da onların antisosyal bir hayat sürmelerine neden olur.

Antisosyal davranış, bireyin başkalarının haklarına ve kurallarına sürekli olarak saygısızlık etmesi, saldırıda bulunması ve buna bağlı olarak gelişen davranışlara verilen isimdir. Bu tip insanlar, sadece kendilerine inanırlar ve çevrelerinde zarar verecek ya da küçümseyecek kimse olmadığında, kendilerini en rahat hissederler. Dünyayı tehlike ve hayâl kırıklığı ile dolu bir yer olarak görürler. Dolayısıyla sürekli kötü niyetli ve acımasız insanların kendisini kullanmasına, suistimal etmesine ve elindeki her şeyi alıp yoksun bırakmasına karşı korunmak zorunda hissederler. Diğer insanları hep kontrol etmeye çalışan ve zarar vermek isteyen varlıklar olarak görürler. Antisosyal kişilik bozukluğu olan insanlar, başka insanların elindeki gücü alması gerektiğine inanırlar. Böylece, hiç kimse, bu gücü

³¹⁴ Nesrin Dilbaz, http://www.tr.net/saglik/ruh_sagligi_sosyal_fobi.shtml, (8 Ekim 2006).

kendisine zarar vermek için kullanamaz. Diğer taraftan yönetici olmayan ya da kontrol etmeyen insanları kullanılmaya açık, zayıf ve savunmasız olarak düşünürler.³¹⁵

Değersizlik duyguları yaşayan bir insan, ilişkilerinde tutarsızdır. Bazen üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla insanlarla yoğun bir ilişkiye geçer, kendisinin eksik ve yetersiz olduğunu görünce onlarla karşılaşmamaya çalışır. Böyle bir insan, ikinci planda kalacağını hissettiği ya da üstünlük maskesinin düşerek, değersizlik duygularıyla yüzleşme tehlikesinin bulunabileceği durumlardan uzak durur. Yani sosyal ortamlara girmek onu korkutur. Örneğin kendisine para gücüyle saygınlık sağlayan biri, entelektüel değerlere önem verilen bir ortamda bulunmaktan kaçınabilir. Her yerde birinci planda olmak isteyen bir başkası, girdiği bir toplulukta diğer insanların görüşlerini paylaşmamak ve onlardan farklı biri olduğunu vurgulamak için konuşmalara katılmayabilir. Çünkü kişi değersizlik duygusu yaşamaktadır ve bu duygusunu etrafındakilere göstermek istemez. Bu nedenle kendini toplumdan uzak tutar.³¹⁶

Antisosyal kişiler, genelde diğer insanları tehditlerle ya da saldırgan yaklaşımlarla korkuturlar. Bağımsız olmaları, kendilerine aşırı güven duymalarından ziyade başkalarına güvensizlikten kaynaklanır. Herhangi bir baskı, otorite karşısında (patron, polis ya da benzeri kişiler) ya da finansal problemler (vergi ya da borçlar) karşısında öfkelenirler. Genelde başkalarına verdikleri zarar karşısında duygusuz ve umursamazdırlar. Bu acımasızlık insanlarla ve hatta sevdiklerini söyledikleri kişilerle olan ilişkilerinde bile esaslı oluşturur.³¹⁷

6.16. Kötümser Olma

Aşağılık kompleksi yaşayan insan pozitif ve iyimser düşüncelerden uzak, negatif ve kötümser düşüncelere sahiptir. Negatif düşünen ve kötümser olan çocukların, iyi deneyimler yaşama ve bunlardan iyi sonuçlar elde etme konusunda umutları yoktur. İnsanlar hakkındaki düşünceleri genellikle olumsuzdur. Her sorunun bir çözümü olacağına inanmazlar. Geleceğin geçmişten daima daha kötü olacağına inanırlar. Hayatlarındaki değişikliklere çabuk uyum sağlayamazlar. Değişikliklerin

³¹⁵ <http://www.hatunca.net/content/view/314/109/>, (16 Nisan 2006).

³¹⁶ Geçtan, İnsan, s. 78-79.

³¹⁷ <http://www.hatunca.net/content/view/314/109/>, (16 Nisan 2006).

insanı ilerletip geliştireceğine inanmazlar. Kötümserler, başkaları ile ilişki ve dostluk kurmada güçlük çekerler. Çünkü güvensizdirler. Konuşmaları tutuktur. Tavırları, hareketleri, yürüyüşleri rahat değildir.³¹⁸ Aşağılık kompleksi sonucu kötümser olan insanlar, hayatın güzel yanlarını göremezler. Çünkü her an kötü bir şeyler olacağını beklerler. Hayatı ve hayatın getirdiği görevleri son derece güç bulurlar.³¹⁹

En büyük eğitim sorunları, kötümser kimselerde ortaya çıkar. Bunlar, çocukluk yaşantılarının ve izlenimlerinin sonucu olarak “aşağılık kompleksi” edinmiş olan kimselerdir. Bu gibi insanlar için, her çeşit güçlük, hayatın hiç de kolay olmadığı duygusunu kuvvetlendirmektedir. Çocukken görmüş oldukları hatalı eğitimle desteklenmiş olan kötümser dünya görüşlerinin sonucu olarak, her zaman hayatın kötü yanlarını görürler. Hayatın güçlüklerini, iyimserlerden daha çok fark ederler ve kolayca cesaretlerini yitirirler. Bu güvensizlik duygusundan rahatsız oldukları için, hiç durmadan, kendilerine destek olacak birini ararlar. Başkalarından yardım görmek için yapmış oldukları çağrı, dış davranışlarından bellidir. Çocukken sürekli olarak annelerinin peşindedirler ve annelerinden ayrılır ayrılmaz ağlamaya başlarlar.³²⁰

Dış tavırlarındaki çekingenlik ve ürkeklik, bu tipten olan kimselerin anormal tedbirliliğini açığa vurmaktadır. Aşağılık kompleksi sonucu kötümser olanlar, her zaman, pek yakında ortaya çıkabilecek tehlikeleri düşünüp dururlar. Hiç şüphesiz bu tip insanlar, iyi uyuyamazlar. Bu gibi insanlar, sanki kendilerini hayatın tehlikelerine karşı daha iyi savunabilmek için hep tetikte gibidirler. Bu tip bir insan hayattan çok az tat alır ve hayatı çok az anlar. İyi uyuyamayan bir insan, iyi bir yaşama tekniği geliştirememiştir. Varmış olduğu sonuçlar gerçekten doğru ise hiçbir zaman uyumaya cesaret etmemesi gerekirdi. Hayat, onun sandığı kadar acı ise uyku gerçekten de iyi bir çare olamazdı. Kötümser bir insan, hayatın bu tabii olaylarına düşmanca bir tavırla yaklaşma eğilimini göstermekle, yaşamaya iyi hazırlanmamış olduğunu açığa vurmaktadır. Uykunun bozulmaması gerekir. Bir insan hiç durmadan odasının kapısının iyice kilitlenip kilitlenmediğini düşünüyorsa, rüyasında hep

³¹⁸ Adler, İnsan Tabiatını, s.183.

³¹⁹ Adler, İnsan Tabiatını, s.56-57.

³²⁰ Adler, İnsan Tabiatını, s.184.

hırsızlar ve haydutlarla boğuşup duruyorsa, böyle bir insanın kötümser olduğu tahmin edilebilir.³²¹

6.17. Utangaçlık

Utangaçlık, iyi olmak arzusu ve olamamak endişesi ve korkusudur. Utangaç kimse, bir yandan kendisini göstermek ister, bir yandan da kendisini gösteremeyeceğine inanır. Bu iki duygu arasında bocalar. Utangaçlık, insanın iç dünyasında, özellikle duygusal dünyasında, iki kendisi arasında cereyan eden bir savaştır. Kendisini beğenmek isteyen insanın, kendisine karşı girdiği bir mücadeledir.³²² Utangaçlığın sebeplerinden biri aşağılık kompleksidir. Yani utangaçlık, aşağılık kompleksi sonucunda ortaya çıkan bir kavramdır.

Çocukluk yıllarında çevrelerindeki büyükleri başta olmak üzere arkadaşlarından ya da daha küçüğünden sürekli uyarı alan, kusurları sürekli yüzüne vurulan çocuklar, zamanla aşağılık kompleksi yaşamakta, bunun sonucu olarak da utangaç davranmaktadır. Utanma duygusu, kişilerin özgüvenini yitirmesini ve bunun sonucunda yaratıcılık, sosyal hayat, derslerde başarısızlık, yeniliklerden korkma sonucunu doğurmakta; zamanla ruhsal bir sorun hâlini almaktadır.

Utanma duygusu, sosyal ortamlarda rahatsızlık hissetmek, başkalarının kendisini yargılaması ve çocukluktan itibaren süregelen utangaçlık olarak kendini gösterir. Ayrıca aşırı derecede utangaçlık olarak ortaya çıkar. Bu psikolojik rahatsızlığa sahip insanlar kendilerini küçük görür ve başkalarının fikirlerine aşırı derecede önem verir. Utanma duygusunu yaşayan insan kendini yetersiz görmek, eleştiriye ya da tartışılmaya karşı aşırı derecede hassas olmak ve sosyal ortamlarda bulunmaktan korkmakla karşı karşıyadır. Utanan insanlar, sürekli olarak kendi hatalarına ve eksikliklerine yoğunlaşırlar. Bu kişiler, sosyalleşmek ve başka insanlar ile iletişim kurmak isterler. Fakat yaşadıkları aşağılık kompleksinin etkisiyle, acı çekmekten, reddedilmekten ve başarısız olmaktan korkarlar. Yargılanmak ve kaybetmek o kadar acı vericidir ki, bir ilişkiye girerek risk almaktansa tamamıyla yalnız kalmayı tercih ederler. Bu kişiler çoğunlukla kendi değerlerini fark etmezler, aksine itici ve kişilik olarak yetersiz olduklarına inanırlar. Kendilerini istenmeyen kişiler olarak görürler, toplumdan soyutlanmış, yalnız ve mutsuzdurlar. Utanan insan,

³²¹ Adler, İnsan Tabiatını, s.185.

kendisini, güçlükler karşısında bulur bulmaz, kaçıp hayatın olumsuz tarafına sığınır.³²³

Aşağılık kompleksi sonucu utanma duygusu yaşayan kişiler, dünyayı düşmanca, soğuk ve aşağılayıcı bir yer olarak görürler. İnsanlar, bu kişiler tarafından her an eleştirmeye, küçük görmeye ve umursamaz davranmaya hazır gibi algılanır. Dolayısıyla bu kişiler en ufak bir eleştiri karşısında bile büyük acı duyarlar. Korkuları öyle bir boyuta varır ki, en önemsiz olayda bile başkalarının kendisini küçük düşüreceğine ve ne yaparsa yapsın insanların hep kendisinde hata bulacağına inanır.³²⁴ Bu duyguların tamamına sebep, onların yaşadığı aşağılık kompleksidir.

Utanma duygusunun kişisel olarak dengede tutulması şarttır. Kişi, toplum kurallarına ters düşen davranışları yaptığında utanma duygusu doğaldır ve olması gerekir. Utanma duygusunu iyice kaybeden kişiler, sürekli toplumdan dışlanır ve onlara yardım da edilmez. Toplumumuzda, yanlış tabuların esiri olduğu için, bu kişi toplumda devamlı yalnız ya da kendisi gibi insanlarla birlikte olabilmeyi bir kaçış olarak görürse, onda aşağılık kompleksi kökleşecektir. Bu da onun topluma karşı öfkeli olmasına neden olacaktır. Bu yüzden bu duygu dengeli kullanılmalıdır.³²⁵

6.18. Kararsızlık

Aşağılık kompleksi sonucu insanda meydana gelen önemli durumlardan biri de kararsızlıktır. Kararlı olmak, düşünmek, söylemek ve yapmaktır. Başlanılan bir faaliyeti sonuna kadar götürmektir. “Evetimizin evet gibi, hayırımızın hayır gibi” olmasıdır.³²⁶ Kararsızlık ise insanın ne düşündüğünü ve ne yapacağını bilememesidir. Kararsız kimseler, bir adım ileri atar, sonra bir adım geriler. Bu, güçlü bir aşağılık kompleksinin belirtisidir.³²⁷

Öyle insanlar vardır ki, sürekli şöyle derler: “Ben bunu aslında böyle yapacaktım, bu işi kabul edecektim aslında, bu adamla mücadele edecektim...ama...” Bütün bu “aslında, ama” açıklamaları güçlü bir aşağılık kompleksinin belirtileridir.³²⁸

³²² Özgü, Çocuklar Niçin, s.129-130.

³²³ Adler, Yaşama, s.94.

³²⁴ <http://www.hatunca.net/content/view/319/109/>, (16 Nisan 2006).

³²⁵ Nesrin Dilbaz, http://www.tr.net/saglik/ruh_sagligi_sosyal_fobi.shtml, (8 Ekim 2006).

³²⁶ Kösmen, Çocuğunuzun, s.88.

³²⁷ Adler, Yaşama, s.42.

³²⁸ Adler, Yaşama, s.41.

6.19. Suçluluk (Kabahatlılık)

Suçluluk duygusu, insanın iç dünyasında sürekli olarak kendisini yargılaması, kendisini kınaması; geçmişte yaptığı yersiz işlerden, suçlardan dolayı kendisini cezalandırmak veya cezalandırılmak istemesidir. Aşağılık kompleksi sonucu suçluluk hisseden bir kişi, varlığında yer alan ve gizli kalan sırlarının başkaları tarafından öğrenilmesinden endişe eder. İstemediği, inkâr etmek arzusunu duyduğu kendisini, başka bir kendisi olarak yaşadığına inanır. Gerçek bir kendisi gibi kabul etmek istemediği kendisinin gerçekliğini görür. Bu varlığının yerine daha iyi bir kendisini yaratmak hususundaki çabalarında başarıya ulaşamaz. Beğenmediği varlığıyla ideal benliğini bir arada yaşar. Daha iyi bir kendisini yaratma isteğiyle ümitsizliği beraber bulundurur. Kendisini hırpalamak, yermek, kötölemek, yere vurmak, aşağılaştırmak; aynı zamanda da övmek, beğenmek arzusunu duyar. Her zaman kendisinden kaçmak ister, ama her zaman beraber olmak zorunda kalır.³²⁹

Aşağılık kompleksi sonucu suçluluk hisseden kişiler, bulundukları her yerde sıkıntı duyarlar. Başlayan her yeni günde de çeşitli üzüntülerle karşılaşacaklarını sanırlar. Geleceklerinin bugünden daha iyi olabileceğine inanmazlar. Kendilerinden soğur, nefret ederler. Yaşamaktan bıkarlar. Rüyalarında başkalarıyla tartışır, kavga ederler. Kendilerini suçlu olarak, hâkimlerin karşısında bulurlar. Büyük bir heyecan ve korku içinde uyanırlar.³³⁰

Suçluluk duygusu, zamanla çocuğun ruh sağlığını bozucu bir etki yapar. Evde olup biten her şeyden çocuğun sorumlu tutulmaması gerekir. Olumsuz olan her işte, çocuğa “Senin yüzünden oldu.” denilmesi, çocukta aşağılık kompleksiyle beraber suçluluk duygusunu da artıracaktır.³³¹

6.20. Cesaretsizlik (Korkaklık)

Cesaretsizlik, özgüven eksikliğinden dolayı kişinin yeni şeylere girişememesi ve sorumluluk almaktan kaçınmasıdır. Cesaretsiz çocuklar, uslu olurlar, pek bir şeye karışmazlar. Cesaretsiz olduklarından yeni şeylere girişemezler. Büyüklere karşı herhangi bir sorun çıkarmazlar. Herkesle uyumludurlar. Zararları kendilerinedir. Kendilerine güven duymadıklarından, aşağılık duygusu ağır

³²⁹ Özgü, Çocuklar, s.138.

³³⁰ Özgü, Çocuklar, s.137.

³³¹ Binbaşoğlu, Ailede, s.181.

bastığından sorumluluk alamazlar ve cesaretli olamazlar. Aşağılık kompleksi cesaretsiz olan çocuklar kendilerini değersiz bulurlar, her şeyden korkarlar, sorumluluk almazlar. Karamsar olurlar ve herkesten uzak dururlar. Sürekli kendilerini eleştirirler, yetersizlik duygusu içindedirler.³³²

Aşırı titizlikte bulunmak, alay etmek, küçük görmek çocuğu ne yaptığını bilmez duruma getirecektir. Bu da kararsızlığa, kendisini aşağılık hissetmesine ve çekingenliğe yol açacaktır. Büyümesine rağmen annenin tırnak kestiği, ayakkabı bağladığı, pijamasını giydirdiği, hatta banyo yaptırdığı çocuklar, dışarıda bir mesele karşısında yalnız kalınca ne yapacaklarını şaşırır, bunalır ve kendine güven duyamazlar. Tamamıyla bir aşağılık duygusuna kapılırlar. Bunun sonucunda da cesaretleri kaybolur.³³³

Beş parmağın beşinin bir olmadığı gibi, kardeşler de birbirinden farklıdır. Bazı çocuklar, çok başarılı bir kardeşin gölgesinde kalmaya mahkûm olabilirler. Bu durumdaki çocuklar kendilerini başarısız ve değersiz zannederler. Çocukların sık sık eleştirilmesi, aşağılanması ve alay edilmesi de aşağılık kompleksinin gelişimine neden olur. Aşağılık kompleksi yaşayan çocuk, kendini yetersiz ve eksik hissedeceğinden, yeni işlere girmeye cesaret edemez.³³⁴

6.21. Üstünlük Kompleksi

Aşağılık duygusu, kişinin kendisini depresif ve gelişim gücünden yoksun duyması durumunda patolojik nitelik kazanır. Bu durumda, üstünlük kompleksi, aşağılık kompleksine yakalanmış kişinin güçlüklerden yakayı sıyrabilmesi için, izlediği yollardan biridir.³³⁵

Üstünlük kompleksi, kişinin üstesinden gelemeyeceği işleri bile yapabileceğini düşünmesidir. Yükseklik kompleksi veya büyüklenme duygusu şeklinde de kullanılır. Aşağılık kompleksi gibi, üstünlük kompleksi de patolojiktir.³³⁶ Üstünlük kompleksi olan insanlar, başka bireyleri küçük görür ve bundan zevk alırlar. Herkes, kendisinden bahsetmeli, her ilginin odağı o, olmalıdır. Başkalarının başarılarını normal görürken, kendi başarılarını olduğundan fazla görür ve

³³² Saygılı, Çocuklarda Davranış, s.119.

³³³ Saygılı, Çocuklarda Davranış, s.120.

³³⁴ Gael, Kendine Güvenen, s.58.

³³⁵ Adler, Yaşama, s.48.

³³⁶ Çakmaklı, Sorunlu Çocuklar, s.32.

göstermeye çalışırlar.³³⁷ Ama yaşadığı sürece kendisini bir defa bile ve tamamıyla üstün göremez.³³⁸

Adler'e göre, organik, ailesel ve toplumsal nitelikteki yetersizlikler, kişinin bu zorlukları bazen bir üstünlük kompleksi geliştirerek aşırıp gidermeye çalıştığı bir aşağılık kompleksine yol açar.³³⁹

Üstünlük kompleksi aşağılık kompleksinin zıddı gibi düşünülür. "Brachafeld'e göre, üstünlük kompleksi aşağılık kompleksinin zıddı değildir. Sadece bir sonucudur."³⁴⁰ "Aşağılık kompleksi, üstünlük kompleksinin gerçek kaynağıdır. İnsan, kendisini her bakımdan beğendiği için, kendini beğenmez. Yani insan olduğu gibi olmak istediği için, olmadığı gibi olmak arzusunu duyar. Bizde varlığımızın üstüne çıkmak isteğini yaratan şey, gerçek varlığımızla ayakta durmama korkusudur."³⁴¹

Üstünlük kompleksi yaşayan kişilerdeki kimseyi beğenmeme, herkese eleştirel bir gözle bakma gayreti kendilerini ön plana almaya, başkalarını değersiz bulmaya yöneliktir. Bu tipler, başkalarının değerini kabul etmeyi kendi kişiliklerine bir hakaret kabul ederler.³⁴²

İnsan doğasındaki özelliklerden biri, gerek çocukların gerek erişkinlerin kendilerini güçsüz hissedince, topluma yönelik sosyal ilgiden sırt çevirip üstünlük elde etmek için çaba harcamasıdır. Söz konusu durumlarda çocuklar olsun, erişkinler olsun hayatî sorunları, işin içine hiç toplumsallık duygusu karıştırmadan, kendilerine kişisel üstünlük sağlayacak şekilde çözmek isterler. Üstünlük kompleksi, çoğu zaman orta bir kimseninkinden üstün imkânlarına ve kapasitesine inanan bir kişinin davranışlarında, karakter özelliğinde ve düşüncelerinde açık olarak görülür. Üstünlük kompleksi, insanın kendisi ve başkaları karşısındaki aşırı istekleriyle kendini belli eder. Buna örnek olarak, kendini beğenmek, taşkınlık, kibirlilik, palavracılık, önemli kimselerle dost olma ve önemli düşüncelere fazla düşkünlük verilebilir.³⁴³

³³⁷ Çakmaklı, Sorunlu Çocuklar, s.31-32.

³³⁸ Özgü, Kompleksler, s.97.

³³⁹ Özgü, Kompleksler, s.108-109.

³⁴⁰ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.44.

³⁴¹ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.33-34.

³⁴² Yaşar Fersahoğlu, **Din Eğitimi**, Marifet Yay., İstanbul 1998, s.110.

³⁴³ Adler, Yaşama, s.46-48.

Adler'in kurucusu olduğu bireysel psikolojinin bulgularına göre, insan karakterindeki sapmalar ve başarısızlıklar, nevrozlar, psikozlar, suç işleme ve uyuşturucu alışkanlıklar, üstünlük çabasının ifade biçimidir. Bu yanlış çabalar bireyin psikolojik olarak yıkılmasına yol açar. Bunlara bir örnek verilecek olursa, Bir sınıfta öğrencilerin en tembeli sayılan bir çocuğa öğretmeni şu soruyu yöneltmiştir: – Çalışmalarında neden istenilen ilerlemeyi yapamıyorsun bakayım? Çocuk da şöyle cevaplamıştır soruyu : –Sınıfın en tembel öğrencisi oldum mu hep benimle ilgilenirsiniz. Dersin huzurunu kaçırmayan, derslerine düzenli çalışan öğrencilere hiç bakmazsınız.- Amacı önemsenmek ve öğretmeni sultası altına almaksa bu amaca erişmek için en iyi yolu bulmuştur çocuk. Daha az tembel olmak, bu amaç açısından kendisi için hiçbir anlam taşımazdı.³⁴⁴

Üstünlük kompleksi ile aşağılık kompleksi arasındaki ilişkiye göz atılırsa, şu sonuca ulaşılabilir: Aşağılık duygusunun varlığı üstünlük duygusuna sebebiyet verir. Öç alma arzusu, kederlilik, coşmalar, kaçıcı bakış, duygusal aşırılık, gibi özellikler üstünlük kompleksini doğuran aşağılık duygusunun varlığını gösterir. Bir örnek verilecek olursa; üstünlük kompleksine yakalanmış, küstah, kavgacı, kendini dev aynasında gören bir çocuk hakkında, herkes onun gerçekte olduğundan her vakit daha büyük görünmek istediğini anlayabilir. Yani inatçılık nöbetlerine eğilim gösteren çocuklar bu nöbetleri alet ederek başkalarına hükmetmeye çalışır. Amaçlarına erişecek kadar güçlü olduklarından emin olmayan bu çocuklar, kendilerini başkalarından aşağı düzeyde hissederler.³⁴⁵

Aşağılık duygusu aşırı bir üstünlük eğilimi mahiyetini alabilir. Olduğundan daha tam ve mükemmel bir kendisini yaratmak amacıyla insan eksik yanlarından yararlanabilir. Eksik yanlarını bir faaliyet ve yaratıcı güç, kaynak hâline getirebilir. Böylelikle bir yandan aşağılık kompleksinin meydana getirdiği sıkıntılardan kurtulabilir. Varlığı hakkındaki düşüncelerinde, görüşlerinde olumlu değişiklikler yapabilir. Daha yeterli ve tam bir kendisi anlayışına ulaşabilir. Daha mutlu ya da daha az mutsuz bir varlık olarak, ortaya çıkabilir. Tüm bunların da sonucu olarak, daha verimli ve olumlu bir hayat yönünü izlemek imkânını elde edebilir. Öte yandan oldukları gibi kaldıkları takdirde kendisi ve başkaları için zararlı olabilecek bazı

³⁴⁴ <http://www.psikoterapi-merkezi.com/main/show/108?page=2#>, (12 Aralık 2006).

eğilimlerini yararlı, yaratıcı birer kaynaklar hâline getirebilir. Yıkıcı güçlerini yapıcı güçleri ile birleştirebilir. Zararsız bir hâle getirdiği, yararlı kıldığı yıkıcı güçlerini yapıcı güçleri için birer destek yapabilir. Kısacası, bütün yanlarına olumlu bir mahiyet verebilir. Her yanı olumlu ve yapıcı bir varlık olabilir. Ama bunların asıl sebebi aşağılık kompleksidir. Görüldüğü gibi aşağılık kompleksi, üstünlük kompleksi şeklinde kendini göstermektedir.³⁴⁶

Üstünlük duygusu da aşağılık duygusu gibi, normal şekliyle bütün insanlar da vardır. Sanıldığı gibi zararlı değildir. Çünkü insanı her an olduğundan daha tam ve yeterli bir hâle gelmeye teşvik eder, zorlar. Üstünlük duygusu ancak normal şeklini kaybettiği, fazla geliştiği, patolojik bir mahiyet kazandığı zaman kompleks hâlini alır. Böylece, zararlı ve tehlikeli olmaya başlar. Bu gibi hâllerde insan kendisinin, herkesten üstün olduğunu sanır.³⁴⁷ Üstünlük kompleksini duyan insanlarda, aşağılık kompleksinin bütün belirtilerine rastlanır. Bu insanlar, bulundukları yerlerde daima birinci plana geçmek isterler. Çalıştıkları müesseselerde baş olmak arzusunu duyarlar. Güçlü bir egemenlik eğilimi ile değerklenirler. Herkesin herkesten çok kendileriyle ilgilenmelerini beklerler. Tenkit edilmekten, yerilmekten, korkarlar. Başkalarının düşüncelerini kolay kolay kabul edemezler. Her şeye itiraz etmek isterler.³⁴⁸ Üstünlük varlığın yokluk; önemsizlik ise yokluğun varlık karşısındaki direnişidir.³⁴⁹

6.22. Telâfi (Ödünleme) Mekanizması

Aşağılık duygusu, çocuğun kendi zayıflığını hiçbir şekilde gideremeyeceği gibi bir korkuya kapılmasına yol açacak kadar şiddetli bir hâl aldığı zaman, şöyle bir tehlike ortaya çıkmaktadır: Çocuk, aşağılık duygusunu giderme çabası içerisinde yalnızca güç ve kuvvet dengesini yeniden kurmaya çalışmakla yetinmemekte, aynı zamanda aşırı bir telâfi mekanizmasına başvurmaya, bu yüzden dengeyi bozacak şekilde öbür uca doğru gitmeye çalışmaktadır. Güçlü ve üstün olma çabası, öyle aşırı ve şiddetli bir hâl alabilir ki, bu durumda artık patolojik bir çabadan söz etmek

³⁴⁵ <http://www.psikoterapi-merkezi.com/main/show/108?page=2#>, (12 Aralık 2006).

³⁴⁶ Özgü, Kompleksler, s.94-95.

³⁴⁷ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.43.

³⁴⁸ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.45.

³⁴⁹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.46.

gerekli olur.³⁵⁰ Telâfi, kişinin bir eksikliğini, bir başka yönde göstereceği yüksek başarı ile giderme davranışlarında bulunması hâli olarak tanımlanır.³⁵¹

Aşağılık kompleksi sonucunda yaşanan olgulardan biri de telâfidir. Örneğin, çok kısa boylu ya da duyu organlarında bir bozukluğu bulunan kişinin, bu eksikliğini giderebilmek için, siyasette ve sanatta büyük bir başarı göstermesi, böyle bir mekanizma ile açıklanmaktadır. Tarihte bunun benzeri olan örnekler vardır. Eski Yunan hatibi Demosten'in kekeme olduğu; fakat deniz kenarına giderek çakıl taşları ile yaptığı alıştırma sonucu, bu eksikliğini gidererek, iyi bir hatip olduğu kaydedilmektedir. Yine, ünlü müzisyen Bethoven'in ağır işittiği, fakat çalışmaları sonucu iyi bir besteci olduğu bilinmektedir. Bunlar, birer telâfi davranışıdır ve eğitimde büyük bir önem taşımaktadır. Eğitimde çocuğu, yetenekli bulunduğu bir alana yöneltmekle, bu mekanizmanın oluşmasına yardım etmiş oluruz. Çeşitli nedenlerle, aşağılık duygusu içinde bulunanları kurtarmanın en iyi yolu, onlarda birer telâfi mekanizması geliştirmektir. Telâfiler, kimi zaman, olumsuz olabilir: Zorla ilgi çekmeye çalışmak, mahâllenin kabadayısı olmak, kendi soylarındaki ünlü kişilerle öğünmek, kendi başarısını abartıp başkasını sert biçimde eleştirmek gibi.³⁵²

Telâfi, aşağılık duygusunun yarattığı, değerlendirme tepkileridir. Tabiatın, talihin, topluluğun tahriki karşısında kendisini aşağı bulan insan telâfi mekanizmasına başvurur. İyileşme işi aşağılık bilincine ulaşmak, aşağılığı kavramak ve aşağılıktan kurtulmanın yollarını aramakla başlar. Telâfi, bazen Allah'a sığınma, bazen alkole başvurma şeklinde kendini gösterir. Kimileri de olmadığı gibi görünerek telâfi yapar. Her tarafta ruhsal aşağılık tohumlarını eken teknolojik medeniyetimiz bazı telâfi vasıtalarını da sağlamaktadır. Bunlar da sinema, spor, tütün vb.dir. Telâfi, üstün veya üstün sanılan kimselerle eşitlik kurmaya, üstünlük yaratmaya yönelik bir tepki değildir. Telâfi, psikastenikte, aşağılığın, kaçış ve içedönüklük yolu ile çevre durumuna uyum sağlamasıdır. Bu uyum, düşünceden ziyade içgüdüye dayanır. Bir aşağılığa bir telâfi aramak tamamıyla normaldir. Telâfiye tarihten birçok örnek verilebilir: Fransız dışişleri bakanı Talleyrand'ın, kendini beğenmiş, sert, soğuk bir insan olmasının nedeni topallık ve vücut

³⁵⁰ Adler, İnsan Tabiatını, s.89.

³⁵¹ Binbaşoğlu, Ailede, s.69.

³⁵² Binbaşoğlu, Ailede, s.70.

biçimsizliğidir. Cyranc, çirkin, aşta başarısız; gözü pek, silahşor. İnsan daima varlık bütünlüğünü korumak için çaba gösterir. Vücut veya ruh yapısında yer alan aksaklığı çeşitli çarelere başvurarak gidermeye çalışır. Victor Hugo'nun abisi Abel her bakımdan üstündü ve Hugo onu kıskanıyordu. O, bu arzuyla Javer'i yarattı.³⁵³

Üstünlük telâfisi, insanın beğenmediği varlığından hareketle, beğenebileceği bir varlığa kavuşmak için giriştiği bir çabadır. İnsanın varlık kusurlarından hareketle, mükemmel bir varlık yaratmak için giriştiği bir mücadeledir. Fakat her insan kusurlarını kendisi ve başkaları için yararlı vasıtalar hâline getiremez. Hayat tarzı, insanın ideal benini gerçekleştirme şeklidir. Kendisini aşağı gören kimse gerçekçi olamaz. Çünkü bu gibi hâllerde, insan kendini duyduğu aşağılık duygusunun etkisiyle, hayâli olarak ve gerçekleşmesi mümkün olmayan ideal varlığına göre değerlendirir. İdeal varlığının çizdiği yönü izler. İdeal varlığını, bir cankurtaran simidi gibi kabul eder.³⁵⁴

Aşağılık kompleksi, insan ruhunda ödünlendiği hâllerde, kabuk bağlamış ancak içinden işleyen bir yara gibidir. Telâfi, bu yaranın acılarını dindirir, ortadan kaldıramaz.³⁵⁵

7. AŞAĞILIK KOMPLEKSİ İÇİN ÖNLEMLER

Mutluluk, mutlu olmak isteğini duyanlar, bu isteklerini ısrarla duyanlar, bu isteklerini ısrarla gerçekleştirmeye çalışanlar için vardır. Yeryüzünde, mutlulardan çok mutsuzların bulunmasının nedeni herkesin, nasıl mutlu olunabileceğini bilmeden mutlu olmaya çalışmasıdır. Mutlu insan, sürekli olarak, daha iyi bir kendisini arayabilen, aradığı için, bulabileceğine inanabilen insandır. Mutsuz insan, kaçtığı kendisini her zamanki kendisi yapmak için kovalayan insandır. Kendilerine boyun eğenler ise yaşadıkları sürece, istemedikleri kendileriyle baş başa kalmaktan, daha doğrusu, mutsuz olmaktan kurtulamazlar. Aşağılık kompleksi duyan insanlar, gerçekte küçük ve önemsiz değildir. Onlar önemli, büyük olma imkanını bulamayan, bunun için gerekli şartlar içinde yaşayamayan insanlardır. Aşağılık kompleksinden kurtulmanın en iyi yolu, bu kompleksin acı sonuçlarını düşünmektir. İnsan, utangaçlık, saldırganlık, alınganlık vb. huyların üzerine gidebilmelidir. Aşağılık

³⁵³ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.69-70.

³⁵⁴ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.73.

³⁵⁵ Özgü, Kompleksler, s.96.

kompleksi, önemsizliğine, değersizliğine inanan ve bunlardan kurtulamayacağını düşünen insanların hastalığıdır. Kurtulmak ise bu hastalığı nedenleriyle beraber yok etme mücadelesidir.³⁵⁶

Kendilerinin değersiz, önemsiz olduklarını düşünen ve bundan kurtulamayacaklarını düşünen insanlar, aslında bu konuda yanılmaktadır. Çünkü bu insanlar, eğer kendilerini sürekli azarlayan ve aşağılayan anne ve babadan dünyaya gelmemiş olsalardı, belki de içinde bulunduğu bu olumsuz durum onların üzerinde olmayacaktı. İşte bu yüzden kişiye sonradan dahil olan tüm olumsuzluklar, sıkı bir mücadele ile kişinin üzerinden atılabilir. Bunun için, kişi kendisine tam objektif bakabilmelidir. Objektif olarak, yukarıdan, kişi kendisine baktığı zaman, görecektir ki; kendisi sandığı kadar aşağılarda değildir. Onun da diğer insanlar gibi değerli ve güzel yönleri vardır. Hatta aşağılık duygusu içerisindeki birçok insanda, aslında yine bir çok insandan daha güzel özellikler vardır. Bunların ortaya çıkabilmeleri için kişinin samimi bir dosta ihtiyacı vardır. Kişide kendine olan güvenin yerine gelmesi gerekmektedir. İyi bir dost, kişinin kendisine olan özgüvenin yerine gelmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır.³⁵⁷

Aşağılık duygusunun önüne geçilmesi için yapılması gerekenler, eğitimde denge, rehberliğin desteği, sevgi, saygı, ilgi, çocuğu tanımak, kabul edilmek ve değerli olduğunu hissetmek, başarı duygusu, bağımsızlık, uygun ortam sağlamak, çocuğun merakının tatmin edilmesi, olumlu teşvik, cesaret, kendisiyle kıyas, takdir ettiğinizi belirtme ve özgüven kazandırma.

J. de. Courberive'ye göre,³⁵⁸ aşağılık kompleksini ortadan kaldırmanın çareleri şunlardır:

- 1.Aşağılık kompleksi bilinçaltından atılmalıdır. Aşağılık nedenleri bulunmalı, bunlar yok edilmelidir.
- 2.Güçlükleri yavaş yavaş yenmeyi öğretmek ve başarılı yapmakla insanda varlık güvenini meydana getirmek gerekir.
- 3.Olumsuz ve baskıcı eğitimden uzak kalınmalıdır.
- 4.Olumlu ve kişisel faaliyetlere imkân veren bir eğitim olmalıdır.

³⁵⁶ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.140-141.

³⁵⁷ <http://www.vuslatdergisi.com/?vuslat=yazi&id=607&k=16>, (16 Nisan 2006).

³⁵⁸ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.88-89.

5.Çocuklara kendilerine, güvenlerini artıracak işler yapabilme imkanı verilmelidir.

J. de. Courberive'nin yukarıda saydıkları, aşağılık kompleksini ortadan kaldırmak için yapılması gerekenlerdi. O'na göre, aşağılık kompleksine hiç yakalanmamak için, önleyici birtakım tedbirlerin alınması, aşağılık kompleksinden kurtulmaya çalışmaktan daha kolaydır. Yani bir hastalığı önlemek, hastalığı tedavi etmekten daha iyidir.

Courberive'ye göre aşağılık kompleksinden kurtulmanın başka yolları da vardır. Aşağılık kompleksini duyan ve ondan kurtulmak isteyen üç şey yapmalıdır: Bu üç şey, şöyle sıralanabilir:³⁵⁹

- 1.Bazı yersiz düşünceleri atmak,
- 2.Bazı tutukluklara son vermek,
- 3.Telâfileri düzene sokmak.

Özgü,³⁶⁰ aşağılık kompleksinden uzak kalabilmenin yollarını şöyle sıralamıştır: İnsanın kendisine inanması, güvenmesi, başarı kazandırma, başkalarında bulunmayan, başkalarından farklı bir öncelik kazanması.

Aşağılık kompleksi, bir sonuçtur. Bunu duyan insanın iyileştirilmesinde yapılacak ilk iş, kompleksin sebeplerini araştırmak ve bu sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bunun için aşağılık kompleksi duyan kimseye karşı, çevresindekilere de birtakım işler düşmektedir. Çevredekilerin yapması gereken, aşağılık kompleksini duyan kimselere karşı anlayış göstermektir. Onları teşvik etmektir. Onlara cesaret vermektir. Tedavi işini üzerine alan kimse, aşağılık kompleksini duyan insanda, yeni bir varlık ideali yaratmalı; onu gerçekçi, makul bir varlık anlayışına ulaştırmalı; onda sosyal hayata uygun hareket imkanı oluşturmali ve işbirliği yapmasını sağlamalıdır. Böylece, onun güven kazanmasını sağlar.³⁶¹

Bir kişiyi aşağılık kompleksinden kurtarmak için şu yollar takip edilebilir:³⁶²

1.Aşağılık kompleksi duyan insan, kendini yetiştirmeye çalışan insana tam güvenmelidir.

2.Aşağılık kompleksi duyan insana önemli yanları belirtilmelidir.

³⁵⁹ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.88-89.

³⁶⁰ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.89.

³⁶¹ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.98.

- 3.İnsan, kendisini tanımalıdır.
- 4.Sonra kendisini değiştirmeye çalışmalıdır.
- 5.Başarılı olacağı bilincine ulaşmalıdır.
- 6.Bunun için, imkan sağlanmalıdır.
- 7.Ona bir amaç belirlenmelidir.
- 8.Amacına ulaşması için, çaba göstermelidir.
- 9.Bunun için de bir plan hazırlanmalıdır.
- 10.Baskı yapılmamalıdır.

Aşağılık kompleksi yetişkinlerde yerleşmişse söküp atmak zordur. Yetişkinleri kurtarmak için, eski nedenleri aramak, bulmak, yetişkinleri bugünün isteklerine uyum sağlayabilecek hâle getirmek, başarılı olabilecekleri mesleklere yöneltmek gerekmektedir. Düzenli bir hayat şekli, sürekli bir başarı ve sorumluluk duygusu yararlı sonuçlar verir. Brachfeld’e göre aşağılık duygusu sonucu geliştirilen “cesaretsizlik” yok edilmelidir. Adler’e göre en iyi ilaç “sosyal duygu” dur.³⁶³

Aşağılık kompleksini yaşayan insana, elde ettiği iyileşme reçetesinin kendisini birdenbire bambaşka bir varlık hâline getireceği, bir anda neşeli, sağlam, birdenbire sosyalleşmiş bir varlık olacağı inancı yaşatılmamalıdır. Çünkü hayal kırıklığına uğrayabilir.³⁶⁴

Bu araştırmada, aşağılık kompleksinin önlenmesi için gerekli olan önlemler, şu şekilde ele alınacaktır: Olumlu ve dengeli eğitim, çocuğu tanımak, sevgi, saygı, ilgi, kabul edilmek ve değerli olduğunu hissetmek, başarı duygusu, bağımsızlık, uygun ortam sağlamak, çocuğun merakını gidermek, olumlu teşvik (yönlendirme), cesaret vermek, kendisiyle kıyas, özgüven kazandırma.

7.1. Olumlu ve Dengeli Eğitim

Eğitim, kişiye belli bilgi ve beceriler aktarıp, değer yargıları aşılıyarak, onda istenen davranışları geliştirme sürecidir. Bu tanıma göre, bir çiftçinin, bir denizcinin, bir sanatçının, bir bilim insanının eğitiminde amaca ulaştıran yöntemler de değişiktir. Bunun gibi bir insanın iyi bir asker, iyi bir sporcu, iyi bir din görevlisi

³⁶² J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.100-101.

³⁶³ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.100.

³⁶⁴ J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.101.

olarak yetiştirilmesi de değişik yöntemleri gerektirir. Eğitimin başarısı ise eğitilenlerin yeteneği ile eğiticinin ustalığı oranında yükselir.³⁶⁵ Eğitim, bireylerin kişiliklerini oluşturma ve yönlendirme yolunda bir girişimdir.³⁶⁶ Çocuğun kişiliğinde, aşağılık kompleksinin olumsuz etkisini engellemek için, eğitimcilere büyük sorumluluklar düşmektedir.

Eğitim, toplum içinde benzer tutum ve davranışların oluşmasını, böylece toplum düzenini temin eder. Aşağılık kompleksi yaşayan insanın, antisosyal bir hayat süreceğine bu araştırmada daha önce değinilmişti. Şayet kişiliğin oluşumu sırasında çocuğa müdahale edilmezse, onun kişiliği istenilen modelde oluşmayabilir. Bu durum ise kişi ile toplum arasında uyumsuzluk yaratır. Giderek bireyin toplumdan uzaklaşmasına yol açar. Bu şekilde toplum kültürüne ayak uyduramayan kişilerin yoğun olduğu toplumlarda, düzensizlik baş gösterir. Olumlu ve dengeli bir şekilde verilecek olan eğitim, aşağılık kompleksinin yaşanmasını engelleyerek, bireyin topluma uyumunu sağlamakla, bütün bu rahatsızlıkların önüne geçer.

Eğitim, bireyi toplum hayatına hazırladığı gibi, toplumu da bireye göre içinde yaşanabilir bir ortam hâline getirir. Yani çevreyi düzenler. Bir kişinin aşağılık kompleksine yakalanmaması için çevreye, neler yapması gerektiğini açıklayan yine eğitimin kendisidir.³⁶⁷

Eğitimden esas gaye, çocuğun kendisi olmalıdır. Eğitimci, açık, berrak, her şeyi gören ve kendisini unutan kimsedir. Eğer bir çocuk, kendi öz değerinin alçaltıldığı hakkında bir inanca sahipse, bu takdirde, çocuğun kendi iradesini kıran her şey, onda, aşağılık duygusunu ortaya çıkarır. Eğer sağlam ve salim bir insan, çocuğunu, gerektiği şekilde cezalandırırsa, korkacak bir şey yoktur, o zaman çocuk “kanun kanundur” diyecek ve kendisinin aşağılandığına inanmayacaktır. Fakat hasta bir eğitimcinin eğittiği çocukta durum aynı olmayacaktır. Onda her şey kendi değerinin aşağılandığı hissiyle beraber olacaktır.³⁶⁸

Dodurgalı,³⁶⁹ eğitimin işlevlerini, şu üç başlık altında toplamıştır:

1.Eğitim, insandaki potansiyel güç (kuvve)lerin açığa çıkartılmasıdır.

³⁶⁵ Yörükoğlu, Değişen Toplumda, s.119.

³⁶⁶ Adler, Yaşama, s.117.

³⁶⁷ Dodurgalı, Ailede, s.20.

³⁶⁸ Altıntaş, İnsan ve Psikoloji, s.160.

³⁶⁹ Dodurgalı, Ailede, s.40-41.

2.Eğitim, insanın yeteneklerinin geliştirilmesi ve iyi özelliklerinin nitelik itibariyle çoğaltılmasıdır.

3.Eğitim, insanın işlerini en iyi, en güzel ve en doğru şekilde yapacak bir uzmanlığa ulaşması için yapılan faaliyetlerdir.

Dodurgalı'ya göre,³⁷⁰ “Eğitim, önceden belirlenmiş kurallar vasıtasıyla, kişinin kendi iradesiyle pasif güçlerini ortaya çıkarma, davranış oluşturma, davranış kazandırma, davranış geliştirme ve bunların sonucunda işi en güzel şekilde yapma olgusudur.” şeklinde tanımlanabilir. İşte bu tanımlar ışığında, birçok problemin, bunlar içerisinde en çok da aşağılık kompleksinin oluşumunda olduğu gibi çözümünde de “eğitim” çok önemli bir kavramdır. Aşağılık kompleksine sebep olan da onu önleyen de eğitimidir. Bu iki zıt durumun teşekkülünde ise eğitimin niteliği önem arz etmektedir. Baskıcı, dengesiz vb. eğitim, kompleksin sebebi iken; olumlu, dengeli eğitim kompleksin çözümüdür.³⁷¹

Olağan aşağılık duygusu, insanın hayatının ilk anlarından itibaren sosyal çevrelerde yaptığı ve varlığıyla ilgili olumlu, olumsuz tecrübelerle göre iki yön alabilir. Bu yönlerden biri yapıcı, yaratıcı diğeri ise yıkıcıdır. Anlayışlı eğitim sistemiyle değerlendirilen aile çevresinde yaşama imkanını elde edebilen, daha sonraki hayat evrelerinde de olağan gelişmesi için gerekli şartlar içinde bulunabilen insanda, aşağılık duygusu birinci yönü alınır. İnsan bu duygudan varlığını değerlendirmek, geliştirmek için yararlanır. Tersine olarak, çocukluğunu sert, hoyrat bir annenin, babanın veya onların yerlerini alan kimselerin yanında geçiren, aile çevresi dışındaki hayatı da elverişli olmayan, her yerde baskılarla karşılaşan, başkaları tarafından küçük görülen insan, hayatı süresince kompleksinin etkilerini duyar. Gençlik ve yetişkinlik çağlarında önemli, parlak mevkilere ulaşsa, her yerde ve daima başkaları tarafından övülse, göklere çıkarılsa bile, aşağılık kompleksiyle değerlendirilen geçmişteki hayatını, bilinçsiz olarak devam ettirir. Zaman zaman sert, hırpalayıcı çıkışlar yapmaktan uzak kalamaz. Geçmişte kendisine yapılanları başkalarıyla paylaşmaktan kurtulamaz. Başka ve daha yerinde bir deyişle, geçmişte katlanmak zorunda kaldığı sıkıntılı hayatının sorumluluğunu başkalarında arar. Bu yüzden, başkalarından, özellikle, bilinçaltında yerleşen “geçmişteki zalim düşmanları”

³⁷⁰ Dodurgalı, Ailede, s.42.

hatırlatan kimselerden, öç almak arzusunu duyar. Bilinçsiz ve sürekli olarak geçmişteki hayatını devam ettirdiği, kendisini hâlen geçmişteki bir başka kendisi gibi gördüğü için daima, her yerde övülmek, alkışlanmak, herkesin üstünde, herkesten daha güçlü bir varlık hâlinde tanınmak ister. Bu yüzden önemli, büyük işler arkasından koşar. Büyüklüğüne inanabilmek ve inandırmak için mümkün olduğu kadar fazla insana egemen olmak, zaferler elde etmek arzusu ile yanar. Zaman zaman dünyanın şahit olduğu büyük savaşların ve felaketlerin ortaya çıkmalarında bazı devlet adamlarının, başkanlarının rol oynadıkları, artık bugün bilinmektedir. Aşağılık kompleksinin etkisi altında kalan insan, istemeye istemeye de olsa, bu kompleksin acılarını bütün dünyanın gözyaşlarıyla dindirmeye çalışacak kadar ileri gidebilir.³⁷²

Çocukta aşağılık duygusu ve güvensizliğin oluşumunda yakın çevrenin, çocuğa verdiği eğitimin, önemli bir etkisi vardır. Özellikle koruyucu ailelerde çocuğun el bebek gül bebek bir anlayışla, tüm isteklerinin hemen yerine getirilmeye çalışılması, onun şımarmasına sebep olmaktadır.³⁷³ Böylece yeteneklerini kullanma fırsatı bulamayan çocuğun gelişimi sekteye uğrayacak ve kendisine güveni azalacaktır. Şımartılan çocuğun istediği ortam kaybolduğu zaman başarı da düşecektir. Uygun şartlar hazırlanarak onun kendi becerilerini kullanıp başarılı olması ve böylece güvenini kazanması sağlanmalıdır. Öncelikle eğitimciler, çocuğun eğitiminde onun gelişim özelliklerine uygun, dengeli ve ölçülü bir yöntem takip etmelidir. Çocukların farklı yetenek ve eğilimlere sahip olmalarından yola çıkarak, buna göre bir yönlendirme ve ortam hazırlama gayretinde olunmalıdır. Çocuk her konuda, bizim istediğimizi başaracak durumda olmayabilir. Büyüklerin beklentilerine herhangi bir konuda cevap veremeyen çocuk iyi yönlendirilirse, eksikliğini başka bir alanda telâfi edebilir. Aşağılık duygusu, şiddet, yalancılık, utangaçlık biçiminde de ortaya çıkabilir. Bu olumsuzluklar büyük oranda yetişkinlerin yanlış tutumundan kaynaklanır. Çocukların yeteneklerinin gelişimine ve kendilerini ifade etmelerine fırsat verilmesi, onların benliğini fark etmelerine de

³⁷¹ Yörükoğlu, Değişen Toplumda, s.123.

³⁷² J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.59.

³⁷³ J.J. Rousseau, **Emile Ya da Çocuk Eğitimi Üzerine**, Babil Yay., İstanbul 1966, s.52.

yardımcı olur. Aksi takdirde, başarıları tehlikeye düşecek ve aşağılık kompleksi oluşacaktır.³⁷⁴

Normal olarak, dünyaya gelen her insan, iyi olmak ister. İyi olamayanlar, iyi olma imkanını elde edemeyenlerdir veya iyi olma imkanını kaybedenlerdir. İnsan çocukluk ve gençlik çağlarında iyi veya kötü olmaya elverişli olabilir. Çocukluk çağı bir etkilenme; gençlik çağı ise kendini arama çağıdır. Kendini arayan insan, dilediği kendisiyle olduğu gibi, hiçbir zaman arzu etmeyeceği kendisiyle de karşılaşabilir. Eğitimin en önemli amaçlarından biri de sürekli olarak kendisini arayan insanın karşısına, her adımda daha iyi bir kendisi çıkarmak olmalıdır. Her adımda daha iyi bir kendisiyle karşılaşabilen insan hayatının her anında olabileceği bir varlık olur. Hayatının her anında olabileceği bir varlık hâline gelebilen insan ise tam bir kendisini gerçekleştirme imkanını bulur. Biraz sonra, daha iyi olabileceğine inanır. Hayatını, bu ümitle devam ettirir. İyi olamayan insanlar, bu ümitten yoksun kalanlardır. Bugün olduğu gibi gelecekte de kendilerinden bir şeyler bekleyemeyenlerdir. Kendilerine inanamayan, güvenemeyen, kendilerini yetersiz bulan kimselerdir.³⁷⁵

Eğitim, çocuğun güvensizliğini gidermek gibi bilinçli ya da bilinçdışı bir istek, ona yaşama yollarını öğretme ve eğitilmiş olmaktan ileri gelen bir anlayış kazandırma, onu başka insanlara yönelen bir sosyal duygu ile donatma çabası dolayısıyla, çocuk üzerinde belirli bir etkide bulunur. Bütün bu önlemler, hangi kaynaktan gelmiş olursa olsun, yetişmekte olan çocuğu güvensizliğinden ve aşağılık kompleksinden kurtaracak araçlar olarak rol oynarlar.³⁷⁶

7.2. Çocuğu Tanımak

Çocuğu tanımak için, çocuk psikolojisi iyi bilinmelidir. Çocuk psikolojisine dair bilgilerle donanmış anne baba, eğitimde muhatabı tanıma, tedricilik, kolaylaştırarak öğretmek gibi konulardan haberdar olacak ve yapılmaması gereken tenkit, tehdit, aleyhte kıyaslama, kıskandırma gibi hatalara düşmeyecektir.³⁷⁷

³⁷⁴ Bilgili, Çocuğun, s.99.

³⁷⁵ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.136.

³⁷⁶ Adler, İnsan Tabiatını, s.88.

³⁷⁷ Mehmet Emin Ay, “Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler” **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s.324.

Çocuk iki üç yaşını aşır da küçük hareketler biraz büyümeye başlayınca o zaman çocukça kabul edilen saf ve masum hareketlerin şımarıklık, itaatsızlık, yalancılık ve dik kafalılık gibi can sıkıcı şekillerde ortaya çıktığı görülür. Böyle durumlarda bile çocuklara müsamaha edildiği görülmektedir. Buna karşı bir yerde duramayan, koşan, gülen ve yüksek sesle konuşan çocuklar, evde bazen masa üstünde bir vazoyu kırar, ortalıkta duran bir ipek elbiseyi kirletir, kitap okuyan veya dinlenmek isteyen anne babayı koşmalarla ve bağırışmalarla rahatsız ederler. Böyle durumlarda, anne babanın canı sıkılır ve onlar çocuklara bağırıp çağırmaya ve sert muamelede bulunmaya başlarlar. Hâlbuki eğitim ve çocuk ruhu hakkında biraz bilgisi olanlar, bu yaramazlıkların, hiç de cezayı gerektiren bir hareket olmadığını, bunların, çocukların faaliyet eğilimlerinin zaruri neticesi olduğunu düşünerek, onlara karşı daha yumuşak davranmayı tabii görürler. Evde, misafirlikte ve sokakta çocuğun bütün faaliyetlerini durdurmak ve bir yapma bebek gibi ondan sükûnet istemek ve onu kısıktırak bağlamak çok kötü sonuçlar doğurur. Çocuktan beklenen itaat, çocuğa hayatı zehir etmemelidir. Çocuğun az ve belirli meseleler karşısında söz dinlemesini istemeli, diğer hususlarda çocuk, istediği gibi serbestçe hareket edebilmelidir.³⁷⁸ Aksi takdirde duyguları bastırılan çocuk aşağılık kompleksine kapılabilir. Bu nedenle, çocuğun gelişim özellikleri iyi bilinmeli, gelişimine uygun hareketlerine karışılmadan, alay edilmeden, bağırıp çağırılmadan, sürekli yasak konulmadan davranılmalıdır.

7.3. Sevgi, Saygı, İlgi

Sevgi ilkesi, çocuk eğitiminin temel ilkelerinden biridir. Sevgi, çocukla bütünleşmek, onunla bazı etkinliklerinde beraber olmak ve bir birey olarak onun gerçeklerini anlamaya çalışmaktır.³⁷⁹ Şefkat gören çocuk, sevgi ortamında yetişeceği için, özgüven duygusu daha kolay gelişecek, kendisine daha fazla değer verecektir.³⁸⁰ Ailede rûhi yönden eğitim görevinden birinci derecede anne babalar sorumludur ve bu görevi en iyi sevgiyle başarabilirler.³⁸¹

³⁷⁸ H. Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, MEB, İstanbul 1969, s.26-28.

³⁷⁹ Haluk Yavuzer, **Ana-Baba ve Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s.34.

³⁸⁰ Aydın, **Ailede**, s.146.

³⁸¹ Hüseyin Ağca, **Ailede Eğitim**, Ankara 1993, s.93.

Çocukların, sürekli ve şartsız bir sevgiye ihtiyaçları vardır.³⁸² Anne ve babanın sevgi ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı duymakta ve bu açlık ile birtakım davranış bozuklukları göstermektedirler.³⁸³ Sevgiden mahrum olan, anne baba tarafından reddedilen çocukta emniyetsizlik ve aşağılık duygusu artabilir.³⁸⁴

Çocukluğunda sevgi ve güvenden yoksun olan çocuklar, büyüdüklerinde kimseyi sevmez ve kimseye güvenemezler. Birçok aile, çocuklarına aşırı sevgi vererek, onları şımartarak güvensiz bırakır. Sevginin doğru olarak verilmesi için, dengeli olması gerekir.³⁸⁵

Aile eğitimi, çocuğa karşı, sevgi ve hatta saygı duyguları ile başlar. Çocuğa karşı gösterilen sevgi ve onu kendisini eğiten kimseye karşı göstereceği güven duyguları, eğitim için en uygun ortamı yaratır.³⁸⁶ Anne çocuğun beslenme gibi fizyolojik ihtiyacını karşılar, çocuğunu sevecen bir şekilde kucağına almalı, ona ilgi, sevgi ve şefkat göstermelidir. Annenin bu tutumu, çocuğun kendini değerli hissetmesine yardımcı olur.³⁸⁷ Ancak, sevgi gösteren kişilerin durmadan değişmesi, bebeğe güven verici olmaz.³⁸⁸

Çocuğa yapılan baskı, dayak, korkutma gibi cezalandırıcı önlemler, sevgi ve güven ortamını zayıflatır veya yok edebilir. Böyle davranışlar, geçici bir süre, bazı yanlışlara engel olsa bile, kalıcı davranış değişikliğine sebep olamaz. Nitelikli bir sevgi, sürekli ve gerektiği kadar olmalı, ihtiyaç duyulduğunda ortaya konmalı, bağımsızlık çabalarını engellemeyecek ölçüde olmalıdır. Aşırı ilgi, baskı ve denetim, çocuğu pısırik, içe kapanık, korkak, çekingen, kendine güveni olmayan, hakkını aramayan, görüşünü savunan insan hâline getirebilir. Sevgiden sorumluluk ve saygı doğmalıdır. Sorumluluk ve saygı, iyi bir iletişimi ve uyumu beraberinde getirir. Zaten sağlıklı bir iletişim olmadan gösterilen sevgi, her zaman iyi sonuç

³⁸² İnci Sürmeli, “Çocuğun Özgüven Kazanımı”, **Eğitim Yazıları**, S:3, İstanbul 2001, s.93.

³⁸³ Aydın, Ailede, s.148.

³⁸⁴ Yavuzer, Ana Baba, s.41.

³⁸⁵ Çamdibi, Din Eğitimi İnsan, s.34.

³⁸⁶ Binbaşoğlu, Ailede ve Okulda, s.41.

³⁸⁷ Çağdaş ve Seçer, Anne Baba, s.316.

³⁸⁸ Hâlis Ayhan, **Eğitim Bilimine Giriş**, Birlik Yay., İstanbul 1995, s.82.

vermeyebilir. Bazen de aşırı sevgi, çocuğu disiplinsiz, şımarık ve söz dinlemez bir duruma getirebilir.³⁸⁹

Kötü bir tutum ve davranış sergileyen çocuklara “aptal, beceriksiz, ne kadar düşüncesizsin, beyinsiz, yüreksiz, ne kadar ahlâksızsın” gibi onur kırıcı ve saygıdan yoksun sözler yerine “Kendine acı mıyor musun, sana yakışıyor mu, yazık değil mi?” gibi olumlu ifadelerin kullanılması, hiç şüphesiz daha iyi sonuçlar verecektir. Çocuğun kendine saygı duyulduğunu görmesi açısından bu yaklaşım tarzı önemlidir.³⁹⁰

Anne babanın güven, cesaret vermeleri gerekirken, eleştirmeleri kendine saygı duymasını engeller, hatta aşağılık duygusu geliştirmesine neden olabilir. Bu da çocuğu, zamanla aşağılık kompleksine sürükler.³⁹¹ Baskı ile çocuktan bir şey yapmasını beklemek, çocuğu hiçe saymak anlamına geleceğinden, saygı duyulmayan çocuk, kendini aşağı hissedecektir. Bu nedenle aileyle veya çocuğun kendisiyle ilgili bir durumda, çocuğa fikrinin sorulması, onun kendini değerli görmesine ve kompleksiz bir insan olmasına yardımcı olacaktır.

Dinî kurallar ve ibadetler çocuğa öğretilirken çocuğun yaş seviyesi dikkate alınmalı ve baskı yönüne gidilmemelidir.³⁹² Yaklaşdırıcı, nüfus ettirici ve süsleyici özelliği ile sevgi, bir eğitim faaliyeti yapmaktadır. Önemli olan, eğitimin sevginin önünü açmasıdır. O zaman görülecektir ki, sevgi insanı hem Allah’a hem de diğer insanlara yaklaştıracak, aradaki mesafeyi kısaltacaktır. Bu açıdan bakınca sevgi bir duygu olmaktan öte, bir eğitim yuvasıdır. İnsan sevgi sayesinde imanı benimser. Sevgi ile yapılan eğitim, hem kalite bakımından yükselir, hem de amacına kısa yoldan ulaşır. Sevgi duygusundan yoksun bir eğitimin, başarıya ulaşma şansı yoktur.³⁹³

Eğitimcilerin görevi, insanı bütün yönleriyle eğitmektir. Bu yapıldığı zaman eğitilen insanlar, hayata uyum sağlamakla kalmaz; aynı zamanda insanı kendinden

³⁸⁹ Aydın, Ailede, s.147.

³⁹⁰ Aydın, Ailede, s.208-209.

³⁹¹ Hâluk Yavuzer, Ana Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s.29.

³⁹² Kemaleddin Erdil, **Aile Okulu**, TDV Yay., Ankara 1991, s.38.

³⁹³ Bayraktar Bayraklı, **İslam’da Eğitim**, MÜİFV Yay., İstanbul 1988, s.90-91.

emin, kompleksiz, tutarlı ve mutlu bir insan yapar.³⁹⁴ Çocuk, dengeli bir biçimde, sevgi, saygı, ilgi ve şefkatle büyürse, kompleksiz bir hayat sürmesi kolaylaşacaktır.

7.4. Kabul Edilmek ve Değerli Olduğunu Hissetmek

Çocuğun etrafıyla iyi iletişim kurabilmesi için ona konuşma, tartışma ve topluluk önünde konuşurma imkânları oluşturulmalıdır.³⁹⁵ Çocuğu hapsedmek ya da “Hayır, ona dokunma!” veya “Hayır, oraya gitme!” diye sürekli bağırarak, hem bağırana bitkin düşürür, hem de çocuğun gereksiz biçimde korkak olmasına neden olur.³⁹⁶

Anne baba çocuklarına onların yeteneklerini ve kapasitelerini aşmamak şartıyla başarabilecekleri güçlükte görevler ve sorumluluklar vermelidir. Çocuğun sorununa verilen cevap, ona, adam yerine konulduğu hissini verir. Böylece çocuğun, kendisi hakkında olumlu bir izlenim edinir ve özsaygısı gelişir.

İlk çocukluk dönemine ilişkin sevgi, koruma ve beslenme ihtiyaçlarının yeterince sağlandığı güvenli bir aile ortamı, çocuğun kendini değerli hissetmesinde en önemli etkidir. Güvenen kişi kendisinin ve başkasının gözünde bir değer taşıdığını bilir, başkalarıyla iletişiminde rahattır, onları sever ve onlar tarafından sevilir. Kendisinin sevildiğini ve kabul edildiğini bilen kimse ise aşağılık kompleksinin ağlarına kolay kolay düşmez.³⁹⁷

Çocuğun çabası fark edilirse, çocuğun ustalığı artırılırsa, bu çabadan etkilenildiği belirtilirse, çocuğun güven duygusu güçlendirilir. Anne babanın eleştirel veya yargılayıcı davranması, ya çocuğun tüm çabalarını kurutmakta ya da övgü kazanıp dikkat çekebilmek için mükemmeliyetçiliğe yönelmesine sebep olmaktadır. Beceri fark edip, çocuğun çabasından etkilenildiği gösterilince, çocuk ikinci beceri için ileri adım atacaktır. Başarı ya da başarısızlık sadece belirli bir davranışı tanımlar, hiçbir zaman bir kişiyi tanımlamaz.³⁹⁸

³⁹⁴ Fersahoğlu, Din Eğitimi, s.9.

³⁹⁵ Süleyman Doğan, **Mutlu Aile Mutlu Çocuk**, Selis Kitaplar, İstanbul 2003, s.96.

³⁹⁶ Gael, Kendine Güvenen, s.53.

³⁹⁷ Tunç, Kur'an-ı Kerim'de Anne Kavramından, s.27.

³⁹⁸ Sürmeli, Çocuğun Özgüven, s.81.

Çocuklara sorumluluk verildiği zaman, becerilerine inanıldığı ve onun kabul edildiği ortaya konulmuş olur. Fikri sorulduğunda ise onun hem ait olma duygusu, hem de yeterlilik duygusu güçlendirilmiş olur.³⁹⁹

Yapılması istenen bir işi, başlangıçta mükemmel bir şekilde başaramayan çocuk, şayet iyi niyetle çaba sarf etmişse normal karşılanmalıdır. Takıldığı, beceremediği konuda ona yardımcı olunmalı, asla onu küçümseme, alaya alma, tembellikle, beceriksizlikle suçlama yoluna gidilmemelidir.⁴⁰⁰

Bir dersteki başarısızlığını telâfi etmek için, büyük gayret gösteren çocuğun bu gayreti görülmez ve önem verilmezse; o, artık başarısızlıkla başarılı olmak arasında bir fark olmadığına inanacaktır. Çabalarının takdir edilmesi, bazen başarılı sonuçlar elde etmekten daha çok ilgilendirir. “Elinden geleni yaptın!” şeklindeki takdir cümlesi onun için, o işi başarmaktan daha etkili bir teşvik olabilir.⁴⁰¹

7.5. Başarı Duygusu

Başarısızlık, aşağılık kompleksinin sebeplerinden biridir. Gerçekten ilerlemiş bir hastalık hâline gelmiş olan aşağılık duygusundan kurtulmanın en güvenilir ve güçlü çaresi de başarıdır.⁴⁰²

“Ben doğru yoldayım, kendim ve hayatım kontrol altında.” şeklindeki bilinç, insanı başkalarının ne olduklarına ve nelere sahip olduklarına imrenerek bakmaktan; başka türlü sayılmayacağı korkusuyla hava atmaktan; kendisini daha büyük göstermek için, başkalarını hor görmekten, başka türlü başa çıkamama endişesiyle kendi çıkarları için, kaba kuvvetle mücadele etmekten, kusursuz, olmayınca hayatta tutunamayacağını düşündüğünden, hiç kimsenin kurtulamadığı yenilgi ve krizlerden, perişan olmaktan korur. Büyükbabaya telefon etmek, doğum günü resmi yapmak, kendine ait bir çiçek tarhı kurmak, hatta pek gözde olmayan ev işlerine yardım etmek, kendi kendine bir iş yapmış olmak, büyüklerin de, yararlı ve başarılı buldukları bir şey ortaya koymak, çocukların sağlıklı gelişimi açısından çok önemlidir.⁴⁰³

³⁹⁹ Sürmeli, Çocuğun Özgüven, s.96.

⁴⁰⁰ Aydın, Ailede, s.161.

⁴⁰¹ Aydın, Ailede, s.177.

⁴⁰² J.de Courberive, Aşağılık Kompleksinden, s.6.

⁴⁰³ Beil, İyi Çocuk, s.186.

Okuldaki başarılar, bir insanın yeteneklerine ilişkin tek ve geçerli ölçüt değildir. Okulda başarısız olan bir çocukta, zaten aşağılık duygusu belirecektir. Anne baba ve öğretmenlerin çocuğun başarısızlığını sürekli ona hatırlatmaları, olumlu bir sonuç vermeyecektir. Aksine, bu duygu zamanla komplekse sebep olacaktır. Bazı anne babalar, okulda başarısız olan çocuklarının, tüm enerjisini ders çalışmaya yoğunlaştırmak için, okul dışı etkinlikleri tümüyle yasaklama yoluna giderler. Oysa öğrenme güçlüğü çeken çocuklar, yara almış özgüvenlerini yeniden güçlendirmek ve duyduğu aşağılık duygusundan kurtulmak için en iyi fırsatı, bu tür etkinliklerde bulurlar. Başarılar, ister futbolda, ister jimnastik kulübünde ya da çanak çömlekçilik kursunda olsun, çocuğa matematik ve fen bilgisi ile olan mücadeleleri için, gerekli gücü verir, hatta notları üzerinde olumlu etkiler bile yaratır. Sonuçta, çocuk başka bir alanda başarı kazanınca, hem aşağılık duygusundan uzaklaşacak, hem de kendine güveni artacaktır.⁴⁰⁴

Daha ilk günlerden başlayarak, derslerini ciddiye alan çocuk, yetersizliğini sezmeye başlayacak; sorumluluk korkusuyla şaşırarak ve ağlayacaktır. Ama başarmanın mutluluğunu tattıkça, yardımlaşmayı başardıkça, kendisine güveni ve bağımsızlığı artacaktır.⁴⁰⁵ Maria von Ebner-Eschenbach'in⁴⁰⁶ dediği gibi "Eğer dağları yerinden oynatabilecek bir inanç varsa, o da kendi gücüne inanmaktır."

Genel olarak, bir şey yapamadıkları başarılı olamadıkları için tembel dediğimiz insanların, bu evrensel hayat gerçekliğinin dışında kalan, başka bir deyişle, kendilerinde, yaradılışlarında yer alan dinamik hayat gücünden daha yeterli ve güçlü bir varlık hâline gelmeleri için yapılması gereken şey, onların sadece daha yeterli, güçlü olabilmeleri ümidine ulaşmalarını sağlamaktır. Onları, çoğu zaman yersiz bir eğitimin yarattığı, kendilerinin yetersiz olduğu görüşünden kurtarmaktır. Onlarda saklı gerçek kendilerini arayıp bulmaktır. Onları sevmek, beğenmek sûretiyle olduklarından daha yeterli, güçlü varlıklar olabileceklerine inandırmaktır. Hiçbir insan, hayatının hiçbir evresinde, çocukluğunda, gençliğinde, yetişkinliğinde küçültülerek büyütülemez. Küçültülen ve küçüklüğüne inandırılan insan önemli, büyük işler yapamaz. İnsanın varlığı hakkındaki görüşü ile yaptığı işler arasında bir

⁴⁰⁴ Beil, İyi Çocuk, s.194.

⁴⁰⁵ Sebahattin Erdener, **İnsan ve Eğitim**, Ayyıldız Yay., Ankara 1967, s.55.

⁴⁰⁶ Beil, İyi Çocuk, s.185.

bağıllık vardır. Başarılı insanlar, her şeyden önce başarılı olma arzusunu duyabilenler, başarılı olabileceklerine inananlar ve kendilerine güvenebilenlerdir. Kendilerinde başarı imkânlarının bulunduğunu düşünebilenlerdir. Başarısız insan ise yetersizlik bilinci taşıyanlardır. Kendilerini beğenmeyenlerdir.⁴⁰⁷ Öyleyse onlara değerli olduklarını hissettirmek gerekmektedir.

7.6. Bağımsızlık ve Uygun Ortam Sağlamak

Büyüme ve gelişme, her şeyden önce, özgürlük ve etkinlik ister. Bunların olmadığı yerde hayat yoktur. Gerçek anlamda, çocuğun gelişmesi, onun yeni bir şey düşünmesi, yeni bir şey ortaya koyması ya da bir şey yapması demektir. Bu da bağımsız bir etkinlik olabilir. Çocuğun bağımsız alışkanlıklar kazanması, onun başıboş bırakılması anlamında değil; bir robot gibi tutum ve davranışlar sergileyip hep başkalarına bağlı olmaktan uzak kalması demektir.⁴⁰⁸

Çocuk, yaş ve zihin düzeyine göre, hayatının ilk dönemlerinden başlayarak, ruhsal bağımsızlığa alıştırılmalıdır. Herhangi bir durum karşısında çocuğun, kendi kendine karar vermeye alıştırılması, kendine göre en doğru olanı seçme alışkanlığı kazanması, bunun için gereklidir. Bağımsızlık demek, çocuğu, sorumsuz bir durumda, kendi kendine serbest bırakmak demek değildir.⁴⁰⁹

İnsanda hayat sevgisinin gelişmesi, güzellik, adalet, hiç kimsenin başka birisinin amaçları için araç olarak kullanılmaması, özgürlük, herkese toplumun etkin ve sorumlu bir üyesi olma imkânının verilmesi ve bir şey yapma özgürlüğü gibi ilkelere bağlıdır.⁴¹⁰

Çocukluğun ilk yılında sevgi ve güven ne kadar önem taşıyorsa, bir yaşından sonra da giderek bağımsızlık, önem kazanmaya başlar. Montessori, “Eğitimin ilk gayesi çocuğun keşfi ve özgürleştirilmesidir.” diyerek özgürlüğün önemini ifade etmiştir. Çocukların bağımsızlık içinde gelişmeleri onların daha güçlü gelişmelerini sağlar.⁴¹¹

Aşagılık kompleksine yakalanmayıp, özgüven geliştirmeleri için, çocukların yönlendirilmeye ve cesaretlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Ancak, çocukların –hazır

⁴⁰⁷ Özgü, Kompleksler, s.112-113.

⁴⁰⁸ Mikail Söylemez, **Ailede Çocuk Eğitimi**, İzmir 1997, s.22.

⁴⁰⁹ Binbaşoğlu, Ailede, s.31-32.

⁴¹⁰ Çamdibi, Din Eğitimi, s.30.

⁴¹¹ Çamdibi, Din Eğitimi, s.35-36.

olduklarında- yapabilecekleri şeyleri kendi başlarına yapmalarına imkân tanındığı bir çevreye de ihtiyaçları vardır. Çocuğa egemen olup onu kontrol eden anne baba ve öğretmenler ise onun kendine has bir biçimde büyümesini engelleyerek çocuğun aşağılık duygusuna kapılmasına ve kendine güvenini kaybetmesine neden olur.⁴¹² Bu da zamanla onu komplekse sürükleyebilir.

Çocukların, artık hazır olduklarında, yapabilecekleri şeyleri kendi başlarına yapmalarının mümkün olduğu bir çevreye ihtiyaçları vardır. Anne babaların görevleri, çocuklarına bir okul değil, bir yuva sağlamaktır. Evin ya da bahçenin bir bölümünde, onlara ilgi ve yeteneklerini geliştirilebilecekleri özel bir yer ayrılırsa, özgüven kazanmalarında bunun büyük yararı olacaktır. Bu alanda da istedikleri kadar gürültü yapmalarına ve ortalığı dağıtmalarına izin verilmelidir. Örneğin, evin dekorasyonunda ya da yeni bir ev kiralanır veya satın alınırken onların da fikirlerinin sorulması, benlik saygılarının güçlenmesine, zevkleri konusunda özgüven kazanmalarına ve isteklerinden taviz vermeyi öğrenmelerine yardımcı olur.⁴¹³

7.7. Çocuğun Merakını Gidermek

Çocuk konuşmaya başlar başlamaz, çevreyi tanımak, onunla ilişki kurabilmek ve çevreyi algılayabilmek için sürekli sorular sorar. Çocuklar kendilerini çevreleri ile bir bütün olmaktan ayırt ederek ayrı bir varlık olarak algılamalarından itibaren, hem kendilerini, hem de çevrelerini keşfe çıkmaktadırlar.⁴¹⁴

Çocuk, sert tutum ve davranışlarla karşılaşmışsa, konuşturulmamış ve sürekli korkutularak yönlendirilmeye çalışılmış ve de (yapma, etme, tutma, alma gibi sözlerle) hep frenlenerek, hayat olumsuz yaşatılmış ve tanıtılmışsa, artık çocukta soru sorma ve ilginç şeyler söyleme gücü kalmaz. Son derece sessiz, sinik ve ileride pek parlak zekâlı olmayan birisi olarak karşımıza çıkar.⁴¹⁵

Zamanla merakı giderilmeyen çocuk, kendisine yetmediğini düşünerek, aşağılık duyguları geliştirecektir. Sorularını cevaplamayan büyükleri, çocukta onun değersiz olduğu inancını yerleştireceklerdir. Bu nedenle, çocuğun merak ettiği her şey, güzel bir üslupla ona açıklanmalıdır. Böyle yapılsa, onun aşağılık kompleksi yaşaması engellenmiş olur.

⁴¹² Sürmeli, Çocuğun Özgüven, s.94.

⁴¹³ Gael, Kendine Güvenen, s.53-54.

⁴¹⁴ Aydın, Ailede, s.226.

7.8. Olumlu Teşvik (Yönlendirme)

Aşağılık kompleksini önlemek için, en iyi yöntem, aşağılık duygusu yaşayan insanları, teşvik edip cesaretlendirmektir. Bu insanları, güçlüklerin hakkından gelecek ve hayatın karşısına çıkardığı sorunları göğüsleyecek durumda olduklarına inandırmak gerekir.⁴¹⁶

Teşvik etmek, isteklendirmek, özendirmek anlamlarına gelir. İstenilen hedefin, çocukta davranışa dönüşebilmesi için, velilerin çocukları, istedikleri hedefe teşvik etme şekli önemlidir. Çocuğun, kazandırılmak istenen davranışa teşvik edilmesinin, onun psikolojik yapısına uygun bir tarzda yapılması önemli bir husustur. Sağlam'ın⁴¹⁷ yaptığı bir araştırmada, velilerin çocuklarını ibadete teşvik etme şekilleri şöyledir: 1.İbadetlerini düzenli yapması durumunda onu maddi ve manevi mükafatlarla ödüllendireceğimi söyleyerek, 2.İbadetlerin vakti gelince, ben ibadetimi yaparken ona da hatırlatarak, 3.Bu konudaki uyarılarımın, onun oyun gibi önemli saydığı uğraşlarına denk gelmesine özen göstererek, 4.İbadet vakti gelince, hangi durumda olursa olsun, mutlaka o anda ibadetini yapmasını sağlayarak. Bu maddelerden çocuğun psikolojik yapısına en uygun olanı ikinci tarz teşviktir. Dördüncü tarzdaki uygulama ise çocuğun ibadete karşı, soğuk bir tutum geliştirmesine ve ileride ibadet yaparken utanmasına, kendisini aşağılık hissetmesine neden olabilir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Etrafında olup bitenlerden etkilendiği gibi, teşvik edilen şeylere karşı istek, sakındırılan şeylerden de uzak durma eğilimi gösterebilmektedir. İnsanın bu özelliğinden dolayı eğitimci, çocuğu arzu edilen davranışlara teşvik etmeli, arzu edilmeyen davranışlardan da uzak durması için sakındırmalıdır. Bir eğitim yöntemi olarak kabul edilen teşvik ve sakındırmadan yararlanılırken, çeşitli maddi ve manevi mükâfat ve ceza argümanlarından yararlanılabilir. Ama bu mükâfat ve cezaların, çocukların seviyelerine uygun bir şekilde olmasına dikkat edilmelidir.⁴¹⁸ Aksi taktirde çocuk zamanla kendini aşağı, bayağı ve eksik hisseder.

⁴¹⁵ Aydın, Ailede, s.226.

⁴¹⁶ Adler, Yaşama, s.42.

⁴¹⁷ Sağlam, Çocuk, s.183.

⁴¹⁸ Sağlam, Çocuk, s.260-261.

Çocukları aşağılık kompleksinden korumak için, onların kendilerini aşağılamalarını engelleyerek düşüncelerini olumlu yöne teşvik etmek gerekir. Bunun için çocuklar, benlik saygılarını kaybetmeye başlar başlamaz, kendilerini nasıl aşağıladıklarına dikkatleri çekilebilir ve duygularını farklı bir şekilde nasıl ifade etmeleri gerektiği öğretilir. Örneğin, çocuk: “Ne kadar aptalım! Bak ne yaptım?” Siz: “Kendine aptal dememelisin. Çünkü sen aptal değilsin. Çünkü...” Yaptığı işe karışmayarak çocuğa duyulan güven belli edilebilir. Çocuğun, aşağılık kompleksine yakalanmaması için, ona benlik saygısını azaltacak bir dil kullanmaktan kaçınmak gerekir. Çocuğun benlik saygısını azaltmamak için onu etiketlemekten, mesafe koymaktan, karşılaştırmaktan, abartmaktan, alay etmekten, büyüklük taslamaktan, suçluluk duygusu aşılamaktan ve kehanette bulunmaktan uzak durulmalıdır. Çocukta benlik saygısını geliştirmek için, çocuğun olumlu duyguları paylaşılmalı, takdir edildiği belirtilmeli, çaba ve başarıları takdir edilmeli, onun şartsız kabul edildiği gösterilmeli, ona güven duyulduğu belirtilmelidir. Özellikle, riske atılmaları teşvik edilerek potansiyellerini sınamaları sağlanmalıdır.⁴¹⁹

Bedensel ve ruhsal olarak eksik olan çocukların da kendilerini iyi hissetmeleri için ve aşağılık kompleksinden uzaklaşabilmeleri için, olumlu yönde teşvik edilmeye ihtiyaçları vardır. Çocuğun, tüm yetenekleri iyi değerlendirilmelidir. Bu yeteneklerin imkan ölçüsünde işlenmesi yoluna gidilmelidir. Ayakları iyi çalışmayan bir çocuğun, el becerileri geliştirilerek, hareketleri kısıtlı bir çocuğun kafa yetenekleri ön plana çıkartılarak, eğitime önem verilmelidir. Eksikliğine karşı, anne baba çocukta bir şeyler beklediğini belli etmelidir. Hep almaya alışmış bir çocuk, yeteneklerini geliştirme çabası göstermez. Çocuğun durumuna uygun sorumluluk verilmeli ve iş beklenmelidir. Bedensel eksikliği olan bir insanı, işe yaradığını görmek kadar, mutlu eden başka bir şey düşünülemez. Başkalarına yük olmadığını görmek, bu kimselerin öz saygısını artırır ve kompleksten kurtarır.⁴²⁰

Öğretmenin, başarısız öğrencilere yapacağı yardım, onları kısa vadeli ve yakın amaçlara yönelterek, küçük başarılarının da ödüllendirilip teşvik edilmesi olmalıdır. Böylece, öğrencinin başarısı ve kendine güveni artırılıp, olumlu bir benlik kavramı geliştirmesi sağlanabilir.

⁴¹⁹ Gael, Kendine Güvenen, s.84-92.

Başarısız olan bir çocukta, zaten aşağılık duygusu belirecektir. Anne baba veya öğretmenin, çocuğun başarısızlığını sürekli ona hatırlatmaları olumlu bir sonuç vermeyecektir. Aksine bu duygu zamanla komplekse sebep olacaktır. Bu nedenle, çocuğun başarısızlıkları abartılmamalıdır. Bu başarısızlığın geçici olduğu, onun daha iyilerini yapabileceği hatırlatılarak çocuk teşvik edilmelidir. Olumlu teşvikler kullanıldığında, çocuğun kendine güveni artacak, aşağılık kompleksinden uzak kalacak ve başarıları da kompleksten uzak kaldığı oranda artacaktır.

7.9. Cesaretlendirme

Çocukların ilk atılımları başarısız olsa da mücadeleyi bırakmamaları için cesaretlendirilmelidirler. Deneye deneye hedeflerine daha yakınlaşacakları, yüksek standartlara ulaşmalarının zaman ve çaba gerektireceği onlara hatırlatılmalı ve hayattan örnekler verilmelidir.⁴²¹

Çarpık bacaklar, sarkık omuzlar ya da iri burunlar hakkında sürekli kusur bulmalar, “Yağ tulumu, senin şu cılız saçlarınla ne yapacağız, bu yelken kulaklarla kep hiç de iyi durmaz.” şeklinde yakınmalar, onun anne babanın istediği gibi olmadığını apaçık algılamasına yeter. Bu yaklaşım tarzı, çoğu kez de hayat boyu sürecek olan bir kompleksin başlangıç noktası olur. Mademki başa gelmiş, o zaman bunun kompleksiyle yaşamak yerine, kusuru kabullenip, onunla barışık yaşamak gerekir. Daha iyisini yapabilecek yeteneğe sahip olduklarına inanmalarına ve daha iyi başlangıç için cesarete ihtiyaçları vardır. Bu ikisine de ancak kendilerine imkan tanındığında sahip olabilirler.⁴²²

“Hiç durmadan araya girmek zorunda mısın?” gibi sözlerle, küçüklükten itibaren sürekli susturulan, kulak verilmeyen ya da uzaklaştırılan çocuklar, başından beri düşüncelerinin önemsiz olduğu, hiçbir geçerliliğinin olmadığı kanısını zihinlerine işlemektedirler. Bu hiçe sayılma ve anlamsız olma duygusundan kolay kolay kurtulamazlar. Buna karşın, büyükler küçüklere erkenden söz hakkı tanırılsa, onlara kendi kişisel düşünceleri ve hükümlerine güvenmeleri için en iyi yardımcı vermiş olurlar. Çocuklarda cesaretsizlik geliştiğinde, onların güçlü yanlarını vurgulamak gerekir. Başarısızlıklarını sürekli ön plana çıkararak, başarılarını normal

⁴²⁰ Yörükoğlu, Çocuk Ruh, s.254.

⁴²¹ Davaslıgil, Özel Eğitimde, s.144-145.

⁴²² Beil, İyi Çocuk, s.189.

saymak doğru olmaz. Matematik sınavından zayıf aldığıında, “İstersen bir sonraki Matematik sınavını başarısın, göreceksin.” şeklinde cesaretlendirmek çocuğu aşağılık duygusundan korur. Onlara, “Mehmet bile yapabiliyor, sen neden yapamayasın.” tarzındaki cesaret kırıcı karşılaştırmalar yapmaktan kaçınmak gerekir.⁴²³

Eğitimi doğru bir şekilde uygulayan anne babalar, çocuklarının başarısızlıkları karşısında, başka potansiyellerini kullanabilmeleri için, onlara cesaret verirler. Çocuklarını ilginç, belki de zor etkinliklere katılmaları için yüreklendirirler, hem kendileri, hem çocukları için, eğitici ve eğlenceli oyuncaklar alırlar.⁴²⁴ Bu şekilde cesaretlendirilen çocukta aşağılık kompleksinin oluşması engellenmiş olur.

7.10. Kendisiyle Kıyaslama

Her çocuk, kendine uygun bir kişilik geliştirmeye yönlendirilmelidir. Onu başkasına benzemeye zorlamak, dengesini bozmak demektir. Çocuk kendiyle yarışmalı, başkaları ile kıyaslama yapılmamalıdır. Böyle yapıldığında çocuğun kendine güveni azalır ve onda aşağılık duygusunun gelişmesi kolaylaşır. Çocuk eğitiminde bu tür kıyaslamadan kaçınmak gerekir.

Yarışma, çocuğu daha başarılı yapmak için güzel bir yoldur. Ancak, yarışmanın başka çocuklarla değil, kişinin daha önceki kendi davranışları ile yapılması, her yeni başarılı adımda, “Aferin bugün önceki günlere göre daha başarılısın.” denilmesi, “Ahmet, senden daha iyi okuyor, sen de onu örnek al.” demekten çok daha olumlu bir yaklaşımdır.

İyi bir öğretmen değerlendirme yaparken, her öğrenciyi kendisi ile kıyaslamaya, artan başarısı karşısında sınıf düzeyinin altında da olsa destek olmaya çalışır. Böylece toplu sınıf ortamında bile olsa her çocuğun kendi yeteneği ve gelişim hızı içinde kazandığı başarıları değerlendirerek onun kendine güvenini kazanmasına, daha başarılı olabilmek için çaba göstermesine ve komplekslerden uzak bir hayat sürmesine yardımcı olabilir.⁴²⁵

⁴²³ Beil, İyi Çocuk, s.190.

⁴²⁴ Gael, Kendine Güvenen, s.24.

⁴²⁵ Oktay, Öğrenciler Üzerindeki, s.56.

7.11. Özgüven Kazandırma

Özgüven bir çocuğun kendisine yönelik iyi duygular geliştirmesi sonucu kendisini iyi hissetmesi demektir. Başka bir deyişle kendisi olmaktan memnun olması ve bunun sonucu kendisi ve çevresiyle barışık olması demektir. Kimi eğitimcilere göre özgüven, kişinin kendisinden memnun ve kendisiyle barışık olmasıdır. Kimilerine göre ise kişinin kendi gözündeki değeridir.⁴²⁶

Aşağılık duygusu, hayatın daha ilk yaşlarından itibaren ortaya çıkar. Bunlar tamamen normaldir. Her çocuk, kendini işe yaramaz ve kendini çeviren kuvvetler karşısında güçsüz hisseder. O, küçük ve zayıftır, dünyayı tanımaz. Bunun için, her çocuk emniyet ve güven arar. Kendisinin korunduğunu ve kendisine yardım edildiğini hissetmek ister; fakat kendisine hâkim olunmasını ve bir eşya gibi muamele edilmesini istemez. Yavaş yavaş kişiliği kendini gösterir. “Ben”i ortaya çıkar ve güveni kendinde aramaya başlar. Gücünü dener ve kendi gücünü kullanmaya başlar. Öyle ise eğitim ona, mümkün olduğu kadar çabuk, kendine güven duymasını temin etmelidir. İdeal bir eğitim mümkün olduğu kadar çabuk, aşağılık duygularını ortadan kaldırmak ve çocuğu kendi öz değerini doğrulamasına imkân vermekten ibarettir.⁴²⁷

Özgüvenli insanlar, kendilerinden memnun ve kendileriyle barışık insanlardır. Kendine güveni olan insanlar, aynı zamanda kendilerini iyi tanırlar. Özgüven kazandırılması için sekiz önemli konu vardır: Sevgi, güven, model, ilişkiler, sağlık, kaynaklar, destek, ödüller.⁴²⁸

Zayıf özgüvenin göstergeleri arasında, fazlasıyla bağımlı olmak, kendini hiçbir şekilde iyi bulmamak, aşırı mükemmeliyetçilik, şiddetli bir aşağılık veya yükseklik kompleksi (aşağılık duygusunu örtmek için), yakın ve duygusal ilişkiler kuramamak, esneklikten uzak (katı) olmak, fiziksel sağlık ve mutluluğu ihmal etmek, duyguların kolayca incinmesi, eleştiriye karşı aşırı duyarlı olmak, koruyucu iletişim yollarına başvurmak (surat asma, alay etme, iğneleme, düşmanca suskunluk,

⁴²⁶ Sürmeli, Çocuğun Özgüven, s.278.

⁴²⁷ Altıntaş, İnsan, s.159.

⁴²⁸ Gael, Kendine Güvenen, s.19-21.

suçlama, küçük düşürme), kararsızlık, başkalarının hayatına ilgi göstermek veya hiç ilgilenmemek sayılabilir.⁴²⁹

Anne baba veya öğretmeninin, kendisini sevdiğini ve değerli bulduğunu gören çocukta, kendine güven duygusu gelişir. Kim sürekli olarak eleştirilir, hakarete uğrar ve bu yüzden başarısız olduğunu düşünürse bu kişi, kısa zamanda kendisini pek fazla değeri olmayan biri olarak hissetmeye başlar. Oysa kendisine güvenen bir çocuk, ailesi ve öğretmenleri tarafından takdir edilmiş ve kendisine değer verilmiş çocuktur. Eğitimci olarak yapılacak şey, çocuğa iyi bir ortam hazırlamak, kendine güven duygusu aşılayacak olan oyun teklifleri sunmak ve onu bu oyunları oynamaya teşvik etmektir. Çocuğun güçlü olduğu durumları vurgulamak önemlidir. Ceza vermek, eleştirmek ve hakaret etmek yerine onun olumlu yönlerini dile getirmek, bu davranışları tekrar etmesini sağlamak gerekir.⁴³⁰

Çocuk, bir duygu yumağıdır. Bu duyguların arasında en belirgin olanı ve annenin kucağında tatmine ulaşanı “güven” duygusudur. Çocuk, kendisini güven içinde hissetmeden kendini ve çevresini keşfetmeye, denemeye, duygularını ifade etmeye ve insanlarla ilişkiler kurmaya cesaret edemeyecektir. Güven, çocuğun etrafındaki kişilerin, kararlı, dengeli davranışları demektir. Güven, yetişkinlerin onun saldırgan ve yıkıcı eğilimlerini kontrol etmekte yardımcı olacaklarından emin olmaktır.⁴³¹ Kayıtsız, tutarsız ve otoriter aileler, çocuğun güven duygusunu geliştiremezler. Tam tersine, güven duygusundan yoksun bırakarak, zamanla toplumda kendisini yalnız ve güvensiz hissetmesine neden olurlar. Güven duygusu gelişmemiş çocuklar, topluma uyum sağlayamazlar. Suça itilen çocuklarda, anne baba sevgisinin yokluğu vardır. Disiplin, sevgi, merhamet ve güven duygularının canlı tutulduğu ve bunun eğitimde yer aldığı bir ailede gerçek eğitimden bahsedilebilir.⁴³²

Çocukların aşağılık kompleksine yakalanmalarını önlemek ve özgüvenlerini sağlamak için yapılacak şeyler şunlardır: Varlıklarının, ne kadar önemli olduğu,

⁴²⁹ Sürmeli, Çocuğun Özgüven, s, 278.

⁴³⁰ Petra Stamer Brandt, **Çocuğun Özgüvenini Geliştirmek için 55 Öneri**, Erdem Yay., İstanbul 2003, s.7-8, Clifford T.Morgan, **Psikolojiye Giriş**, Ankara 1984, s.34.

⁴³¹ Çamdibi, Din Eğitimi, s.33.

⁴³² Bayraktar Bayraklı, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Ailedeki Çocuk Eğitimi” **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s.163.

onlara hissettirilmelidir. Onlara olan sevginin, başarı ya da başarısızlıklarına bağlı olmadığı, var olmalarının, ne kadar önemli olduğunu ve ne olursa olsun onların daima sevileceği söylenmelidir. Çocuğun zayıf yanları görmezlikten gelinmemelidir. Çocuklar kendilerindeki eksiklikleri ve kusurları kabullenmelidir. Bunun yanı sıra iyi ve kuvvetli oldukları yanları ile gurur duyabilmelidirler. Çocuğun kendisine has yeteneklerinin ortaya çıkartılmasında yardımcı olunmalıdır. Çocuklar birbirlerinden farklıdır. Her çocuğun farklı özellikleri ve yetenekleri vardır. Hepsinin, başarılı olduğu alanlar değişiktir. Çocuklara kendi ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda faaliyetlere katılma imkânı sağlayarak onların araştırmaları ve yeni şeyler keşfetmeleri desteklenmelidir. Böylece kendilerinde var olan yeteneklerin ortaya çıkmasıyla kendilerine güven duymaları sağlanmış olur. Yaptıkları ve ilgilendikleri şeylerin, ne kadar önemli ve değerli olduğu gösterilmelidir. Katıldıkları faaliyetler ve ilgilendikleri şeyler sorulmalı, okulda katıldıkları faaliyetlerin gösterilerine gidilmelidir. Evde, herkesin birbirine güveneceği bir ortam oluşturulmalıdır.⁴³³

Duygularını, düşüncelerini, sevgisini, başarı ya da başarısızlıklarını, hayâl kırıklıklarını aile bireyleriyle rahatça paylaşabilen çocuklar özgüvenli olurlar. "Söylediğin kadar da kötü değilmiş." ya da "Geçer canım merak etme." şeklinde cevap verme yerine, onların duygu ve düşünceleri, ciddiye alınmalıdır. Beklentiler, çocuğun seviyesinde olmalı, onu aşacak beklentilerden kaçınılmalıdır. Her çocuğun farklı iş yapabilme kapasitesi ve seviyesi vardır. Çocuk, bir şeyi yapamayacağını bildiği hâlde, bu işi, ondan bekleyip sonunda hayâl kırıklığı yaratılmamalıdır. Çocuklara, sorumluluklar verilmelidir. Kendisine güvenilip sorumluluk verilen çocuklar, kendilerini yararlı ve önemli hissederler. Sadece çok özel yetenek ya da başarılarına değil, her şeyine değer verilmeli ve takdir edildiği belirtilmelidir. Küçük bile olsa, yaptığı güzel bir şey ya da davranışı için çocuk övülmeli ve bunun ne kadar önemli olduğu belirtilmelidir. Ne yaparlarsa yapsınlar, onlar başışlanmalı ve sevgi ile emniyette oldukları hissettirilmelidir. Çocukların özgüvenlerini sağlayacak sözlerde bulunulmalıdır. "Yardımların çok işime yaradı, teşekkür ederim." ya da "Bak bu aklıma gelmemişti, bu konudaki fikrini çok beğendim." gibi sözlerle onların katkılarına değer verildiği gösterilmelidir. Çocukla ilgili problemler, o suçlanılmadan

⁴³³ Gael, Kendine Güvenen, s.92.

ya da onun karakteri eleştirilmeden tartışılmalıdır. Çocuklar, kendileri ile ilgili problemlerde kendilerine saldırılıp eleştirilmeden konuşulduğunda, bu problemi çözmek için çaba sarf ederler. Bu nedenle, çocuğun karakterine değil, yaptığı şeye hitap edilerek konuşulmalıdır.⁴³⁴

Eksik ve yetersiz yönleri olan insanların, her birinde bu yönlerini tamamlayabilecek, üstün ve başarılı olabileceği bazı yetenekler bulunabilir. Bu nedenle, önce bir insanın üstün ve başarılı olabileceği yanlarının neler olduğu araştırılmalı, keşfedilmeli ve sonra da bunların geliştirilmesi, en iyi biçimde değerlendirilmesi için fırsat ve imkanlar hazırlanmalıdır. Bu durumdaki bir insan, başarılı olduğunu gördükçe, değer verildiğini anladıkça, kendisine olan güveni artar. İnsanın, kendine olan güveni arttıkça da aşağılık duygusu azalmaya başlar.⁴³⁵ Böylece komplekse yakalanması önlenmiş olur.

Çocuğun aşağılık kompleksi yaşamaması için, uygulanması gereken eğitsel ilkeler, özet hâlinde şu şekilde sıralanabilir:

1.Aile içerisinde ve okulda çocuğa gereken önem verilmelidir. Çocukların gelişim dönemlerine uygun düşünceleri, duygu ve davranışları küçümsenmemelidir.

2.Çocuğun yanlış düşünceleri, yetersiz duyguları, yersiz davranışları yetersizlikle değerlendirilmemelidir. Çocuklarda, düşünme, duyma, davranma yetersizliği inancı yaratılmamalıdır.

3.Hiçbir çocuk ötekenden üstün görülmemelidir. Bir çocuk, ötekine örnek gösterilmemelidir. Biri ötekenden, daha çok sevilmemelidir.

4.Çocuklara karşı sert, önemsizleştirici, kırıcı ve küçültücü hareketlerden tamamıyla kaçınılmalıdır.

5.Daha sonraki başarısızlıklarını, hayâl kırıklıklarını önlemek için, kendileri ve başkalarına olağanüstü yeteneklere sahip varlıklar gibi tanıtılmaya çalışılmamalıdır. Yani çocuk, çocukluğunu tam olarak yaşayabilmelidir.

6.Özellikle, kendilerini önemsiz bulan, kusurlu gören, fazla alıngan, utangaç, çekingen çocuklarda, yeni ve olumlu bir varlık anlayışı yaratılmalıdır. Yetersizlikleri düşünülerek önemli sayılan işlerden uzak tutulmamalıdır. Onlarda, her bakımdan, kendilerine güvenildiği inancı yaratılmalıdır.

⁴³⁴ Gael, Kendine Güvenen, s.93.

7.Beden yapılarında yer alan kusurların etkilerini azaltacak, bu kusurları unutturacak etkinliklere yöneltilmelidirler.

8.Yetişkin insanın aşağılık kompleksinden kurtulması, her şeyden önce kendisine düşer. Bu nedenle kişinin kendisinin çaba göstermesi önemlidir.⁴³⁶

9.Bu kompleksin oluşmasını engellemek için, çocuğun gelişimine elverişli bir ortam yaratmak gerekmektedir. Aşırı buyurgan bir eğitimden sakınılmalı, ancak çocuğu şımartmamaya da son derece dikkat edilmelidir.⁴³⁷

10.Yanlış bir davranış içerisinde olan çocuğa, asla onu ne kadar kötü günlerin beklediği türünde konuşmalar yapılmamalıdır.

11.Çocuk aşağılanmamalı, utandırılmamalıdır. Alay edilerek ve küçük düşürülerek eğitim konusunda hiçbir yere varılamaz.

12.Çocuğun okuluna ve arkadaşlarına karşı ilgisiz kalınmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, toplumsallaşmanın ilk basamağında çocuğun cesaretinin kırılmaması önemlidir.

13.Çocuğa, “Sen küçüksün, söze karışma” gibi sözler sarf edilmemelidir.

14.Çocuğa karşı sabırlı olunmalıdır.

15.Değişken tavırlar sergilenmemelidir; dengeli ve tutarlı olunmalıdır. Çünkü aşırı disiplin veya rahatlık çocuğun dengesini bozacaktır.

16.Maddî ve manevî problemler, çocuğun yanında çözümlenmeye çalışılmamalıdır.

17.Çocuğun kişiliği değil, davranışı eleştirilmelidir. “Sen kötü bir çocuksun.” yerine “Bu yaptığın yanlış bir davranış, bu davranışını şöyle düzeltebilirsin.” demek daha doğru olur.

18.Yakın olmaya çalışılmalıdır. Küçük dünyasının büyük problemlerinin en az onun kadar ciddiye alındığı gösterilmelidir.

19.Çocuğun yapabileceği, başarabileceği şeyler olduğuna, çocuk inandırılmaya çalışılmalı ve bu konuda cesaretlendirilmelidir.

20.Önce küçük başarılarını alkışlayarak gelecek olan büyük başarılar konusunda destek olunmalı ve yeni başarıları olacağına inandırılmalıdır.

⁴³⁵ Çaplı, İnsanın, s.166-168.

⁴³⁶ Eğitim Ansiklopedisi, s.33 (1-8. maddeler).

⁴³⁷ Gürün, Psikoloji, s.13.

21.Çocuğa yavaş yavaş bağımsızlığı verilmeli ve kendi gücüne güvenmesi sağlanmalıdır.

22.Yapacağı işlere cesaretle sarılmasının, başarının yolu olduğu anlatılmalıdır.

23.Çocuğa gelecek konusunda cesaret, umut ve iyilikle hareket etme aşılanmalıdır.⁴³⁸

24.Her şeyden önce önemlilik, değerlilik bilinci yaratılmalıdır.

25.Anne babalar çocuklarıyla ilgili olumlu değer yargılarında bulunmalıdır.

26.Çocukların beceriksizliği, yanlışlıkları büyütülmemelidir.

27.Geçmişte yaptığı yersiz işler ne olursa olsun hatırlatılmamalıdır.

28.Ne çok zor iş, ne çok basit iş verilmelidir. Güçlerine ve gelişimlerine göre ödevler verilmelidir.

29.Üstüne fazla düşülmemeli, aşırı derecede ilgi gösterilmemelidir.

30.Çocuklara anlaşılabilecekleri, yanlarında kendilerini önemsiz, küçük bulmayacakları arkadaşlar bulunmalıdır.

31.Ders, ödev hazırlarken karşılaştıkları güçlüklerden dolayı akılsızlıkla, zekâsızlıkla suçlanmamalı, biraz daha gayret ederse dersini en iyi şekilde hazırlayacağı söylenmelidir.

32.Çocukla eğlenmekten kaçınılmalıdır.

33.Çocuklar, vücut kusurları gizlenecek şekilde giydirmelidir.

34.Onlara, kusurlulardan, ünlü olanların hayatı anlatılmalıdır.

35.Her öğrenciye gereken önem verilmelidir.

36.Öğrenci sınıfta azarlanmamalıdır.

37.Başarısızlığının geçiciliği inancı yaratılmalıdır. Her hangi bir neden yüzünden işlerini gerektiği gibi yapamayan, başarılı olmayan çocuklarda, gençlerde sürekli bir beceriksizlik, başarısızlık düşüncesi yaratılmamalıdır.

38.Öğrenciler, sırf maddi ve sosyal durumları elverişli olduğu için övülmemelidir.

39.Fakir ve kimsesizlere onları küçük düşürecek şekilde başkalarının yanında yardım yapılmamalıdır.

⁴³⁸ <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi36/yildiz.htm>, (08.09.2005), (10-23. maddeler).

40.Çocuklar arasında tembel-çalışkan, uzun-kısa, yaramaz-akıllı uslu ayrımı yapılmamalıdır.

41.Onların, okul faaliyetlerine, spor gösterileri yarışma vs. kendilerine güven verebilecek roller almaları sağlanmalıdır.

42.Yalnızlıktan kurtarılmalı, grup çalışmaları verilmelidir.

43.İnsanları gerçekten küçülten şey, çevrelerinin olumsuz davranışlarıyla ulaştıkları küçüklük duygusudur.⁴³⁹ Bu nedenle çevredeki insanlara karşı olumsuz davranışlardan kaçınılmalıdır.

44.Vücut kusurları bakımından kusurlu olan, örneğin yaşına göre çok kısa aşırı derece de uzun boylu, zayıf, sıska, fazla şişman, çirkin vb. çocuklar, gençler karşısında çok dikkatli hareket edilmelidir.

45.Tüm bu işlerin beklenen sonuçları verebilmeleri için her şeyden önce, bu çocuklar beğenilmeli, sevilmeli ve sevildiklerine inandırılmalıdırlar.

46.Kendilerini önemsiz bulan, kusurlu gören, fazla alıngan, utangaç, çekingen çocuklarda, gençlerde, yeni ve olumlu bir varlık anlayışı yaratılmalıdır.

47.Vücut yapısındaki çalışma yetersizliklerinin ve bu yetersizliklerinin ruh dünyasındaki zararlı etkilerini gidermek için hekimlerin yardımları sağlanmalıdır.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Özgü, Aşağılık Kompleksi, s.125-128, (24-43. maddeler).

⁴⁴⁰ Özgü, Çocuklar, s.134-137, (44-47. maddeler).

III. BÖLÜM

DİN EĞİTİMİ VE AŞAĞILIK KOMPLEKSİ

Aşağılık kompleksi, "Kişinin gerçeklere uyan veya uymayan sebeplerle, benliğini yetersiz ve küçük görmesi" diye tanımlanmaktadır. Kompleks, karmaşık, birden çok sebebe bağlı, tek bir nedenden kaynaklanmayan, dolayısıyla açıklaması zor olan duyguları ifade eder. Kişinin kendi hissiyatı, iç âleminde yaşadıkları, biraz da vehimleri ile alakalıdır. Aşağılık kompleksi, bir davranış bozukluğu olup çoğunlukla bilinç dışıdır ve arızidir. Bu duygu insanın kendine güvenini yitirmesiyle, -belki de hiç kazanmamış olmasıyla- alakalıdır. Bir insanın, gerçeklere uyan sebeplerle aşağılık kompleksine kapılması sonucu yapılması gereken şey, kişinin aşağılık kompleksine kapılması değil, bu kompleksi doğuran sebebi ortadan kaldırması, eksikliğini gidermesidir.

Aşağılık kompleksine kapılmanın, insanı başarısızlığa sürüklemekten başka bir sonucu olamaz. Aşağılık kompleksi, kişiyi karamsarlığa itecek, potansiyel yeteneklerini köreltecek ve daha baştan, başarıya giden yolları tıkayacaktır. Hâlbuki kişi, aşağılık kompleksi yaşamak yerine, farkında olduğu kusurunu gidermek için çaba göstermelidir. Hiçbir insan birdenbire, her şeyi bilen mükemmel biri hâline gelmemekte ya da böyle doğmamaktadır. Mutlak bilen sadece Allah'tır. İnsan, yaşının ilerlemesine paralel olarak, eğitim, tecrübe, gözlem, akıl ve idrak seviyesinin gelişimi, inanç ve çevre gibi etkenlerle bilgi hazinesini zenginleştirir, eksiklerini giderir. Bu, olması gereken sağlıklı yoldur. Dolayısıyla, eksiklik gerekçesiyle insanın aşağılık kompleksine kapılması haklı ve yerinde değildir. İnsanın gerçeklere uymayan sebeplerle aşağılık duygusuna kapılması tamamen psişik bir hastalıktır.⁴⁴¹

Bu bölümde aşağılık kompleksinin yanlış anne baba tutumları, dayak, ceza, utandırmak, küçük düşürmek, kardeş kıskançlığı, yargılamak, suçlamak, hatalı eleştiri, alay etmek, olumsuz benlik, etiketlemek, olumsuz sıfat ve tanımlama, aşırı beklenti ve çocukluğunu yaşayamamak gibi olumsuz eğitim davranışları, ruh ve beden kusurları ile elverişsiz sosyal, ekonomik ve kültürel durumdan dolayı kişilerin aşağılanması gibi sebepleri; övülme arzusu, yerilme korkusu ve yerme arzusu, sinirlilik, kıskançlık, saldırganlık, saygısızlık, inatçılık, sabırsızlık, yalancılık,

⁴⁴¹ www.kurannesli.org/bilgibankasi/yazi.asp?id=1344-49k, (12 Aralık 2006.)

egemenlik arzusu, antisosyal davranış, utangaçlık, cesaretsizlik (korkaklık), üstünlük kompleksi gibi kişilik üzerindeki etkilerine Kur'an ve sünnetin olumsuz bakışı ve insanları bu davranışlardan sakındırması ortaya konulacaktır.

Yine bu bölümde daha önce değinilen aşağılık kompleksi için alınması gereken, olumlu ve dengeli eğitim, çocuğu tanımak, sevgi, saygı, ilgi, kabul edilmek ve değerli olduğunu hissetmek, başarı duygusu, bağımsızlık, uygun ortam sağlamak, çocuğun merakını gidermek, olumlu teşvik (yönlendirme), cesaret vermek, kendisiyle kıyas, özgüven kazandırma gibi önlemlere Kur'an'ın ve sünnetin olumlu bakışı ele alınacaktır. Bu tespitlerden sonra, insanların aşağılık kompleksi yaşamaması için din eğitimi açısından neler yapılabileceği ve ne gibi önlemler alınabileceği üzerinde durulacaktır.

1. KUR'ÂN-I KERİM VE SÜNNET AÇISINDAN AŞAĞILIK KOMPLEKSİNE BAKIŞ

Kur'an'da aşağılık kompleksi kavramı geçmemektedir. Ancak aşağılık, acizlik, yetersizlik, alçaltıcı anlamlarına gelen mühin,⁴⁴² haşîin,⁴⁴³ ehseu,⁴⁴⁴ esfel,⁴⁴⁵ hûn,⁴⁴⁶ esğâr,⁴⁴⁷ edallu,⁴⁴⁸ eraziluna,⁴⁴⁹ âciz,⁴⁵⁰ sağırun,⁴⁵¹ zillet⁴⁵² ve dahirun⁴⁵³ gibi kavramlar yer almaktadır.

Kur'an, Müslümanlara aşağılık kompleksine kapılmamaları yolunda doğruları açıklayarak, onlara çok büyük bir cesaret vermektedir. Çıkmaza düşecekleri önceden uyarılmaktadır: 'Gevşemeyin, üzülmeyin; eğer müminlerseniz üstün olan sizlersiniz.'⁴⁵⁴ Bu ayette Müminler, Uhud savaşındaki yenilgiden dolayı aşağılık duygusuna kapılmamaları konusunda uyarılmaktadır. Bu savaşlarda yenilginin de

⁴⁴² Âl-i İmran 3/178, Nisa 4/14, Nisa 4/37, 151, Hac 22/57, Lokman 31/6, Ahzab 33/57, Sebe 34/14, Casiye 45/9, Mücadele 58/5.

⁴⁴³ Bakara 2/65.

⁴⁴⁴ Müminun 23/108.

⁴⁴⁵ Nisa 4/145, A'raf 7/166, Fussilet 41/29.

⁴⁴⁶ En'am 6/93, Nahl 16/59, Fussilet 41/17, Ahkaf 46/20.

⁴⁴⁷ En'am 6/124, A'raf 7/13.

⁴⁴⁸ A'raf 7/179.

⁴⁴⁹ Hud 11/27, Şura 26/111.

⁴⁵⁰ Hud 11/33, Nahl 16/46, Nur 24/57, Ankebut 29/22, Fatır 35/44, Zümer 39/51, Şura 42/31, Cin 72/12.

⁴⁵¹ Neml 27/37.

⁴⁵² İsra 17/111, Neml 27/37, Mücadele 58/20.

⁴⁵³ Saffat 37/18, Mü'min 40/60.

⁴⁵⁴ Âl-i İmran 3/139.

zaferin de mümkün olduğu anlatılmakta ama yenilginin alçaklık, zaferin üstünlük, ifade etmeyeceği anlatılarak, asıl üstün olanın gerçekten iman eden kimse olduğu hatırlatılmaktadır.

Allah, Kur'an'da kendisine inandığı halde, bu dünyada sıkıntı çekenlerin sonunda güçlü olacaklarını, aciz bırakılmayacaklarını “Hiç şüphesiz, size vaad edilen mutlaka gelecektir. Ve siz aciz bırakılacak değilsiniz.”⁴⁵⁵ ayetiyle haber vererek insanların kendilerini diğer insanlar karşısında eksik, yetersiz ve aşağı görmelerini engellemek istemiştir. Bu dünyada, Allah'a karşı aciziyetini kabul etmeyen insanların da aciz bırakılacakları haber verilmektedir. Kur'an'da Allah insanların kendisi karşısında aciz olduklarını şöyle haber vermiştir: “Bundan böyle yeryüzünde (size tanınmış bir süre olarak) dört ay dolaşın. Ve bilin ki Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. Gerçekten Allah, inkâr edenleri hor ve aşağı kılıcıdır.”⁴⁵⁶ “Siz yerde ve gökte (Allah'ı) aciz bırakamazsınız. Sizin Allah'ın dışında veliniz yoktur, yardım edeniniz de yoktur.”⁴⁵⁷ “Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki, kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görsünler; üstelik onlar kuvvet bakımından kendilerinden daha güçlüydüler. Göklerde ve yerde Allah'ı aciz bırakacak hiçbir şey yoktur. Şüphesiz O, bilendir, güç yetirendir.”⁴⁵⁸ Bu ayetlerden şu sonuç çıkarılabilir: Allah'a iman eden insanlar bu dünyada gerçek manada Allah'a karşı acizdirler. Ama diğer insanlar karşısında kendilerini aciz hissetmemelidirler. Çünkü Allah, iman edenlerin eninde sonunda üstün olacağını haber vermektedir. Dolayısıyla imtihan için yaratılan insan bu dünyadaki gerek sosyal, ekonomik ve kültürel, gerekse bedensel yönden eksikliklerini psikolojik bir sorun hâline getirerek aşağılık kompleksi hissetmemeli, bunların geçici olduğunu düşünmelidir.

Her sıkıntıdan olduğu gibi aşağılık kompleksinden kurtulmak için de müminler Kur'an ve sünnete göre yaşamaya gayret etmelidir. Kur'an'a göre bir hayat yaşanır ve bu konudaki nebevî yöntem takip edilirse, aşağılık kompleksi gibi bir sorun yaşanmaz.

⁴⁵⁵ En'âm 6/134.

⁴⁵⁶ Tevbe 9/2.

⁴⁵⁷ Ankebut 29/22.

⁴⁵⁸ Fâtır 35/44.

1.1. Aşağılık Kompleksinin Sebeplerine Kur’ân-ı Kerim Ve Sünnet Açısından Bakış

Allah’ın kitabı Kur’an ve Peygamberimiz (s.a.v.)’in sünnetinde, aşağılık kompleksine sebep olan yanlış anne baba tutumları, dayak, ceza, utandırmak, küçük düşürmek, kardeş kıskançlığı, yargılamak, suçlamak, hatalı eleştiri, alay etmek, olumsuz benlik, etiketlemek, olumsuz sıfat ve tanımlama, aşırı beklenti ve çocukluğunu yaşayamamak gibi olumsuz eğitim davranışları, ruh ve beden kusurları ile elverişsiz sosyal, ekonomik ve kültürel şartlardan dolayı kişilerin aşağılanması durumlarına hoş bakılmamış, bu tavır ve davranışlar gerek Kur’an’da gerek sünnette yasaklanmış ve çirkin davranışlar olarak ifade edilmiştir.

1.1.1. Olumsuz (Yanlış) Eğitim

Olumsuz eğitimden kasıt, anne babaların, öğretmenlerin veya diğer büyüklerin çocuk eğitiminde yanlış yöntemleri kullanmalarıdır. Olumsuz eğitim yöntemlerini yanlış anne baba tutumları, dayak, ceza, başkalarıyla kıyaslama, alay etme, eleştirme ve aşırı beklenti şeklinde özetlemek mümkündür.

1.1.1.1. Yanlış Anne Baba Tutumları

Yanlış anne baba tutumları baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz, aşırı serbest ve dengesiz aile tutumlarıdır. Kur’an ve hadiste doğrudan bu konuyla ilgili bilgi olmasa da genel olarak bu tutumlara olumlu bakılmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Allah, inananları “vasat ümmet”⁴⁵⁹ olarak nitelendirmiş ve aşırılıklardan sakındırmıştır. Bu tutumlar, aşırılık ifade eden tutumlar olduğundan, bunlardan da sakınılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Çocuklar yetişkinlerle beraber bulundukları için kendilerini zayıf ve küçük görürler, yetersiz ve aşağı bulurlar. Böyle bir durumda çocuk, işlerini kendisinden beklenen şekilde yapabileceğine inanmaz. Anne baba veya ailedeki diğer yetişkinler tarafından önemli eğitim yanlışlıkları yapılır. Çok şeyler istenmek suretiyle, çocukta hiçlik duygusu oluşturulur. Bazı çocukların dikkatleri, sürekli olarak önemsizlikleri, küçüklükleri, aşağılıkları üzerine çekilir. Aynı çocukların hiçbir zaman ciddiye alınmamaları, önemsiz görülmeleri, çocuğun susturulması gibi haller, çocuklarda aşağılık duyguları geliştirir. Çocuklarla alay edilmesi gibi kötü alışkanlıklar, onların

⁴⁵⁹ Âl-i İmran 3/143.

gelişmelerinde son derece zararlı olmaktadır. Alay edilmek korkusu bazı çocukları yaşadıkları sürece izler.⁴⁶⁰ Peygamberimiz (s.a.v.)'in yaşantısına bakıldığında, çocuklara karşı bu tür tavır ve davranışlarda hiç bulunmadığı görülmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.), hiçbir çocuğu baskı altına alarak katı kurallar koymamıştır. Sert ve kırıcı ifadelerden sakınmıştır. Güç yetiremeyeceği şeyleri yapmalarını onlardan istememiştir. Bazı konular hakkında çocukların da düşüncelerini almıştır. Hatalı davranan çocukları azarlamamıştır. Onları gerektiği kadar korumuş, aşırıya kaçmamıştır. Onların yapacağı işlerde sorumluluklarını yerine getirmelerine dikkat etmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.), çocuklar dahil hiç kimseye karşı ilgisiz kalmamıştır. Özellikle çocukları kucağına alarak, öperek, okşayarak sevgi ve şefkatle onlara ilgisini göstermiştir. Çocuklara karşı duyulan sevgiyi ifade etmenin en yaygın şekillerinden biri, onları kucaklayıp öpmektir. Peygamberimiz (s.a.v.) de çocukları kucaklayıp öpmüştür. Üsâme İbni Zeyd demiştir ki: “Peygamberimiz (s.a.v.) beni bir dizine, torunu Hasan’ı da öteki dizine oturtur, ikimizi eliyle kucaklar ve: ‘Ya Rab! Şu yavrulara rahmet eyle, ben bunları seviyorum.’ buyurur.”⁴⁶¹

“Peygamberimiz (s.a.v.) huzurunda geçen bir konuşmayı Hz.Ayşe (r.a.) validemiz şöyle nakletmiştir: Bir defasında bedevîlerden bir grup Peygamberimiz (s.a.v.)'in huzuruna girdi. Bunlar bir münasebetle, ‘Çocuklarınızı öper, sever misiniz?’ dediler. Sahabiler, ‘Evet.’ dediler. Bedevîler, fakat Allah’a yemin olsun ki bizler öpüp sevmeyiz, dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.): ‘Eğer Allah sizin gönüllerinizden rahmet ve şefkati çıkarmışsa ben ne yapabilirim?’ buyurdu.”⁴⁶² Peygamberimiz (s.a.v.) çocukları böyle öpüp okşarken onlarla nasıl ilgilenilmesi gerektiğini göstermiştir. Aşırı ilginin de aşırı ilgisizliğin de zararlı sonuçlar doğuracağını davranışlarıyla ortaya koymuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.), çocukların maddî ve manevî her türlü ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hiçbir zaman umursamaz boş vermiş bir tavır sergilememiş, çocukların olumlu davranışlarını takdir etmiş, olumsuz davranışlarını da güzel bir üslupla

⁴⁶⁰ Çamdibi, Şahsiyet, s.97.

⁴⁶¹ İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütübü Sitte**, Akçağ Yay., İstanbul 1993, c.1, s.375.

⁴⁶² Canan, Hadis, c.6, s.280, h.no:1981.

düzeltilmiştir. Onlara serbest oldukları alanlar tanımış ama tamamen de kendi hallerine bırakmamıştır. Hiçbir zaman onları şımartmamıştır.

Çocuklara sevgi ve şefkatle davranan Peygamberimiz (s.a.v.), anne ve babaların çocuklarına karşı merhametle davranmalarını övmüş ve onlara müjde vermiştir. Hz. Ayşe (r.a.) anlatmıştır: Yanıma bir kadın girdi. Beraberinde iki kız çocuğu da vardı. Bir şeyler istedi. Aksi gibi yanımda bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu verdim. Kadın aldı ve ikiye bölerek kızlarına paylaştırdı. Kendine pay ayırmadı. Çıkıp gittiler. Arkadan Rasulullah girdi. Durumu O'na anlattım. Dedi ki: “Kim bu şekilde kızlarla imtihan edilir, o da onlara şefkatle davranırsa, kızlar onun için ateşe karşı perde olurlar.” Çocuklara şefkat ifadesi, onlara acıma, menfaatlerini temin etmek, zararlı şeylerden onları korumak olarak açıklanmıştır.⁴⁶³ Dolayısıyla Müslüman anne ve babalar, Peygamberimiz (s.a.v.)’in eğitim yöntemini benimsemeli, yanlış eğitim yöntemlerinden uzak durmalıdır.

1.1.1.2. Dayak ve Ceza

Eğitim alanında dayak ve ceza ile ilerleme sağlamak sürekli tartışılmıştır. Çünkü eğitim gönül merkezli bir süreçtir ve bu süreçte zorlamaya, baskıya ve dayığa yer yoktur. Eğitimde başarılı olmanın temelinde merhamet, hoşgörü ve anlayışla davranma ilkesi vardır. Müslüman’ın görevi çevresindeki insanları korkutmak, tehdit etmek, dayak atmak veya sindirmek değildir.⁴⁶⁴ Olumsuz eğitim yöntemlerinden olan dayak, Peygamberimiz (s.a.v.)’in hayatında yer almamıştır.

“Peygamberimiz (s.a.v.)’in yanında işlerine bakan bir çocuk vardı. Peygamberimiz (s.a.v.), bir iş için bu çocuğu yanına çağırdı, çocuk gelmemişti. Birkaç defa daha seslendi. Yine çocuk cevap vermemişti. Peygamberimiz (s.a.v.), çocuğu aramak için dışarı çıktı. Çocuğu oynarken buldu. Çocuk, Peygamberimiz (s.a.v.)’in seslenişine aldırış etmeden oyununa devam etmekteydi. Çocuğun bu umursamaz tavrına Peygamberimiz (s.a.v.) çok kızmıştı. Elinde misvak bulunan Peygamberimiz (s.a.v.) çocuğa, ‘Eğer kısıstan korkmasaydım, şu misvakla canını yakardım.’ dedi.” Peygamberimiz (s.a.v.), çocuğa misvakla bile vurmaya, kısısı doğuracak bir durum olarak görmüş ve çekinmiştir. Tavrıyla da kızgınlık anında

⁴⁶³ Canan, Hadis, c.1, s.361, h.no:171.

⁴⁶⁴ Mustafa Bilgen, *Ahlâkî Hastalıklar ve Kurtuluş Yolları*, İstanbul 2007, s.707.

çocuğa karşı büyüklerin duruş şeklini belirlemiş ve küçük çocukları dövmeği yasaklamıştır.⁴⁶⁵

Peygamberimiz (s.a.v.), hiçbir çocuğu dövmediği gibi, onların başkaları tarafından dövölmelerine de engel olmuştur. “Bir akşam vakti, Medine sokaklarından birinde küçük bir kız çocuğu ağlıyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) ağlayan küçük çocuğu gördü. Sevgiyle saran bakışlarıyla sordu: ‘Niçin ağlıyorsun yavrum?’ Çocuk ağlama sebebini anlattı: ‘Ev sahibim bana un almam için iki gümüş vermişti, kaybettim.’ Küçük kızın hizmetçi olduğu belliydi. Kaybettiği paralardan dolayı kendisine kızılacağına veya dövöleceğini sanmakta, eve gitmeye korktuğu için ağlamaktaydı. Peygamberimiz (s.a.v.), küçük kıza: ‘Ağlama yavrum.’ diyerek iki gümüşü küçük avucuna koydu. Çocuğun ağlaması yine durmamıştı. Bu defada geç kalacağı için eve gitmeye korkuyor, dövölme endişesi taşıyordu. Çocuğun halini anlayan Peygamberimiz (s.a.v.), küçük kızın elinden tuttu ve onu evine götürdü.”⁴⁶⁶

Peygamberimiz (s.a.v.), çocuğun küçük olduğunu hatırlatarak, çocuğa uyguladıkları ceza ve dayak üzerinde büyükleri düşöndörmek istemiştir. Ümmöl Fadl’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Bir gün ben Kusam’ı Rasulullah’ın yanına getirip kucağına koydum. Çocuk onun kucağına işedi. Ben de çocuğun omzuna vurdum. Rasulullah müdahale ederek, ‘Oğlumun canını yaktın.Allah sana rahmet (mağfiret) etsin.’ buyurdular.

1.1.1.3. Başkalarıyla Kıyaslama

Peygamberimiz (s.a.v.), her insanı kendi kişiliği içinde değörlendirmiş, hiçbir zaman başkalarıyla kıyaslamamıştır. Birinin yanlışını gördüğü zaman, ‘Niye falanca gibi değölsin.’ dememiş, ‘Falanca ne kadar iyidir, bir de şöyle şöyle olsa.’ diyerek onun güzel tarafını söyleyip yanlışını düzeltmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir.⁴⁶⁷

Peygamberimiz (s.a.v.), erkek çocukların kız çocuklarla kıyaslanarak kızlardan üstün tutulmasına, kız çocuklarına kötü ve ilgisiz davranılmasına da şöyle tepki vermiştir: Enes (r.a.) anlatıyor: Peygamberimiz (s.a.v.) huzurunda bir adam bulunuyordu. Adam oğlunu dizi üzerine oturttu. Az sonra kıızı geldi. Onu

⁴⁶⁵ Nuriye Çeleğen, **Peygamberimiz (s.a.v.)imiz Çocuklara Nasıl Davranırdı**, Nesil Yay., İstanbul 2006, s.18-19.

⁴⁶⁶ Çeleğen, **Peygamberimiz**, s.43.

⁴⁶⁷ İrfan Yöcel, **Peygamberimizin Hayatı**, DiB Yay., Ankara 2006, s.265.

(öpmeksizin) önüne oturttu. Bunun üzerine, Peygamberimiz (s.a.v.), “Onlar arasında eşit davranmadın; âdil davranmalıydın.” buyurdu.⁴⁶⁸

1.1.1.4. Utandırmak, Küçük Düşürmek

Çocukların iş ve tasarrufları karşısında Peygamberimiz (s.a.v.)’in, onları azarlamadığı ve pek serzenişte bulunmadığı görülmüştür. Örneğin, Peygamberimiz (s.a.v.)’e, on sene hizmet eden Enes (r.a.), bu hususta Peygamberimiz (s.a.v.)’in eğitim yöntemini şöyle anlatıyor: “Rasulullah yaptığım bir şey için bana ne öf dedi, ne de keşke şöyle yapsaydın.” dedi.⁴⁶⁹

Enes (r.a.) başka bir rivayette şöyle der: “Peygamberimiz (s.a.v.)’in on sene hizmetinde bulundum. Bana emredip de gevşeklik gösterdiğim veya yapmadığım bir işten dolayı beni kınamamıştır. Ehl-i beytinden birisi beni kınadığı zaman da şöyle derdi: “Bırakın onu! Eğer olması takdir edilseydi, o iş mutlaka olurdu.” İşte Peygamberimiz (s.a.v.)’in bu eğitim yöntemi, Enes’te hayâ ruhunu, tefekkür ve özelliğini geliştirmiş ve ona kişilik kazandırmıştır. Şu rivayet de çocukları ayıplamaktan uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir: Urve’nin babasından rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.v.) veya Ebubekir (r.a.), yahut Ömer (r.a.), yaptığı bir şeyden dolayı oğlunu ayıplayan bir adam için “Ancak oğlun, senin ok kuburundan bir oktur.” buyurdu.⁴⁷⁰

Çocukluk yılları hep Peygamberimiz (s.a.v.) yanında geçen Enes, Peygamberimiz (s.a.v.) ile geçirdiği yılların tanımını yaparak şöyle dedi: ‘Bana hiç kızmadı.’ Hâlbuki Enes bir çocuktur. Her çocuk gibi onun da hataları, yanlışları olmaktadır. Kızılacak kusurları ve hataları olmasına rağmen Peygamberimiz (s.a.v.) ona hiç kızmamıştı. Enes, küçük bir çocuk olduğu için namazda etrafına bakınıyordu. Peygamberimiz (s.a.v.), Enes’e dedi ki: ‘Yavrucuğum! Namaz kılarken etrafına bakınma. Çünkü namazda etrafına bakınmak sevapları giderir. Kendini tutamıyorsan farz namazlarında değil de nafile namazlarda bak.’⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Canan, Hadis, c.1, s.365.

⁴⁶⁹ Abdullah Feyzi Kocaer, *Sahîh-i Buhârî*, Hüner Yay., Konya 2004, c.2, s.728, h.no:2025.

⁴⁷⁰ Muhammed Nur Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, çev.:Zekeriye Güler, Uysal Kitabevi, Konya 1994, s.335.

⁴⁷¹ Çeleğen, Peygamberimiz, s.123.

1.1.1.5. Kardeş Kıskançlığı

Kardeşler arasındaki kıskançlık, çocukların gelişiminde tümüyle doğal ve kaçınılmazdır. Her şey büyüklerin takınacağı tutuma bakar. Söz konusu kıskançlıktan çocuğun ruhunda doğru duyguların gelişmesini sağlamak ya da azarlamalara, cezalandırmalara vb. davranışlara başvurup, çocuğun bu kıskançlığa takılıp kalmasına, dolayısıyla ruhunda onun kaybolmayıp ilerde de varlığını sürdürmesine yol açmak, ancak büyüklerin kıskançlık belirtileri karşısındaki davranışlarına bağlıdır.⁴⁷²

Büyük kardeş, anne babasının o zamana kadar kendisine karşı gösterdiği sevgiyi, dünyaya yeni gelecek küçük kardeşiyle paylaşmak zorunda kalacağından, ilk çocuk olarak dünyaya gelmenin kendisine sapladığı haklardan bir bölümünü böylelikle yitireceğinden korkar. Küçük kardeş ise ağabeyleri ya da ablalarının kendisinden daha çok hak sahibi olacakları, kendisine karşı üstünlüklerini durmadan gözünün önüne serecekleri, en son doğmuş kendisini oyuna getirip hakkını yemekten başka şey düşünmeyecekleri korkusu içinde yaşar.⁴⁷³

İçindeki kardeş kıskançlığını açığa vurduğunu görüp kendisini cezalandırarak ve sert davranarak bir çocuğa güzel duyguların aşılabilmesi düşünülemez. Eğitmek, bir kimsenin kafasına bir şeyi sokmak değil, ona yol göstermektir.⁴⁷⁴

Ahmed İbn Hanbel'in bir rivayetinde, eşit davranmak çocuğun, anne babası üzerindeki haklarından biri olarak gösterilir: "Çocukların, senin üzerindeki haklarından biri onlara eşit davranmandır." Peygamberimiz (s.a.v.), "Allah öpücüğe varıncaya kadar her konuda çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever." buyurmaktadır.⁴⁷⁵

Adamın biri, Peygamberimiz (s.a.v.)'in yanında otururken, yanına çocuklarından biri gelmişti. Adam, çocuğunu öpüp dizine oturttu. Biraz sonra adamın kızı da çıkageldi. Onu ise öpmeden önüne oturttu. Allah Rasulü, bu farklı davranışı görmüştü. Adama: "Aralarında eşit muamele yapmayacak mısınız?" diyerek ikazda

⁴⁷² Hans Zulliger, **Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi**, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yay., İstanbul 1991, s.115.

⁴⁷³ Zulliger, Çocukta, s.127–128.

⁴⁷⁴ Zulliger, Çocukta, s.128.

⁴⁷⁵ Canan, Hadis, c.1, s.365.

bulundu. Erkek çocuğunu öptüğü gibi, kız çocuğunu da öpmesini, sevgide ayrımcılık yapmamasını emretti.⁴⁷⁶

Çocuklara eşit davranmak müstehabtır. Herhangi birini diğerinden üstün tutmak mekruhtur. Bu hususta âlimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Alimler çocukları öpmekte bile eşit davranmanın müstehab olduğu görüşündedirler.⁴⁷⁷

Her şeyin istedikleri gibi olabilmesi için anne babanın dikkat etmesi gereken esaslardan birisi de çocuklar arasında adil ve eşit muamelede bulunarak onların birbirlerini kıskanmalarını engellemektir. Çünkü çocukların iyiliğe hemen yönelmelerinde anne babanın büyük etkisi olduğu gibi, yanlış davranmaları sonucu çocukların huysuz yetişmelerine de sebep olabilirler. Bu hususta şu kadarını bilmek yeterlidir: Çocuğun, anne veya babasının kardeşine daha çok ilgi ve özen gösterdiğinin farkına varması, kendisinde artık, anne babanın önüne geçemeyeceği bir hırçnlık ve bir kıskançlık meydana getirecektir.⁴⁷⁸ Buna örnek olarak Hz. Yusuf'un kardeşleri verilebilir. Onlar, babalarının Yusuf'u daha çok sevdiğini hissedince, onun yanlış yaptığını söylediler: "Onlar dediler ki: Yusuf ile kardeşi Bünyamin, babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki biz kalabalık bir topluluğuz. Gerçekten babamız apaçık bir yanlışlık içindedir."⁴⁷⁹

Anne baba veya onların yerini tutan kişilerin çocuklara davranışı, onların kıskançlıklarının olumsuz yönde büyümesini engelleyebilir. Fakat onlar kardeşlerden birini açıkça diğerinden üstün tutar da daha çok sever ve kayırırsa, diğer çocuklar bu duruma üzürlüler içlerine kapanırlar, hatta kinlenerek olumsuz davranışlarda bulunabilirler.

Peygamberimiz (s.a.v.), kardeş kıskançlığı konusunda önemle durmuş, hiçbir şekilde çocuklar arasında ayırım yapılmamasının gerekliliğini önemle vurgulamıştır. Ebu Hureyre'nin rivayetiyle, Peygamberimiz (s.a.v.) "Kıskançlıktan şiddetle kaçının. Çünkü kıskançlık ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi sevapları yiyip bitirir." buyurmuştur.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Canan, Hadis, c.1, s.365.

⁴⁷⁷ Havle Abdulkadir Derviş, Muhammed Hamid en-Nasr, **Ailede ve Anaokulunda Çocuk Terbiyesi**, çev.: Mustafa Özcan, Uysal Kitabevi, Konya 1997, s.189.

⁴⁷⁸ Suveyd, Peygamberimizin, s.323.

⁴⁷⁹ Yusuf 12/8.

⁴⁸⁰ Canan, Hadis, c.5, s.278, h.no:1664.

Enes'ten Allah Rasulü'nün şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: “Birbirinizden ilgiyi kesmeyin. Birbirinize kin tutmayın. Birbirinizi kıskanmayın. Ey Allah'ın kulları kardeşler olunuz.”⁴⁸¹

1.1.1.6. Alay Etmek, Yargılamak, Suçlamak, Hatalı Eleştiri

Çocukların kişiliğini bozucu sebeplerden biri olarak değerlendirilen kötü sözleri bütün çeşitleriyle sünnet yasaklamıştır.⁴⁸² Peygamberimiz (s.a.v.), büyüklerin de çocukların da kişiliklerine çok fazla önem vermiş, kişiliği rencide edecek yargılamalardan, direk suçlamalardan uzak durmuştur. Özellikle yıkıcı eleştirileri tasvip etmemiş, insanlarla alay edilmesinin de çirkin bir iş olduğunu haber vermiştir.

Hz. Enes ve Hz. Ayşe'den gelen rivayete göre, Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimsenin yanlış bir davranışına şahit olsa veya kendisine –şikayet vs. olarak- ulaştırılsa, bu yanlış hâli, “Falancaya ne oluyor da şöyle söylüyor veya yapıyor?” şeklinde ismen ortaya çıkarmaz, fakat “İnsanlara ne oluyor da şöyle söylerler veya yaparlar?” diyerek o hataya genel olarak değinir, hatayı düzeltirdi.⁴⁸³ Örneğin Peygamberimiz (s.a.v.), açıkça yıkanan bir kişiyi görmüştü. Mescide geldi ve hamd ve senadan sonra: “Allah Teala hayâ sahibidir, kusurları örtücüdür. Utanmayı ve kusur örtmeyi sever, sizden biri yıkandığı zaman örtünsün. buyurdu.”⁴⁸⁴ Hadislerde görüldüğü gibi Peygamberimiz (s.a.v.), hiçbir kimseyi hatasından dolayı doğrudan yargılamaz, suçlamaz ve eleştirmedir.

Gazali, öğretmenin görevlerinden birisinin, öğrenciyi kötü huylarından men ederken, doğrudan doğruya ve azar şeklinde davranmayıp, şefkat yoluyla men etmek olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁵

Alay etmek, bir kusur veya bir davranış görüldüğü zaman, iyi niyet olmaksızın eleştirerek, aşağılayarak, kötü niyetli bir şekilde o kusur veya davranışın kınanmasıdır.⁴⁸⁶ Kişi alay ettiği insanı küçük görür, kötü söz ve kötü lakaplarla onu vasıflandırır. Oysa Allahu Teala Kur'an'da “İnsanları arkadan çekiştirip kaş göz

⁴⁸¹ Canan, Hadis, c.17, s.520, h.no:7152.

⁴⁸² Sevim Asimgil, **Benim Müslüman Yavrum**, Vefa Yay., İstanbul 1992, s.81.

⁴⁸³ Müslim, **Müslim Tercemesi**, çev.: Ahmet Davudoğlu, Sönmez Yay., c.:10, İstanbul 1983, s.89.

⁴⁸⁴ Nesei, **Sünen'ün-Nesei**, çev.: A. Muhtar Büyükcınar, Ahmet Tekin, Ö.Faruk Harman ve Yaşar Erol, Kalem Yay., İstanbul 1981, c.1.

⁴⁸⁵ Canan, Peygamberimizin, s.278.

⁴⁸⁶ Bilgen, Ahlâkî, s.444.

işaretiyle eğlenmeyi âdet haline getirenlerin vay hâline!” buyurmuştur.⁴⁸⁷ “Ey iman edenler, bir kavim (bir başka) kavimle alay etmesin. Belki (alay edilenler) kendilerinden daha hayırlıdırlar; kadınlar da kadınlarla (alay etmesin) belki kendilerinden daha hayırlıdırlar.”⁴⁸⁸ Peygamberimiz (s.a.v.) de “(Ey İnananlar!) birbirinize haset etmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizin satışını bozmayın. Ey Allah’ın kulları kardeş olun! Müslüman kişi, diğer Müslüman kişinin (rengi, dili, doğum yeri, sosyal durumu, cinsiyeti ne olursa olsun) kardeşidir. Öyle ise ona zulmedemez, ihanet edemez, aldatamaz, yardım isteğini cevapsız bırakamaz, tahkir de edemez (küçük görüp aşağılamaz). Allah sizlerin bedenlerine, mallarına bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar, -kalbini göstererek- takva şuradadır, takva şuradadır, takva şuradadır. Kişinin kötü sayılması için Müslüman kardeşini tahkir edip (küçük görüp aşağılayarak) horlaması yeterlidir. Bir Müslüman’ın kanı, malı ve ırzı diğer bir Müslüman’a haramdır.” buyurmuştur.⁴⁸⁹

İnsanlar, yaradılışları gereği, kaba kuvvet, bağırarak, ayıplamak, azarlamak ve kabalıktan nefret ederler. Yumuşaklığı ve nezaketi severler.⁴⁹⁰ Allah Teâla, Kur’an’da Peygamberimiz (s.a.v.)’e hitaben, şöyle sesleniyor: “Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etraftan dağılır, giderlerdi.”⁴⁹¹ Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Mümin, söven, lanetleyen, edep ve terbiye dışı konuşan, yaramaz, kırıcı söyleyen değildir.” “Müslüman’a sövüp yermek, fıska fücurdur. Onunla savaşmak küfürdür.”⁴⁹²

Kötü söz; şirk, küfür, yalan, gıybet, hakaret, edep ve ahlâk dışı, Allah ve Peygamberimiz (s.a.v.)’in razı olmadığı sözlerdir. Allah, kötü fiilleri işlemek şöyle dursun, kötülüğün söz olarak söylenmesini bile sevmez.⁴⁹³ Kur’an’da “Allah kötü sözlerin açıkça söylenmesini sevmez.” buyrulmaktadır.⁴⁹⁴ Bu yüzden insanların hoşlanmayacağı, kişiliklerini rencide edecek sözlerden, eleştirilerden ve alay etmekten kaçınılmalıdır.

⁴⁸⁷ Hümeze 104/ 1.

⁴⁸⁸ Hucurat 49/11.

⁴⁸⁹ Canan, Hadis, c.9, s.327, h.no:3312.

⁴⁹⁰ Âl-i İmran 3/159.

⁴⁹¹ Asımgil, Benim, s.263.

⁴⁹² Canan, Hadis, c.13, s.288, h.no:4807.

⁴⁹³ İsmail Karagöz, **Sevgi ve Dostluk**, DİB Yay., Ankara 2006, s.164.

⁴⁹⁴ Nisâ 4/248.

1.1.1.7. Olumsuz Benlik Düşüncesi

Olumsuz benlik, insanın kendisini olumsuz özelliklerle ifade etmesidir. Özellikle bir çocuğun kendisini olumsuz sıfatlarla tanımlaması, çevresindekilerin çocuğu algılayış tarzından ve ona söyledikleri kötü isimlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çocuklara kötü söz söylemekten, kötü lakap takılmasından uzak durulmalıdır. Kötü söz, insanın şeref ve onuruna yakışmayacak derecede hoş olmayan bazı kelimeleri birinin birine söylemesidir.⁴⁹⁵ Kötü lakap, insanın onurunu rencide etmekte ve şerefli bir varlık olan insanın kişiliğine yakışmamakta ve olumsuz benlik geliştirmesine neden olmaktadır. Allahu Teala Kur'an'da, "Ey iman edenler, kendi nefislerinizi (kendi kendinizi) küçük düşürmeyin ve birbirinizi olmadık kötü lakaplarla çağırmayın." buyurmuştur.⁴⁹⁶

Peygamberimiz (s.a.v.), cahiliyet devrinde takılmış olan isim ve lakapları değiştirmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in lakap ve isimlerde ince hissi ve yüce kalbi sahabelerini küçük düşürecek ya da kendilerini horlayıcı biçimde niteleyen unsurları hissetmiştir.⁴⁹⁷

Müminin hakkı, mümine sevdiği isimlerden iyi bir lakap takmak iken, onu kötü lakapla anması, Kur'an'da gayet çirkin olarak gösterilmiş ve yasaklanmıştır. Kur'an tarafından övgüye layık görülen ashab toplumu ideal bir toplum olması münasebetiyle kendilerine bakıldığında, birbirlerini iyi lakaplarla andıkları görülecektir. Ebu Bekir'i Atîk, Ömer'i Faruk, Hamza'yı Esedullah, Halid'i Seyfullah olarak çağırımları, ideal toplumdaki bireylerin birbirlerine karşı davranma şekli hususunda bir örnek oluşturmaktadır.⁴⁹⁸

1.1.1.8. Aşırı Beklenti

Enes (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'e hizmet ederken bir kusur işlediğinde veya bir işi unuttuğunda, Peygamberimiz (s.a.v.)'in ailesinden onu cezalandırmak isteyenler olurdu. Çocuğun güç ve kapasitesini bilen Peygamberimiz (s.a.v.), söz konusu müdahaleyi hemen fark eder ve "Bırakın onu, eğer olması takdir edilseydi, mutlaka o iş olurdu." buyururdu. Bu demektir ki çocuk, sınırlı bir fizik ve düşünce gücüne sahiptir. Gücünün üzerinde ondan iş beklemek, havaya tohum ekilmesini

⁴⁹⁵ Bilgen, Ahlâkî, s.487.

⁴⁹⁶ Hucurat 49/11.

⁴⁹⁷ Ali Fikri Yavuz, **Edeb-ül Müfred**, Sönmez Yay., İstanbul 1979, cilt 1, s.328.

istemek demektir. Peygamberimiz (s.a.v.), çocuklarla şakalaşırken bile onlara anlayacağı şekilde kendi dillerinden konuştuğu bilinmektedir. Bu üslûbun ihmal edilmesi halinde, yani aklî ve fikrî seviyesini aşarak çocuğa konuşulması durumunda, onda aksilik ve inatlık görülür.⁴⁹⁹ Aşırı beklenti içinde olan büyüklerin yanında büyüyen çocuk, onların beklentilerine cevap veremediğinde kendisini aşağılanmış hisseder.

Hizmetinde bulunan bir çocuktur. Enes de tüm çocuklar gibi çocukluk hataları yapardı. Verilen işleri unutup yapmazdı. Bir iş için bir yere gönderildiği zaman yolda unutup, oyuna daldığı da olurdu. Peygamberimiz (s.a.v.), bir yere gönderdiğinde, sokakta çocukları görünce oynamaya başlar, çoğu kez niçin gittiğini unuturdu. Sonra unuttuğunu birden hatırlardı. Utanarak Peygamberimiz (s.a.v.)'in huzuruna gelirdi. Enes der ki: 'O beni böyle mahcup ve ürkek görünce: 'Ne yapsın Enes, onun elinde bir şey yok ki. Ona yapacağı işi Allah unutturuyor.' Yine bir gün Peygamberimiz (s.a.v.), Enes'i bir yere göndermişti. Enes gitmek istemiyordu, sonra gitti. Ancak sokakta oynayan arkadaşlarını görünce her şeyi unuttu, oynamaya daldı. Çok geçmeden bir el, Enes'in ensesinden sevgiyle tuttu. Enes, döndüğünde Peygamberimiz (s.a.v.)'in gülümseyen yüzü ile karşılaştı. Peygamberimiz (s.a.v.) sordu: 'Enesçik, seni gönderdiğim yere gittin mi?' Enes: 'Evet, ey Allah'ın elçisi, hemen gidiyorum.' dedi.⁵⁰⁰

Peygamberimiz (s.a.v.), sorumluluk verdiği kişinin sadece bir çocuk olduğunu unutmuyordu. Dolayısıyla çocuğun, çocukça davranışlar sergileyeceğini biliyor ve aşırı beklentiler içine girmiyordu.

1.1.1.9. Çocukluğunu Yaşayamamak

Bazı anne babalar, çocuktan büyük gibi davranmasını bekler. Oturup kalkmasını bilen, nerede ne söyleyeceğini bilen, gürültü yapmayan, oynamayan, hanım hanım ya da beyefendi olmasını isterler. Hâlbuki bu şekilde büyüyen çocuğun sağlıklı bir ruh hâline sahip olması zordur. Çocuk, koşup bağırması, oyun oynaması, çocukluğunu yaşamalıdır.

⁴⁹⁸ Hayati Aydın, **Kur'an'da İnsan Psikolojisi**, Timaş Yay., İstanbul 1999, s.256.

⁴⁹⁹ Süveyd, Peygamberimizin, s.346.

⁵⁰⁰ Müslim, Müslim Tercemesi, c.10, s.89.

Çocuğun yaramazlığına sabır gerekmede, her an karşılaşılması normal olan bu tür davranışlarına müdahale etmemek gerekmektedir. Bunu Peygamberimiz (s.a.v.): “Çocuğun küçüklüğündeki yaramazlığı, büyüdüğü zaman aklının çok olacağına alamettir.” diyerek öğretmiştir.⁵⁰¹

Eme binti Halid, küçük bir kızdı. Habeşistan hicretinden yeni dönmüşlerdi. Babası onu alıp Peygamberimiz (s.a.v.)’in yanına getirdi. Peygamberimiz (s.a.v.), bu küçük kızla çok ilgilendi. Eme’yi ‘sene sene’ diyerek sevdi. Sene, Habeşçe’de güzel anlamına geliyordu. Eme, sarı renkli bir elbise giymişti. Peygamberimiz (s.a.v.) elbise ile ve elbisenin rengiyle ilgilendi. Eme’ye elbisesinin renginin ne güzel olduğunu söyledi. Peygamberimiz (s.a.v.)’in bu ilgisi Eme’nin çok hoşuna gitti. Kendisi ile yakın bir ilişki kuran Peygamberimiz (s.a.v.)’i çok sevmişti. Eme, bir ara Peygamberimiz (s.a.v.)’in arkasına geçti ve açık sırtındaki mührünü gördü. Bu, onun için değişik ve farklı bir şeydi. Onunla oynamaya başladı. Eme’nin babası, kızının yaptığını fark ettiğinde, onun böyle kutsal bir şeyle oynamasına kızdı. Çocukları çok seven ve onlara kızılmasına, azarlanmasına karşı çıkan Peygamberimiz (s.a.v.), Eme’nin babasının tepkisini beğenmedi. O bir çocuktan daha. Eme’nin babasına bu gerçeği hatırlatarak ‘bırak çocuğu’ dedi.⁵⁰²

Peygamberimiz (s.a.v.), çocukların oyununu izlemiş, hatta bizzat kendisi de oyunlarına katılmıştır.

1.1.2. Bedensel Kusurlar

Kusurlu veya sağlıklı her insan, Allah’ın yeryüzünde en kıymetli ve en değerli varlığıdır: “Biz gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık.”⁵⁰³ “Allah size şekil verdi ve şeklinizi en güzel yaptı.”⁵⁰⁴ “Sonra insanı şekillendirip ona ruhundan üflledi. Sizin için iştme, görme ve idrak organları yarattı.”⁵⁰⁵ anlamındaki ayetler, Allah’ın insanları en güzel ve en mükemmel biçimde yarattığını ifade etmektedir.⁵⁰⁶

Yüce Allah, insanları servetleri, ırkları, renkleri, cinsiyetleri, dilleri, soyları, fizyolojik yapıları, kusurlu veya sağlıklı oluşları açısından değerlendirmez. Onları iman, salih amel, güzel ahlâk, ibadet ve itaatleri veya inkar, şirk, nifak, isyan ve kötü

⁵⁰¹ Asımgil, Benim, s.110.

⁵⁰² Canan, Hadis, c.7, s.145.

⁵⁰³ Tin 95/4.

⁵⁰⁴ Teğâbun 64/3.

⁵⁰⁵ Secde 32/9.

davranışları, takva veya zulüm sahibi olup olmamaları açısından değerlendirir. “Allah katında en üstün olanınız en muttakî olanınızdır.”⁵⁰⁷ anlamındaki ayet ile “Allah sizin sûretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize ve amellerinize bakar.”⁵⁰⁸ anlamındaki hadis, bu gerçeği ifade etmektedir. Kur’an ve hadislerde engellilere bu bağlamda yer verilmektedir.⁵⁰⁹

Kur’an’da, “Yemin olsun ki sizi biraz korku, biraz açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmek suretiyle imtihan ederiz.”⁵¹⁰ “Her can ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ve şer ile deniyoruz.”⁵¹¹ “Elinizden çıkana, kaybettiğiniz şeylere üzülmeyesiniz ve Allah’ın verdiği şeyler ile sevinip şıarmayasınız.”⁵¹² buyrularak insanın bu dünyadaki yenilgi, eksiklik ve yetersizliklerinin bir imtihan olduğu hatırlatılmakta ve insanların kendilerini aşağı hissetmemesi vurgulanmaktadır.

Sağlıklı bir kişilik, doğal olmayan, hastalık belirtisi sayılan psişik hastalıklardan azami derecede uzak olmayı gerektirir. Bunun için de insan doğal düşünebilmeli, doğal davranışlar gösterebilmelidir. İnsan uzuvlarından biri, birkaçı, hatta bedeninin büyük bir bölümü özürlü olabilir. Kolunun biri tamamen kesilmiş olabilir; iki kolu, iki bacağı vb. bulunmayabilir. Gözlerini veya kulaklarını kaybetmiş olabilir. Fakat bu bedensel özürleri o insanın ruhsal sıkıntıya kapılmasını kesinlikle gerektirmemektedir. Çünkü Allah, elimizden gidene üzülmememiz gerektiğini bizlere hatırlatmıştır.

1.1.3. Elverişsiz Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum

Aşağılık kompleksinin yaşanmasına sebep olan en önemli etkenlerden birisi de ekonomik şartlardır. Maddî gücü olmayan insanlar, yaşadıkları aşağılık kompleksinin etkisiyle kendilerini toplumdan soyutlayabilirler. Hatta bazı anneler çocukların istediklerini alamayınca, onların yanında sızlanır dururlar ve çoğu kez parasızlığın çok utanılacak bir şey olduğunu dile getirirler.

⁵⁰⁶ İsmail Karagöz, **Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler**, DİB Yay., Ankara 2005, s.12.

⁵⁰⁷ Hucurat 49/13.

⁵⁰⁸ Müslim, Müslim Tercemesi, c.10, s.508.

⁵⁰⁹ Karagöz, Engelliler, s.13.

⁵¹⁰ Bakara 2/155.

⁵¹¹ Enbiya 21/35.

⁵¹² Hadid 57/23.

Peygamberimiz (s.a.v.) ve torunları arasında şöyle bir hadise geçmiştir: “Hz. Hasan ve Hüseyin bir develerinin olmasını istiyorlardı. Bu isteklerine ulaşmanın yolunu, dedelerinden istemekte buldular. Peygamberimiz (s.a.v.), o an çocuklara deve alacak durumda değildi. Torunlarını üzmeden, kalplerini kırmadan, çocukları mutlu edecek ve onlara istedikleri deveyi unutturacak bir çözüm yolu buldu hemen. Küçük torunlarının önüne çökerek onlara seslendi: ‘Haydi binin. Bundan daha iyi deve mi olur?’ Çocuklar büyük bir sevinçle dedelerinin sırtına bindiler. Deveyi unutmuşlardı.”⁵¹³

Geçmişten bugüne sosyo kültürel olarak kız çocuk, erkek çocuğa göre önemsiz görülmüş, erkek çocuk el üstünde tutulmuştur. Bu da çoğu kez kadınların erkekler karşısında kendilerini değersiz, yetersiz ve aşağılık olarak görmelerine sebep olmuştur. Kur’an’da kadın erkek arasında bir derecelendirme yapılmamış, insan övülmüş, yeryüzünün halifesi olduğu ifade edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) de erkek çocuklara verdiği önemin aynısını hatta bazen daha fazlasını kız çocuklara göstermiştir. “Üsame bin Zeyd küçük bir çocuktur. Bir gün kapısının eşiğine takılıp düştü. Alnı kanamıştı. Peygamberimiz (s.a.v.), Üsame’nin kanının temizliğini bizzat kendisi yaptı. Mikroplu kanı emdi, püskürttü. Sonra onu kucağına aldı ve sevdi. Yine bir gün Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Ayşe’ye küçük Üsame’nin yüzünü yıkamasını söylemişti. Hz. Ayşe çocuğu olmayan bir hanım olduğu için, bu tarz işlere eli yatkın değildi. Üsame’nin yüzünü pek uygun olmayan bir tarzda yıkadığını gören Peygamberimiz (s.a.v.), çocuğun yüzünü kendisi yıkadı. Sonra ‘Üsame kız olmamakla bize iyilik yaptı. Eğer Üsame kız olsaydı, ona güzel elbiseler giydirim, takılar takar, onu süslerdim. Ben evlendirirdim.’ Çocukları sevme boyutunda bugün çoğunluk, çocuğa kız olduğu için kompleks vererek, ‘Erkek gibi ya da bir de erkek olsaydı’ diye sever. Oysa Peygamberimiz (s.a.v.), Üsame’yi kız olsaydın seni süslerdim, diye sevmiştir.”⁵¹⁴

⁵¹³ Çeleğen, Peygamberimiz, s.49.

⁵¹⁴ Çeleğen, Peygamberimiz, s.87.

1.2. Aşağılık Kompleksinin Sonuçlarına Kur'ân-I Kerim ve Sünnet Açısından Bakış

Allah'ın kitabı Kur'an ve Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Muhammed'in sünnetinde, aşağılık kompleksinin kişilik üzerindeki, övülme ve yerme arzusu, yerilmek korkusu, sinirlilik, kıskançlık, saldırganlık, saygısızlık, inatçılık, sabırsızlık, yalancılık, egemenlik arzusu, antisosyal davranış, utangaçlık, cesaretsizlik (korkaklık), üstünlük kompleksi gibi etkilerine hoş bakılmamış, bu tavır ve davranışlar yasaklanarak çirkin davranışlar olarak ifade edilmiş ve insanlar bu davranışlardan sakındırılmıştır.

1.2.1. Övülme ve Yerme Arzusu, Yerilme Korkusu

Övgü, bir kimsenin kendi iradesiyle yaptığı güzel işlerden veya sahip olduğu nimetlerden söz ederek kendini yüceltmesidir.⁵¹⁵

Övünmenin temelinde çoğu kez aşağılık kompleksi vardır. Sürekli kendini öven bir kimsenin kendine pek güveni yok demektir. Böyle birisi, kişiliğini hayali olarak yücelterek güvensizliği karşısında bir destek bulmaya ihtiyaç duyar. Annesinden babasından sürekli “kafasız, tembel” gibi sözler işiten bir çocuk kendisine güvenini yitirebilir. Çocuk, “Başkaları ne der?” kaygısı aşılanarak büyümüşse, her an her yaptığı işte başkalarının ne diyeceğini düşünür. Kişiliğinde âdeta ikilik meydana gelir. Bir çocuğa uygulanan eğitim, onu pısrıklığa sürükleyebilir. Çocuğa daha küçük yaşlarda kendi çapına göre kendiliğinden iş yapma imkanı verilmeli ve değeri neyse ona göre beğenildiği hissettirmelidir.

İslam dininde, kişinin kendisini övmesi caiz değildir. Yüce Allah buyuruyor ki: “Siz kendinizi temize çıkarmayın, o takva üzere olanı daha iyi bilir.”⁵¹⁶ Allah, insanı en üstün varlık olarak yaratmış, onu akıl vermekle diğer varlıklardan farklı kılmış, melekleri ve cinleri ona secde ettirmiş, insanlık tarihini bu olay üzerine, insanın üstünlük mücadelesi merkezinde bina etmiştir. Ancak insan ne zaman ki, “En üstün olanınız, takvaca en ileri seviyede olanınızdır.”⁵¹⁷ ayetinde de bildirildiği gibi üstünlüğün ancak takva ile olacağı gerçeğini unutmuş ve malıyla, makamıyla veya

⁵¹⁵ Bilgen, Ahlâkî, s.594.

⁵¹⁶ Asımgıl, Benim, s.225.

⁵¹⁷ Hucurat 49/13.

buna benzer unsurlarla üstünlük ortaya koymaya, bu göreceli üstünlükle övünmeye çalışmış, işte o zaman kaybedenler grubuna girmiş, ayette “sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik” biçiminde ifadesini bulan insanlardan olmuştur. Hâlbuki insanın yapması gereken, üstünlük arayışı değil; takva yarışı yani dini değerlere bağlılık ve onları uygulama yarışı ve bütün nimetleri yoktan var eden, bizlere sunan Yaratıcıyı övmektir. “Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla layık olandır.”⁵¹⁸ ayetiyle bu gerçek ifade edilmektedir.⁵¹⁹

Aşağılık kompleksi yaşayan insanlar, çoğunlukla kendisinde olmayan özellikleri kendisinde varmış gibi göstermeye çalışırlar. Bununla da kalmaz, onlarda olmayan bir özellik kendilerini överler, çevrelerinde bulunan kimselerin de övmelerini isterler. Allahu Tealâ, kendisinde olmayan bir özellik övünen insanın sonunun kötü olacağını şöyle haber vermiştir. “Getirdikleriyle sevinen ve yapmadıkları şeyler nedeniyle övülme hoşlananları (kazançlı) sayma, onları azaptan kurtulmuş olarak sayma. Onlar için acı bir azap vardır.”⁵²⁰

Çoğunlukla kendisinde olmayan özellikleri kendisinde varmış gibi gösteren aşağılık kompleksi yaşayan insanlar, eksikliklerinin fark edilmemesi için toplumdan kaçınırlar. Eksikliklerinin birileri tarafından fark edilmesini istemezler. Yerilmekten korkarak insanlardan kaçarlar. Kendilerinin üstesinden gelemedikleri işleri başkaları başardığı zaman, hemen o insanları yermeye gayret ederler. Ama Kur’an ve sünnetin özünde müminin diğer bir mümini bayağı görüp yermesi kötü ahlâk olarak değerlendirilmiştir. “Esmâ (r.a.) anlatıyor: Bir kadın gelerek: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Benim bir kumam var. Ona karşı (yalan söyleyerek) kocamın vermediği şeyle karnımı doyurmuş göstersem bana bir mahzur getirir mi?’ diye sordu. Peygamberimiz (s.a.v.): ‘Verilmeyenle karnını doyurmuş gösterip övünen, tıpkı, iki yalan elbisesini giyen gibidir.’ cevabını verdi.”⁵²¹

Dinlerinden dolayı kınanıp küçük görülecek Müslümanlar da yerilmekten korkmamaları konusunda şöyle uyarılmışlardır. “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah

⁵¹⁸ Fatır 35/15.

⁵¹⁹ Bilgen, Ahlâkî, s.706.

⁵²⁰ Âl-i İmran 3/188.

onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. (Allah yolunda) hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar.”⁵²²

1.2.2. Sinirlilik

Aşağılık kompleksinin kişilik üzerindeki etkilerinden biri de sinirlilik ve öfkedir. Hz. Ayşe'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz Allah refiktir, rıfkı sever. Sertlik ve daha başka şeylere vermediği sevabı yumuşaklığa verir.”⁵²³ Aynı şekilde Hz. Ayşe'den rivayet edilen bir hadis de şöyledir: “Yumuşaklık bulunduğu şeyi güzelleştirir. Yumuşaklığın olmaması ise o şeyi çirkinleştirir.”⁵²⁴ Cerir b. Abdullah (R.A.) Peygamberimiz (s.a.v.)'den şu hadisi işittiğini söylemiştir: “Yumuşaklıktan mahrum olan kimse, bütün hayırdan mahrum olur.”⁵²⁵

Enes (r.a.), Rasulullah'ın kendisine şöyle dediğini rivayet eder: “Yavrucuğum! Hiçbir kimseye kin ve düşmanlığın olmadığı halde sabahlama ve akşamlama imkanın varsa, bunu yap! Yavrucuğum! Bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi hayata geçirirse, gerçekten beni ihya etmiş olur. Beni ihya eden kimse de benimle birlikte cennette olur.”⁵²⁶

Peygamberimiz (s.a.v.), kendisinden özel tavsiye isteyen bir şahsı, öfkelenmekten sakındırmış ve üç defa “öfkelenme” demiştir.⁵²⁷ Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Güçlü, güreşte başkalarını yenen kimse değildir. Asıl güçlü, öfke halinde kendisine hakim olan kimsedir.”⁵²⁸ Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün, “Siz aranızda kimi pehlivan addedersiniz?” diye sordu. Ashab, erkeklerin yenmeye muvaffak olamadığı kimseyi, dediler. Rasulullah, “Öfkelendiği zaman, kendine hakim olan kimsedir.” diye cevap buyurdular.⁵²⁹

⁵²¹ Canan, Hadis, c.14, s.365, h.no:5205.

⁵²² Mâide 5/54.

⁵²³ Canan, Hadis, c.7, s.100, h.no:2187.

⁵²⁴ Canan, Hadis, c.6, s.313, h.no:1995.

⁵²⁵ Canan, Hadis, c.6, s.314, h.no:1997.

⁵²⁶ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizî Tercemesi**, çev.: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yay., İstanbul tarihsiz, c.4, s.410.

⁵²⁷ Canan, Hadis, c.12, s.107, h.no:4316.

⁵²⁸ Canan, Hadis, c.12, s.104, h.no:4312.

⁵²⁹ Canan, Hadis, c.12, s.105, h.no:4311.

İbnu Abbas (r.a.) anlatıyor: “Uyeyne ibnu Hısn (Medine'ye) gelince, kardeşinin oğlu Hürri ibnu Kays'ın yanına indi. Hürri ibnu Kays ise Hz. Ömer'in yakınlarındandı. Onun meclisinde yaşlı veya genç bir kısım kurrâ ve fakihler müşavere heyeti olarak bulunurdu. Uyeyne ibnu Hısn: ‘Ey kardeşimin oğlu! Emirü'l-müminin yanına girmem için izin taleb et!’ dedi. O da izin istedi. Ancak yanına girince: ‘Yeter artık! Ey İbnu'l-Hattab sen bize bol vermediğin gibi, aramızda adaletle de hükmetmiyorsun!’ dedi. Hz. Ömer (r.a.) pek öfkelen-di. Neredeyse dövmek için üzerine yürüyecekti ki, Hürri (r.a.) atılıp: ‘Ey emire'l-müminin! Allah Teâla Hazretleri, Resûlüne: Affı esas tut, marufu emret ve cahillerden de yüz çevir!’⁵³⁰ emretmiştir. Bu adam da cahillerden biridir.’ dedi. Vallahi, Hürri, ayeti okuyunca, Hz. Ömer olduğu yerde kalıp hiçbir şey yapmadı. Hz. Ömer Kitabullah'ın yanında hemen durur, onun hükmünü bırakıp geçmezdi.”⁵³¹

1.2.3. Kıskançlık

Kıskançlık, sevilen mal, makam, şöret, yetki, eş, dost, arkadaş ve bunlar gibi değer verilen şeylerin kaybolması korkusundan veya kendisinde olmasını istediği bir şeyin başkasında da olmasından rahatsız olmaktan doğan duyguya denir.⁵³² İslam dininde kıskançlık yasaklanmış, gıpta güzel görülmüştür. Gıpta, kardeşinde bulunan nimetin kaybolmasını temenni etmeyerek onun gibi kendinde de olmasını temenni etmektir. Kıskançlık, gıpta sınırını aştığı takdirde bir hastalık halini alır. O bakımdan İslam, gıptayı meşru sayarken kıskançlığı yasaklamıştır. Dinimiz, ilimde ve ahlâkta kendimizden üstün olanlara, dünyalık konusunda bizden aşağıda olanlara bakmamızı tavsiye eder. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İki haslet vardır. Bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabrediciler arasına kaydeder. Birincisi, diyanette kendinden üstün olana bakıp ona uymak; ikincisi, dünyalıkta kendinden aşağı olana bakıp, Allah'ın kendine vermiş olduğu üstünlüğe hamd etmektir.”⁵³³

Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Rasûlullah (SAV) buyurdular ki: Kıskançlık (çekememezlik) hayırları yer bitirir, tıpkı ateşin odunu yiyip tükettiği gibi.”⁵³⁴

⁵³⁰ A'raf 7/199.

⁵³¹ Canan, Hadis, c.12, s.111, h.no:4318.

⁵³² Bilgen, Ahlâkî, s.464.

⁵³³ Canan, Hadis, c.16, s.269, h.no:5857.

⁵³⁴ Canan, Hadis, c.5, s.278, h.no:1664.

Kıskançlık, bazen kardeşler arasında meydana gelmekte, Allah'ın verdiği çeşitli yetenekleri hususunda kişi, kardeşine haset etmektedir. Bundan dolayı Hz. Yakup (a.s.), Hz. Yusuf'u, haset ederek ona eziyetle bulunabilecekleri korkusuyla rüyasını kardeşlerine anlatmasından sakındırmıştır. Bu durum Kur'an'da şöyle dile getirilmektedir: “(Babası Yakup): Yavrum, dedi, rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”⁵³⁵

Kabil'in, kendi kurbanının kabul edilmeyerek Habil'in kurbanının Allah tarafından kabul edilmesi sonucunda yeryüzündeki ilk kıskançlık, kardeşi Kabil'in gönlünde Habil'e karşı kabarmış ve onu kardeşini öldürmeye itmiştir: “Onlara iki Âdemoğlunun haberini gerçek olarak oku: Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene): ‘Seni öldüreceğim.’ demişti. (O da); ‘Allah, sadece (Azabından) korunanlardan kabul eder.’ dedi.”⁵³⁶

Kıskançlık, kin ve nefret doğurmakta, kişide, haset edilen şahsın zarara uğraması isteğinin oluşmasına sebep olmaktadır. Bazen kıskançlık, kişiyi kıskançlık duyulan kimseye düşmanlık ve acı vermeye itmektedir. Bundan dolayı Kabil, kardeşi Habil'i öldürmüş, kardeşleri Hz. Yusuf (a.s.) u kuyuyu atmıştır.⁵³⁷

“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri hasetle arzu etmeyin.” âyetinde, insanda aşağılık, yetersizlik, eksiklik duygusunun uyanışına işaret edilmektedir. Üstünlük verilmeyenlerin üstünlük verilenlere karşı hissettikleri ya da hissedebilecekleri eğilimin normal sınırları çerçevesinde kontrol altına alınması öğütlenmektedir.”⁵³⁸

1.2.4. Saldırganlık

Peygamberimiz (s.a.v.), Müslümanlara eliyle ve diliyle eziyet etmemeyi Müslümanların temel özelliklerinden saymıştır: “Müslüman, öteki Müslümanların, elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.”⁵³⁹ “Mümin söven, lanetleyen, aşırı

⁵³⁵ Yusuf 12/5.

⁵³⁶ Mâide 5/27.

⁵³⁷ Osman Necati, **Kuran ve Psikoloji**, çev.: Hayati Aydın, Fecr Yay., Ankara 2001, s.87-88.

⁵³⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, **Kur'an'da Kişilik Psikolojisi**, İnci Yay., İstanbul 1997, s.25.

⁵³⁹ Canan, Hadis, c.1, s.87, h.no:32.

giden, ağzı bozuk olan değildir.”⁵⁴⁰ “Kıyamet gününde, müminin terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey yoktur. Allah mutlaka ağzı bozuk olana kızar.”⁵⁴¹

“Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir; ona ihanet etmez, onu rezil etmez. Müslümanların Müslümanlara namusu, malı ve kanı haramdır. Takva buradadır. Müslüman’ın Müslüman’ı hor görmesi ona kötülük olarak yeter.”⁵⁴² Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kötü söz ve hareketlere zorlayıcı ve çarşılarda bağırıp çağırıcı Allah sevmez.”⁵⁴³

Saldırganlık duygusuna işaret edilen yukarıdaki hadisler, bir Müslüman’ın ötekini eliyle, diliyle eziyet etmesini, hor görme, dalga geçme, aşağılama, aldatma, ihanet etme, yalan sözlerle kandırma, yalnız bırakma, yardıma muhtaç olduğunda yardım etmemekten sakındırmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.), böyle yapanları, Kıyamet gününde, büyük bir zararla korkutuyor; o gün sevapları eziyet ettiği kimsenin hesabına, onların günahlarını ise kendi hesabına aktarılmak suretiyle büyük bir zarara uğrattıyor. Yani saldırgan kişi, tıpkı bütün malını saçıp savuran, elinde zor zamanda harcayacak bir şeyi kalmamış, iflas eden kişinin durumuna benziyor .⁵⁴⁴

1.2.5. Saygısızlık

Ebu Said (R.A.) şunu anlatmıştır: “Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında henüz küçük yaştaydım, ergen olmamıştım. Ondan duyduklarımı ezberlerdim. O huzurunda konuşmamı yasaklamazdı. Ancak yanında benden yaşlı kimseler bulunduğu zaman onların konuşmasına izin verirdi.”

Müslim’in yaptığı sahih tespite göre, Ebu Mes’ûd (r.a.) demiştir ki: Peygamberimiz (s.a.v.), namaza durduğumuzda eliyle omuzlarımıza dokunup “safları düz tutun, farklı biçimde durmayın, sonra kalpleriniz de farklılaşır. Sizden ergen olanlar önde dursun, onlardan sonra da herkes yaşlarına göre yer alsın.” buyurdu.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Tirmizi, Sünen-i Tirmizî, c.3, s.415.

⁵⁴¹ Tirmizi, Sünen-i Tirmizî, c.3, s.406.

⁵⁴² Canan, Hadis, c.9, s.327, h.no:3312.

⁵⁴³ Yavuz, Edeb, cilt 1, s.331.

⁵⁴⁴ Muhammed Osman Necati, **Hadis ve Psikoloji**, çev.: Mustafa Işık, Fecr Yay., Ankara 2000, s.65

⁵⁴⁵ Canan, Hadis, c.8, s.291, h.no:2810.

Kendine, çevreye, anne baba vb. büyüklere, eğiticiye, hayvanlara yani insanı ilgilendiren her şeye saygı, bir alçalma, kendini inkar veya eksiltme değildir. O, insanlık cevheri karşısında yaşanan sevgi ile karışık bir hayranlıktır. Dolayısıyla bu kadar önemli bir noktada, ilk işimiz çocuğa, eğitimle saygı denemesi yaptırmak olmalıdır. Ahlâk eğitiminin gerçekleştirilmesinde anne baba kendine saygıdan yararlanabilir. Bunun için, söz gelimi kötü bir tutum ve davranış sergileyen çocuklara “aptal, beceriksiz, ne kadar düşüncesizsin, beyinsiz, yüreksiz, ne kadar ahlaksızsın” gibi onur kırıcı ve olumsuz sözler yerine “Kendine acımıyor musun, sana yakışıyor mu, yazık değil mi?” gibi olumlu ifadelerin kullanılması, hiç şüphesiz daha iyi sonuçlar verecektir. Bu tür yaklaşımlar, çocukların kendine ve başkalarına duyduğu saygıyı geliştirmede, ayrıca bunun bir davranış hâline getirilmesinde çok yararlıdır.⁵⁴⁶

1.2.6. İnatçılık

İnatçılık, kişinin gerek doğru ve gerekse yanlış kendi istek ve düşüncelerinde gereğinden fazla ısrarcı olması demektir.⁵⁴⁷ Kur'an'da inatçılık sadece inanmayanların özelliği olarak aktarılmış, Müslümanlar için hiç kullanılmamıştır. “İşte Ad (halkı): Rablerinin ayetlerini tanımayıp reddettiler. O'nun elçilerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emri ardınca yürüdüler.”⁵⁴⁸ “Siz ikiniz (ey melekler), her inatçı nankörü atın cehennemin içine.”⁵⁴⁹ “Eğer O, rızkını tutsa (vermese), rızkınızı verecek olan kimmiş? Hayır; onlar, bir azgınlık ve nefret içinde inatla direniyorlar.”⁵⁵⁰

1.2.7. Sabırsızlık

Sabır, alışık olmadığımız ve istemediğimiz bir durumla karşılaştığımızda bilinçli olarak, ona tahammül etmek ve düzelmesi için direnmektir. Yüce Allah, kendi nefesine Sabur (çok sabredici) ismini vermiştir. Sabır, acıya katlanmak, belâ ve musibetler karşısında tahammüllü olmak akıl ve dine aykırı şeylerden kaçınarak nefsi isteklerden uzak durmaktır. Yüce Allah buyuruyor: “Sabredenlerin mükafatını, biz

⁵⁴⁶ Mehmet Zeki Aydın, **Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi**, Nobel Yay., 2003, s.70.

⁵⁴⁷ Bilgen, Ahlâkî, s.412.

⁵⁴⁸ Hûd 11/59.

⁵⁴⁹ Kaf 50/24.

⁵⁵⁰ Mülk 67/21.

yapmakta olduklarından daha güzeliyle vereceğiz muhakkak.”⁵⁵¹ Kul, her anda nefsinin hoşuna giden veya gitmeyen bir işten uzak değildir. Her iki halde de sabra muhtaçtır. Arzularına uygun olanlar, mal, nimet, makam, sıhhat, kadın, istediği çocuk ve buna benzer şeylerdir. Sabır, bunlarda çok önemlidir.⁵⁵² Kur'an'da sabır kavramı, yaklaşık olarak doksandan fazla ayette geçmektedir.⁵⁵³ Peygamberimiz (s.a.v.), “Hiç kimseye, sabırdan daha bol ve daha hayırlı bir nimet verilmedi.”⁵⁵⁴ buyurmuştur.

Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: “Rasulullah, (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştı: ‘Allah’tan kork ve sabret!’ buyurdu: Kadın (ızdırabından kendisine hitab edenin kim olduğuna bile bakmadan): ‘Benim başıma gelenden sana ne?’ dedi. Rasulullah uzaklaşınca, kadına: ‘Bu Rasulullah idi!’ dendi. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzüldü. (Özür dilemek için) doğru Peygamberimiz (s.a.v.)’in kapısına koştu: Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmedi, doğrudan huzuruna çıktı ve: ‘Ey Allah’ın Rasulü, (o yakışsız söz) sizi tanımadan sarf ettim (bağışlayın!)’ dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), ‘Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir.’ buyurdu.”⁵⁵⁵ “Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: Allah Teâla hazretleri şöyle demiştir: Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükâfat vermeye razı olmam.”⁵⁵⁶

Abdullah İbnu Amr İbni’l-Âs (r.a.) anlatıyor: "Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: "Mümin kul, arz ahalisi içindeki has sevdiği (evladı) elinden alındığı zaman sabreder ve mükâfat umarsa Allah o kulu için cennetten aşağı bir mükâfata razı olmaz.”⁵⁵⁷

Atâ İbnu Ebi Rabâh (r.a.) anlatıyor: "İbnu Abbâs (r.a.) bana: "Sana cennet ehlinde bir kadın göstereyeyim mi?" dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim. "İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Rasulullah'a gelip: "Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım)." dedi.

⁵⁵¹ Nahl 16/96.

⁵⁵² Asımğil, Benim, s.250.

⁵⁵³ Mehmet Sürmeli, **Gaye İnsan Hz. Muhammed**, Mavi Yay., İstanbul 2007, s.160.

⁵⁵⁴ Buhârî, c.1, s.262, h.no:747.

⁵⁵⁵ Canan, Hadis, c.9, s.189-190, h.no:3232.

⁵⁵⁶ Canan, Hadis, c.9, s.195, h.no:3235.

⁵⁵⁷ Canan, Hadis, c.9, s.196, h.no:3236.

Peygamberimiz (s.a.v.), "Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edivereyim." buyurdu. Kadın: "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver." dedi. Rasulullah da ona öyle dua etti."⁵⁵⁸

Atâ İbnu Yesâr (r.a) anlatıyor: " Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Kul hastalandığı zaman Allah Teâlâ hazretleri ona iki melek gönderir ve onlara: "Gidin bakın, kulum yardımcılara ne diyor bir dinleyin!" der. Eğer O kul, melekler geldiği zaman Allah'a hamd ediyor ve senalarda bulunuyor ise onlar bunu, her şeyi en iyi bilmekte olan Allah'a yükseltirler. Allah Teâla hazretleri, bunun üzerine şöyle buyurur: "Kulumun ruhunu kabzedersen; onu cennete koymam kulumun benim üzerimdeki hakkı olmuştur. Şâyet şifâ verirsem, onun etini daha hayırlı bir etle, kanını daha hayırlı bir kanla değiştirmem ve günahlarını da affetmem üzerimde hakkı olmuştur."⁵⁵⁹

Zamanın sıkıntılarına, bela ve musibetlerine karşı sabreden kimse, kaybettikleri şeyler önünde zayıf kalmaz ve yıkılmaz, umutsuzluk onu yakalayamaz. Sabır ve direnmeyle felaketlere ve zor durumlara karşı koyan kişi, dengeli kişiliği olan, ruh sağlığından olabildiğince yararlanan, aşağılık kompleksinden uzak durabilen bir insandır.⁵⁶⁰

1.2.8. Yalancılık

Yalan, karşısındaki insanı aldatmak için doğrunun tersini söylemek veya bunu hareket ve davranışlarla ifade etmektir. Kur'an'da yalancılık niteliği Müslüman'a yakıştırılmamış ve şöyle buyrulmuştur: "Yalanı ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar uydurur, yalancılar, işte onlardır."⁵⁶¹ "Allah, yalancı, nankör insanı doğru yola iletmez."⁵⁶²

Peygamberimiz (s.a.v.), "Doğruluğu benimseyin ve ondan ayrılmayın. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de Cennete iletir. Kişi doğru söyledikçe ve doğruyu araştırdıkça Allah katında doğru yazılır. Yalandan kaçının, zira yalan kötülüğe götürür, kötülük de Cehenneme iletir. Kişi yalan söyledikçe ve yalan peşinde

⁵⁵⁸ Canan, Hadis, c.9, s.197, h.no:3237.

⁵⁵⁹ Canan, Hadis, c.9, s.198, h.no:3238.

⁵⁶⁰ Necati, Hadis, s.302.

⁵⁶¹ Nahl 16/ 105.

⁵⁶² Zümer 39/3.

koştukça Allah katında yalancı yazılır.”⁵⁶³ buyurarak insanları yalandan sakındırmaya çalışmıştır.

“Ebu Bekre Nüfey İbn-i Haris (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.), şöyle buyurdu: ‘En büyük günahı size haber vereyim mi?’ Biz: ‘Evet, Ya Rasulullah!’ dedik. Rasulü Ekrem: ‘Allah’a şirk koşturmak, anne babaya itaatsizlik etmek buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve iyi dinleyin, bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmaktır.’ buyurdu.”⁵⁶⁴

Peygamberimiz (s.a.v.), eğitimcilere çocuklara karşı yalan söylemeyi yasaklamış, isterse oyalamak, teşvik etmek veya şaka için olsun, yalanın kötü olduğunu söyleyerek, ilahi tehditle korkutmuştur. Abdullah b. Amir (r.a.) anlatmıştır: Annem bir gün beni çağırdı. Peygamberimiz (s.a.v.) de bizim evde oturuyordu. Annem bir hurma vermek istediğini belirtti. Yani beni oraya getirmek için bir hurma vereceğini söyledi. Peygamberimiz (s.a.v.), Bu durumda ona bir şey vermeyecek olursan, senin üzerine bir yalan yazılır, buyurdu. Öyleyse, kim bir çocuğa gel de şunu vereyim der, sonra da vermezse, bu bir yalan sayılır.⁵⁶⁵

1.2.9. Egemenlik Arzusu

Aşağılık kompleksinin kişilik üzerinde oluşturduğu etkenlerden biri de egemenlik arzusudur. Mekke fethedildiğinde Bilâl’in Kâbe’nin üstüne çıkıp ezan okuması üzerine, Haris İbn Hişam ve Süheyl İbn Amr ve Halid İbn Üseyd’in soylarının verdiği beğeniden dolayı alayvâri bir şekilde: “Bu siyah köle mi Kâbe üzerinde ezan okuyacak?” dediler. Bunun üzerine nâzil olduğu söylenen ‘Sizin Allah yanında en üstün olanınız en takvalı olanınızdır.’⁵⁶⁶ ayeti, insanların en fazla övündükleri soyun, Allah’ın yanında hiçbir kıymet ifade etmediğini ve bununla diğer insanlara asla üstün ve egemen olunamayacağını ifade etmiştir.⁵⁶⁷

1.2.10. Antisosyal Davranış

Kur’an’daki ayetlere ve Peygamberimiz (s.a.v.)’in yaşantısına bakıldığı zaman, toplumdan ayrı bir hayata sıcak bakılmadığı görülmektedir. Kur’an’da, “Kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra, anlaşmazlığa düşüp birbirinden

⁵⁶³ Canan, Hadis, c.9, s.217, h.no:3247.

⁵⁶⁴ Canan, Hadis, c.14, s.419, h.no:5229.

⁵⁶⁵ Canan, Hadis, c.14, s.366, h.no:5206.

⁵⁶⁶ Hucurat 49/13.

⁵⁶⁷ Aydın, Kur’an’da, s.201.

ayrılanlar gibi olmayın. Böyleleri için büyük azap vardır.”⁵⁶⁸ “Allah onların kalplerini birleştirdi. Hâlbuki sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine de onların kalplerini birleştiremezdin. Böyleyken Allah onları barıştırıp buluşturdu.”⁵⁶⁹ buyrulmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.), “Bir Müslüman’ın üç günden fazla Müslüman kardeşini terk etmesi helal değildir.”⁵⁷⁰ buyurarak toplumdan ayrı kalmanın hoş olmayan bir davranış olduğunu ifade etmiştir.

1.2.11. Utangaçlık

Aşağılık kompleksi sonucu meydana gelen utangaçlık, eğitimcilerin çocukları büyüklerin huzurunda konuşmaya cesaretlendirmeleri, olaylar üzerinde onların fikirlerini sormaları üzerine zamanla zayıflar.

Hiz. Ömer’in yaşadığı şu olay, çocukların cesaretlendirilerek utangaçlığının yok edilmesi yönünde güzel bir örnektir. “Bir gün müminlerin emiri Hiz. Ömer (r.a.) Medine sokaklarından birinden geçerken orada oynamakta olan çocuklar ondan korktukları için, oyunu bırakıp hemen dağılıverdiler. Onlardan yalnız Abdullah b. Zübeyr kaçmayıp olduğu yerde durdu. Hiz. Ömer, Abdullah b. Zübeyr’e yaklaşp sordu: ‘Neden çocuklarla birlikte kaçmadın?’ O da hemen: ‘Bir cani değilim ki sizden kaçayım; yolu daraltmadım ki onu sizin için genişleteyim.’ diye cevap verdi.”⁵⁷¹

1.2.12. Üstünlük Arzusu

Üstünlük arzusu, kibir (büyüklenme), kendini büyük görme, böbürlenme, insanları küçük görme gibi anlamlara gelir. Büyüklenme iki yönlüdür. Birisi, insanın iyi olanı seçmesi ve büyük olmayı istemesidir ki bu, gerektiği zaman ve mekanda olursa olumludur. Diğer, kişinin kendisinde varmış gibi göstermekte ileri gitmesi, yani büyük olmadığı halde büyüklük taslaması, bununla kendine imtiyaz sağlamasıdır.⁵⁷²

⁵⁶⁸ Âl-i İmran 3/ 105.

⁵⁶⁹ Enfâl 8/63.

⁵⁷⁰ Canan, Hadis, c.9, s.328, h.no:3312, Abdurrahman B. El-Luveyhık, **Dinde Ölçülü Olmak**, çev.: Abdulhalık Duran, Kayıhan Yay., İstanbul 1999, s.577.

⁵⁷¹ Asımgıl, Benim, s.238.

⁵⁷² Bilgen, Ahlâkî, s.447.

Aşağılık kompleksi sonucu oluşan üstünlük kompleksinden kasıt büyüklenmenin ikinci yönüdür. Üstünlük duygusu, temelde büyüklük kuruntusudur. Bu duygu içinde olanların hiçbiri aslında büyük değildir. Onlar kendilerinin büyük olduğu kuruntusu içindedirler. Allah (c.c.) şeytana soruyor: “Ey İblis! Benim yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi, (istikbar mı ediyorsun) yoksa yücelerden misin?” dedi. Demek ki şeytanın aslında yücelikle bir ilgisi yoktur. O kendinde bir üstünlük gördü, büyüklendi ve Rabbi’nin emrini dinlemedi.⁵⁷³

Kendini üstün görenler, her Peygamberin tebliği sırasında yaptıkları gibi Hz. Muhammed (s.a.v.)’in tebliği sırasında da onun karşısına dikilmiş, Allah’ın ayetlerini yalanlamış, müminleri küçük ve aşağı görmüş, zulüm ve sömürü üzerine kurulu düzenlerini, saltanatlarını korumak için her türlü işkence ve cinayete başvurmuşlardır.⁵⁷⁴

Kur’an’da, “Şüphesiz Allah, onların saklı tuttıklarını ve açığa vurduklarını bilir; gerçekten O, müstekbirleri (büyüklük taslayanları) sevmez.”⁵⁷⁵ “Öyleyse içinde ebedi kalıcılar olarak cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların konaklama yeri ne kötüdür.”⁵⁷⁶ “Göklerde ve yerde olan ne varsa, canlılar ve melekler Allah’a secde ederler ve onlar büyüklük taslamazlar.”⁵⁷⁷ “İçinde ebedi kalıcılar olarak cehennemin kapılarından girin. Artık mütekebbirlerin konaklama yeri ne kötüdür.”⁵⁷⁸ “Kibirlenip insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde çalımla yürüme. Çünkü Allah böbürlenip kasılan hiç kimseyi sevmez.”⁵⁷⁹ Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş, yolda kalmışa ve sağ ellerinizin malik olduklarına güzellikle davranın. Çünkü Allah, her büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.”⁵⁸⁰ “İnsanlara yanağını çevirip (büyüklenme) ve böbürlenmiş olarak yeryüzünde yürüme. Çünkü Allah, büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.”⁵⁸¹

⁵⁷³ Bilgen, Ahlâkî, s.448.

⁵⁷⁴ Bilgen, Ahlâkî, s.450.

⁵⁷⁵ Nahl 16/23.

⁵⁷⁶ Nahl 16/29.

⁵⁷⁷ Nahl 16/49.

⁵⁷⁸ Mümin 40/76.

⁵⁷⁹ Lokman 31/18.

⁵⁸⁰ Nisâ 4/36.

⁵⁸¹ Lokman 31/18.

“Öyle ki, elinizden çıkana karşı üzüntü duymayasınız ve size (Allah'ın) verdikleri dolayısıyla sevinip şıarmayasınız. Allah, büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.”⁵⁸² Bir diğer rivayette: "Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez.”⁵⁸³

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bakın, cennetlikleri size haber vereyim mi? Bütün zayıf ve mütevazî kimselerdir ki bunlar, Allah’a yemin etseler Allah yeminlerinde onları doğru çıkarır. Bakın, cehennemlikleri de size bildireyim mi? Katı, cimri, böbürlenmiş ve kibirlenmiş kimselerdir.”⁵⁸⁴

Kur’an ve sünnette kişinin kendini üstün görmesi ya da bunun zıddı olarak çok aşağılık görmesi yasaklanmış, bu ikisinin denge hâli olan tevazu tavsiye edilmiştir. Tevazu, ilim, makam ve servet bakımından kendinden aşağı olan kimselere karşı kişinin kendisinde bir üstünlük görmemesi, üstünlük duygusuna kapılmamasıdır.⁵⁸⁵ Bu tavır, muhataba değer vermekle ilgilidir. Kur’an’da insanların Allah katında değerlerini belirleyen birtakım özelliklere işaret edilmekle birlikte insan, sadece insan olması bakımından bile değerli görülmektedir. “O Rahman'ın kulları yeryüzü üzerinde alçak gönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle muhatap oldukları zaman ‘Selam’ derler.”⁵⁸⁶

Peygamberimiz (s.a.v.) görevinin gereği herkesle ilgilenmiş ve herkese layık olduğu değeri vermiştir. Görevini tam olarak yerine getirebilme ve mesajı daha geniş kitlelere yayma amacıyla bile olsa etrafındaki fakir ve zayıf insanlara karşı gösterdiği mesafeli tutumlar ilahi uyarıya konu olmuş, onlara tevazu ile kol kanat germesi istenmiştir.⁵⁸⁷ Bu bakımdan insanları eğitmekle görevli olanlar, özellikle din eğitimcileri konuşmalarında, giyim kuşamlarında, tutum ve davranışlarında mütevazî olmak ama aynı zamanda vakur olmak durumundadır. Vakar, kişinin zillete düşmemesi için gerekli bir niteliktir. Zira tevazu ve vakar kişilikte denge hâlidir. Türkçe’deki kendini bilmek deyişi, bu denge hâlini ifade etmektedir. Tevazûnun aşırılığı zillate, vakarın aşırılığı ise kibre ve üstünlük duygusuna götürmektedir.

⁵⁸² Hadid 57/23.

⁵⁸³ Canan, Hadis, c.14, s.406, h.no:5219.

⁵⁸⁴ Buhârî, c.2, s.661, h.no:1791.

⁵⁸⁵ Mehmet Şanver, **Kur’an’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi**, Pınar Yay., İstanbul 2001, s.111.

⁵⁸⁶ Furkan 25/63.

Kur'an'ın, Peygamberimiz (s.a.v.)'in şahsında onun yolunda olanlara bu hususta buyruğu çok açıktır: “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma; çünkü ne yeri yarabilir, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.”⁵⁸⁸

Hiz. Muhammed'in vahiyle ilgili olmayan, tecrübeye dayalı dünya işleriyle ilgili görüşlerinin hatadan uzak olmadığını söylemesi ve beşer vasfına vurgu yapması da muhatabı kendisine yaklaştıran ve ona güven veren alçakgönüllü bir tutumdur. İlim sınırsız, insanların bilgileri sınırlı olduğuna ve eğitim karşılıklı bir etkileşim faaliyeti olduğuna göre, eğitimcinin de eğittiği kimselerden alacağı şeyler olacaktır. Muhatabları öğrenmeye karşı cesaretlendirmek ve onlara destek olmak için olumsuz davranışlarından çok, olumlu davranışlarının ön plana çıkarılması, onlara değer verilmesi eğitimciden beklenen görevlerdir ve bunların hepsinin alçakgönüllülükle yakın ilgisi vardır.

Hiz. Ali şöyle anlatır: “Rasulullah daima güler yüzlü, güzel huyluydu, çok merhametli, affediciydi, sert ve katı kalpli değildi, yanındakilere karşı nazik davranan bir insandı. Kaba ve sert konuşmaz, kötü davranmaz, bağırıp çağırılmaz, kimseyi ayıplamaz aşırı bir şekilde de övmeydi. Hoşuna gitmeyen şeyleri görmezden gelirdi. Kendisinden bir şey umanın umudunu boşa çıkarmazdı.”⁵⁸⁹

1.3. Aşağılık Kompleksi İçin Önlemlere Kur'an-ı Kerim ve Sünnet Açısından Bakış

Aşağılık kompleksi için alınması gereken önlemlerden olan, olumlu ve dengeli eğitim; çocuğu tanımak, sevgi, saygı, ilgi, kabul edilmek ve değerli olduğunu hissetmek, başarı duygusu, bağımsızlık, uygun ortam sağlamak, çocuğun merakını gidermek, olumlu teşvik (yönlendirme), cesaret vermek, kendisiyle kıyas, özgüven kazandırma hem Kur'an'da, hem sünnette övülmüş ve insanlar bu davranışları yapmaya teşvik edilmiştir.

1.3.1. Olumlu ve Dengeli Eğitim

Peygamberimiz (s.a.v.), her konuda olduğu gibi çocuk eğitiminde de dengeli olmuştur. O, çocuklara olan sevgi ve şefkatini kız erkek ayrımı yapmaksızın en nezih

⁵⁸⁷ Ahmet Koç, **Kur'an'da İnsan ve Hiz. Muhammed**, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.193.

⁵⁸⁸ İsrâ 17/37.

⁵⁸⁹ Koç, Kur'an'da, s.189-190.

biçimde göstermiş, anne ve babaları, büyükleri de daima çocuklara karşı anlayışlı olmaya teşvik etmiştir.⁵⁹⁰

“Ümmü Seleme’nin oğlu Ömer, küçük bir çocuktur. Babası o küçükken ölmüştü. Ümmü Seleme Peygamberimiz (s.a.v.) ile evlenince Ömer, Peygamberimiz (s.a.v.)’in üvey oğlu olmuştu. Küçük Ömer, Peygamberimiz (s.a.v.)’in eğitimiyle büyüdü. Ömer Peygamberimiz (s.a.v.) ile yemek yedi. O da her çocuk gibi yemeğin güzel tarafını yemek istediği için kendi önünden yemeğe dikkat etmez, beğendiği tarafa el uzatırdı. Ömer bu konuda kendi durumunu şöyle tanımlıyordu: Peygamberimiz (s.a.v.) ile birlikte yemek yedik. Benim elim yemek kabının her tarafında dolaşırdı. İstedğim parçaları alır, yedim. Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün bana şöyle buyurdu: Yavrucuğum! Besmele çek. Sağ elinle ye. Hep önünden ye.”⁵⁹¹ Peygamberimiz (s.a.v.), çocuğa kızmamış, onu yumuşak şefkat dolu bir hitapla uyarmıştı.

“İbn-i Abbas, bir gün Peygamberimiz (s.a.v.)’in yanında oturuyordu. Peygamberimiz (s.a.v.)’e süt ikram edildi. Peygamberimiz (s.a.v.) âdeti üzerine bu ikramı yanındakilerle paylaşmak istedi. İkrama sağ taraftan başlamak gerekiyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) çevresine baktı. Sağ tarafında küçük bir erkek çocuk, sol tarafında ise yaşlı bir zat oturuyordu. Peygamberimiz (s.a.v.), çocuğa ‘Sen sağda oturduğun için sütü içme hakkı senin. Bardağı şu yaşlılara vermem için bana izin verir misin?’ dedi. Çocuk, ‘Ey Allah’ın Rasulü, Allah’a yemin olsun bana sizden gelecek nasibime başkasını asla tercih edemem.’ diyerek kararını Peygamberimiz (s.a.v.)’e bildirdi. Bunun üzerine Rasulullah bardağı onun eline koydu.”⁵⁹² Peygamberimiz (s.a.v.), sen çocuksun gibi bir yaklaşımda bulunmadı İbn Abbas’a. gülümseyerek suyu önce ona uzattı. Peygamberimiz (s.a.v.), ona büyük bir insan gibi teklifte bulunmuş, hakkından vazgeçip vazgeçmeyeceğini sormuştu. Verdiği karardan dolayı da onu ayıplamamıştı. Çocuk küçüktü ama şahsiyeti büyüklerinki gibiydi.⁵⁹³

⁵⁹⁰ İsmail Lütfi Çakan, **Ashâbının Dilinden Peygamberimiz**, Rağbet Yay., İstanbul 2006, s.60.

⁵⁹¹ Canan, Hadis, c.10, s.403, h.no:3876.

⁵⁹² Canan, Hadis, c.7, s.215-216, h.no:2255.

⁵⁹³ Çeleğen, Peygamberimiz, s.107.

Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: “Hasan İbnu Ali zekat hurmasından bir tanesini alıp hemen ağzına attı. Rasulullah, ‘Hişt, hişt at onu! Bilmiyor musun biz zekat yemiyoruz.’ veya ‘Bize zekat helal değildir.’ diye müdahale etti.”⁵⁹⁴

Numan İbnu Beşir'den şöyle rivayet edilmiştir: “Babam bana malından bir şeyler hibe etmişti. Annem Amrâ Bintu Ravahâ: ‘Bu hibeye Rasulullah’ı şahit kılmazsan kabul etmiyorum.’ dedi. Bunun üzerine bana yaptığı hibeye şahit kılmak için babam, beni de alarak Rasulullah’a gitti. Durumu öğrenen Peygamberimiz (s.a.v.), ‘Başka çocukların da var mı?’ diye sordu. ‘Evet’ cevabı üzerine, ‘Aynı şekilde bütün çocuklarına hibede bulundun mu?’ diye sordu. Babam, ‘Hayır’ deyince, ‘Allah’tan korkun, çocuklarınız arasında adil olun.’ dedi. Babam oradan ayrıldı ve hibeden vazgeçti.”⁵⁹⁵

“Numan b. Beşir, küçük bir çocuktur. Sokakta oynamaktaydı. Peygamberimiz (s.a.v.), yanına çağırdı küçük Numan’ı. Peygamberimiz (s.a.v.)’e o sıralarda Taif üzümünden hediye gelmişti. Numan’a şöyle dedi: ‘Bunu annene götür.’ Üzümden bir salkım vermişti küçük Numan’a, annesine götürmesi için. Küçük Numan, annesine götürmek için üzümü aldı. Annesine ulaştığında ise küçük Numan’ın elinde üzüm kalmamıştı. Numan, üzümü yiyip bitirmişti. Birkaç gün sonra Peygamberimiz (s.a.v.), sokakta ona rastladı. Ona üzümleri sordu: ‘Salkımları ne yaptın? Annene ulaştırdın mı?’ Numan doğruyu söyledi: ‘Hayır’ Peygamberimiz (s.a.v.), Numan’a, yaptığı çocuksu davranışa uygun bir şekilde gülümseyerek takıldı ve ona vefasız anlamına gelen ‘guder’ dedi.”⁵⁹⁶

Peygamberimiz (s.a.v.), takdir edilmesi gereken şahsı ve hareketi topluluk arasında açıktan takdir etmiştir. Hoşlanmadığı hareketler karşısındaki tavrı ise böyle olmamıştır. Çoğu zaman Peygamberimiz (s.a.v.) beğenmediği bir hareket yapıldığında, yapılan hareketi veya söylenen sözü hedef alarak ve genele hitap ederek konuşmuştur.⁵⁹⁷ Hz. Ayşe der ki: Peygamberimiz (s.a.v.) bir adamdan hoş gitmeyen bir hal gördüğünde, ‘Filana ne oluyor da şöyle diyor?’ demezdi. ‘Bir kısım insanlara ne oluyor ki şöyle diyorlar?’ şeklinde söylerdi.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ Canan, Hadis, c.6, s.447, h.no:2056.

⁵⁹⁵ Canan, Hadis, c.1, s.364; Buhârî, c.1, s.387, h.no:1161.

⁵⁹⁶ Çeleğen, Peygamberimiz, s.50.

⁵⁹⁷ Ahmet Lütü Kazancı, **Peygamberimiz Efendimizin Fazileti**, Marifet Yay., İstanbul 1984, s.129.

⁵⁹⁸ Kazancı, Peygamberimiz, s.130.

1.3.2. Çocuğu Tanımak

Peygamberimiz (s.a.v.)’i, eğitimde başarılı kılan etkenlerden biri muhatabını tanınması ve eğitimi ona göre yapmasıdır. Bu nedenle eğitim faaliyetinde, çocuk psikolojisi iyi bilinmeli ve çocuğun ruhî yapısı tanınmaya çalışılmalıdır.

“Mekkeli müşrikler, Medine’yi yerle bir etmek için bir ordu hazırlamışlardı. Bunu haber alan Peygamberimiz (s.a.v.), Medine’yi savunmaya geçti. Şehrin etrafına hendekler kazılıyordu. Zeyd bin Sabit henüz on yaşlarındaydı. O da kendisine bir kazma ve kürek bulmuş, gücü yettiğince toprağı kazmıştı. Bir ara yorgunluktan uyuyakaldı. Uyandığında kazma ve küreğı yoktu. Çok üzölmüşü, hemen Peygamberimiz (s.a.v.)’in yanına geldi. Peygamberimiz (s.a.v.), ‘Küçük bir çocuğun kazmasına ne olur?’ demedi. Onun araçlarını soruşturdu. Küçük Zeyd’e, Umare bin Hazm şaka yapmış, o uyurken kazma ve küreğini saklamıştı. Peygamberimiz (s.a.v.), küçük çocuklara üzülecekleri ağır şaka yapılmamasını söyledi Hazm’a. Bu arada kendisi de Zeyd’e şaka yapmaktan geri durmadı. Adeta küçük çocuklara nasıl şaka yapılacağını ve dozunu gösteriyordu. Şakayla bile olsa çocukların üzülmemesi gerektiğı dersini veriyordu bizlere. Kazma ve küreğini küçük Zeyd’e verirken, gülümseyen sevgi dolu bir sesle şöyle dedi: ‘Ebu Rukkad’ (uykucuların babası)”⁵⁹⁹

Ümmü Kays Bintu Mihsan (r.a.) anlatıyor: “Ben henüz yemek yemeyen küçük oğlumla Rasulullah’a gitmişim. Varınca çocuğı kucağına oturttu. Derken çocuk, elbisesine akıttı. Su getirip elbisesine serpti.”⁶⁰⁰

Ashabtan Hz.Osman İbnu Ebi’l As (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Doğrusu ben namaza başlarım ve onu uzatmak isterim derken, çocuğun ağlama sesini duyarım, bu yüzden namazı kısa keserim, uzatmam. (Namazda bulunan ve) çocuğun ağlamasını duyup yüreğı yanan anasının neler hissettiğini bilirim.”⁶⁰¹

Peygamberimiz (s.a.v.), çocuklara gösterilmesi gereken hoşgörüyü geniş tutmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.), yanında Ebu’l-Âs’ın kızı Ümame omuzunda

⁵⁹⁹ Çeleğen, Peygamberimiz, s.97.

⁶⁰⁰ Canan, Hadis, c.10, s.59, h.no:3506.

⁶⁰¹ Canan, Hadis, c.17, s.23, h.no:6285.

olduğu hâlde yanımıza geldi, namaz kıldırdı. Secdeye varınca çocuğu yere bırakır, kıyam için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı.⁶⁰²

Diğer varlıklar gibi çocuğun da aşamayacağı belli bir sınır ve kapasitesi vardır. Onun akıl ve düşünce melekesi, devamlı bir gelişme içindedir. Anne baba ve eğitimcilerin, çocuğun bu gelişimini dikkate alarak, hareket etmeleri, birçok sorunun çözümünü onlara kolaylaştıracaktır. Çünkü bunu dikkate almakla onlar, çocuğa ne zaman ve nasıl konuşacaklarını bilecek, kullanacakları kelimeleri ve sunmak istedikleri fikirleri tanımış olacaklardır. Bu hareket noktasının örnekleri asr-ı saadette görülmektedir.

Bedir savaşından önce sahabe, çobanlık yapmakta olan Kureyşli bir çocuğu yakalayıp ona Kureyş müşriklerinin asker sayısını sormuşlardı. Onlar çocuğun güzel cevap vermediğini görünce, kızmaya başladılar. Nihayet Peygamberimiz (s.a.v.) gelerek çocuğa: ‘Kureyş ordusu kaç deve kesiyor?’ diye sordu. Çocuk: ‘Dokuz ile on arasında’, cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.): ‘Onlar dokuz yüz ile bin arasında’ buyurdu ve çocuğun matematiksel olarak binler basamağını bilmediğini, fakat onun zihinsel gücünün her zaman seyrettiği develer yüzünden onlar basamağını kavradığını gördü.

Peygamberimiz (s.a.v.), küçük bir kız çocuğuna anlayacağı Habeş lehçesiyle seslenmiştir. Eğer çocuğa başka bir şekilde konuşacak olsaydı, Peygamberimiz (s.a.v.)’in ne dediğini anlayamayacaktı. Hâlid b. Said’in kızı Ümmü Hâlid, babası Habeşistan’a hicret ettiğinde, orada dünyaya gelmişti. Peygamberimiz (s.a.v.), henüz küçük yaşta olan bu kız çocuğuna bir gömlek giydirerek ona: ‘Ey Ümmü Hâlid! Bu senadır.’ demişti. ‘Sena’ kelimesi Habeş dilinde ‘güzel’ anlamına gelmekteydi.⁶⁰³

1.3.3. Sevgi, Saygı, İlgi

Sevgi, çocuğun kişiliğinin oluşmasında, çocuğun kişiliğinde güven ve huzur duygularının yerleşmesi için, anne babanın şefkat ve merhamet duygularıyla çocuğu kuşatmasında önemli bir rol oynar.⁶⁰⁴ Çocuk, ne sebeple olursa olsun, anne baba

⁶⁰² Canan, Hadis, c.8, s.185, h.no:2748.

⁶⁰³ Canan, Hadis, c.14, s.461, h.no:5280.

⁶⁰⁴ Necati, Hadis, s.77.

sevgisinden mahrum kalırsa, güven ve huzur duygularını kaybeder, endişe duyar, kişiliği yıpranır. Daha sonra psikolojik hastalıklara yakalanır.⁶⁰⁵

Peygamberimiz (s.a.v.) çocukları sever ve onlara dua ederdi. “Tirmizî’nin bir rivayetinde Rasulullah, Hz.Hasan ve Hüseyin’e bakıp: ‘Allah’ım ben bunları seviyorum, sen de sev.’ buyurdu.”⁶⁰⁶

Peygamberimiz (s.a.v.), bir yerde görülmeye görsün, çocuklar hemen sevgiyle etrafını sararlardı. Peygamberimiz (s.a.v.), onlara o derece yakın ilgi gösterirdi ki, yanından ayrılmak istemezlerdi. O da her birinin ayrı ayrı hâlini hatırlar sorar, konuşur ve şakalaşırdı. Peygamberimiz (s.a.v.), çocuklara o kadar yakın davranırdı ki, bu yakın ilgi çocukları da ona yakın ederdi. Çocuklar, onun elinden tutarlardı. Peygamberimiz (s.a.v.), bir çocuk elinden tutunca, o bırakıncaya kadar elini çekmezdi.”⁶⁰⁷ Hz.Enes anlatıyor: “Rasulullah bir adama rastladı mı onunla konuşur, muhatabı ayrılmadıkça da yüzünü ondan çevirmezdi. Muhatabıyla müsafaha yapsa, elini muhatabın elinden çekmezdi. İlk çeken muhatabı olurdu. Dizlerinin yanında oturan arkadaşlarının dizlerinden ileri çıktığı da görülmemiştir.”⁶⁰⁸

Peygamberimiz çocuklara sevgiyle yaklaştığı kadar, büyüklere de saygı göstermiş ve bunu ümmetine de tavsiye etmiştir. Enes b. Malik (r.a.) anlatıyor. Peygamberimiz (s.a.v.)’i görmek isteyen yaşlı bir adam gelmişti. Halk ona yol açmakta ağır davranmıştı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.): “Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüze hürmet etmeyen kimse bizden değildir” buyurmuştur.⁶⁰⁹

Müslim’in rivayetine göre Enes şöyle söyler: Peygamberimiz (s.a.v.) ahlâk bakımından insanların en güzeli idi. Bir gün beni hacet için göndermişti. Ben: ‘Vallahi, gitmiyorum.’ dedim. Oysa içimden Peygamberimiz (s.a.v.)’in bana emrettiği işe gitmek istiyordum. Derken dışarı çıktım. Nihayet çarşıda oyun oynayan çocuklara uğradım. Aniden Peygamberimiz (s.a.v.), arkamdan enseme tutuverdi. Hemen O’na baktım, gülüyordu. O: ‘Enescik! Sana emrettiğim yere gittin mi?’ dedi.

⁶⁰⁵ Necati, Hadis, s.78.

⁶⁰⁶ Canan, Hadis, c.12, s.31, h.no:4426.

⁶⁰⁷ Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi, XII, s.152.

⁶⁰⁸ Canan, Hadis, c.17, s.495, h.no:7106.

⁶⁰⁹ Canan, Hadis, c.9, s.384, h.no:3359.

Ben: ‘Evet, gidiyorum ya Rasulullah!’ dedim. Enes der ki: Vallahi O’na dokuz sene hizmet ettim. Yaptığım bir şey için “Şöyle şöyle yapsaydın!” dediğini bilmiyorum.⁶¹⁰

Peygamberimiz (s.a.v.), çocuklara olan sevgisini onlarla ilgilenerik gösterirdi. Selman (r.a.) anlatıyor: Rasulullah’la birlikteyken Ümmü Eymen (r.a.) gelerek: ‘Ya Rasulullah! Hasan ile Hüseyin kayboldu.’ dedi. Gün de biraz ilerlemişti. Hemen Peygamberimiz (s.a.v.): ‘Kalkın da çocuklarımı arayın.’ buyurdu. Bunun üzerine herkes bir yönü tuttu. Ben de Peygamberimiz (s.a.v.)’in yöneldiği tarafa gittim. Nihayet Peygamberimiz (s.a.v.) Sefh-ı Cemel’e geldi ve Hasan ile Hüseyin’in birbirine kenetlenmiş olduklarını gördü. Bir de baktı ki kuyruğu üzerine dikilmiş ve ağzından ateş kıvılcımı çıkan bir yılan! Rasulullah hemen o yılanı doğru koştı. Yılan derhal sanki konuşurcasına Peygamberimiz (s.a.v.)’e yöneldi ve sonra taşların arasına girerek kayboldu. Sonra Rasulullah Hasan ile Hüseyin’in yanına gelerek onları birbirinden ayırdı. Sonra yüzlerini sıvazladı ve şöyle dedi: ‘Anam babam feda olsun, Allah’ın nezdinde siz ne değerli çocuklarsınız!’ Sonra da onlardan birini sağ omzuna, diğerini de sol omzuna aldı. Ben dedim ki: ‘Ne mutlu size, ne güzel sizin binitiniz!’ Bunun üzerine Rasulullah şöyle buyurdu: ‘Ne güzel binenler; Hasan ile Hüseyin! Babaları ise bunlardan daha hayırlıdır.’ Bu rivayette açıkça görölmektedir ki, yilandan korktukları için birbirine kenetlenmiş Hasan ile Hüseyin’i kurtarmak için Rasulullah acele davranmış, onları birbirinden ayırmış, yüzlerini okşamış, dua etmiş, her ikisini omzuna almış, sonra da: ‘Binen çocuklar ne güzel!’ diyerek onları övmüştür. Bütün bunlar, çocuğa gösterilen ilgi ve şefkatin âdil, sağlıklı ve dengeli olması konusunda Peygamberimiz (s.a.v.)’in çok titiz ve dikkatli olduğunu göstermektedir.⁶¹¹

Şefkat ve merhamet, kalplerdeki katılığı yumuşatan, insanlar arasında yakınlaşmayı, sevgi ve kardeşliği sağlayan bir duygudur.⁶¹² Peygamberimiz (s.a.v.) hakkındaki, ‘Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.’⁶¹³ ayeti de rahmet olarak zikredilen ve aynı kökten gelen merhametin, O’nun belirgin özellikleri arasında yer aldığını belirtmektedir.⁶¹⁴

⁶¹⁰ Buhârî, c.2, s.139, h.no:2025.

⁶¹¹ Süveyd, Peygamberimiz, s.191-192.

⁶¹² Şanver, Kur’an’da, s.115.

⁶¹³ Âl-i İmran, 3/159.

⁶¹⁴ Şanver, Kur’an’da, s.116.

Peygamberimiz (s.a.v.), şefkat hakkında övgüde bulunmuştur. Müslümanların en belirgin özelliklerinden biri şefkatli ve merhametli olmalarıdır. Kur'an'a göre, "İman edenler, sabrı birbirlerine tavsiye edenlerden, merhameti birbirlerine tavsiye edenlerden olmak"⁶¹⁵ Müslümanların özelliklerindendir.⁶¹⁶ "Müminler birbirini sevmekte, birbirine şefkat göstermekte ve korumakta, herhangi bir organı rahatsız olduğunda diğer organları da bu yüzden uykusuzluğa ve hummaya tutulan bir vücut gibidirler."⁶¹⁷

Peygamberimiz (s.a.v.), çocuklara olan sevgi, şefkat ve ilginin izhar edilmesini çocukları okşayarak, en güzel biçimde göstermiştir. Yusuf İbnu Abdillâh İbni Selâm: 'Peygamberimiz (s.a.v.), beni Yusuf diye tesmiye etti, kucağına oturttu ve başımı okşadı.'⁶¹⁸ diye rivayet etmiştir. Cemre Bintu Abdillâh et-Temimiyye'nin rivayeti şöyledir: "Babam beni Rasulullah'a götürdü ve: 'Şu kızım için Allah'a bereketle dua buyurun.' dedi. Rasulullah beni kucağına oturttu, sonra elini başıma koydu ve bereketle dua etti."⁶¹⁹ Tüm Müslümanlar, Peygamberimiz'in sevgi, saygı ve ilgi konusunda ümmetine gösterdiği örnekliliği yaşamaya gayret etmelidir. Böylece sevgi, saygı ve ilgi görerek değerli olduğunu hisseden insanların kompleksten uzak bir hayat sürmeleri daha kolaylaşacaktır.

1.3.4. Kabul Edilmek ve Değerli Olduğunu Hissetmek

Peygamberimiz (s.a.v.)'in, çocuğun dikkatini çekmek, ona değer verdiğini göstermek ve onu söyleneni kabule hazır hâle getirmek için farklı hitap tarzları kullandığı görülmektedir. O, yerine göre bazen çocuğun adıyla, bazen 'Ey çocuk!' (Ey ğulam veya ey ğuleym) diyerek çocukluk/küçüklük ifade eden bir kelimeyle ve çoğu zamanda duygu ve şefkat yüklü bir tonla 'yavrucuğum, oğulcuğum!' diyerek seslenirdi.⁶²⁰

Ashab-ı kiram da babası İslam ile şereflenmiş Müslüman çocuğa hitap ederlerken (çok defa) 'Ey kardeşimin oğlu' derlerdi. Nitekim Ömer b. Hattab, İbn Abbas'a, 'Söyle, ey kardeşimin oğlu! Kendini öyle küçük görme!' demiştir. Fakat onlar babası Müslüman olmamış çocuğa seslenirken de 'yavrucuğum, oğulcuğum'

⁶¹⁵ Beled, 90/17.

⁶¹⁶ Bilgin, Yüksek, s.419.

⁶¹⁷ Canan, Hadis, c.6, s.359-360, h.no:3336.

⁶¹⁸ Canan, Hadis, c.1, s.376.

⁶¹⁹ Canan, Hadis, c.1, s.376.

hitap tarzını kullanırlardı. Nitekim Sa'd b. Hakîm'in dedesi diyor ki: Ömer b. Hattab'a gitmiştim. Bana 'yeğenim' demeye başladı. Sonra bana kim olduğumu sordu. Ben de ona soyum hakkında bilgi verdim. Babamın İslam'a yetişmediğini anlayınca, 'yavrucuğum, yavrucuğum' demeye başladı.⁶²¹

İmam Nevevi, içerisinde 'yavrucuğum, oğulcuğum' hitap tarzının geçtiği hadisleri esas alarak şunları söylemektedir: "Bu hadislerle göre, insanın, yaşça kendisinden daha küçük olan ve oğlu dışındaki birine 'yavrum, oğlum, evladım, yavrucuğum' demesi caizdir. Bu tip hitabın anlamı şefkat ve nezaket göstermektir. Söz konusu hitap tarzlarıyla, Peygamberimiz (s.a.v.)'in yaptığı gibi ince, nazik ve kibar davranmak kastedilirse, bu müstehab olur.⁶²² O hâlde, çocuğa güzel hitap etmek suretiyle onun ruhunu okşamalı, sevildiğini ve etrafındakiler için ne kadar değerli olduğunu hissettirmeli ve verilmek istenen mesajı almaya hazır duruma getirmelidir.

Büyükler çocuklara onları ne kadar çok sevdiklerini söylerlerse, çocuk kendisine ne kadar değer verildiğini hissedecektir. "Peygamberimiz (s.a.v.)'in Medine'ye hicreti sırasında pek çok kız çocuğu, sevinç şarkıları söylüyordu. Peygamberimiz (s.a.v.), onların yanından geçerken, 'Beni seviyor musunuz?' diye sordu. Küçük kızlar şarkılarını kesip coşkuyla cevap verdiler: 'Evet' Peygamberimiz (s.a.v.) de onlara karşılık verdi. Üç defa: 'Ben de sizleri çok seviyorum.' dedi." Böylece onlara ne kadar çok değer verdiğini gösterdi.⁶²³

Peygamberimiz (s.a.v.), üç basamaklı minbere çıkmış hutbe okuyordu. Hz. Hasan ve Hüseyin yeni yürümeye başlamışlardı. Birden mescide geldiler. Gömlekleri boylarından uzundu. Yürürken gömleklerinin uçlarına basıyor, yürümekte güçlük çekiyorlardı. Dedelerine düşe kalka geliyorlardı. Peygamberimiz (s.a.v.), onların bu hallerine dayanamadı. Bulunduğu yerden indi. Yürümekte güçlük çeken torunlarını kucakladı.⁶²⁴

Çocuklarla bazı sırları paylaşmak da onlara değer verildiğinin bir ifadesidir. Peygamberimiz zamanındaki şu olay, annenin çocuğa verdiği değeri göstermesi

⁶²⁰ Süveyd, Peygamberimizin, s.364-365.

⁶²¹ Süveyd, Peygamberimizin, s.364-365.

⁶²² Süveyd, Peygamberimizin, s.364-365.

⁶²³ Sahih-i Buharî Muhtasarı, VI, s.187.

⁶²⁴ Canan, Hadis, c.12, s.321.

açısından önemlidir. “Enes, sokakta çocuklarla oynamaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.), yanına gelir, çocuklara selam verir. Sonra Enes’i bir iş için bir yere gönderir. Enes, Peygamberimiz (s.a.v.)’in istediği işi yaparken annesinin yanına gitmekte gecikir. Annesinin yanına gelince, anne gecikme sebebini sorar: ‘Enes, niçin geciktin?’ Enes, ‘Allah Rasulü beni bir işe göndermişti.’ der. Anne, bu işi merak eder ve ne olduğunu sorar. Enes, annesine ‘Bu bir sırdır söyleyemem.’ diye cevap verir. Onun bu cevabı annesinin hoşuna gider ve ‘O zaman bu sırrı kimseye anlatma.’ der.”⁶²⁵

Peygamberimiz (s.a.v.)’de çocuk, kalplerin meyvesi ve gözlerin nuru şeklinde tanımını bulur.⁶²⁶ Peygamberimiz (s.a.v.), tüm insanlara değer vermekle beraber çocuklara özel bir değer vermiştir.

1.3.5. Başarı Duygusu

Çocuk, iyi bir şey yaptığı ve kendisinde güzel bir davranış görüldüğü zaman sevilmeli, aferin oğlum, kızım diyerek okşamalı ve hoşuna gidecek bir şeyle karşılık verilerek gönlü alınmalı ve özellikle bir işi başardığı zaman yaşlıları arasında övülmelidir. Başarısı karşısında övülen çocuk sevinecek, her zaman daha iyisini yapmaya çalışacaktır. Peygamberimiz (s.a.v.), “Muhakkak ki cennette –ferah köşküdenilen bir köşk vardır ki, buraya çocukları sevindiren, neşelendirenden başka kimse giremez.” buyurarak, çocukların ruhunu okşayacak, başarılarını artıracak, onları iyiye ve güzele sevk edecek yolu göstermektedir.⁶²⁷

Peygamberimiz (s.a.v.)’in, insan ruhunu okşayan güzel üslûbuyla yaptığı övgü ve takdir, bir şekilde semeresini verir ve insanı mükemmel noktaya sevk ederdi. Zaman ve mekan etkeni dikkate alınarak, haddi aşmadan dengeli bir şekilde yapılan övgü ve takdir, her yerde semeresini verecektir.

Peygamberimiz (s.a.v.)’e, hizmet düşüncesiyle Arapça ve Süryanîce’yi öğrenen çocuk için, Hendek günü Rasulullah’ın “Ne iyi çocuktur o!” diyerek övgüde bulunması ve onun dil öğrenmedeki başarısını takdir ederek dile getirmesi bizim için bir örnektir.⁶²⁸

⁶²⁵ Müslim, Müslim Tercemesi, c.1, s.88.

⁶²⁶ Çeleğin, Peygamberimiz, s.137.

⁶²⁷ Osman Karabulut, **İslam’da Çocuk Terbiyesi**, Uysal Kitabevi, Konya 1993, s.55.

1.3.6. Bağımsızlık, Uygun Ortam Sağlamak

Çocuğa bağımsızlık vermenin ve uygun ortam sağlamanın en güzel yolu, onların davranışlarına hoşgörüyle yaklaşarak, onlara kızmadan, bağırmadan, hareketleri kısıtlanmadan oyun oynayabilecekleri, rahat hareket edebilecekleri bir ortam hazırlamaktır.

Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Cafer ve amcası Hz. Abbas'ın aynı yaşlarda olan çocuklarını karşısına alır ve onlara elinde tuttuğu herhangi bir şeyi göstererek şöyle derdi: 'Bana doğru koşun. Sizden, önce kim yanıma ulaşırsa, bunu ona vereceğim.' Onlar da tüm hızlarıyla Peygamberimiz (s.a.v.)'e doğru koşup, sırtına ya da göğsüne kapanırlardı. Peygamberimiz (s.a.v.) de onları öper ve kucaklardı. Peygamberimiz (s.a.v.)'in bu davranışında çocuklarla hem oyun, hem de yarış vardı. Yarışın içinde de mükafat vardı. Büyüklerin yanından uzaklaştırılan, onları rahatsız etmemesi için sürekli uyarılan çocuklar, büyükleriyle ruhlarının istediği yakınlığı kuramazlar. Peygamberimiz (s.a.v.)'in yanındaki çocuklar, böyle sürekli bir uyarı duymazdı. Peygamberimiz (s.a.v.)'e göre çocuklar büyükleri rahatsız etmez; büyükler çocukları rahatsız eder.⁶²⁹

“Ebu Hureyre: ‘Bu gözlerimle gördüm ve kulaklarımla işittim. Elleriyle Hz. Hüseyin'in ellerini yakaladı. Ayaklarını kendi ayakları üzerine koydu ve çık dedi. Çocuk çıkmaya başladı. Öyle ki ayaklarını Peygamberimiz (s.a.v.)'in göğsü üzerine koydu. Peygamberimiz (s.a.v.) çocuğu öptü ve ‘Allah'ım sen bunu sev, zira ben onu seviyorum.’ dedi. Sonra da çocuğun ellerini tutup ayaklarını ayakları üzerine koyup sallayarak şöyle dedi: ‘Zayıfcık, zayıfcık, haydi çık gözü küçük.’ Peygamberimiz (s.a.v.), çocukla oyunda tekerleme de kullanıyordu.

Anne baba veya diğer yetişkinler çocuğa bağımsızlık kazandırma konusunda gerektiğinde onunla oynamalı, şakalaşmalı ve çocukla çocuk olmalıdır. Sa'd bin Ebi Vakkas: ‘Rasulullah'ın huzuruna girmiştım. Hasan ve Hüseyin'i karnı üzerinde oynarken buldum.’ Peygamberimiz (s.a.v.), çocukla oyunlarda onlara takma isim de takardı. Hz. Enes'e iki kulaklı anlamına gelen ‘zülüzüneyn' derken, Hz. Hasan'a da ‘luka' diye seslendiği belirtilmektedir.⁶³⁰

⁶²⁸ Süveyd, Peygamberimizin, s.357.

⁶²⁹ Çeleğen, Peygamberimiz, s.80.

⁶³⁰ Çeleğen, Peygamberimiz, s.82.

1.3.7. Çocuğun Merakını Gidermek

Kur'an'da on üç yerde "Sana soruyorlar..." biçiminde başlayan ifadeler vardır. Dinî bir hükmün konuluş nedenini anlamak, daha iyiyi yapıp sevap elde etmek, anlayamadıkları kelimelerin anlamını öğrenmek ve bir meselenin hükmünü iyice kavramak amacıyla Rasulullah'a sorular sormuşlar, o da bunları ayrıntılı olarak cevaplamıştır.⁶³¹ Çocuklar da bir konuyu merak ettikleri zaman onların sorusu da cevapsız bırakılmamalı, merakları giderilmelidir.

1.3.8. Olumlu Teşvik (Yönlendirme)

Olumlu teşvik, dinimizce güzel sayılan şeyleri yapması için istek vermek, arzusunun gelişmesine yardımcı olmak ve yönlendirmek anlamındadır.⁶³²

Mahzure, küçük bir çocuktur. Tüm çocuklar gibi dışarıda oyun oynamaktaydı. Küçük çocuk, oyun esnasında müezzin taklidi yaparak, alay ederek ezan okuyordu. Oradan geçmekte olan Peygamberimiz (s.a.v.) çocuğun yanına gitti. 'Haydi, bir ezan da bana oku.' dedi. Mahzure ne yaptığının farkına varmıştı. Utanç içinde kaldı. Yaptığına pişman oldu. 'Ya şimdi Peygamberimiz (s.a.v.) kızarsa!' düşüncesi kapladı içini. Korkusu çabuk geçti. Mahzure'nin karşısında hiçbir çocuğa kızmamış, azarlamamış bir Peygamberimiz (s.a.v.) vardı. Hemen kendisini toparladı. Bütün gayretini göstererek bir ezan okudu. Birkaç yanlış dışında Mahzure güzel bir ezan okudu. Peygamberimiz (s.a.v.) o yanlışları düzeltti. Sırtını sıvazlayıp mübarek olsun, dedi. Mahzure şaşkındı. Kızılmayı beklerken, lütuf ve ikram görmüş, bir de dua almıştı. O, bu çocukluk hatırasının ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in duasının neticesini büyüyünce gördü. Yıllarca Medine'nin müezzinliğini yaparak ezan okudu. Peygamberimiz (s.a.v.), hata karşısında çocuğa kızarak, onu hatasında sabit hale getirmiyordu. Yaptığı hatalı davranışın yönünü değiştirerek onu iyiye teşvik ediyordu.⁶³³

İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: Rasulullah'ın hayatında bir adam rüya gördüğünde onu Rasulullah'a anlatırdı. Ben de gördüğüm bir rüyayı Peygamberimiz (s.a.v.)'e anlatmak istedim. Taze ve bekar bir genç idim. Rasulullah'ın zamanında mescitte uyurdum. Derken ben de bir gün rüyada iki meleğin beni tutup cehenneme

⁶³¹ Sürmeli, Gaye, s.63.

⁶³² Bilgin, Yüksek, s.651.

⁶³³ Canan, Hadis, c.7, s.478; Çeleğin, Peygamberimiz, s.52.

götürdüklerini gördüm. Bir de baktım ki, cehennem kuyu gibi yanları örölüp dürülmüş ve iki tane boynuzu vardı. İçinde kendilerini iyice tanıdığım bazı insanlar bulunuyordu. Ben hemen, “Ateşten Allah’a sığınırım.” demeye başladım. O sırada başka bir melek bizi karşıladı ve bana hitaben “Sen korkma!” dedi. Ben bu rüyamı (kız kardeşim ve Peygamberimiz (s.a.v.)’in zevcesi) Hafsa’ya anlattım. Hafsa da bunu Rasulullah’a anlattı. Bunun üzerine Rasulullah: “Abdullah ne iyi adamdır; bir de geceleyin kalkıp namaz kılmayı âdet edinseydi!” buyurdu. Abdullah’ın oğlu Sâlim diyor ki: “Artık ondan sonra geceleyin pek az uyurdu.”⁶³⁴

İşte Peygamberimiz (s.a.v.), insanları incitmeden, kırmadan, onların hoşuna gidecek şekilde güzel olana yönlendiriyordu.

1.3.9. Cesaretlendirme

Peygamberimiz (s.a.v.) eğitiminde, Müslüman’ı kendisine güven duymaya, görüşünü belirtme cesaretini göstermeye, insanlardan korkmadan duygu ve düşüncelerini ortaya koymaya teşvik etmiştir.⁶³⁵

Aşırılığa ve taşkınlığa meydan vermeden çocuğu yetiştirmek, İslâm eğitiminin gözettiği önemli hedeflerden birisidir. Bu, çocuğun psikolojik gelişiminde, olumlu ve yapıcı davranışlarında, potansiyel gücünün açığa çıkarılmasında ve yaşadığı hayatta ilerleme kaydetmesinde aktif rol oynar. Peygamberimiz (s.a.v.), “Kim bana önce gelirse, ona şu kadar var!” diyerek yarışmaları için çocuklara cesaret vermesinin temelinde bu düşünce yatmaktadır.

Hiz. Ömer, oğlu Abdullah ile birlikte Peygamberimiz (s.a.v.)’in sohbet meclisinden çıkarken, Abdullah babasına: ‘Babacığım! Rasulullah’ın sorduğu sorunun cevabının hurma ağacı olduğu benim aklıma gelmişti.’ dedi. Babası Hiz. Ömer: ‘Peki neden söylemedin? Eğer söyleseydin, benim için şundan ve şundan daha sevimli olurdu.’ dedi. Bunun üzerine oğlu Abdullah: ‘Baktım, sen ve Ebubekir bir şey konuşmadınız. Bu yüzden de atılıp fikir beyan etmeyi hoş bulmadım.’ cevabını verdi.⁶³⁶

Şu örnek de büyüklerin yanında çocukların hiç sıkılmadan cesaretle konuşmaları ve görüşlerini sunmaları konusuna Hiz. Ömer’in verdiği önemi

⁶³⁴ Canan, Hadis, c.3, s.441, h.no:969.

⁶³⁵ Necati, Hadis, s.296.

⁶³⁶ Canan, Hadis, c.1, s.168, h.no:50.

göstermektedir. Bir gün Ömer b. Hattab yanındakilere “Biriniz, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu bir bahçesi olsun ister mi, ayetinin ne hakkında nâzil olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar: ‘Allah daha iyi bilir.’ dediler. Hz. Ömer buna kızdı ve: ‘Biliyoruz veya bilmiyoruz deyin.’ dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: ‘Ey müminlerin emiri! Bu konuda bende bir bilgi var.’ dedi. İbn Abbas: ‘Allah bu ayetle bir ameli misal vermiştir.’ dedi. Hz. Ömer: ‘Hangi amel?’ diye sordu. İbn Abbas buna da şu cevabı verdi: ‘İyilik yapan zengin bir adam vardı. Sonra Allah ona (imtihan için) şeytanı gönderdi. Adam birçok günah işledi. Nihayet eski amellerini tümüyle batırdı. İşte bu, o adamın amelini açıklamaktadır.’ O halde çocukları yüreklendirme konusunda, anne baba ve eğitimcilerin parolası “Söyle yavrucuğum, kendini küçük görme” sözü olmalıdır.⁶³⁷

1.3.10. Kendisiyle Kıyaslama

Kendisine adaletli davranılan çocuk, sağlıklı bir kişiliğe, huzur ve iyilik duyguları ile dolu bir kalbe sahip olur. Kin ve kıskançlık bilmez. Çocuklarla olan ilişkilerde eşitlik gerçekleştirilirse, bu onların sevildiği bilincini geliştirir.⁶³⁸

Bazı aileler çocukları arasında bir yarış ve teşvik olur zannederek onlara değişik davranırlar. Çocukların çalışması daha çok olsun gerekçesiyle, çocuklar arasında kıskançlığa yol açan karşılaştırmalar yaparlar. Bu yanlış bir davranıştır. Böyle bir davranış çocuğun kişiliği açısından zararlı olur. Çocuğu böyle bir duruma girmekten korumak, ona sevgiyle yaklaşmakla olur. Benzer durumlarda anlayışlı davranılmalı, çocuklara güven duygusu verilmelidir.

Yaş ve zeka yönüyle aynı olmayan çocuklardan aynı şeylerin beklenmesi ve bu konuda daha iyi olana kıyas yapılması çocukların psikolojik gelişiminde zararlı sonuçlar doğurabilir. Ailede yeni doğan bir bebeğin ihtiyaçları görülürken, onu kıskanması beklenen diğer çocuğu iş görmede yardım ettirmelidir. Örneğin onu giydirirken veya yıkarken büyük kardeşin yardımını istemelidir. Bu durumla onun eskisi gibi sevildiği, benimsendiği anlatılmış olur.

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: “Çocuklarınız hakkında (yaptıklarınızda) Allah korkusundan ayrılmayın.”⁶³⁹ Çocuklara davranışında Allah

⁶³⁷ Süveyd, Peygamberimizin, s.356.

⁶³⁸ Derviş ve Nasr, Ailede, s.186.

⁶³⁹ Canan, Hadis, c.1, s.365.

korkusundan ayrılmayan anne baba onlar arasında da yersiz kıyaslamalardan kaçınacaktır. Herkesin yaradılıştaki aynı olması söz konusu değildir. Çocuğu bir başka çocukla değil, çocuğun eski hali ile yeni halini karşılaştırmak gerekir. Görülen her iyileşme üzerine çocuk övülmeli ve daha iyiye yönlendirilmelidir.⁶⁴⁰

2.DİN EĞİTİMİNİN AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ

Din eğitiminin temel amaçlarından birinin ruh sağlığı yerinde ve kişilik bütünlüğüne sahip bireyler yetiştirmek olduğu tartışmasızdır.⁶⁴¹ Gerçek bir dini inanç, gerek zihniyet yönünden, gerekse psikolojik ve ahlâkî yönden, kendi içinde tutarlı ve dengeli, aşırılıklardan uzak, bütünleşmiş bir kişilik tipinin oluşmasında önemli bir etken olmaktadır. Bu da bir anlamda bireyin ruh sağlığı ile çeşitli biçimlerde ilişkili bir kavram olan, kendini olduğu gibi, görüldüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh hali olarak benlik saygısının gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.⁶⁴²

Benlik saygısı gelişiminde temel etkenlerden olan, insanın varlığını emniyet altına alma, koruma, güvenme, dayanma, sığınma, kabul görme ve sevilme gibi ihtiyaçların karşılanmasında Allah inancının da önemli bir rolü bulunmaktadır.⁶⁴³

İçinde yaşanan kültür ve dinî inançlar; “Ben kimim? Hayatın anlamı nedir? Günah nedir? İyilik nedir?” gibi sorulara hazır cevaplar sunmaktadır. Bireyin kendini iyi ya da kötü, değerli ya da değersiz olarak yargılamak için kullandığı değer ölçütleri ve ahlâk ilkelerine büyük ölçüde din kaynaklık yapar. Onun için ailede ya da okulda din eğitimi alarak yetişen bireyin kendini nasıl gördüğü ve nasıl yargıladığını şekillendirmede, dinî değerlerin önemli bir etkisi vardır.⁶⁴⁴

Güvenç ve Şahin’in 16-18 yaşlarında İmam-Hatip Lisesi ile genel lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırma sonucu, din eğitimi gören gençlerin, genel eğitim gören gençlere kıyasla fiziki görünüm, sosyal kabul, akademik yeterlik ve

⁶⁴⁰ Derviş ve Nasr, Ailede, s.187-188.

⁶⁴¹ Halil Ekşi, “*Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik*”, **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, DEM Yay., İstanbul 2006, s.181.

⁶⁴² Ekşi, Din, s.181.

⁶⁴³ Hatice Eşer, “*Dinî İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*”, **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, DEM Yay., İstanbul 2006, s.500.

⁶⁴⁴ Eşer, Dinî İnanç, s.503.

bütünsel öz değer boyutlarında kendilerini daha olumlu algıladıkları tespit edilmiştir.⁶⁴⁵

İnsanın öncelikle bilmesi gereken sınırlılıklarının neler olduğudur. Neyi yapıp neyi yapamayacağını bilen, güçlerinin, yeteneklerinin ve imkanlarının farkında olan ve kendini tanıyabilen insanda güven duygusu tam olacaktır. Bu açıdan her Müslüman kendisini de Allah'ın yarattığını, Allah'ın hayatta tuttuğunu ve nimetlendirdiğini dolayısıyla yetersiz bir kul olduğunu kavrar. İnanan insan, her şeyde Allah'ın gücünü ve kendi yetersizliğini görecektir. Yetersizdir; karnı acıkmakta, hasta olmakta, acı çekmektedir. Bunların hiçbirine engel olamaz. Ne kendi kendisini yaratmıştır, ne de ölümünü belirleyebilir. Üstelik yaşlanmasını da engelleyemez. Allah'ın verdiği bir bedenle, Allah'ın takdir ettiği bir sürede Allah'ın çizdiği kadere göre yaşayacak ve sonra toprağa gömülüp yine O'na dönecektir. Sahip olduğu güzel birtakım özellikleri de Allah ona vermiştir. Kibirlenmekle değil, şükretmekle sorumludur. “Hz. Lokman, ‘Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.’ diyerek oğlunun yürüyüşünü bile şekillendirmeye çalışmaktadır. Müslüman’ın yürüyüşünde kibir yoktur; böbürlenmek yoktur. Bir bakıma, Müslümanların davranışlarında kompleks yoktur. O, halkın içinde daima rahattır.”⁶⁴⁶ Çünkü verenin de alanın da Allah olduğunu bilir. Bunlar arasında dengeyi de iyi kurar. Kaybettiği şeyler onda aşağılık kompleksi oluşturmaz. Kazandığı şeyler de onu şımartmaz, kibire götürmez. Çünkü bilir ki, bunlar birer imtihandır.

Allah'a karşı hissettiği yetersizlik, diğer insanların yanında zavallı tavırlar göstermek demek değildir. Kişi yetersizliğini yalnızca Allah'a açar ve O'na gösterir. Diğer insanların yanında ise vakarlı, olgun, mütevazi, rahat ve güvenli bir tavır sergiler. Buna karşın bazı insanlar, bir gurur ve kibir içindedirler. Allah karşısında yetersizliklerini görmez, kabul etmek istemezler. Ellerinden geldiğince kendilerini övmeye, yüceltmeye çalışırlar. Sahip oldukları birtakım olumlu özelliklerin (zeka, şöhret, zenginlik, güzellik gibi) gerçek sahibi olduklarını zannederler; oysa bu özellikleri onlara Allah vermiştir ve istediği anda geri alabilir. Bu tip insanlar, sahip oldukları özellikler nedeniyle üstünlük hissederken, bir yandan da sahip olmadıkları şeyler nedeniyle aşağılık kompleksine kapılırlar. Allah'a teslimiyet, tevekkül,

⁶⁴⁵ Eşer, Dinî İnanç, s.503-504.

kanaatkarlık gibi kavramlardan habersiz olduklarından sürekli olarak ya aşağılık ya da büyüklük kompleksi içindedirler.

Dinin insanın ruh sağlığı üzerindeki etkisi bilinmektedir. Din, insana psikolojik bir dayanak noktası ve güven unsuru olmaktadır. Maddi ya da manevi çeşitli olumsuz durumlar içerisinde, sadakatle korunan ve geliştirilen dinî inanç ve tutum, kişinin ruhsal dengesini ve uyumunu koruyucu en önemli etkindir. Başa gelen sıkıntıların bir anlamı olduğu ve Allah'ın yardımıyla bunların aşılabileceği inancı kişinin benlik saygısı ve özgüvenini artırıcı, huzur ve rahatlama sağlayıcı bir etkiye sahiptir.⁶⁴⁷

Din eğitiminin amacı, ruh, beden, duygu, zihin ve heyecan dinamizmini bozmadan, onu kendi iç dünyasında tutarlı, sorumluluklarının bilincinde, başarılı bir insan olarak topluma kazandırmaktır.⁶⁴⁸

Özü itibariyle iman “eğitim” dir. Din, kararlı ve sağlam bir insan şahsiyetinin oluşmasını hedefler. Din, insanın psikolojik olarak umutsuz ve yıkılmış olduğu durumlarda ona çözüm üretebilir; insanın çeşitli uyum problemlerini çözebilir. Hatta bu psikolojik durumlara düşmemek için reçeteler sunar. Aşağılık kompleksi de psikolojik bir sorun olduğu için, din bu konuda da reçete ve çözüm önerileri sunabilir. Dinin bu konuda getirdiği çözümleri insanlara anlatacak ve onları eğitecek olan da din eğitimidir.

Din eğitimi açısından, insanların aşağılık kompleksine kapılmamaları için alınması gerekli önlemler özetle şöyle sıralanabilir:

1.Öncelikle insana bu dünyanın gerçek huzur ve mutluluğa ulaşmak için sadece bir araç olduğu anlatılmalıdır. Bu dünyanın geçici olduğunu bilen insan, sıkıntılar karşısında daha güçlü olur.

2.İnsanlara ahiret bilgisi verilerek, bu dünyanın orası için bir geçiş yeri olduğu, Allah'ın insanların bazısını imtihan için varlıkla, bazısını da canlardan, mallardan, sevdikleri şeylerden kaybettirerek denediği anlatılmalıdır.

⁶⁴⁶ Çamdibi, Ailede, s.160.

⁶⁴⁷ Eşer, Dini İnanç, s.504-505.

⁶⁴⁸ Yılmaz, Din, s.71.

3.Allah'ın yarattığı gerçeği bilinerek, her varlığa gereken değer verilmelidir. Tüm varlıklar içinde Allah'ın, insanı en yüce derecede yarattığı düşünülerek insana her şeyden daha fazla gereken değer verilmelidir.

4.Dinî yaşantı dışında, dünyevi üstünlükler çok sık dile getirilmemelidir.

5.Bir Müslümana, diğer Müslüman kardeşini hor görmesi, aşağılaması, onunla alay etmesinin yakışmadığı bilgisi verilmelidir.

6.Peygamberimiz (s.a.v.)'in çocuklara davranışı konusundaki örnekliği tüm büyükler tarafından bilinmeli, çocuk eğitiminde, onun yöntemi uygulanmalıdır.

7.Bir yönden eksikliği olan çocuklara, iyi yönleri ön plana çıkartılarak cesaret verilmelidir.

8.Peygamberimiz (s.a.v.)'in yaptığı gibi, çocuklara çocukluklarını yaşayabilme fırsatı verilmeli, gerektiğinde onlarla koşup oynamalıdır.

9.Çocukların da bir insan olduğu unutulmadan, onları ve aileyi ya da okulu ilgilendiren konularda onların da görüşleri alınmalıdır.

10.Çocuklara dinî konular anlatılırken, baskı, zorlama, korkutma veya dayaktan kaçınılmalı, eğitim sevgi üzerine kurulmalıdır.

11.Çocuklara bazı sırlar anlatılarak, onlara güvenildiği gösterilmelidir.

12.Her yaşın özellikleri bilinerek çocuğun çocukça yaptığı davranışlar abartılmamalıdır.

13.Bedensel eksikliği olan çocukların dikkatleri başka güzel taraflarına çekilmelidir.

14.Çocukları Allah'ın sevdiği anlatılarak, onlarda sevildikleri inancı yaratılmalıdır.

15.Çocuklarda bir eksiklik görüldüğü zaman, başkalarındaki güzelliklerle karşılaştırılmamalıdır. Çocuğun kendisinde bulunan bir güzellik söylenerek, eksik yönünü de güzelleştirebileceği inancı verilmelidir.

16.Çocuktan büyük gibi davranması beklenmemeli, onun çocuk olduğu unutulmamalı, yaramazlıkları abartılmamalıdır.

17.Çocukların yanlış davranışları görüldüğünde bile, güzel bir üslûpla onlar güzel davranışlara teşvik edilmelidir.

18.Çocuklar ciddiye alınmalı, onların sorunları en az onların verdiği değer gibi önemsenmelidir.

19.Çocuklara davranışlarda aşırılıklardan sakınılmalıdır.

20.Anne baba ve öğretmenler, aşırı baskı ve katı cezalandırmalardan kaçınmalıdır.

21.Çocuklar, kucağa alınarak öpülmeli, okşanmalı, sevgi ve şefkatle onlara ilgi gösterilmelidir.

22.Çocuklara, güçlerinin üzerinde görevler verilmemeli; onlara yasaklar konulurken gelişim özellikleri dikkate alınmalıdır.

23.Kardeş kıskançlığını önlemek için, onlar arasında sevgi ve cezalandırmada eşit ve âdil davranılmalıdır.

24.Kişiliği zedeleyecek her türlü söz ve davranıştan uzak durulmalıdır.

25.İnsanlar birbirlerine kötü söz söylememeli, kötü lakaplar takmaktan uzak durmalıdır.

26.Allah'ın insanları servetleri, ırkları, cinsiyetleri, dilleri, soyları, fiziksel yapıları, kusurlu veya sağlıklı oluşları ile değerlendirmeyeceği anlatılmalı; insanın Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle değerlendirileceği anlatılmalıdır.

27.İnsana, hayır ve şerle deneneceği anlatılmalıdır.

28.Çocuklarda maddi olarak eksiklik duygusu uyandırılmamalıdır. Onların maddi istekleri, manevi imkanlar içerisinde yok edilmelidir.

29.Erkek çocuğa değer verilip, kız çocuk ikinci plana atılmamalıdır. İki cinsiyetteki çocuğa da aynı ilgi ve önem gösterilmelidir.

30.Aşırı övgü ve yergiden kaçınılmalıdır.

31.Öfke, kıskançlık, saldırganlık davranışlarının kişinin kendisine ve topluma verdiği zarar anlatılmalıdır.

32.Kıskançlığa götürecek davranışlar ortadan kaldırılmalıdır.

33.Kıskançlık olumlu yöne kanalize edilmeli; insanların birbirlerine hayırlı işlerde gıpta etmesi sağlanmalıdır.

34.Müslüman'ın diğer bir Müslüman'a eliyle veya diliyle zarar vermemesi gerektiği anlatılmalıdır.

35.Saygı, sabır, doğruluk sonucu kişinin büyük kazançlar elde edeceği anlatılmalıdır.

36.En üstün varlığın Allah olduğu bilinci yerleştirilmelidir. İnsanlara verilen bedensel güzelliklerin, sosyal, kültürel, ekonomik üstünlüklerin asıl sahibinin Allah

olduğu bildirilmeli, bunların insanı kibire götürmemesi gerektiği gerçeği anlatılmalıdır.

37.Çocuklara karşı daima anlayışlı ve hoşgörülü davranılmalıdır.

38.Çocukların yanlış davranışlarına yasaklamalar getirilirken, onlara ne yapacakları konusunda alternatifler gösterilmelidir.

39.Hoşlanılmayan, çirkin davranışlarda, çocuklar toplum içinde doğrudan ve açıktan uyarılarak rencide edilmemeli, genele hitap ederek onun da ders alması sağlanmalıdır.

40.Çocuklara, onları üzecek şakalar yapılmamalıdır.

41.Çocukların gelişim özellikleri ve hangi yaşta, nasıl davranılacağı iyi bilinmelidir.

42.Çocuklara anlayacakları bir biçimde konuşulmalıdır.

43.Çocuklara, “yavrucuğum, seni seviyorum” gibi güzel hitap tarzları kullanılmalıdır.

44.Çocuklar hata yaptıklarında da büyüklerin her zaman yanında olduklarını bilmeli ve her zaman değerli olduklarını hissetmelidirler.

45.Kendisinde güzel bir davranış görüldüğü zaman çocuklar sevilmeli, aferin denilerek takdir edilmeli ve hoşuna gidecek şeylerle karşılık verilmeli, bir işi başardığı zaman övülmeli, daha güzel olanı yapması için yüreklendirilmelidir.

46.Çocuklar, belli yaş seviyesine geldiklerinde, güçlerinin yeteceği sorumluluklar verilmeli, bu sorumlulukları yerine getirebilecekleri uygun ortamlar oluşturulmalıdır.

47.Sordukları sorular cevapsız bırakılmamalıdır.

48.Onlara dinî bilgiler, doğru bir şekilde anlatılmalıdır.

49.Şayet yukarıdaki önlemler uygulanmamış ve kişi çocukluğunda kendisine böyle davranılmadığından dolayı aşağılık kompleksine yakalanmış ise onu hekimlere ve dinî danışmanlara yönlendirmelidir.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. SONUÇ

Aşağılık duygusu, insanın fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik birtakım eksiklikler nedeniyle kendisini çevresindekilerden küçük, yetersiz ve değersiz görmesiyle gelişen duygu olarak tanımlanmaktadır.

Aşağılık kompleksi, insanın yetersizliğini genelleştirip kendisini her bakımdan eksik ve yetersiz görerek, bu olumsuz özelliklerinin değişmezliklerine inanması sonucu aşağılık duygusunun normal şeklini kaybederek, patolojik bir mahiyet kazanmasıyla ortaya çıkan bir duygudur.

Aşağılık duygusu her insanda, ilerlemek ve daha iyiye ulaşmak için olması gereken, doğal bir duygu iken; aşağılık kompleksi, ruhsal bir sorundur. İnsanda aşağılık kompleksi varsa, bu kompleks, onu bazı yanlış davranışlara sürükleyecektir. Bu da kişinin, toplumla uyum gücünü yaşamasına sebep olacaktır. Bu yüzden aşağılık kompleksi, önüne geçilmesi gereken bir hastalıktır

Eğitim, doğumdan ölüme kadar gerçekleşen bir süreçtir. Çoğunlukla insanın çevresi, onda aşağılık kompleksi oluşmasına sebep olur. Çevreyi, insanın ailesi, okulu, toplumu oluşturur. Gerek ailede, gerek okulda, gerekse diğer din eğitimi kurumlarında, bazı yanlış davranış ve tutumlar, çocuklarda aşağılık kompleksinin tohumlarını oluşturur.

Yanlış eğitim uygulamaları olarak adlandırılan yanlış anne baba tutumları, dayak, ceza, tehdit, yersiz kıyaslama, utandırma, küçük düşürme, kardeş kıskançlığı, yargılama, suçlama, hatalı eleştiri, alay etme, etiketleme, olumsuz sıfat ve tanımlama, aşırı beklenti ve çocukluğunu yaşayamama, ruh ve beden kusurları ve elverişsiz sosyal, ekonomik ve kültürel durum aşağılık kompleksi yaşanmasının nedenlerindendir.

Aşağılık kompleksi, insanlarda bir anda oluşmaz. Çoğunlukla bu hastalık, kişinin çocukluk yaşlarından itibaren oluşmaya başlar. Yakın çevresinin bu insanın fiziksel, psikolojik ve sosyolojik gelişiminde olumsuz ve bilinçsiz bir baskı uygulaması, onda aşağılık kompleksi gibi problemlere sebep olabilir. Bu konuda, çocuğu korkutmamak, onun heves ve cesaretini kırmamak, kendine olan güvenini

artırmak ve ona karşı teşvik edici bir tutum takınmak gibi olumlu ve dengeli eğitim yöntemleriyle başarı sağlanabilir.

Aşağılık kompleksi insanın kişiliğinde bazı etkiler meydana getirmektedir. Bu etkiler, aşırı ölçüde alınganlık, çabuk kırılma ve küsme, kıskançlık, utangaçlık, sabırsızlık, inatçılık, kararsızlık, yalancılık, cesaretsizlik, kötümserlik, sinirlilik hâli, saldırganlık, her yerde ve herkes tarafından beğenilme, övülme, üstün görünme, başkalarına egemen olma, sorumluluktan kaçma şeklinde sıralanabilir. Böyle bir insan, kendine hiçbir zaman güvenemez. Yaptığı tüm işleri eksik ve kusurlu bulur. Başlayacağı bir işin sonunda başarısız olmaktan korkar. Bir işe başlasa bile, o işi kolay kolay sonuçlandıramaz. Yatağından sabahları zor kalkar ve kendini yorgun bulur. Geceleri rahat uyuyamaz, sıkıntılı rüyalar görür. Yalnız kalmayı tercih eder. Başkalarının, kendisindeki eksik yönleri görmesinden endişe eder. Çünkü başkalarının kendisi için iyi şeyler düşünmediklerini sanır. Başkalarının kendisi ile ilgili düşüncelerine daha çok önem verir. Yaşadığı kompleksten dolayı başkalarını eleştirerek, onların eksik yanlarını söyleyerek kendini yüceltmeye çalışır. Bu yüzden başkalarını sürekli yerme eğilimi duyar.

Aşağılık kompleksi, bir sonuçtur. Bu nedenle aşağılık kompleksi yaşayan insanın bundan kurtulabilmesi için yapılacak ilk iş, kompleksin sebeplerini araştırmak ve bu sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Aşağılık kompleksini yok etmek zordur ve bu sadece din eğitimcilerinin görevi değildir. Ancak bu komplekse yakalanmamak için bazı önlemler almak da öncelikli olarak eğitimcilerin görevidir. Aşağılık kompleksinin önlenmesi için eğitimcilere düşen görevler, çocuk üzerinde olumlu ve dengeli eğitim uygulamak, çocuğu tanımak, kendisiyle kıyaslamak, çocuğa sevgi, saygı ve ilgi göstermek, kabul edildiğini ve değerli olduğunu hissettirmek, başarı duygusu kazandırmak, bağımsızlık ve uygun ortam sağlamak, çocuğun merakını gidermek, çocuğa cesaret vermek, olumlu teşvikte bulunmak (yönlendirme) ve özgüven kazandırmaktır. Çocuğun gelişim özelliklerini iyi bilen, çocuk psikolojisine dair bilgilerle donanmış anne baba ve öğretmen; eğitimde muhatabı tanıma, tedricilik, kolaylaştırarak öğretme gibi konulardan haberdar olacak ve yapılmaması gereken tenkit, tehdit, aleyhte kıyaslama, kıskandırma gibi hatalara düşmeyecektir.

Aşğılık kompleksi yetişkinlerde yerleşmişse, bu duyguyu söküp atmak zordur. Yetişkinleri kurtarmak için, eski nedenleri aramak, bulmak, yetişkinleri bugünün isteklerine uyum sağlayabilecek hâle getirmek ve başarılı olabilecekleri mesleklere yöneltmek gerekmektedir. Düzenli bir hayat şekli, sürekli başarı ve sorumluluk duygusu yararlı sonuçlar verecektir.

Sağlam bir insan kişiliğinin oluşmasını hedefleyen din eğitimi, insanın psikolojik olarak umutsuz ve yıkılmış olduğu durumlarda ona çözüm üretebilir; insanın çeşitli uyum problemlerini çözebilir. Hatta bu psikolojik durumlara düşmemek için anne baba ve eğitimcilere reçeteler sunar. Din eğitiminin bu konuda getirdiği çözümleri insanlara anlatacak ve onları eğitecek olan da din eğitimcileridir.

Din eğitiminin temel amaçlarından biri, ruh sağlığı yerinde ve kişilik bütünlüğüne sahip bireyler yetiştirmektir. Din eğitimi, bu amaçları Kur'an ve sünnete dayanarak oluşturduğu bilgiler sistemiyle gerçekleştirmeye çalışır. Müminlerin Kur'an ve sünnete göre yaşamaları, onlara aşğılık kompleksine yakalanmamaları konusunda yardımcı olacaktır.

Aşğılık kompleksinin önüne geçilebilmesi için anne ve baba, tertemiz bir biçimde dünyaya gelen çocuklarının kişiliğine yön verecek en önde gelen iki kişi olduklarını bilmeli, dolayısıyla daha çocuk dünyaya gelmeden onun eğitimiyle ilgili bilgi sahibi olmalıdır. Anne babanın eğitiminden sonra çocuk, okulda öğretmenleri tarafından eğitilir. Eğitimcilerin amacı, çocuğun kişiliğini her geçen gün daha geliştirmek olmalıdır. Çocuğun sağlam bir kişilik sahibi olması için gayret edilmeli, benlik saygısı ve kendine güveni artırılmalıdır. Çocuğun psiko sosyal gelişiminde eğitimci ona destek olmalı ve bu gelişimini başarıyla gerçekleştirmesi için ona yardımcı olmalıdır.

Özellikle din eğitimcileri, çocuklara insan olmanın güzelliklerini anlatmalı, birtakım eksiklik ve yetersizliklerinin olması durumunda insanın aşğı duruma düşmeyeceği üzerinde durmalıdır. İnsanı aşğı duruma düşüren tek şeyin yaradılışına aykırı davranmak olduğu anlatılmalıdır.

Kötü bir tutum ve davranış sergileyen çocuklara “aptal, beceriksiz, ne kadar düşüncesizsin, beyinsiz, yüreksiz, ne kadar ahlâksızsın” gibi onur kırıcı ve saygıdan yoksun sözler yerine “Kendine acımıyor musun, sana yakışıyor mu, yazık değil mi” gibi olumlu ifadelerin kullanılması, hiç şüphesiz daha iyi sonuçlar verecektir.

Çocuklara yaşlarına göre özgürlük tanınmalı, gereksiz baskı ve kısıtlamaya başvurmadan yaşamaları sağlanmalıdır.

Aile içerisinde ve okulda çocuğa gereken önem verilmelidir. Çocukların gelişim dönemlerine uygun düşünceleri, duygu ve davranışları küçümsenmemelidir. Yanlış düşünceleri, yetersiz duyguları, yersiz davranışları yetersizlikle değerlendirilmemelidir. Çocuklarda, düşünme, duyma, davranma yetersizliği inancı yaratılmamalıdır. Hiçbir çocuk ötekinden üstün görülmemeli ve bir çocuk, ötekine örnek gösterilmemelidir. Özellikle bedensel eksiklikleri olan, örneğin yaşına göre çok kısa aşırı derece de uzun boylu, zayıf, sıksa, fazla şişman, çirkin vb. çocuk ve gençler karşısında çok dikkatli hareket edilmeli; beden yapılarında yer alan eksikliklerin etkilerini azaltacak ve bu eksikliklerini unutturacak etkinliklere yönlendirilmelidirler. Onlara karşı, aşırı buyurgan bir eğitimden sakınılmalı, ancak çocuğu şımartmamaya da son derece dikkat edilmelidir. Çocuklar başarabilecekleri şeyler olduğuna inandırılmaya çalışılmalı ve bu konuda cesaretlendirilmelidirler. Tüm bunlar için çocuk sevilmeli ve ona önem verilerek değerli olduğu hissettirilmelidir.

Aile eğitiminden sonra, çocuk eğitiminde en önemli kurum okul; şahıs olarak ise öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenler kendilerine sağlam kişilikle gelen çocukların bu durumlarını devam ettirebilme yönünde uygulamalar yaparken; kendine güveni olmayan, kendini sevmeyen, aşağılanmış, hor görülmüş ve sürekli eleştirilerek psikolojik çöküntüyle kendilerine gelen öğrencileri de bu durumdan kurtarma yönünde çalışmalar yapmalı, çocukta sağlıklı bir ruh gelişimini gerçekleştirmeye gayret etmelidirler.

Anne, baba, öğretmenler ve toplumda çocuk üzerinde etkili olan diğer eğitimciler özellikle cezadan, dayaktan, tehditten, kötü söz ve nitelemelerden, olumsuz etiketlemelerden, aşırı serbest, baskıcı, koruyucu, dengesiz tutumlardan kesinlikle uzak durmalıdırlar.

Çocuklar üzerinde uygulanacak din eğitimi faaliyetlerinde olmazsa olmaz temel şartlar sevgi ve şefkat olmalıdır. Çocuklara gereken ilgi ve destek gösterilerek onların kendilerini değerli hissetmeleri sağlanmalı, başarı duygusu tattırılmalı, gelişimleri doğrultusunda bazı işler ve sorumluluklar verilerek yüreklendirilmeli, yanlış davranışları abartılmayıp onların çocuk oldukları ve hata yapabilecekleri

unutulmamalıdır. Böylece onların fiziksel ve psikolojik gelişimlerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olunmalıdır.

Çocuk eğitimiyle ilgili ayet ve hadisler anne baba ve diğer din eğitimcileri tarafından iyi bilinmelidir. Bu ayet ve hadislerin çocuk eğitiminde kullanımının yaygınlaştırılması için uzmanlardan destek alınmalıdır.

İnsanlara bu dünyanın gerçek huzur ve mutluluğa ulaşmak için sadece bir araç olduğu anlatılırsa bu dünyanın geçici olduğunu bilen insan, sıkıntılar karşısında daha güçlü olacaktır. Ahiret bilgisi verilerek, bu dünyanın orası için bir geçiş yeri olduğu, Allah'ın insanların bazısını imtihan için varlıkla, bazısını da canlardan, mallardan, sevdikleri şeylerden kaybettirerek denediği anlatılmalıdır. Her varlığa, onları Allah'ın yarattığı bilinerek, gereken değer verilmelidir. Tüm varlıklar içinde Allah'ın, insanı en yüce derecede yarattığı düşünülerek insana her şeyden daha fazla gereken değer verilmelidir. Dinî yaşantı dışında, dünyevi üstünlükler çok sık dile getirilmemelidir. Bir Müslüman'a diğer Müslüman kardeşini hor görmesi, aşağılaması, onunla alay etmesinin yakışmadığı bilgisi verilmelidir.

Peygamberimiz (s.a.v.)'in çocuklara davranışı konusundaki örnekliği tüm büyükler tarafından bilinmeli ve çocuk eğitiminde, O'nun yöntemi uygulanmalıdır. Çocuklarda bir eksiklik görüldüğü zaman, başkalarındaki güzelliklerle karşılaştırılmamalı; çocuğun kendisinde bulunan bir güzellik söylenerek, ona eksik yönünü de güzelleştirebileceği inancı verilmelidir. Çocukları Allah'ın sevdiği anlatılarak, onlarda sevildikleri inancı yaratılmalıdır. Çocuktan büyük gibi davranmaması beklenmemeli, onun çocuk olduğu unutulmamalı, yaramazlıkları abartılmamalıdır. Allah'ın insanları servetleri, ırkları, cinsiyetleri, dilleri, soyları, fiziksel yapıları, kusurlu veya sağlıklı oluşları ile değerlendirmeyeceği, insanın Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle değerlendirileceği, hayır ve şerle deneneceği anlatılmalıdır. İnsanların zihinlerine her an, en üstün varlığın Allah olduğu bilinci yerleştirilmelidir. Onlara verilen bedensel güzelliklerin, sosyal, kültürel, ekonomik üstünlüklerin asıl sahibinin Allah olduğu bildirilmeli, bunların insanı kibre götürmemesi gerektiği gerçeği anlatılmalıdır.

Şayet kişiye çocukluğunda dengeli ve olumlu eğitim yöntemleri uygulanmadığından dolayı aşağılık kompleksine yakalanmış ise onu hekimlere ve dinî danışmanlara yönlendirmelidir.

2. ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak başarılı bir din eğitimi faaliyeti için şu önerilerde bulunulabilir:

1.Bu araştırma anket, mülakat gibi yöntemler uygulanarak daha genişletilmelidir. Bunun için uzmanlar tarafından aşağılık kompleksiyile ilgili ölçekler geliştirilmelidir.

2.Psikolog ve eğitimcilerin iş birliği sağlanarak konu ayrıntılı olarak araştırılmalı, çocuk, genç, anne, baba ve tüm eğitimcilere yardımcı olacak öneriler sunulmalıdır.

3.Çocukların aşağılık kompleksine yakalanmamaları için, tüm kurum ve kuruluşlar üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli ve bu uygulamalar yetkili kişilerce değerlendirilmelidir.

4.Araştırma ile ilgili öneriler, basın yayın organlarınca halka duyurulmalıdır.

5.Çocuk, ilk eğitimini anne babadan almaktadır. Ailede aldığı eğitim, onun kişiliğini şekillendirmekte ve geleceğine yön vermektedir. Bu nedenle anne babaların iyi bir eğitimci olabilmeleri için eğitilmeleri ve bu konuyla ilgili olarak “anne baba okulu” projelerinin ailede verilecek din eğitiminin nasıl olması gerektiğini de kapsayıcı olarak yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred, **İnsan Tabiatını Tanıma**, çev.: Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 2000.
- _____, **İnsanı Tanıma Sanatı**, çev.: Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul 1994.
- _____, **Yaşama Sanatı**, çev.: Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul 1992.
- _____, **Bireysel Psikoloji, Sosyal Roller ve Kişilik**, çev.: Turhan Yörükan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 2000.
- AĞCA, Hüseyin, **Ailede Eğitim**, TDV Yay., Ankara 1993.
- AKÇAMETE, Gönül, “**Üniversitedeki Bedensel Engelli Gençlerin Kendini Kabulle İlgili Yaygın Sorunları**”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.:25, sayı:2, Ankara 1993, ss.447-462.
- ALAYLIOĞLU, Ruşen ve Oğuzkan, A. F., **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**, İstanbul 1976.
- ALTINKÖPRÜ, Tuncel, **Şahsiyet Analizi**, Hayat Yay., İstanbul 2003.
- ALTINTAŞ, Hayrani, **İnsan ve Psikolojisi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- ANDERSON, Walter, **Yetişkinlerde Kendine Güven**, çev.: Sencer Çakıltı, Beyaz Yay., İstanbul 1999.
- ARI, Ramazan, **Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlâk Gelişimi**, Nobel Yay., Ankara 2002.
- ARIBAŞ, Sabahattin ve Güven, Mehmet, “*Orta Öğretim Öğrencilerinin Psiko-Sosyal Sorunları*”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi**, Der.: Mehmet Doğan ve Mehmet Emin Ay, Ensar Neşriyat, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 2000, ss.153-165.
- ASIMGİL, Sevim, **Benim Müslüman Yavrum**, Vefa Yay., İstanbul 1992.
- ATAV, Nephân, “*Kişiliğin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkisi*”, **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, ss.1-13.
- AY, Mehmet Emin, “*Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler*”, **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, ss.316-325.
- _____, **Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi**, Mavi Yay., İstanbul 1997.
- _____, “*Öğrenci Gözüyle Yaygın Din Eğitimi ve Öğretimi Kurumları*”, **UÜİF Dergisi**, c:4, sayı:4, Bursa 1992, ss.259-267.
- AYDIN, Hayati, **Kur’an’da İnsan Psikolojisi**, Timaş Yay., İstanbul 1999.

AYDIN, Mehmet Zeki, **Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi**, 5.Baskı, Nobel Yay., İstanbul 2007.

_____, **Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi**, 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

AYHAN, Hâlis, **Eğitim Bilimine Giriş**, Şule Yay., İstanbul 1995.

BAYRAKLI, Bayraktar, **İslam'da Eğitim**, İfav Yay., İstanbul 1988.

_____, *"Kur'an-ı Kerim'e Göre Ailedeki Çocuk Eğitimi"*, **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, ss.155-163.

BEİL, Brigitte, **İyi Çocuk, Zor Çocuk**, çev.: Cuma Yorulmaz, Arkadaş Yay., Ankara 2003.

BİLGİN, Mustafa, **Ahlâkî Hastalıklar ve Kurtuluş Yolları**, İstanbul 2007.

BİLGİLİ, Fatih Menderes, **Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler**, Beyan Yay., İstanbul 2005.

BİLGİN, Beyza, **İslam ve Çocuk**, DİB Yay., Ankara 2003.

BİLİR, Şule ve Dabanlı, Duyan, *"Ergenlik Çağındaki Sosyal Gelişime Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması"*, **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der.: Beylül Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, ss.157-173.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, **Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları**, MEB. Yay., İstanbul 2000.

BRANDT, Petra Stamer, **Çocuğunuzun Özgüvenini Geliştirmek İçin 55 Öneri**, Erdem Yay., İstanbul 2003.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yay., C:1, İstanbul 1986.

CANAN, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütübü Sitte**, Akçağ Yay., İstanbul 1993.

_____, **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**, Tuğra Neşriyat, İstanbul.

CANATAN, Burhanettin, **Ansiklopedik Terimler Sözlüğü**, Kardeş Matbaası, Ankara 1966.

COURBERİVE, J.de, **Aşağılık Kompleksinden Kurtulmanın Çareleri**, çev.: Hâlis Özgü, Özgü Yay., İstanbul 1965.

ÇAĞDAŞ, Aysel ve SEÇER, Z., **Anne Baba Eğitimi**, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2004.

ÇAĞDAŞ, Aysel, **Anne Baba-Çocuk İletişimi**, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2003.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, **Ashâbının Dilinden Peygamberimiz**, Rağbet Yay., İstanbul 2006.

ÇAKMAKLI, Kemal, **Sorunlu Çocuklar**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991.

ÇAKMAKLI, Kemal, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ikincibunalim.htm>, (5 Eylül 2005).

ÇANKIRILI, Ali, <http://zaferdergisi.com/article/?makale=1226>, (10 Ocak 2007).

ÇAMDİBİ, H. Mahmut, “*Ailede Çocuğun Ahlaki Terbiyesi*”, **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, ss.111-116.

_____, **Din Eğitimi İnsan ve Hayat**, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.

_____, **Eğitim İlkeleri ve Rehberlik**, İfav Yay., İstanbul 2000.

_____, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali**, Han Yay., İstanbul 1983.

ÇAPLI, Orhan, **İnsanın İç Dünyası**, Bilgi Yay., İstanbul 1992.

ÇELEĞEN, Nuriye, **Peygamberimiz Çocuklara Nasıl Davranırdı**, Nesil Yay., İstanbul 2006.

ÇELİK, Gökçe, **Çocuğa Kul Hakkı Bilincinin Yerleştirilmesi**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, CÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sivas 2004.

ÇEVİKOĞLU, Nurten, “*İslam’a Göre Çocuk Terbiyesi’nde Annenin Yeri*”, **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, ss.171-185.

ÇİFTÇİ, Orhan. “*Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü*”, **Aile ve Toplum Dergisi**, c.1, sayı:2, Ankara 1991, ss.19-22.

DAVASLIGİL, Ümit, “*Üstün Çocuklara Sahip Ailelerin Eğitimi*”, **Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 13-14 Nisan 2000.

DERVİŞ, Havle Abdulkadir ve en-Nasr, Muhammed Hamid, **Ailede ve Anaokulunda Çocuk Terbiyesi**, çev.: Mustafa Özcan, Uysal Kitabevi, Konya 1997.

DİKMEN, Mehmet, **Peygamberimizin İnsan Kazanma Metodu**, Türdav Yay., İstanbul 2000.

DODURGALI, Abdurrahman, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, İfav Yay., İstanbul 1996.

DOĞAN, D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Birlik Yay., İstanbul 1996.

DOĞAN, Süleyman, **Mutlu Aile, Mutlu Çocuk**, Selis Kitaplar, İstanbul 2003.

Eğitim Ansiklopedisi, Ansiklopedi Yay., Ankara 1966.

EL-LUVEYHIK, Abdurrahman B., **Dinde Ölçülü Olmak**, çev.: Abdulhalık Duran, Kayıhan Yay., İstanbul 1999.

ER, Serpil, **Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi İle İlgili Hadisler**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, CÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sivas 2005.

ERDENER, Sabahattin, **İnsan ve Eğitim**, Ayyıldız Yay., Ankara 1967.

ERDİL, Kemalettin, **Aile Okulu**, TDV Yay., Ankara 1991.

ERGÜN, Mustafa, <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergrup1.htm>, (10 Ocak 2007).

FERSAHOĞLU, Yaşar, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi**, Marifet Yay., İstanbul 1998.

FOULQUIE, Paul, **Pedagoji Sözlüğü**, çev.: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994.

FREUD, Sigmund, **Psikanaliz Üzerine**, çev.: A. Avni Öneş, Say Yay., İstanbul 1966.

GAEL, Lindenfield, **Kendine Güvenen Çocuk Yetiştirme**, çev.: Gülden Tümer, HYB Yay., Ankara 1997.

GEÇTAN, Engin, **İnsan Olmak**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

GÖKÇE, Birsen, “Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Dış Çevrenin Rolü”, **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der.: Beylül Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, ss.15-21.

GÜLEN, M. Fethullah, **Çocuk Terbiyesi**, Feza Gazetecilik, İstanbul 2000.

GÜRÜN, O. A., **Psikoloji Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul tarihsiz..

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, c:1, İstanbul 1993.

EKŞİ, Halil, “*Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik*”, **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, DEM Yay., İstanbul 2006.

ESED, Muhammed, **Kur’an Mesajı I-III**, İstanbul 1999.

EŞER, Hatice, “*Dinî İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*”, **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, DEM Yay., İstanbul 2006.

JUNG, C. G., **Keşfedilmemiş Benlik**, çev.: Canan Enersılay, İlhan Yay., İstanbul 1999.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, Bekman, S., ve Sunar, D., **Başarı Ailede Başlar**, Ya-pa Yay., İstanbul 1993.

KAHRAMAN, Abdülhamit, <http://www.vuslatdergisi.com/?vuslat=yazi&id=607&k=16>, (16 Nisan 2006).

KANAD, H. Fikret. **Ailede Çocuk Terbiyesi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

- KARABULUT, Osman, **İslam'da Çocuk Terbiyesi**, Uysal Kitabevi, Konya 1993.
- KARAGÖZ, İsmail, **Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler**, DİB Yay., Ankara 2005.
- _____, **Sevgi ve Dostluk**, DİB Yay., Ankara 2006.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, **Kur'an'da Kişilik Psikolojisi**, İnci Yay., İstanbul 1997.
- KAYA, Mevlüt, “*Ailede Ana Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü*”, **19 Mayıs İF Dergisi**, sayı:9, Samsun 1997.
- _____, “*Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme*”, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, ss.75-94.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, **Peygamberimiz Efendimizin Fazileti**, Marifet Yay., İstanbul 1984.
- KOCAER, Abdullah Feyzi, **Sahîh-i Buhârî**, Hüner Yay., Konya 2004.
- KOCAOLUK, Hülya, **Kocaoluk Cep Sözlüğü**, İstanbul 2000.
- KOÇ, Ahmet, **Kur'an'da İnsan ve Hz. Muhammed**, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- KONUK, Yurdagül, **Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygu Gelişimi ve Eğitimi**, TDV Yay., Ankara 1994.
- KÖSMEN, Yılmaz, **Çocuğunuzun Kullanma Kılavuzu Var mı**, Babil Yay., Ankara 2005.
- KUZGUN, Yıldız, “*Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*”, **Aile Yazıları 3- Birey, Kişilik ve Toplum**, Der.: Beylû Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, ss.65-78.
- KURT, İhsan, **Psikolojiden Kültüre**, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2002.
- MAKAS, Aybala Hatun, **Kütübü Sitte'de Geçen Gençlerle İlgili Hadisler**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, CÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sivas 2004.
- MARANGOZ, Bakiye, **Çocuğumuzu Nasıl Eğitelim**, Mektup Yay., İstanbul 1993.
- MEHMEDOĞLU, Yurdagül, **Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi**, Rağbet Yay., İstanbul 2001.
- MORGAN, Clifford T., **Psikolojiye Giriş**, çev.: Sirel Karataş, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Yay., Ankara 2000.
- MÜSLİM, **Müslim Tercemesi**, çev.: Ahmet Davudoğlu, Sönmez Yay., İstanbul 1983.

NESEİ, **Sünen'ün-Nesei** , çev.: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö.Faruk Harman ve Yaşar Erol, Kalem Yay., İstanbul 1981.

NECATİ, Muhammed Osman, çev.: Mustafa Işık, **Hadis ve Psikoloji**, Fecr Yay., Ankara 2000.

NECATİ, Osman, **Kur'an ve Psikoloji**, çev.: Hayati Aydın, Fecr Yay., Ankara 2001.

OĞUZKAN, A. Ferhan, **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1976.

OKTAY, Ayla, “Öğrenciler Üzerindeki *Eğitimsel Etkileri Açısından Öğretmen Davranışları*”, **Aile ve Çocuk Dergisi**, sayı:7, Ak Yay., İstanbul 1988.

ÖNCÜL, Remzi, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, MEB Yay., İstanbul 2000.

ÖZGÜ, Hâlis, **Aşağılık Kompleksi ve Hayatın Manası**, Özgü Yay., İstanbul 1968.

_____, **Çocuklarda ve Gençlerde Cinsiyet Eğitimi**, Arafat Yay., İstanbul 1976.

_____, **Çocuklar Niçin Başarılı Olamıyorlar**, Arafat Yay., İstanbul 1976.

_____, **Kompleksler ve İnsanlar**, Özgü Yay., İstanbul 1969.

PAZARLI, Osman, **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

REİCH, Wilhelm, **Kişilik Çözümlemesi**, çev.: Bertan Onaran, Payel Yay., İstanbul 1948.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Emile Ya da Çocuk Eğitimi Üzerine**, Babil Yay., İstanbul 1966.

SAĞLAM, İsmail, **Çocuk ve İbadet**, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003.

SAĞLIK, Sümeyye, **Okul Öncesi Dönemde Duygu Eğitimi (Çocuğa Güven Duygusunun Kazandırılması)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul 2003.

SAVLU, Ahmet Hamdi, **Müslüman Ailede Çocuk Terbiyesi**, Hayra Hizmet Vakfı Yay., Konya 1978.

SAYGILI, Sefa, **Çocuklarda Davranış Bozuklukları**, Elit Yay., İstanbul 2005.

SEKMAN, Mümin, **Her şey Seninle Başlar**, Alfa Yay., İstanbul 2005.

SENEMOĞLU, Nuray, http://www.elbim.com.tr/htm/ders%20notları/kpss/Gelişim%20ve%20Büyüme%20Kavramları_Ders%20notları.htm, (12 Aralık 2006).

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay., İstanbul 1996.

SONGAR, Ayhan, **Ruh Sağlığı**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı, İstanbul 1986.

SÜRMELİ, İnci, “*Çocuğun Özgüven Kazanımı*”, **Eğitim Yazıları**, sayı:3, İstanbul 2001, ss.75-100.

SÜRMELİ, Mehmet, **Gaye İnsan Hz. Muhammed**, Mavi Yay., İstanbul 2007.

SÜVEYD, Muhammed Nur, **Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi**, çev.:Zekeriye Güler, Uysal Kitabevi, Konya 1994.

ŞALZMAN, C. G., **Çocuğunuzu Kötü Eğitmenin Yolları**, çev.: Gönül Utku, Ali Çankırılı, Timaş Yay., İstanbul 2003.

ŞANVER, Mehmet, **Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi**, Pınar Yay., İstanbul 2001.

ŞENOL, Selahattin, http://www.tr.net/saglik/cocuk_sagligi_kardes_kiskanciligi.shtml, (8 Ekim 2006).

ŞENTÜRK, Habil, **Din Psikolojisi**, Esra Yay., İstanbul 1997.

TEMİMİ, Muhammed Süleyman, **Tevhid**, çev.: Hasan Beşer, Teknografik Matbaacılık, İstanbul 1992.

TİRMİZİ, **Sünen-i Tirmizî Tercemesi**, çev.: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yay., İstanbul tarihsiz.

TUNÇ, Betül, “*Kur'an-ı Kerim'de Anne Kavramından Hareketle Anne-Çocuk İlişkisi*”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı:5, Ankara 1998, ss.222-231.

UYSAL, Veysel, **Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Kişilik Özellikleri**, İfav Yay., İstanbul 1996.

WEBB, Lesley, **Çocuk, Aile ve Anaokulu**, çev.: Dolly Yafet, Yapa Yay., İstanbul 1984.

YAVUZ, Ali Fikri, **Edeb-ül Müfred**, Sönmez Yay., İstanbul 1979.

YAVUZ, Kerim. “*Anne ve Çocuk*”, **Aile ve Toplum Dergisi**, c.:1, sayı:2, Ankara 1991, ss.12-17.

_____, **Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, DİB Yay., Ankara 1987.

YAVUZER, Hâluk, **Ana Baba ve Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

_____, **Çocuk Eğitimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.

_____, “*Öğrenciler Üzerindeki Eğitimsel Etkileri Açısından Öğretmen Davranışları*”, **Aile ve Çocuk**, Ak Yay., İstanbul 1988.

YILMAZ, Hüseyin, **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**, İnsan Yay., İstanbul 2003.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yay., İstanbul 1997.

_____, “*Kişilik Yapısı*”, **Gençlik Çağı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986, ss.71-112.

_____, “*Ana Babalar ve Gençler*”, **Gençlik Çağı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986.

YÜCEL, İrfan, **Peygamberimizin Hayatı**, DİB Yay., Ankara 2006.

<http://www.ansiklopedi.gen.tr/index.php/Kategori:Psikoloji>, (16 Nisan 2006).

http://www.geocities.com/psikolojiarsivi/bireysel_psikoloji.html, (5 Eylül 2005).

http://www.geocities.com/marufbecene/insantabiati_tanima.htm, (5 Eylül 2005).

<http://www.hatunca.net/content/view/314/109/>, (16 Nisan 2006).

<http://www.karaktergelisim.com/cocukproblemleri/cocukproblemleri2.php?page=kotualiskanlik>, (2 Ekim 2006).

[www.kurannesli.org/bilgibankasi/yazi.asp?id=1344 - 49k](http://www.kurannesli.org/bilgibankasi/yazi.asp?id=1344-49k), (12 Aralık 2006).

http://www.mediko.yildiz.edu.tr/Psikiyatri/makaleler/mak_erikson.htm, (12 Aralık 2006).

<http://www.meditasyonyapalim.com/default.aspx?pid=242>, (8 Ekim 2006).

<http://egitim.milliyet.com.tr/Haber.aspx?HaberNo=4074>, (2 Ekim 2006).

http://www.netoffice.gen.tr/insan_tabiati_tanima, (8 Ekim 2006).

http://orgm.meb.gov.tr/Rehberlik/RAM2006/RAMlardanGELENLER/6bAILE_MODELLERI.ppt#256,1,AİLE MODELLERİ, (10 Ocak 2007).

http://www.e-psikoloji.com/sosyal/index_dosyalar/evre1.htm, (12 Aralık 2006).

<http://www.psikoterapi-merkezi.com/main/show/108?page=2#>, (12 Aralık 2006).

http://www.yukse.hedef.com/kozot/psiko/psikolojik_aktivite.html/ (12 Aralık 2006).

<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi36/yildiz.htm>, (08.09.2005).

Zulliger, Hans, **Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi**, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yay., İstanbul 1991.

EK-1

THE INFERIORITY SCALE (YAO, 1997)

Name

Surname

Age

Sex

Date

Instructions: Please read carefully the list of statements below, and rate each of them from 1 to 5 according to the following scale.

1	2	3	4	5
does not	fits	fits	fits	fits
<u>fit at all</u>	<u>slightly</u>	<u>moderately</u>	<u>strongly enough</u>	<u>exactly</u>

Please circle one number for each statement.

1. I often fear being worse than others.	1	2	3	4	5
2. When I am doing things in a wrong way, I fear people will believe that I am less competent than others.	1	2	3	4	5
3. I always feel that no one sees my qualities.	1	2	3	4	5
4. I must always be able to cope with the situation, if I don't, I feel inferior to anybody.	1	2	3	4	5
5. I often fear that people may have a bad image of me.	1	2	3	4	5
6. Even if I have many qualities, I always feel as if I had none.	1	2	3	4	5
7. I cannot stand to be tired, this depreciates me.	1	2	3	4	5
8. If others compliment me, they will discover that I did not deserve it.	1	2	3	4	5
9. I fear to look foolish, this can diminish me.	1	2	3	4	5
10. Even though I can succeed in certain difficult things, I always feel less competent than others.	1	2	3	4	5
11. If I look clumsy, others will disregard me.	1	2	3	4	5
12. I always should do better than others, if I don't, everybody will underestimate me.	1	2	3	4	5
13. If others criticize me, I feel they put me down.	1	2	3	4	5
14. If others see my weaknesses, they will believe that I am incompetent.	1	2	3	4	5
15. I always want things to be done properly, if they are not, I am inferior.	1	2	3	4	5
16. If I am criticized, this means that others judge me harshly.	1	2	3	4	5
17. I have to be at least as knowledgeable as others in order to be appreciated by them.	1	2	3	4	5
18. I feel depreciated when I ask for help.	1	2	3	4	5

1	2	3	4	5
does not	fits	fits	fits	fits
<u>fit at all</u>	<u>slightly</u>	<u>moderately</u>	<u>strongly enough</u>	<u>exactly</u>

19. I fear not being able to cope with the situation, because this means I will not be appreciated by everybody. 1 2 3 4 5
20. I fear to make the least mistake, because I take the risk to give others a bad image of myself. 1 2 3 4 5
21. If I show the least sign of anxiety, then I am going to be taken as less strong than others. 1 2 3 4 5
22. I have the feeling that my faults or weaknesses are often noticed by others to decrease my own value. 1 2 3 4 5
23. I must always do more things than others, if I don't I am worthless. 1 2 3 4 5
24. I only see my weaknesses, so I feel depreciated. 1 2 3 4 5
25. If, for some reason, I cannot do what I am asked to, then people will believe I am inefficient. 1 2 3 4 5
26. If I do not know how to answer all the questions people ask me, then I find myself less intelligent than others. 1 2 3 4 5
27. If I admit my weaknesses, then I take the risk to decrease my qualities. 1 2 3 4 5
28. I often feel inferior because people judge me negatively. 1 2 3 4 5
29. Even though someone compliments me, I still have the feeling that I have not done well enough. 1 2 3 4 5
30. If I make only one mistake, then I will be looked down by others. 1 2 3 4 5
31. I never feel satisfied with my successes, because others find that is not remarkable. 1 2 3 4 5
32. If I do not succeed something I wanted to do, then I see myself weak in all the fields. 1 2 3 4 5
33. I always compare myself with others who are better, so I always feel inferior. 1 2 3 4 5
34. If I do not succeed in doing everything that others expect from me, then I will be judged as an incompetent person. 1 2 3 4 5

ASAĞILIK ÖLÇEĞİ (YAO, 1997)

İsim:

Soyisim:

Yaş:

Cinsiyet

Tarih:

Yönerge: Lütfen aşağıdaki durumları dikkatlice okuyunuz ve aşağıda verilen derecelere göre her birine 1'den 5'e kadar değer veriniz.

1

2

3

4

5

Hiç uymuyor Çok az uyuyor Orta derecede uyuyor Yeteri kadar uyuyor Tamamıyla uyuyor

Lütfen aşağıdaki her bir durum için numaraları daire içine alınız.

- 1.Başkalarından kötü olmaktan sürekli korkarım.
- 2.Yanlış bir şey yaptığımda, insanların diğer insanlardan daha az yetenekli olduğuna inanmalarından korkarım.
- 3.Daima hiçkimsenin benim özelliklerimi görmediğini hissederim.
- 4.Daima her durumla başa çıkabilmeliyim, aksi takdirde kendimi herkesten daha aşağı hissederim.
- 5.Genellikle insanların benim hakkımda kötü düşünceleri olmasından korkarım.
- 6.Çok fazla niteliklerim olsa bile daima sahip değilmişim gibi hissederim.
- 7.Yorgun olmaya dayanamıyorum, bu beni depresyona sokuyor.
- 8.Eğer başkaları beni överse, bunu hak etmediğimi görecekler.
- 9.Aptal görünmekten korkarım, bu beni aşağılayabilir.
- 10.Kesin zorlukları başarabilmeme rağmen, daima diğer insanlardan daha az yetenekli olduğumu hissederim.
- 11.Eğer beceriksiz görünürsem, başkaları bana itibar etmez.
- 12.Daima başkalarından daha iyisini yapmalıyım, yoksa herkes bana gerektiğinden az değer verecek.
- 13.Eğer başkaları beni eleştirilerse, onların beni aşağıladığını hissederim.
- 14.Eğer başkaları güçsüzlüklerimi görürlerse, yeteneksiz olduğuma inanacaklar.
- 15.Daima her şeyin düzgün bir şekilde yapılmasını isterim, eğer olmazsa ben aşağılığım.
- 16.Eğer eleştirilirsem, bu başkaları beni acımasızca yargılıyor demektir.
- 17.Başkaları tarafından takdir edilmek için en azından onlar kadar bilgin olmak zorundayım.
- 18.Birinden yardım istediğim zaman depresyona giriyorum.
- 19.Durumlarla başa çıkamayacağımdan korkuyorum, çünkü bunun anlamı hiç kimse tarafından

takdir edilmeyeceğimdir.

20.Küçük bir hata yapmaktan bile korkarım, çünkü başkalarına hakkımda kötü izlenim verme riskini

alıyorum.

21.En küçük bir kaygı işareti gösterirsem, diğerlerinden daha az güçsüz olduğum ortaya çıkacak.

22.Hatalarımın ve güçsüzlüklerimin başkaları tarafından değerimi düşürmek için farkedildiğini hissediyorum.

23.Herkesten daha fazlasını yapmalıyım.aksi takdirde değersizim.

24.Sadece kendi güçsüzlüklerimi görürüm, bu yüzden kendimi depresif hissederim.

25.Eğer herhangi bir nedenlen dolayı bana söyleneni yapamazsam,insanlar yetersiz olduğuma inanacaklar.

26.İnsanların bana sordukları soruları nasıl cevaplayacağımı bilmezsem kendimi onlardan daha az

zeki bulacağım.

27.Eğer zayıflığımı kabul edersem, niteliklerimi düşürme riskini alırım.

28.Genellikle kendimi aşağılık hissederim, çünkü insanlar beni negatif şekilde yargırlar.

29.Bazılarının beni övmelerine rağmen, ben hala yeteri kadar iyi yapmadığımı hissederim.

30.Sadece bir hata yaparsam,baskaları tarafından aşağılanacağım.

31.Asla başarılarımdan dolayı tatmin olmam, çünkü başkaları bunu kaydadeğer bulmaz.

32.Yazmak istediğimi başaramazsam, kendimi her alanda güçsüz hissederim.

33.Kendimi daima daha iyilerle karşılaştırım, böylece daima kendimi aşağılık hissederim.

34.Başkalarının benden beklediği her şeyi yapamazsam, beceriksiz bir insan olarak değerlendirileceğim.